

Szkoła Doktorska Nauk Społecznych Uniwersytetu Łódzkiego

Nikoła Koczy

**PRZESTĘPSTWO NIEALIMENTACJI W POLSKIM PRAWIE
KARNYM. ZASADNOŚĆ UTRZYMYWANIA KARALNOŚCI
W ART. 209 K.K.**

Rozprawa doktorska przygotowana
pod kierunkiem dr. hab. Jana
Kuleszy, prof. UŁ

Łódź 2025

Spis treści

WPROWADZENIE	4
ROZDZIAŁ 1. UJĘCIE HISTORYCZNE PENALIZACJI ZJAWISKA NIEALIMENTACJI W POLSKIM PRAWIE KARNYM DO NOWELIZACJI Z 2017 R.	11
1.1. UWAGI WSTĘPNE.....	11
1.2. NIEALIMENTACJA W KODEKSIE Z 1932 R.	11
1.3. NIEALIMENTACJA W KODEKSIE Z 1969 R.	21
1.3. NIEALIMENTACJA W KODEKSIE Z 1997 R. DO NOWELIZACJI Z 2017 R.	30
1.4. PODSUMOWANIE.....	34
ROZDZIAŁ 2. ZMIANY W ART. 209 K.K. WPROWADZONE NOWELIZACJĄ Z 23.03.2017 R.	37
2.1. UWAGI WSTĘPNE.....	37
2.2. ANALIZA UZASADNIENIA RZĄDOWEGO PROJEKTU USTAWY	39
2.3. ZNAMIEŃ NARAŻENIA NA NIEMOŻNOŚĆ ZASPOKOJENIA PODSTAWOWYCH POTRZEB ŻYCIOWYCH A ROZSZERZENIE ZAKRESU PENALIZACJI.....	49
2.4. UWAGI DOKTRYNY DO NOWELIZACJI Z 23.03.2017 R.	58
2.5. ANALIZA DANYCH STATYSTYCZNYCH DOTYCZĄCYCH PRZESTĘPSTWA NIEALIMENTACJI PRZED NOWELIZACJĄ I PO JEJ WPROWADZENIU	67
2.6. PODSUMOWANIE.....	73
ROZDZIAŁ 3. ANALIZA STRUKTURY PRZESTĘPSTWA NIEALIMENTACJI.....	75
3.1. UWAGI WSTĘPNE.....	75
3.2. PRZEDMIOT OCHRONY	75
3.2.1. UWAGI WSTĘPNE.....	75
3.2.2. PRZEDMIOT OCHRONY A OCHRONA WARTOŚCI KONSTITUCYJNYCH.....	76
3.2.3. PRZEDMIOT OCHRONY A TYTUŁ ROZDZIAŁU XXVI	80
3.2.4. PRZEDMIOT OCHRONY PRZESTĘPSTWA NIEALIMENTACJI W UJĘCIU DOKTRYNY	84
3.3. PODMIOT PRZESTĘPSTWA	98
3.4. STRONA PRZEDMIOTOWA	102
3.5. STRONA PODMIOTOWA.....	129
3.6. PODSUMOWANIE.....	132
ROZDZIAŁ 4. KARY I ŚRODKI KARNE DOTYCZĄCE PRZESTĘPSTWA Z ART. 209 K.K.....	135
4.1. UWAGI WSTĘPNE.....	135
4.2. KARY	135
4.3. ŚRODKI KARNE	139
4.4. FUNKCJE ŚRODKÓW REAKCJI PENALNEJ W ODNIESIENIU DO PRZESTĘPSTWA NIEALIMENTACJI.....	142
4.5. KLAUZULA NIEKARALNOŚCI	147
4.6. PODSUMOWANIE.....	152
ROZDZIAŁ 5. POSTACIE STADIALNE PRZESTĘPSTWA NIEALIMENTACJI	155
ROZDZIAŁ 6. POSTACIE ZJAWISKOWE PRZESTĘPSTWA NIEALIMENTACJI	167
ROZDZIAŁ 7. ZBIEG PRZESTĘPSTW I ZBIEG PRZEPISÓW USTAWY	172
ROZDZIAŁ 8. POZAKARNE ŚRODKI ZWALCZANIA NIEALIMENTACJI	179
8.1. UWAGI WSTĘPNE.....	179
8.2. EGZEKUCJA ŚWIADCZEŃ ALIMENTACYJNYCH – ODRĘBNOŚCI POSTĘPOWANIA	179
8.2. ROZWIĄZANIA PRZEWIDZIANE W USTAWIE Z DNIA 7 WRZEŚNIA 2007 R. O POMOCY OSOBOM UPRAWNIONYM DO ALIMENTÓW	186
8.3. OBOWIĄZKI PAŃSTWA-STRONY KONWENCJI O PRAWACH DZIECKA W ZAKRESIE ZAPEWNIANIA ZASPOKOJENIA FINANSOWYCH POTRZEB DZIECKA	192
8.4. PODSUMOWANIE.....	197

ROZDZIAŁ 9. DOPUSZCZALNOŚĆ KRYMINALIZACJI ZJAWISKA NIEALIMENTACJI Z PUNKTU WIDZENIA	
KLAUZULI LIMITACYJNEJ ART. 31 UST. 3 KONSTYTUCJI.	199
9.1. UWAGI WSTĘPNE.....	199
9.2. ISTOTA KONSTYTUCYJNYCH OGRANICZEŃ KRYMINALIZACJI. ZASADA PROPORCJONALNOŚCI.	199
9.3. OBOWIĄZEK ZAPEWNIENIA WŁAŚCIWEGO POZIOMU OCHRONY PRAW I WOLNOŚCI JEDNOSTKI A KRYMINALIZACJA	205
9.4. PRZYDATNOŚĆ KRYMINALIZACJI NIEALIMENTACJI	208
9.5. KONIECZNOŚĆ KRYMINALIZACJI NIEALIMENTACJI.....	212
9.6. ZASADA PROPORCJONALNOŚCI <i>SENSU STRICTO</i> – ZAGWARANTOWANIE ROZGRANICZENIA PRAW I WOLNOŚCI JEDNOSTEK W ART. 209 K.K.....	221
9.7. WNIOSKI.....	225
PODSUMOWANIE	234
BIBLIOGRAFIA	249

Wprowadzenie

Przedmiot podejmowanych badań, których efektem jest niniejsza rozprawa doktorska, stanowi analiza przestępstwa niealimentacji w polskim prawie karnym. Omawiany czyn zabroniony jest obecnie uregulowany w art. 209 Kodeksu karnego¹. Choć skutek nowelizacji z 23.03.2017 r.² przepis ten został gruntownie przemodelowany, problematyka dotycząca penalizacji³ niealimentacji, a przede wszystkim zasadności utrzymywania karalności w art. 209 k.k., nie została dotąd zgłębiona w stopniu wystarczającym.

Choć problematyka związana z przestępstwem niealimentacji jest złożona i wieloaspektowa, również przed wprowadzeniem wspomnianej zmiany z 2017 r. problem ten zdawał się być w ostatnich latach niedoceniany w literaturze prawa karnego. Do istotnie pogłębiających wspomniane zagadnienie monografii można zaliczyć jedynie nieliczne opracowania z lat 70. i 80. XX w.⁴. Opracowania te jednak, biorąc pod uwagę dynamikę zmian społecznych i ekonomicznych, należy już uznać za przestarzałe, choć kładące podwaliny pod dogmatyczną wykładnię omawianego przestępstwa. Z pewnością opracowania te stanowią będą punkt odniesienia do dalszych badań i szczegółowych rozważań nad koncepcją penalizacji niealimentacji współcześnie, a także pomogą zrozumieć przyczyny wprowadzenia oraz utrzymywania karalności tego zjawiska. Przed zmianą brzmienia przepisu, wprowadzoną w 2017 r., omawiany przepis powodował także wiele problemów natury interpretacyjnej⁵. Zjawisko uchylania się od obowiązku alimentacyjnego, stypizowane w art. 209 k.k. wydaje się być problemem wielopłaszczyznowym i złożonym – zagadnienie to bowiem stanowi przede wszystkim przedmiot rozważań nauk społecznych, a dopiero w dalszej kolejności prawnych – w tym szczególnie z zakresu prawa rodzinnego i cywilnego, w ostatniej zaś kolejności uwzględniając nauki penalne. Mimo to jednak opisane zagadnienie nie zostało w aktualnej literaturze dogłębnie przeanalizowane w sposób uwzględniający nie tylko kwestie dotyczące prawa karnego, ale również aspekty społeczne, ekonomiczne, jak i przede wszystkim konstytucyjne.

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny, Dz.U. z 2024 r. poz. 17, dalej: k.k.

² Ustawa z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2017 r., poz. 768, dalej: nowelizacja z 23.03.2017 r.

³ W niniejszej pracy pojęcia „penalizacja” oraz „kryminalizacja” używane są zamiennie i odnoszą się do zmiany całości regulacji przestępstwa niealimentacji.

⁴ Np. Z. Siwik, *Przestępstwo niealimentacji ze stanowiska polityki kryminalnej*, Wrocław 1974; H. Kołakowska-Przełomiec, *Przestępstwa niealimentacji. Studium kryminologiczne*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, 1989.

⁵ M. Mozgawa, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, M. Kulik, M. Mozgawa (red.), LEX 2025, teza 5.

Problem karalności przestępstwa niealimentacji jawi się natomiast jako szczególnie ważki z następujących względów. Po pierwsze, jak słusznie podkreślała H. Kołakowska-Przełomiec – od prawidłowego funkcjonowania rodziny, będącej podstawową komórką społeczną, uzależnione jest prawidłowe funkcjonowanie całego społeczeństwa. To w rodzinie bowiem wzrastają kolejni członkowie społeczeństwa i to w rodzinie powinni otrzymywać najlepsze warunki rozwoju⁶.

Problematyka dotycząca zjawiska niealimentacji jawi się jako istotna zatem ze społecznego punktu widzenia. Omawiane przestępstwo jest bowiem najczęściej popełnianym czynem zabronionym spośród wszystkich przestępstw przeciwko rodzinie i opiece (art. 206-211a k.k.). W 2023 r. stwierdzono 32.253 przypadki niealimentacji. Dla porównania – przestępstwo znęcania się (art. 207 k.k.) stwierdzono w 14.110 przypadkach⁷. Przedstawiona skala omawianego zjawiska pokazuje, że przeprowadzone badania są istotne, bowiem niealimentacja dotyka znacznej części społeczeństwa, a omawiane zjawisko nie jest marginalne⁸. Należy mieć również na uwadze, że rzeczywista skala uchylania się od obowiązku alimentacyjnego może być znacznie większa niż odsetek wykrytych przestępstw. Jako istotne w tym kontekście jawi się również zbadanie społecznego nastawienia do zjawiska niealimentacji. Prawo karne powinno bowiem stanowić odpowiedź na poglądy i potrzeby danego społeczeństwa. Niealimentacja jest jednym z przestępstw, które godzą w dobra prawne dzieci, a krzywdzenie najmłodszych z pewnością negatywnie oddziałuje na całe społeczeństwo. Dla zobrazowania skali problemu warto również odwołać się do badań D. Dajnowicz-Piesieckiej, która analizując skalę przestępstw popełnianych na szkodę dzieci w Polsce w latach 2013-2017 stwierdziła, że najczęściej popełnianym przestępstwem jest czyn z art. 200 § 1 k.k. z wartościami przestępstw stwierdzonych pomiędzy 1140 a 1358, co w porównaniu do niealimentacji stanowi niewielką liczbę⁹.

⁶ H. Kołakowska-Przełomiec, *Przestępstwa...*, s. 7.

⁷ Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece (206-211) <https://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-7>, dostęp: 23.11.2024 r.

⁸ Podkreślić należy, że tendencja ta utrzymuje się już od lat 70. XX w. – przestępstwo niealimentacji wraz z przestępstwem znęcania się stanowiły dwa najczęściej popełniane czyny zabronione spośród przestępstw przeciwko rodzinie i opiece (oba po ok. 50% spośród wszystkich przestępstw przeciwko rodzinie i opiece). Zob. H. Kołakowska-Przełomiec, *Przestępstwa...*, s. 8 i nast.; por. A. J. Szwarz, *Przestępczość przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży w Polsce w latach 1948-1980 w świetle statystyki kryminalnej*, Poznań 1984, s. 73.

⁹ Autorka w swoim badaniu nie uwzględnia przestępstwa niealimentacji. Zob. D. Dajnowicz-Piesiecka, *Prawnokarne i kryminologiczne aspekty przestępczości popełnianej na szkodę dzieci w Polsce*, w: *Przestępczość XXI wieku: szanse i wyzwania dla kryminologii*, E.W. Pływaczewski, D. Dajnowicz-Piesiecka, E. Jurgielewicz-Delegacz (red.), Warszawa 2020, s. 64.

Nadto, wskutek nowelizacji z 23.03.2017 r. doszło do istotnego rozszerzenia zakresu penalizacji niealimentacji. Obecnie typ podstawowy, określony w art. 209 § 1 k.k., obejmuje karalnością zachowanie, polegające na uchyłaniu się od wykonania obowiązku alimentacyjnego określonego co do wysokości orzeczeniem sądowym, ugodą zawartą przed sądem albo innym organem albo inną umową, niezależnie od sytuacji materialnej osoby uprawnionej. Rozwiązanie to, tj. wprowadzenie odpowiedzialności karnej za niealimentację niezależnie od wystąpienia znamienia narażenia osoby uprawnionej na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, jest rozwiązaniem nowym i dotąd nieznanym. Wprowadzona nowelizacją z 23.03.2017 r. konstrukcja przestępstwa niealimentacji w typie podstawowym, uzależniająca karalność w zasadzie wyłącznie od wystąpienia zaległości stanowiących równowartość co najmniej 3 świadczeń okresowych albo opóźnienia zaległego świadczenia innego niż okresowe wynoszącego co najmniej 3 miesiące, jawi się jako szczególnie interesująca, bowiem obiektywizuje odpowiedzialność karną sprawcy niealimentacji. To zaś może budzić istotne wątpliwości zarówno pod kątem proporcjonalności omawianej regulacji prawnej, jak i szeregu szczegółowych zagadnień prawnokarnych, które dotąd nie stanowiły przedmiotu rozważań doktryny jak choćby odpowiedzialność karna za usiłowanie popełnienia czynu z art. 209 § 1 i §1a k.k.

Kolejnym argumentem przemawiającym za podjęciem przedmiotowych badań są wątpliwości związane z pożądanym zagrożeniem karą w omawianym typie czynu zabronionego oraz kwestie związane z negatywnym wpływem wymierzania poszczególnych kar na sytuację finansową zobowiązanego do alimentacji. Zakładając bowiem, że orzeczona zostanie najsurowsza z kar, tj. kara pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania, należy przyjąć, że w okresie odbywania kary, skazany będzie miał znacząco ograniczoną możliwość podjęcia pracy, a co za tym idzie zarobkowania. To zaś z kolei może powodować ograniczenie zdolności alimentacyjnych, co pozostaje w sprzeczności z interesem pokrzywdzonego¹⁰. Również w przypadku orzeczenia najłagodniejszej z kar – kary grzywny, oznaczać będzie ona konieczność uszczuplenia majątku skazanego lub przeznaczenia dochodów na spłatę grzywny, co *de facto* także może prowadzić do utrudnienia spełnienia obowiązku alimentacyjnego.

Ponadto zakładając, że rolą prawa karnego jest penalizacja najbardziej rażących i karygodnych naruszeń norm postępowania z dobrami prawnymi, nie zaś regulowanie

¹⁰ M. Leonieni, *Z zagadnień warunkowego zawieszenia wykonania kary sprawcom czynów z art. 201 KK*, Nowe Prawo 1962, nr 12, s. 1567.

stosunków społecznych, a ustawodawca może ograniczać wolności i prawa człowieka normami prawnokarnymi tylko, gdy jest to konieczne dla ochrony ważnych wartości konstytucyjnych, to w świetle zmian wprowadzonych nowelizacją z 23.03.2017 r. jako celowe jawi się dokonanie analizy omawianego typu czynu zabronionego pod kątem zgodności z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP¹¹. Ustawodawca nie powinien zastępować regulacjami prawa karnego mechanizmów restytucyjnych przewidzianych w innych dziedzinach prawa. Przyjmując, że prawo karne stanowi *ultima ratio*, należy również zastanowić się nad tym, jakie funkcje spełnia penalizacja uchylania się od obowiązku alimentacyjnego i czy w wystarczająco skuteczny sposób przyczynia się do prewencji ogólnej, jak i szczególnej. Wydaje się bowiem, że aby zmniejszyć skalę omawianego zjawiska, zamiast zwiększać represyjność prawa karnego – co nastąpiło na skutek nowelizacji z 23.03.2017 r. – należałoby raczej zbadać przyczyny zjawiska oraz zastanowić się nad eliminacją problemów dotyczących skutecznej egzekucji¹².

Głównym celem przeprowadzonych badań było dokonanie analizy regulacji prawnokarnej zawartej w art. 209 k.k., ocena roli, jaką penalizacja zjawiska niealimentacji pełni w skuteczności egzekucji świadczeń alimentacyjnych, a także ustalenie czy utrzymywanie karalności w art. 209 k.k. jest konieczne, przydatne i proporcjonalne z punktu widzenia art. 31 ust. 3 Konstytucji RP. W tym celu szczegółowej analizie zostało poddane przestępstwo niealimentacji w ujęciu historycznym, jak i jego struktura, ujęta w obecnie obowiązującym art. 209 k.k. *Novum* względem dotychczas opublikowanych monografii w zakresie niealimentacji, stanowi zaś kompleksowe podejście do problematyki ochrony osób uprawnionych do alimentów, z uwzględnieniem omówienia narzędzi pozakarnych, a także koncentracja na aspekcie konstytucyjnej zasady proporcjonalności.

Niniejsza rozprawa doktorska składa się z wprowadzenia, dziewięciu rozdziałów oraz podsumowania. W pierwszym rozdziale, zatytułowanym „Ujęcie historyczne penalizacji zjawiska niealimentacji w polskim prawie karnym do nowelizacji z 2017 r.” przybliżona zostanie struktura omawianego typu czynu zabronionego na gruncie Kodeksu karnego z 1932 r.¹³, Kodeksu karnego z 1969 r.¹⁴ oraz obecnie obowiązującego k.k. – do nowelizacji z 23.03.2017 r. Głównym celem rozdziału pierwszego jest przedstawienie ewolucji karania

¹¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. z 1997 r. nr 78 poz. 483.

¹² Ł. Rosiak jako przyczyny niskiej egzekucji świadczeń alimentacyjnych wskazuje m.in. brak środków materialnych zobowiązanych, brak konstytucyjnego obowiązku pracy, pauperyzację społeczeństwa, ukrywanie dochodów, ograniczenia w egzekucji. Zob. Ł. Rosiak, *Nowelizacja art. 209 kodeksu karnego. Analiza proponowanych zmian*, Zeszyty Prawnicze UKSW 2017, nr 2, s. 108-112.

¹³ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. - Kodeks karny, Dz.U. z 1932 r. nr 60 poz. 571, dalej: k.k. z 1932 r.

¹⁴ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. - Kodeks karny, Dz.U. z 1969 r. nr 13 poz. 94, dalej: k.k. z 1969 r.

niealimentacji w polskim prawie karnym i obserwacja tendencji legislacyjnych w tym zakresie. Dokonując bowiem oceny zasadności utrzymywania karalności określonego czynu, należy również uwzględnić kontekst historyczny, ewolucję danej normy prawnej, a także przyczyny wprowadzanych zmian.

Kolejny rozdział poświęcony został w całości zmianom wprowadzonym w art. 209 k.k. nowelizacją z 23.03.2017 r. Zmiany te bowiem, niekiedy nazywane nawet rewolucyjnymi¹⁵, doprowadziły do całkowitego przemodelowania znanego dotąd typu podstawowego przestępstwa niealimentacji. Z tego względu, dla oceny zasadności wprowadzonych zmian, a co za tym idzie – utrzymywania karalności w art. 209 k.k., niezbędne jest dokonanie analizy uzasadnienia rządowego projektu ustawy, rezygnacji w typie podstawowym ze znamienia narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, a także omówienie danych statystycznych dotyczących przestępstwa niealimentacji zarówno przed nowelizacją z 23.03.2017 r., jak i po jej wprowadzeniu.

Rozdział trzeci przedmiotowej dysertacji obejmuje analizę struktury przestępstwa niealimentacji. Trzon tej części rozprawy stanowią rozważania dotyczące przedmiotu ochrony – zarówno w kontekście chronionych wartości konstytucyjnych, tytułu rozdziału, przedmiotu rodzajowego, jak i przedmiotu ochrony przestępstwa niealimentacji *sensu stricto*, w szczególności w odniesieniu do stanowisk, prezentowanych w tym zakresie przez przedstawicieli doktryny. Ustalenie przedmiotu ochrony w art. 209 k.k. stanowi bowiem podstawę do dalszych rozważań dotyczących zasadności utrzymywania penalizacji omawianego zjawiska. W rozdziale trzecim znajdują się także rozważania dotyczące podmiotu przestępstwa, strony przedmiotowej oraz strony podmiotowej.

Kolejno, w rozdziale piątym omówione zostały kwestie związane z karami i środkami karnymi dotyczącymi przestępstwa z art. 209 k.k. Nie sposób bowiem ocenić, czy utrzymywanie karalności danego zjawiska jest zasadne, bez przeanalizowania systemu kar i środków karnych oraz funkcji, jakie środki reakcji penalnej mają pełnić w odniesieniu do danego typu czynu zabronionego. Istotny element tego rozdziału stanowią również rozważania dotyczące klauzuli niekaralności, znajdującej się w art. 209 § 4 i § 5 k.k., a wprowadzonej wspomnianą nowelizacją z 23.03.2017 r.

Dla przedstawienia pełnego obrazu przestępstwa niealimentacji w polskim prawie karnym, kolejno w rozdziałach piątym, szóstym i siódmym poruszone są następujące kwestie:

¹⁵ J. Jodłowski, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Część I. Komentarz do art. 117-211a*, W. Wróbel, A. Zoll (red.) LEX 2017, teza 1a.

postacie stadialne przestępstwa niealimentacji, postacie zjawiskowe przestępstwa niealimentacji oraz zbieg przestępstw i zbieg przepisów ustawy.

Jako niezbędne w celu dokonania oceny zasadności utrzymywania karalności w art. 209 k.k. jawi się również omówienie pozakarnych środków zwalczania niealimentacji, co stanowi przedmiot rozważań rozdziału ósmego. W tej części dysertacji zostały przybliżone następujące instytucje znane na gruncie innych dziedzin prawa, tj.: egzekucja świadczeń alimentacyjnych, rozwiązanie przewidziane w ustawie z 7.09.2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów¹⁶ oraz obowiązki Państwa-Strony, wynikające z Konwencji o prawach dziecka¹⁷ w zakresie zapewnienia zaspokojenia jego finansowych potrzeb. Rozważania poczynione w tym rozdziale stanowią istotny wstęp do dalszej części wywodu, obejmującej m.in. kwestie związane z koniecznością kryminalizacji niealimentacji.

Zwieńczenie rozważań dotyczących zasadności utrzymywania karalności w art. 209 k.k. stanowi ostatni rozdział niniejszej dysertacji, tj. rozdział dziewiąty, dotyczący dopuszczalności kryminalizacji zjawiska niealimentacji z punktu widzenia klauzuli limitacyjnej art. 31 ust. 3 Konstytucji. W rozdziale tym poruszone zostały kwestie związane z jednej strony z istotą konstytucyjnych ograniczeń kryminalizacji, z drugiej zaś strony – z obowiązkiem państwa w zakresie zapewnienia właściwego poziomu ochrony praw i wolności jednostki w kontekście kryminalizacji. Dalsze rozważania koncentrują się zaś na składowych zasady proporcjonalności, tj. przydatności, konieczności oraz proporcjonalności *sensu stricto* – w odniesieniu do kryminalizacji niealimentacji. Podsumowanie rozdziału dziewiątego stanowią wnioski, uzupełnione dodatkowo wynikami przeprowadzonych badań ankietowych.

Przedmiotowa rozprawa doktorska zakończona została podsumowaniem, w którym w syntetycznym ujęciu przedstawione zostały wnioski *de lege lata*, wynikające z przeprowadzonych badań nad przestępstwem niealimentacji w polskim prawie karnym oraz postulaty *de lege ferenda*, obejmujące swym zakresem zarówno zwiększenie skuteczności działań nakierowanych na zapewnienie uzyskiwania przez uprawnionych alimentów, jak i na wzmocnieniu prawa do opieki w szerokim jego rozumieniu, nie zaś wyłącznie w aspekcie materialnym.

W celu odpowiedzi na główne pytanie badawcze - czy utrzymywanie karalności w art. 209 k.k. jest konieczne, przydatne i proporcjonalne z punktu widzenia art. 31 ust. 3 Konstytucji,

¹⁶ Ustawa z dnia 7 września 2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów, Dz.U. z 2023 r. poz. 1993.

¹⁷ Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., Dz. U. z 1991 r. nr 120 poz. 526.

została wykorzystana przede wszystkim metoda formalno-dogmatyczna. Metoda ta pozwala na dogłębne zapoznanie się z problemem oraz zaprezentowanymi dotychczas stanowiskami doktryny. Analiza dostępnego piśmiennictwa umożliwia również uporządkowanie wiedzy dotyczącej problemowego zagadnienia oraz jego kompleksowe przedstawienie z uwzględnieniem historycznej ewolucji. Metoda ta wydaje się przy tym adekwatna do uzyskania odpowiedzi na postawione pytanie, ponieważ pozwala na kompleksowe poznanie problemu oraz szerokie zbadanie podstaw dogmatycznych tematyki, co jest niezbędną podwaliną dalszych rozważań.

W celu głębszego zbadania tematu i dokonaniu oceny w jaki sposób zmiana, wprowadzona nowelizacją z 23.03.2017 r., wpłynęła na zjawisko niealimentacji została wykorzystana metoda analizy i konstrukcji logicznej. Porównanie obu regulacji – sprzed nowelizacji z 23.03.2017 r. oraz obecnej, a także problemów jakie powstawały na gruncie ówczesnej oraz aktualnej normy prawnej pozwoliło wyciągnąć wnioski dotyczące celowości wprowadzonych zmian.

Do porównania skuteczności omawianego narzędzia prawnokarnego sprzed nowelizacji z 23.03.2017 r. oraz po jej wprowadzeniu została również wykorzystana metoda analizy statystycznej. W oparciu o dostępne dane dotyczące ilości zgłaszanych oraz wykrytych przestępstw, osób skazanych, rodzajów wymierzonych kar, a także skuteczności egzekucji komorniczej, możliwe było sformułowanie adekwatnych wniosków, dotyczących skuteczności wspomnianej nowelizacji.

W celu zbadania społecznego nastawienia do osób niewywiązujących się z obowiązku alimentacyjnego oraz samego zjawiska, zostały przeprowadzone badania ankietowe. Uczestnicy zostali zapytani m.in. o ocenę takiego zachowania. Wskutek analizy zebranych odpowiedzi możliwe było ustalenie czy zjawisko uchylania się od obowiązku alimentacyjnego jest odbierane w sposób negatywny oraz uzasadniający zastosowanie środków penalnych w celu jego ograniczenia.

Rozdział 1. Ujęcie historyczne penalizacji zjawiska niealimentacji w polskim prawie karnym do nowelizacji z 2017 r.

1.1. Uwagi wstępne

Przedmiotem rozważań niniejszego fragmentu dysertacji jest analiza przestępstwa niealimentacji w polskim prawie karnym w ujęciu historycznym. Wspomniany występki podlegał karze zarówno na gruncie Kodeksu Karnego z 1932 r.¹⁸, jak i Kodeksu Karnego z 1969 r.¹⁹, a obecnie stypizowany został w art. 209 Kodeksu Karnego²⁰. W pierwszej kolejności zostanie omówiony zakres penalizacji przestępstwa niealimentacji na gruncie k.k. z 1932 r., a następnie w k.k. z 1969 r. Przedmiotem analizy będzie również regulacja dotycząca przestępstwa uchylania się od obowiązku alimentacyjnego, wprowadzona w obecnie obowiązującym k.k. W tym zakresie rozważenia nie będą obejmować nowelizacji z 23.03.2017 r.²¹, która zostanie szczegółowo omówiona w odrębnej części rozprawy (Rozdział 2).

1.2. Niealimentacja w Kodeksie z 1932 r.

Przestępstwo niealimentacji na gruncie k.k. z 1932 r. penalizowane było w Rozdziale XXXI, dotyczącym przestępstw przeciwko opiece i nadzorowi, w art. 201. Paragraf 1 powołanego przepisu stanowił, że karze więzienia do lat 3 lub karze aresztu do lat 3 podlegał ten, kto przez złośliwe uchylanie się od wykonania ciążącego na nim z mocy ustawy obowiązku łożenia na utrzymanie osoby najbliższej, doprowadzał tę osobę do nędzy lub do konieczności korzystania ze wsparcia. Zgodnie zaś z art. 201 § 2 k.k. z 1932 r. – tej samej karze, tj. karze więzienia lub aresztu do lat 3, podlegał także ten, kto dopuszczał się przestępstwa niealimentacji (§ 1) względem innej osoby – niż osoba najbliższa, jeżeli obowiązek łożenia na jej utrzymanie został stwierdzony prawomocnym lub wykonalnym orzeczeniem sądu.

¹⁸ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. - Kodeks karny, Dz.U. z 1932 r. nr 60 poz. 571, dalej: k.k. z 1932 r.

¹⁹ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. - Kodeks karny, Dz.U. z 1969 r. nr 13 poz. 94, dalej: k.k. z 1969 r.

²⁰ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny, Dz.U. z 2024 r. poz. 17, dalej: k.k.

²¹ Ustawa z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów, Dz.U. z 2017 r. poz. 952, dalej: nowelizacja z 23.03.2017 r.

Podmiotem omawianego typu czynu zabronionego mogła być więc jedynie osoba, na której ciążył z mocy ustawy obowiązek alimentacyjny (§ 1) albo taka, wobec której obowiązek alimentacyjny względem innej osoby orzekł sąd (§ 2)²².

Jak wskazywali J. Jamontt i E. S. Rappaport – członkowie Komisji Kodyfikacyjnej, początkowym założeniem zmian wprowadzanych w k.k. z 1932 r. było karanie każdego przypadku uchylania się od obowiązku łożenia na utrzymanie innej osoby, znajdującego swe źródło w ustawie²³. Ostatecznie jednak penalizacją zostały objęte wyłącznie przypadki złośliwego uchylania się od obowiązku alimentacyjnego, a więc wynikające ze złej woli sprawcy²⁴. Według L. Peipera wprowadzone zmiany, tj. ograniczenie kręgu osób objętych ochroną do osób najbliższych, wprowadzenie znamienia złośliwości oraz uzależnienie penalizacji od wystąpienia skutku w postaci doprowadzenia osoby uprawnionej do alimentów do nędzy lub konieczności korzystania ze wsparcia, należało ocenić jako radykalne²⁵. Z kolei W. Makowski zwrócił uwagę na wnioski płynące z uzasadnienia Komisji Kodyfikacyjnej, zgodnie, z którymi społeczeństwo z jednej strony nie może odpowiadać za obowiązki wynikające z więzów rodzinnych, z drugiej zaś nie może ignorować takich zaniedbań, które powodują bezpośrednie niebezpieczeństwo dla osoby zaniedbywanej, a pośrednio także dla całego społeczeństwa²⁶.

Ustawodawca poza znamionami obiektywnymi, przewidział także subiektywny warunek penalizacji przestępstwa niealimentacji, tj. „złośliwe” działanie sprawcy. Pojęcie to nie miało definicji ustawowej²⁷. Jak podawali K. Sobolewski i A. Laniewski, uzależnienie odpowiedzialności karnej od występowania w sferze motywacyjnej sprawcy „złośliwości” oznaczało, że jeżeli zobowiązany do alimentacji wskazywał na jakikolwiek inny motyw swojego zachowania, to nawet gdyby był on nieusprawiedliwiony, nie sposób było przypisać

²² J. Nisenson, M. Siewierski, *Kodeks karny i Prawo o Wykroczeniach, Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. (Dz.U. R.P. Nr. 60 poz. 571 i 572) z komentarzem, opartym na uzasadnieniu Komisji Kodyfikacyjnej i orzecznictwie Sąd Najwyższego, zestawieniem odpowiednich przepisów dotyczących, objaśnieniami i skorowidzem wraz z przepisami wprowadzającymi i utrzymanymi w mocy przepisami uchylonych kodeksów karnych*, Warszawa 1932, s. 108.

²³ J. Jamontt, E. S. Rappaport, *Kodeks karny r. 1932 z dostosowaniem do kodeksu teząmi z orzeczeń Sądu Najwyższego, odpowiedniami ustępami uzasadnienia projektu Komisji Kodyfikacyjnej, Część szczególna*, Warszawa 1932, s. 275.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ L. Peiper, *Komentarz do kodeksu karnego, prawa o wykroczeniach i przepisów wprowadzających wraz z niektórymi ustawami dodatkowymi, wzorami orzeczeń do prawa o wykroczeniach*, Kraków 1933, s. 555.

²⁶ W. Makowski, *Kodeks karny, Komentarz, Wydanie trzecie*, Warszawa 1937, s. 588.

²⁷ *Ibidem*, s. 589.

mu odpowiedzialności karnej na gruncie art. 201 § 1 k.k. z 1932 r.²⁸. Z kolei J. Nisenson i M. Siewierski wskazywali, że zachowanie sprawcy omawianego typu czynu zabronionego mogło zostać uznane za złośliwe jedynie wówczas, jeżeli uchylał się on od ciążącego na nim obowiązku, mimo iż miał możliwości finansowe, by obowiązek ten realizować²⁹. Co równie istotne, złośliwość stanowiła znamię czynu z art. 201 k.k. z 1932 r. i jak podkreślał A. Gubiński okoliczność ta nie powinna być dodatkowo brana pod uwagę przy ustalaniu wymiaru kary³⁰.

L. Peiper podkreślał natomiast, że dla przypisania sprawcy odpowiedzialności karnej za przestępstwo niealimentacji nie było wystarczające wykazanie umyślności. Zachowanie sprawcy musiało bowiem cechować się ukierunkowanym działaniem, polegającym na rozporządzaniu środkami pieniężnymi w sposób uniemożliwiający realizację obowiązku alimentacyjnego, przy jednoczesnej świadomości spowodowania w ten sposób stanu nędzy, grożącego osobie uprawnionej do otrzymywania świadczeń alimentacyjnych³¹. Zdaniem J. Makarewicza zamiar sprawcy powinien być obejmować nie tylko swego rodzaju brak skrupulatności czy niedbalstwo, ale przede wszystkim chęć niewywiązania się z ciążącego na nim obowiązku³². Z kolei W. Makowski nie wykluczał również objęcia chęci wywołania skutku w postaci nędzy lub konieczności korzystania z pomocy innych osób, zamiarem ewentualnym, tj. godzenia się przez sprawcę na wywołanie wspomnianego skutku³³. Powołany autor wskazywał również, że w przypadku, w którym osoba uprawniona do alimentów trwoni pieniądze lub pożytkuje je w niewłaściwy sposób (np. na alkohol zamiast na zaspokojenie podstawowych potrzeb), to zaniechanie alimentacji w takim przypadku nie będzie cechować się złośliwością³⁴. Odmienne M. Siewierski, choć znamię złośliwości wiązał z umyślnością zachowania sprawcy, to jednak w jego ocenie przestępstwo niealimentacji nie było przestępstwem kierunkowym, bowiem dla przypisania odpowiedzialności na podstawie art. 201 k.k. z 1932 r. wystarczające było, aby sprawca przewidywał możliwość wystąpienia skutku swojego zaniechania i tego chciał lub się na to godził³⁵. Z kolei S. Pławski wskazywał, że z

²⁸ K. Sobolewski, A. Laniewski, *Polski Kodeks Karny z 11.VII.1932 wraz z prawem o wykroczeniach, przepisami wprowadzającymi i utrzymanymi w mocy przepisami kodeksu karnego austriackiego, niemieckiego, rosyjskiego i skorowidzem*, Lwów 1932, s. 105.

²⁹ J. Nisenson, M. Siewierski, *Kodeks...*, s. 108.

³⁰ A. Gubiński, *Glosa do wyr. SN z 29.08.1958 r., IV K Rn 303/58*, Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych 1960, nr 2, s. 104.

³¹ L. Peiper, *Komentarz...*, s. 555; por. J. Koredczuk, *Przestępstwa przeciwko rodzinie w ujęciu polskich dwudziestowiecznych kodyfikacji karnych*, w: *Rodzina i jej prawa*, J. Rominkiewicz (red.), Wrocław 2012, 173.

³² J. Makarewicz, *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów 1932, s. 247.

³³ W. Makowski, *Kodeks...*, s. 589.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ M. Siewierski, *Kodeks karny i prawo o wykroczeniach. Komentarz*, Warszawa 1965, s. 238.

uwagi na „złośliwość” zachowania sprawcy, zamiar powinien być bezpośredni i dotyczyć właśnie uchylania się od obowiązku alimentacyjnego³⁶.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego „złośliwość” definiowano jako rozmyślne uchylanie się od łożenia na utrzymanie uprawnionej osoby, przy jednoczesnej świadomości grożących tej osobie skutków, tj. nędzy lub konieczności korzystania ze wsparcia oraz obiektywnej możliwości wypełniania tego obowiązku³⁷. Dla przypisania sprawcy odpowiedzialności karnej z art. 201 k.k. z 1932 r. istotne było więc ustalenie jego faktycznej sytuacji finansowej³⁸. Dopiero w ten sposób zachowanie sprawcy mogło zostać poddane pełnej ocenie prawnokarnej. Trudno bowiem było mówić o realizacji znamion omawianego typu czynu zabronionego, jeżeli zobowiązany do alimentów nie miał obiektywnej możliwości łożenia na utrzymanie uprawnionego. Jako przykład złośliwego zachowania wskazywano np. niepodjęcia pracy, zmiana pracy na gorzej płatną, ukrywanie zarobków, nadużywanie alkoholu itp³⁹.

Wskazać również należy, że pod pojęciem uchylania się od obowiązku łożenia na utrzymanie należało rozumieć nie tylko całkowite zaniechanie alimentacji, ale także wywiązywanie się z tego obowiązku w sposób niepełny bądź nieregularny⁴⁰. Jako zasadne jawi się także zdefiniowanie pojęcia „utrzymanie”. Jak słusznie zwrócił uwagę L. Peiper, pojęcie to miało szeroki zakres semantyczny i było zależne od stanu finansowego oraz sposobu życia danej osoby⁴¹. Powołany autor wnioskował jednak, że skoro ustawodawca uzależniał odpowiedzialność karną od doprowadzenia osoby uprawnionej do stanu nędzy lub konieczności korzystania z pomocy osób trzecich, to w kontekście art. 201 § 1 k.k. z 1932 pojęcie „utrzymanie” należało rozumieć w sposób wąski, ograniczony jedynie do zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, takich jak: mieszkanie, ogrzewanie, prąd, wyżywienie i niezbędna odzież⁴². Tym samym uchylanie się od obowiązku alimentacyjnego, które prowadziło do niemożności zaspokojenia ponadpodstawowych potrzeb, nie podlegało penalizacji i mogło być egzekwowane wyłącznie na drodze cywilnej⁴³. Z kolei W. Makowski wskazywał, że poprzez „utrzymanie” należy rozumieć zaspokojenie potrzeb życiowych w

³⁶ S. Pławski, *Prawo karne w zarysie. Część III*, Warszawa 1968, s. 130.

³⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 lipca 1958 r., sygn. IV KRn 127/58, LEX nr 168628.

³⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 31 sierpnia 1957 r., sygn. IV KRn 825/57, LEX nr 177607.

³⁹ M. Leonieni, *Złośliwe uchylanie się od wykonywania obowiązku alimentacyjnego de lege lata i de lege ferenda*, Państwo i Prawo 1964, nr 11, s. 756.

⁴⁰ J. Makarewicz, *Kodeks...*, s. 247.

⁴¹ L. Peiper, *Komentarz...*, s. 556.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*.

stosunku do normalnego poziomu życia zarówno zobowiązanego, jak i uprawnionego⁴⁴. Zatem, autor ten formułował zasadę równej stopy życiowej uprawnionego do alimentów ze zobowiązanym. Cz. Rocznik podkreślał przy tym, że występowanie nędzy czy też konieczności korzystania ze wsparcia należy oceniać za każdym razem subiektywnie, z uwzględnieniem potrzeb danego uprawnionego i jego przeżyć oraz odczuć⁴⁵

Wydaje się jednak, że pod pojęciem „utrzymanie” należało rozumieć zapewnienie przeciętnego standardu życia, przyjmowanego w danym społeczeństwie, a ograniczenie odpowiedzialności karnej do sytuacji, w których uprawniony nie miał możliwości zaspokojenia najbardziej podstawowych potrzeb egzystencjalnych, wynikało nie z wąskiego rozumienia pojęcia „utrzymanie” lecz z uzależnienia odpowiedzialności karnej od wypełnienia znamienia skutkowego. Warunkiem karalności przestępstwa niealimentacji było bowiem wywołanie skutku w postaci doprowadzenia osoby pokrzywdzonej do nędzy lub korzystania ze wsparcia⁴⁶. Znamię to stanowiło element stanu faktycznego, a wywołanie omawianego skutku musiało zostać objęte przez sprawcę zamiarem, choćby ewentualnym⁴⁷. Sprawca nie popełniał więc przestępstwa, jeżeli mimo uchylania się przez niego od obowiązku alimentacyjnego, osoba uprawniona miała środki potrzebne do utrzymania⁴⁸. Jak wskazał Sąd Najwyższy, między omawianymi elementami czynu zabronionego, tj. złośliwym uchylaniem się od obowiązku alimentacyjnego a doprowadzeniem osoby uprawnionej do alimentów do stanu nędzy lub konieczności korzystania z pomocy musiał zachodzić związek przyczynowy. Innymi słowy, by przypisać sprawcy odpowiedzialność za czyn z art. 201 k.k. z 1932 r., należało wykazać, że uchylanie się od łożenia na utrzymanie uprawnionego stanowiło przyczynę trudnej sytuacji bytowej pokrzywdzonego⁴⁹.

Pod pojęciem nędzy L. Peiper rozumiał niemożność zaspokojenia przez osobę uprawnioną do alimentów najbardziej podstawowych, „prymitywnych” potrzeb⁵⁰. Z kolei zdaniem W. Makowskiego – sprawca swym zachowaniem mógł wywołać ów skutek jedynie wówczas, jeżeli osoba uprawniona do alimentów nie miała innych środków na utrzymanie⁵¹. Jako istotne jawi się przy tym przede wszystkim zdefiniowanie zakresu pojęcia „podstawowe

⁴⁴ W. Makowski, *Kodeks...*, s. 590.

⁴⁵ Cz. Rocznik, *Glosa do uchwały SN z 05.02.1966 r. VI KZP 57/65*, Nowe Prawo 1967, nr 3, s. 457.

⁴⁶ J. Jamontt, E. S. Rappaport, *Kodeks...*, s. 275, teza 9; także: J. Nisenson, M. Siewierski, *Kodeks...*, s. 108; W. Makowski, *Kodeks...*, s. 589.

⁴⁷ J. Makarewicz, *Kodeks...*, s. 247.

⁴⁸ K. Sobolewski, A. Laniewski, *Polski...*, s. 106.

⁴⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 lipca 1958 r., sygn. IV KRn 127/58, LEX nr 168628.

⁵⁰ L. Peiper, *Komentarz...*, s. 556.

⁵¹ W. Makowski, *Kodeks...*, s. 589.

potrzeby”. L. Peiper wśród tych najbardziej podstawowych aspektów życia człowieka, niezbędnych do egzystencji wskazywał: mieszkanie, żywność, światło, opał czy odzież⁵². W jednym z późniejszych orzeczeń Sąd Najwyższy wśród podstawowych potrzeb poza wyżywieniem, odzieżą i mieszkaniem, wskazał także niezbędną naukę⁵³. Sygnalizowano również, że owe potrzeby winny odpowiadać warunkom społeczno-materialnym danego środowiska⁵⁴.

Druga część omawianego znamienia skutkowego odwoływała się do konieczności korzystania ze wsparcia krewnych, powinowatych, osób postronnych czy społeczeństwa⁵⁵. Zdaniem Sądu Najwyższego jednak, w rzeczywistości różnica pomiędzy tymi przesłankami była jedynie pozorna. Skoro bowiem ktoś zmuszony był korzystać ze wsparcia, oznaczało to, że znajdował się w nędzy⁵⁶. L. Peiper podkreślał nadto, że ustawodawca nie przewidział konieczności zwracania się o pomoc przez osobę uprawnioną do alimentów. Wystarczająca dla zrealizowania owego znamienia była bowiem sytuacja, w której okoliczności zmuszały daną osobę do korzystania z pomocy osób trzecich, ofiarowanej np. z litości czy pobudek humanitarnych⁵⁷. Nadto, jak wskazywał J. Makarewicz, należało rozróżnić pojęcie „doprowadza” od „powoduje”. W tym przypadku bowiem sprawca przestępstwa niealimentacji nie musiał swoim zachowaniem bezpośrednio spowodować wystąpienia stanu nędzy bądź konieczności korzystania ze wsparcia, ale wytworzyć jedną z decydujących okoliczności, prowadzących do zaistnienia takiego stanu⁵⁸.

Mimo użycia przez ustawodawcę określenia „nędza”, sugerującego stan skrajnego niedostatku, na przestrzeni lat orzecznictwo Sądu Najwyższego ewoluowało w tym zakresie i w latach 50. XX w. zaczęto stosować wykładnię rozszerzającą, przyjmując, że pojęcie to jest tożsame z „niedostatkiem” i zachodzi w razie pogorszenia sytuacji bytowej osoby uprawnionej do alimentów⁵⁹. W postanowieniu z dnia 2 lutego 1952 r. oraz w wyroku z dnia 15 lutego 1952

⁵² L. Peiper, *Komentarz...*, s. 556.

⁵³ Uchwała Sądu Najwyższego cała izba SN – Izba Karna z dnia 27 lipca 1959 r., sygn. VI KO 78/59, LEX nr 115742.

⁵⁴ V KRn 127/58, LEX nr 168628.

⁵⁵ L. Peiper, *Komentarz...*, s. 556.

⁵⁶ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 2 lutego 1952 r., sygn. KO 416/51, LEX nr 161136; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 lutego 1952 r., sygn. KO 444/51, LEX nr 293867.

⁵⁷ L. Peiper, *Komentarz...*, s. 556.

⁵⁸ J. Makarewicz, *Kodeks...*, s. 247.

⁵⁹ G. Jędrzejewski, *Przestępstwo niealimentacji po nowelizacji w 2017 r. – kilka uwag o zagadnieniach intertemporalnych i prawomocności orzeczeń*, Prokuratura i Prawo 2019, nr 10, s. 94-95; J. Jodłowski, *Art. 209 w: Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Część I. Komentarz do art. 117-211a*, W. Wróbel, A. Zoll (red.), LEX 2017, teza 0b; D. Sosnowska, *Alimenty a prawo karne. Praktyka wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2012, s. 18-19; K. Indeck, *O zasadności wyeliminowania znamienia „uporczywość” z art. 209 k.k.*, w: *Artes serviunt vitae*,

r. Sąd Najwyższy wskazał, że podstawa do zastosowania art. 201 k.k. z 1932 r. zachodzi wówczas, gdy na skutek złośliwego uchylania się przez zobowiązanego od ustawowego obowiązku łożenia na utrzymanie i wychowanie dziecka, znajdzie się ono w niedostatku⁶⁰. W uzasadnieniu powołanych orzeczeń Sąd Najwyższy wskazał, że wobec zniesienia w Polsce Ludowej ustroju kapitalistycznego, stan „nędzy” w ogóle przestał istnieć. Tym samym sąd orzekający w danej sprawie powinien był odwołać się do pojęcia „niedostatku”, które zostało również użyte przez ustawodawcę w Kodeksie rodzinnym⁶¹. Zgodnie bowiem z art. 73 k.r. roszczenie alimentacyjne (z wyłączeniem roszczenia przysługującego małoletnim dzieciom względem rodziców) przysługiwało tylko tym, którzy znajdowali się w niedostatku. Sąd Najwyższy swoje stanowisko umotywowował także projektowanymi zmianami art. 201 k.k. z 1932 r., który na gruncie projektu Kodeksu karnego Polski Ludowej miał obejmować penalizacją każde uchylanie się od obowiązku alimentacyjnego względem małoletniego dziecka, z zastrzeżeniem odpowiedzialności karnej w typie kwalifikowanym w przypadku znalezienia się tegoż dziecka w ciężkich warunkach. Powyższe rozważania doprowadziły Sąd Najwyższy do wniosku, iż art. 201 k.k. z 1932 r. należy interpretować w sposób rozszerzający i karać zachowania zobowiązanego, który zaniechaniem spełniania obowiązku alimentacyjnego, doprowadza do sytuacji, w której uprawniony znajduje się w niedostatku, tj. poniżej poziomu utrzymania, jakiego żąda Polska Ludowa⁶².

Z jednej strony stanowisko Sądu Najwyższego, z którego wynika, że prawdopodobne rozszerzenie kryminalizacji danego zjawiska w przyszłości, ma uzasadniać wykładnię rozszerzającą na gruncie obowiązującej ustawy, może być zdumiewające. Z drugiej jednak strony, jak zauważył A. Tobis, prawo niekiedy nie nadąża za zmianami społeczno-politycznymi i rozwojem gospodarczym, jakie mają miejsce w danym kraju, to zaś powoduje, że sądy muszą samodzielnie znajdować rozwiązanie takich sytuacji⁶³. Zauważyć jednak należy, że na gruncie k.k. z 1932 r. – podobnie jak obecnie - obowiązywała zasada stosowania ustawy nowej, z wyjątkiem sytuacji, gdy ustawa stara jest względniejsza dla sprawcy (art. 2 § 1 k.k. z 1932 r.). Nawet więc w przypadku rozszerzenia przez ustawodawcę penalizacji zjawiska niealimentacji

sapientia imperat. Księga jubileuszowa Profesora Tomasza Grzegorzcyka z okazji 70. urodzin, J. Kasiński, A. Małolepszy, R. Olszewski, K. Rydz-Sybilak, D. Świecki (red.), Warszawa 2019, s. 602.

⁶⁰ KO 416/51, LEX nr 161136; KO 444/51, LEX nr 293867.

⁶¹ Ustawa z dnia 27 czerwca 1950 r. - Kodeks rodzinny, Dz.U. z 1950 r. nr 34 poz. 308, dalej: k.r.

⁶² Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 2 lutego 1952 r., sygn. KO 416/51, LEX nr 161136; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 lutego 1952 r., sygn. KO 444/51, LEX nr 293867.

⁶³ A. Tobis, *Główne przestępstwa przeciwko rodzinie. Charakterystyka prawna i skuteczność kary pozbawienia wolności*, Poznań 1980, s. 66; por. A. Gimbut, *Przestępstwo z art. 201 k.k. w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, Nowe Prawo 1957, nr 3, s. 57-58.

i objęcia również zachowań polegających na doprowadzeniu uprawnionego czy to do stanu „niedostatku”, czy „ciężkich warunków”, sprawca dopuszczający się przestępstwa w czasie obowiązywania k.k. z 1932 r. powinien był odpowiadać tylko w przypadku doprowadzenia do stanu „nędzy”. Ustawa nie przewidywała bowiem korzystania z rozwiązań korzystniejszych dla pokrzywdzonych, lecz dla sprawców. Trudno zatem zaakceptować w tym zakresie argumentację przedstawioną przez Sąd Najwyższy. Wydaje się, że zamiast stosowania wykładni rozszerzającej, wystarczające mogło być zaakceptowanie, że wraz ze zmianami społeczno-ekonomicznymi, pojęcie „nędzy” mogło ulec zmianie i nie przestało istnieć całkowicie, lecz występowało, jednak opisując inny stan rzeczywistości.

Z kolei w wyroku z dnia 11 września 1952 r. Sąd Najwyższy stwierdził, że samo zachowanie sprawcy, polegające na złośliwym uchylaniu się od obowiązku alimentacyjnego, powoduje, że dziecko i drugi rodzic (nawet jeżeli zarabia), znajdują się w sytuacji, którą można określić jako „ciężkie warunki”, a co za tym idzie – powinien podlegać odpowiedzialności karnej na gruncie art. 201 k.k. z 1932⁶⁴. Powyższe stanowisko prowadzi do wniosku, że zdaniem Sądu Najwyższego doszło do przekształcenia omawianego czynu z przestępstwa materialnego w formalne. Również w wyroku z dnia 11 kwietnia 1953 r. Sąd Najwyższy wskazał, że w ówczesnych warunkach celem art. 201 k.k. z 1932 r. nie była ochrona przed nędzą, a niedopuszczenie do spadku poziomu utrzymania i wychowania dziecka wskutek uchylania się od obowiązku alimentacyjnego, powodującego niedostatek⁶⁵.

Przedstawiony wybór orzecznictwa pokazuje, że Sąd Najwyższy zaczął rozszerzać wykładnię pojęcia „nędza”, a także odstępować od warunkowania odpowiedzialności karnej za przestępstwo niealimentacji wystąpieniem skutku w postaci popadnięcia przez uprawnionego do alimentów w nędzę albo konieczności korzystania z pomocy. W związku z powyższymi rozbieżnościami pomiędzy wykładnią literalną przepisu z art. 201 k.k. z 1932 r., a orzecznictwem Sądu Najwyższego z lat 1951-1953, Sąd Najwyższy wydał uchwałę w składzie 7 sędziów, odpowiadającą na pytanie Sądu Wojewódzkiego w Kielcach, dotyczące problematyki stosowania art. 201 k.k. z 1932 r. w omawianym kontekście⁶⁶. W powołanym orzeczeniu Sąd Najwyższy jednoznacznie wskazał, że warunkiem przypisania odpowiedzialności karnej za omawiany czyn jest uprzednie ustalenie, że osoba uprawniona do alimentów – wskutek zachowania sprawcy przestępstwa – znalazła się w stanie faktycznej nędzy lub konieczności korzystania ze wsparcia. W uzasadnieniu wskazano bowiem, że choć

⁶⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 września 1952 r., sygn. IV K 125/52, LEX nr 117122.

⁶⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 kwietnia 1953 r., sygn. IV K 356/52, LEX nr 117494.

⁶⁶ Uchwała Sądu Najwyższego 7 sędziów z dnia 14 listopada 1957 r., sygn. IV KO 2/57, LEX nr 119525.

Państwo Ludowe zaspokaja potrzeby bytowe społeczeństwa w sposób najpewniejszy i najtrwalszy, to jednak nie oznacza to, że przestały istnieć jakiekolwiek trudności materialne i że nie występują osoby pozostające w niedostatku. Zdaniem Sądu jednak, sam fakt znalezienia się przez osobę uprawnioną do alimentacji w stanie niedostatku, mógł rodzić jedynie odpowiedzialność cywilnoprawną, natomiast ingerencja prawa karnego ograniczona powinna być jedynie do skrajnych sytuacji, w których pokrzywdzony znajduje się w stanie nędzy (w poważnym niedostatku) bądź jest zmuszony do korzystania z pomocy⁶⁷.

Mimo to jednak nadal pojawiały się wątpliwości co do tego, jaki stan należy rozumieć pod pojęciem niedostatku, a co już staje się nędzą. Z tego względu Prezes Izby Karnej zwrócił się do Izby Karnej Sadu Najwyższego z pytaniem o to, jaka sytuacja finansowa uprawnionego do alimentacji uzasadnia zastosowanie art. 201 § 1 i 2 k.k. z 1932 r. W odpowiedzi, podejmując Uchwałę całą Izbą Karną Sąd Najwyższy wskazał, że pojęcia „nędzy” nie można zastępować pojęciem „niedostatku”, bowiem pozostawałoby to w sprzeczności z art. 1 k.k. z 1932 r. i podstawową zasadą prawa karnego, tj. *nullum crimen sine lege poenali anteriori*. Zdanie Sądu wywołanie omawianego skutku było immanentnym elementem konstrukcji przestępstwa niealimentacji i dla przypisania sprawcy odpowiedzialności karnej konieczne było stwierdzenie, że uprawniony do alimentów znalazł się w stanie nędzy lub zachodziła konieczność korzystania ze wsparcia. Co jednak najistotniejsze – definicja pojęcia „nędzy” nie była stała i mogła ewoluować wraz z rozwojem społecznym i ekonomicznym. Była zależna także od społecznej świadomości, a co za tym idzie pojęcie to oznaczało inną sytuację niż w okresie międzywojennym⁶⁸.

Ustawodawca w k.k. z 1932 r. wyróżnił dwie grupy osób uprawnionych do otrzymywania środków utrzymania – osoby najbliższe względem sprawcy (art. 201 § 1 k.k. z 1932 r.) oraz inne osoby, wobec których obowiązek łżenia na ich utrzymanie został stwierdzony prawomocnym lub wykonalnym orzeczeniem sądu (art. 201 § 2 k.k. z 1932 r.)⁶⁹. J. Jamontt i E. S. Rappaport wskazywali, że celem owego rozróżnienia miało być uniknięcie sytuacji, w której wszelkie roszczenia alimentacyjne stałyby się przedmiotem postępowań przed sądem karnym⁷⁰. Tak też w przypadku osób najbliższych, wobec których obowiązek łżenia na utrzymanie jest oczywisty (np. rodziców względem dzieci), dla przypisania

⁶⁷ *Ibidem*. Por. A. Gubiński, *Glosa do post. SN(7) z 14.11.1957 r., IV Ko 2/57*, Państwo i Prawo 1958, nr 7, s. 208-209.

⁶⁸ VI KO 78/59, LEX nr 115742.

⁶⁹ J. Nisenson, M. Siewierski, *Kodeks...*, s. 108, teza 2; W. Makowski, *Kodeks...*, s. 588.

⁷⁰ J. Jamontt, E. S. Rappaport, *Kodeks...*, s. 275-276.

odpowiedzialności karnej za czyn z art. 201 § 1 k.k. z 1932 r. nie było konieczne uprzednie uzyskanie wyroku ustalającego alimenty, a o istnieniu obowiązku alimentacyjnego mógł orzec sąd karny⁷¹. W tym miejscu należy wskazać, że zgodnie z art. 91 § 1 k.k. z 1932 r. za osobę najbliższą uznawano krewnego w linii wstępnej lub zstępnej, rodzeństwo, małżonka, a także rodziców, rodzeństwo i dzieci małżonka.

Z kolei względem pokrzywdzonych niebędących osobami najbliższymi wobec sprawcy, niezbędne było uprzednie uzyskanie orzeczenia cywilnego, stwierdzającego taki obowiązek. J. Jamontt i E. S. Rappaport do tej grupy (art. 209 § 2 k.k. z 1932 r.) zaliczali np. obowiązek płacenia alimentów kobiecie, która twierdzi, że sprawca jest ojcem jej nieślubnego dziecka⁷². Odmienne zdanie prezentował J. Makarewicz, według którego obowiązek alimentacyjny ojca względem nieślubnego dziecka, choć co prawda wymagał jego uprzedniego stwierdzenia wyrokiem sądowym, odnosił się do osoby najbliższej, a tym samym w takim przypadku sprawcy należałoby przypisać odpowiedzialność karną z art. 201 § 1 k.k. z 1932 r.⁷³. W orzecznictwie Sądu Najwyższego wskazywano nadto takie przykłady odpowiedzialności karnej na gruncie art. 201 § 2 k.k. z 1932 r. jak: uchylanie się od obowiązku płacenia renty dożywotniej, jeżeli miała ona charakter łożenia na utrzymanie⁷⁴, uchylanie się od płacenia renty stałej jako odszkodowania za dokonane trwałe uszkodzenia ciała, jeżeli miała ona charakter łożenia na utrzymanie⁷⁵ czy uchylanie się od płacenia alimentów, ustalonych w wykonalnym postanowieniu o zabezpieczeniu powództwa w sprawie o ustalenie ojcostwa⁷⁶.

Zauważyć przy tym należy, że ustawodawca rozróżnił typy czynów zabronionych, opisane w art. 201 § 1 k.k. z 1932 i art. 201 § 2 k.k. z 1932 nie tylko ze względu na uprawnionego (osoba najbliższa względem sprawcy albo nie), ale również ze względu na źródło obowiązku. W § 1 penalizowane było bowiem uchylanie się względem osoby najbliższej od obowiązku wynikającego z ustawy. Z kolei § 2 odnosił się do obowiązków względem osób innych niż osoby najbliższe, ale nadto znajdujących swe źródło nie w ustawie, a w orzeczeniu sądu⁷⁷ (odrębnym niż orzeczenie sądu karnego).

Zgodnie z § 3 omawianego przepisu ściganie przestępstwa uchylania się od obowiązku alimentacyjnego następowało na wniosek pokrzywdzonego. Wyjątek od tej reguły

⁷¹ L. Peiper, *Komentarz...*, s. 556.

⁷² J. Jamontt, E. S. Rappaport, *Kodeks...*, s. 275-276.

⁷³ J. Makarewicz, *Kodeks...*, s. 247.

⁷⁴ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 7 stycznia 1967 r., sygn. VI KZP 44/66, LEX nr 113070.

⁷⁵ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 12 lipca 1962 r., sygn. VI KO 12/62, LEX nr 135647.

⁷⁶ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 19 grudnia 1957 r., sygn. III KO 115/57, LEX nr 178111.

⁷⁷ J. Makarewicz, *Kodeks...*, s. 247; także: K. Sobolewski, A. Laniewski, *Polski...*, s. 106.

ustawodawca przewidział na wypadek śmierci uprawnionego, spowodowanej przestępstwem, określonym w § 1 lub § 2 – wówczas ściganie następowało z urzędu.

1.3. Niealimentacja w Kodeksie z 1969 r.

Choć konstrukcja przewidziana w art. 201 k.k. z 1932 r. była uznawana za oryginalną, to jednak znamiona takie jak: „złośliwie” oraz „doprowadza do nędzy lub konieczności korzystania ze wsparcia” powodowały problemy interpretacyjne, a niejednokrotnie uniemożliwiały również przypisanie sprawcy odpowiedzialności karnej. To zaś doprowadziło w latach 1951-1969 do powstania wykładni *contra legem*⁷⁸. Odpowiedź na wspomniane problemy ustawodawca sformułował w k.k. z 1969 r., przewidując penalizację przestępstwa niealimentacji w art. 186, umieszczonym w Rozdziale XXV, dotyczącym przestępstw przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży⁷⁹. Zgodnie z § 1 powołanego przepisu, odpowiedzialności karnej podlegał ten, kto uporczywie uchylał się od wykonania ciążącego na nim z mocy ustawy obowiązku łżenia na utrzymanie dziecka, rodziców lub innej osoby najbliższej i przez to narażał ją na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych. Sprawca takiego czynu podlegał karze pozbawienia wolności do lat 3. Ponadto ustawodawca przewidział penalizację takiego zachowania, skierowanego także względem innych osób, co do których obowiązek łżenia na utrzymanie został stwierdzony prawomocnym lub wykonalnym orzeczeniem sądu (sprawca wówczas również podlegał karze pozbawienia wolności do lat 3).

Względem k.k. z 1932 r. ustawodawca rozszerzył penalizację niealimentacji, zapewniając ochronę osób uprawnionych do alimentów w sposób korelujący z przepisami Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego⁸⁰. Na gruncie k.k. z 1969 r. wprowadzono następujące zmiany: w kontekście uchylania się od obowiązku alimentacyjnego zrezygnowano z

⁷⁸ A. Ratajczak, § 75. *Uchylanie się od alimentów* w: *System Prawa Karnego. O przestępstwa w szczególności*, I. Andrejew, L. Kubicki, J. Waszczyński (red.), Wrocław- Warszawa- Kraków- Gdańsk- Łódź 1989, s. 307.

⁷⁹ Przed uchwaleniem k.k. z 1969 r. stworzono pięć projektów kodeksu karnego PRL z 1951 r., 1956 r., 1963 r., 1966 r. oraz 1968 r. Wszystkie projekty, poza tym z 1963 r. przewidywały niealimentację jako przestępstwo umyślne – projekt z 1963 r. dopuszczał również popełnienie czynu nieumyślnie. Wszystkie projekty, choć posługując się różną terminologią wymagały, by obowiązek alimentacyjny znajdował swe źródło w ustawie lub orzeczeniu sądu. W projekcie k.k. z 1956 r. przestępstwo niealimentacji miało charakter formalny (w typie podstawowym), w pozostałych projektach odpowiedzialność karna uzależniona była od skutku – narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych w projektach z 1963 r., 1966 r. i 1968 r. czy znalezienia się w ciężkich warunkach w projekcie z 1951 r. We wszystkich projektach przewidziano sankcję wyłącznie w postaci kary pozbawienia wolności. Wyjątek stanowił projekt z 1951 r., gdzie obok tej kary wprowadzono karę pracy poprawczej. Szerzej: Z. Siwik, *Przestępstwo niealimentacji w projektach kodyfikacji karnej PRL, Acta UWr. Przegląd Prawa i Administracji* 1973, nr 3, s. 75-88.

⁸⁰ M. Siewierski w: *Kodeks karny. Komentarz*, J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, Warszawa 1977, s. 476.

dotychczasowego znamienia w postaci złośliwego działania sprawcy, wprowadzając nowe określenie - „uporczywie”. Ponadto zmianie uległo także znamię skutkowe – warunkiem odpowiedzialności karnej za przestępstwo niealimentacji przestało bowiem być doprowadzenie uprawnionego do nędzy lub konieczności korzystania ze wsparcia, a stało się wywołanie stanu narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych. Dodatkowo ustawodawca uzupełnił określenie „osoba najbliższa”, wyszczególniając dodatkowo, obok osoby najbliższej, podmioty takie jak: dziecko i rodzice (będące osobami najbliższymi). Ustawodawca pojęcie osoby najbliższej zdefiniował w art. 120 § 5 k.k. z 1969 r. do grupy tej zaliczając: małżonka, wstępnych, zstępnych, rodzeństwo, powinowatych w tej samej linii lub stopniu, osobę pozostającą w stosunku przysposobienia oraz jej małżonka, a także osobę pozostającą w faktycznym pożyciu. Zauważyć przy tym należy, że krąg osób najbliższych względem przewidzianego w art. 91 § 1 k.k. z 1932 r. rozstał rozszerzony o powinowatych, osoby pozostające w stosunku przysposobienia oraz ich małżonków, a nadto o osobę pozostającą we wspólnym pożyciu. To zaś prowadzi do wniosku, że ustawodawca jednocześnie poszerzył krąg osób mogących być pokrzywdzonymi przestępstwem niealimentacji⁸¹.

Jako celowe jawi się w szczególności omówienie wprowadzonych w k.k. z 1969 znamion, tj. uporczywości oraz narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych.

Rezygnacja ze znamienia „złośliwie” wynikała przede wszystkim z tego, że przesłanka ta wywoływała wiele problemów interpretacyjnych⁸², a co za tym idzie zazwyczaj nie była w ogóle brana przez sądy pod uwagę⁸³. Dla zapobieżenia nadmiernemu wykorzystywaniu prawa karnego w miejsce narzędzi cywilnoprawnych, ustawodawca wprowadził jednak ograniczenie w postaci „uporczywego” zachowania sprawcy. Zabieg ten miał zminimalizować ryzyko wszczynania postępowań karnych w sytuacji, w której wystarczające i skuteczne mogły okazać się środki oddziaływania społecznego bądź egzekucja cywilna⁸⁴.

W doktrynie prezentowane były różne podejścia do zjawiska uporczywości. Część autorów stała na stanowisku, że pojęcie to należy rozumieć w sposób obiektywny, wyłącznie jako długotrwałe zaniechanie sprawcy. Opowiadający się za tą koncepcją nie wiązali

⁸¹ A. Ratajczak, § 75. *Uchylanie się od alimentów...*, s. 309.

⁸² A. Ratajczak, § 75. *Uchylanie się od alimentów...*, s. 310.

⁸³ I. Andrejew, *Art. 186*, w: *Kodeks karny z komentarzem*, I. Andrejew, W. Świda, W. Wolter, Warszawa 1973, s. 548; M. Leonieni, *Materiały do kodeksu karnego, Zeszyty Problemowo-analityczne* nr 16-17, Warszawa 1969, s. 79.

⁸⁴ I. Andrejew, *Art. 186...*, s. 548.

uporczywości z kierunkowym charakterem działania sprawcy⁸⁵. Pozostali autorzy wskazywali jednak, że znamię to należy rozumieć w sposób obiektywno-subiektywny, co oznacza, że aby zachowaniu sprawcy przypisać uporczywość, należało stwierdzić, że - po pierwsze - jego zaniechanie trwało pewien czas - a po wtóre - cechowało się złą wolą⁸⁶. Jak słusznie zauważał A. Ratajczak, przyjęcie pierwszej z wskazanych koncepcji prowadziło do wyeliminowania kierunkowego charakteru przestępstwa niealimentacji, a co za tym idzie, rozszerzenia penalizacji. Z kolei opowiedzenie się za drugim stanowiskiem, powodowało zawężenie karania uchylania się od obowiązku alimentacyjnego⁸⁷. Rację należy przyznać również Z. Siwikowi, który zauważa, że pod pojęciem „uporczywie” znajduje się element złej woli sprawcy, coś więcej niż sama umyślność działania. Jak podkreśla autor – sama możliwość wykonania obowiązku alimentacyjnego nie przesądza o uporczywości, lecz jest warunkiem *sine qua non* przestępczości każdego zachowania⁸⁸.

Zatem w znamieniu „uporczywie” wyróżniano dwa elementy. Z jednej strony było to zachowanie sprawcy cechujące się szczególnym, negatywnym nastawieniem psychicznym, przejawiającym się w nieustępliwości, chęci postawienia na swoim, czy działaniu na przekór, niezależnie od ewentualnych konsekwencji. Zachowanie to mogło przejawiać się np. w porzuceniu pracy lub jej zmianie na gorzej wynagradzaną. Wyróżniano różne motywy „uporczywości”, np. skąpstwo, egoizm czy wygodnictwo, lecz co istotne – zawsze były społecznie uznawane za niewłaściwe⁸⁹. Według niektórych autorów, dla wykazania

⁸⁵ M. Leonieni, *Materiały...*, s. 79; J. Bafia, K. Kukawa, L. Lernell, *Problematyka części szczególnej kodeksu karnego w: Problemy nowego prawa karnego. Materiały konferencji naukowej zorganizowanej przez Komitet Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk w dniach 4-6 maja 1970 roku w Warszawie*, I. Andrejew (red.), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1973, s. 72; S. Lelental, *Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży*, Gazeta Sądowa i Penitencjarna, 1970, nr 1, s. 6.

⁸⁶ W. Świda, *Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży w: Kodeks karny z komentarzem*, I. Andrejew, W. Świda, W. Wolter, Warszawa 1973, s. 547; I. Andrejew, *Polskie prawo karne w zarysie oraz ustawowe znamiona czynu. Typizacja i kwalifikacja przestępstw*, Warszawa 1978, s. 181-182; J. Śliwowski, *Prawo karne. Wydanie drugie poprawione i uzupełnione*, Warszawa 1979, s. 412; O. Chybiński, *Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży w: Prawo karne. Część szczególna*, O. Chybiński, W. Gutekunst, W. Świda, Wrocław-Warszawa 1980, s. 271, 273; S. Frankowski, *Przestępstwa kierunkowe w teorii i praktyce*, Warszawa 1970, s. 126; M. Siewierski, w: *Kodeks...*, s. 477; L. Falandysz, *Przestępstwa przeciwko rodzinie i młodzieży*, w: *Prawo karne. Część szczególna. Wybrane zagadnienia*, L. Lernell, A. Kurkowski (red.), Warszawa 1969, s. 73; Z. Siwik, *Przestępstwo niealimentacji ze stanowiska polityki kryminalnej*, Wrocław 1974, s. 103; M. Bereźnicki, *Przestępstwo uchylania się od obowiązku alimentacyjnego w kodeksie karnym z 1969 r.*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1971, nr 4, s. 51-52; A. Rypiński, *Przestępstwo uchylania się od obowiązku alimentacyjnego*, Nowe Prawo 1972, nr 3, s. 461; A. Polińska, *Przestępstwo uchylania się od alimentów po ostatniej nowelizacji*, Palestra 2018, nr 5, s. 42; A. Latuszkiewicz, *Przestępstwo niealimentacji z art. 209 k.k. – problematyka karania sprawców*, Edukacja Prawnicza 2013, nr 12, s. 31.

⁸⁷ A. Ratajczak, *Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży w systemie polskiego prawa karnego*, Warszawa 1980, s. 190.

⁸⁸ Z. Siwik, *Glosa do wyr. SN z 4.11.1970 r., V KRN 437/70*, Państwo i Prawo 1972, nr 3, s. 176-177.

⁸⁹ A. Dobrzyński, *Przestępstwa przeciwko rodzinie*, Warszawa 1974, s. 42.

uporczywości konieczne było uprzednie stosowanie wobec sprawcy środków oddziaływania, takich jak: wezwania, perswazje, zagrożenia itp⁹⁰. Z kolei drugi element uporczywości stanowił rozciągnięcie w czasie trwania tego zjawiska, tj. np. niepłacenie rat alimentacyjnych przez co najmniej 3 miesiące⁹¹, płacenie w sposób nieregularny albo wpłacanie kwot znacznie niższych od należnych uprawnionemu⁹². Zdaniem W. Świdy, uporczywość nie zawsze musiała jednak cechować się długotrwałością i powtarzalnością w uchylaniu się od płacenia alimentów. W przypadku, w którym sprawca jasno komunikował, że nie będzie łożył na utrzymanie uprawnionego, również należało stwierdzić, że zachowanie takie jest uporczywe⁹³.

Również w orzecznictwie Sądu Najwyższego wskazywano, że uporczywość występuje wówczas, gdy zobowiązany do łożenia na utrzymanie osoby uprawnionej uchyla się od tego obowiązku, mimo że ma obiektywną możliwość jego wykonywania, a nadto wykazuje przy tym złą wolę⁹⁴. Innymi słowy, uporczywe uchylanie odnosiło się do długotrwałego postępowania sprawcy, które nacechowane było nieustępliwością⁹⁵. Przykładowo, w oparciu o stan faktyczny, w którym oskarżony przez miesiąc przebywał w szpitalu, a następnie był niezdolny do pracy z uwagi na stan zdrowia przez kolejne trzy miesiące, po czym rozpoczął odbywanie kary pozbawienia wolności, a jednocześnie jednorazowo wpłacił kwotę odpowiadającą 2-miesięcznym ratom alimentacyjnym, Sąd Najwyższy wyraził przekonanie, że zachowanie to nie realizowało znamion przestępstwa z art. 186 § 1 k.k. z 1969 r., bowiem brak było elementu uporczywości⁹⁶.

Należy przy podkreślić, że nie sposób stawiać znaku równości pomiędzy uporczywością a złośliwością, gdyż sam ustawodawca rozróżnił te pojęcia. Zgodnie bowiem z art. 190 k.k. z 1969 r. - kto, będąc w zakładzie pracy odpowiedzialny za sprawy związane z zatrudnieniem, złośliwie lub uporczywie narusza prawa pracownika wynikające ze stosunku pracy lub z przepisów o ubezpieczeniu społecznym i przez to naraża pracownika na poważną szkodę,

⁹⁰ W. Świda, *Prawo karne*, Warszawa 1978, s. 548; M. Siewierski w: *Kodeks...*, s. 477-478; J. Bafia, *Polskie prawo karne*, Warszawa 1989, s. 344; I. Andrejew, *Polskie prawo karne w zarysie*, Warszawa 1989, s. 426.

⁹¹ I. Andrejew, *Kodeks karny. Krótki komentarz*, wydanie II uzupełnione według stanu prawnego na 1 I 1978 r., Warszawa 1978, s. 151; Uchwała Sądu Najwyższego cała izba SN – Izba Karna z dnia 9 czerwca 1976 r., sygn. VI KZP 13/75, LEX nr 19141; Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 listopada 2017 r., sygn. II KK 211/17, LEX nr 2417590.

⁹² VI KZP 13/75, LEX nr 19141; M. Siewierski w: *Kodeks...*, s. 478.

⁹³ W. Świda, *Prawo...*, s. 548.

⁹⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 1995 r., sygn. III KRN 137/95, LEX nr 24882; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 listopada 1970 r., V KRN 437/70, LEX nr 18196; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 maja 1995 r., sygn. III KRN 29/95, LEX nr 20769.

⁹⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 grudnia 1979 r., sygn. V KRN 297/79, LEX nr 17205; por. J. Matysiak, *Kodeks karny. Przestępstwa przeciwko rodzinie i młodzieży oraz obyczajności*, Warszawa 1970, s. 10.

⁹⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 stycznia 1989 r., sygn. V KRN 278/88, LEX nr 17965.

podlega karze pozbawienia wolności do lat 3. Skoro zatem w powołanym przepisie alternatywnie użyto tych dwóch określeń, to należy przyjąć, że miały one odmienne znaczenie⁹⁷. Nie powinno budzić wątpliwości, że pierwszym elementem uporczywości była długotrwałość zachowania sprawcy. Drugi z elementów odnosił się zaś do negatywnego nastawienia psychicznego sprawcy, jego złej woli. Jak się wydaje, słusznie wskazywał M. Bereźnicki, iż zachowanie sprawcy niealimentacji, choć mogło być motywowane złośliwością, to nie musiał to być jedyny czynnik wpływający na jego nastawienie, a uchylanie się od obowiązku alimentowania mogło być podyktowane także innymi pobudkami, np. obawą przed kompromitacją czy cechami temperamentu⁹⁸. Z kolei A. Rypiński jako zewnętrzny przejaw złej woli (a zatem nastawienia psychicznego sprawcy) wskazywał m.in. porzucenie zatrudnienia, zmianę stałego miejsca zamieszkania, nie podejmowanie się pracy⁹⁹.

Jak wskazywał I. Andrejew, uporczywość, rozumiana jako element strony podmiotowej, sprawiała również, że przestępstwo niealimentacji należało uznać za przestępstwo umyślne¹⁰⁰. Uporczywość zachodziła w przypadku powtarzającego się uchylania od obowiązku alimentacyjnego, wynikającego z negatywnej motywacji sprawcy¹⁰¹. Wyrazem takiego nastawienia sprawcy mogła być np. zmiana pracy na gorzej płatną albo jej całkowite porzucenie¹⁰². Jak podkreślał M. Filar, zachowanie sprawcy polegające na uporczywym uchylaniu się od obowiązku alimentacyjnego, z uwagi na znamie „uporczywie” objęte było zamiarem bezpośrednim, zaś znamie skutkowe w postaci narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, mogło być objęte także zamiarem ewentualnym¹⁰³. Zdaniem K. Buchały jednak przestępstwo niealimentacji mogło być popełnione w obu postaciach zamiaru¹⁰⁴. Z kolei M. Siewierski wskazywał, że przestępstwo

⁹⁷ M. Bereźnicki, *Przestępstwo...*, s. 51-52.

⁹⁸ *Ibidem*, s. 52.

⁹⁹ A. Rypiński, *Przestępstwo...*, s. 461.

¹⁰⁰ I. Andrejew, *Art. 186...*, s. 547; także: D. Gajdus, *Rozdział V. Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży, 4. Uchylanie się od alimentacji w: Prawo karne. Zagadnienia teorii i praktyki*, A. Marek (red.), Warszawa 1986, s. 364; S. Lelental, H. Popławski, *Rozdział IV Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży w: Prawo karne. Część szczególna II*, O. Górniok, S. Lelental, R. Skarbek, H. Popławski (red.), Gdańsk 1977, s. 89.

¹⁰¹ K. Buchała, *Prawo karne materialne*, Warszawa 1980, s. 709, teza 1; także: A. Ratajczak, § 75. *Uchylanie się od alimentów...*, s. 315-316.

¹⁰² I. Andrejew, *Kodeks...*, s. 151.

¹⁰³ M. Filar, *Inne wybrane kategorie przestępstw w: Zarys prawa karnego*, A. Marek, A. Grześkowiak, M. Filar (red.), Toruń 1976, s. 283; także: J. Śliwowski, *Prawo...*, s. 413; O. Chybiński, *Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży...*, s. 273; także: L. Falandysz, *Przestępstwa przeciwko rodzinie i młodzieży...*, s. 73.

¹⁰⁴ K. Buchała, *Prawo...*, s. 709.

niealimentacji, choć jest przestępstwem z narażenia, a nie z naruszenia, mogło zostać dokonane jedynie z zamiarem bezpośrednim¹⁰⁵.

Podkreślić przy tym należy, że ani uporczywość, ani w ogóle bezprawność zachowania nie zachodziły, jeżeli sprawca nie miał obiektywnej możliwości łożenia na utrzymanie uprawnionego¹⁰⁶, np. wskutek choroby czy niezawinionej utraty pracy. Należy więc stwierdzić, że znamię uporczywości można było przypisać wówczas, gdy sprawca, który miał obiektywną możliwość łożenia na utrzymanie uprawnionego, nie czynił tego ze złej woli, co wyrażał wprost bądź przez sam fakt długotrwałego niepłacenia alimentów¹⁰⁷. Znamię to miało zatem – jak się wydaje – charakter obiektywno-subiektywny. Z jednej strony odnosiło się bowiem do złej woli sprawcy, z drugiej zaś do długotrwałości zaniechania¹⁰⁸. Przez uporczywe należało więc rozumieć takie uchylanie się od obowiązku alimentacyjnego, które nie tylko trwało dłuższy czas, pomimo działań podejmowanych przez uprawnionego w celu uzyskania świadczeń alimentacyjnych, ale również wiązało się z negatywną wolą sprawcy, który nie wywiązywał się ze swego obowiązku wskutek złej woli, którą manifestował bezpośrednio, np. mówiąc wprost, lub pośrednio, np. utrudniając egzekucję¹⁰⁹.

Nie sposób jednak pominąć również tego, że już samo określenie „uchyla się” miało negatywny wydźwięk i świadczyło o nastawieniu sprawcy. Jak podkreślał bowiem Sąd Najwyższy, ustalenie tylko, że sprawca nie płaci alimentów, nie jest równoznaczne z tym, że uchyla się od obowiązku alimentacyjnego¹¹⁰. Uchylanie w tym przypadku oznaczało niewywiązywanie się z obowiązku łożenia na utrzymanie uprawnionego, mimo obiektywnych możliwości ku temu. Było więc umyślnym ignorowaniem przez sprawcę ciążącego na nim obowiązku¹¹¹. *A contrario* ustalenie, że sprawca obiektywnie nie miał możliwości dopełnienia swojego obowiązku, wykluczało możliwość przypisania mu winy¹¹². Wskazywano również, że poprzez „uchylanie się” sprawca manifestował swój negatywny stosunek psychiczny względem ciążącego na nim zobowiązania, co zaś sprawiało, że mimo obiektywnej możliwości jego

¹⁰⁵ M. Siewierski w: *Kodeks...*, s. 479, teza 10; J. Bafia, *Polskie...*, s. 345.

Za przyjęciem bezpośredniego zamiaru sprawcy przestępstwa niealimentacji opowiadają się także: S. Lelental i I. Andrejew, w: S. Lelental w: *Prawo karne w zarysie. Część szczególna*, J. Waszczyński (red.), Łódź 1981, s. 128; I. Andrejew, *Kodeks...*, s. 152.

¹⁰⁶ M. Filar, *Inne wybrane kategorie przestępstw...*, s. 282; W. Świda, *Prawo...*, s. 548.

¹⁰⁷ M. Siewierski w: *Kodeks...*, s. 477-478.

¹⁰⁸ S. Lelental w: *Prawo...*, s. 127; D. Gajdus, *Rozdział V. Przestępstwa...*, A. Marek (red.), Warszawa 1986, s. 364.

¹⁰⁹ I. Andrejew, *Art. 186...*, s. 545; S. Lelental, H. Popławski, *Rozdział IV...*, s. 87.

¹¹⁰ VI KZP 13/75, LEX nr 19141.

¹¹¹ I. Andrejew, *Kodeks...*, s. 151.

¹¹² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 1 października 1997 r., sygn. IV KKN 297/97, LEX nr 32252; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 października 1994 r., sygn. III KRN 136/94, LEX nr 31124.

wypełnienia, nie robił tego, lekceważąc swój obowiązek. Co jednak jawi się jako najistotniejsze – ów negatywny stosunek powinien zostać przed sądem udowodniony¹¹³. To zatem rolą oskarżyciela – a nie oskarżonego – było wykazanie, że sprawca nie wywiązywał się z obowiązku alimentacyjnego celowo. Powyższe prowadzi więc do przekonania, że zarówno znamię „uchyla się”, jak i „uporczywie”, sprawiały, że dla przypisania sprawcy odpowiedzialności karnej za czyn z art. 186 § 1 k.k. z 1969 r. nie było wystarczające samo ustalenie, że nie wywiązywał się on z obowiązku alimentacyjnego, ale nadto niezbędne było stwierdzenie, że niepłacenie alimentów wynikało z jego złej woli i lekceważącego stosunku do tegoż obowiązku¹¹⁴. W pierwszej kolejności należało zatem zbadać przyczyny nierealizowania obowiązku alimentacyjnego, które mogły być także spowodowane obiektywnymi, niezależnymi od woli zobowiązanego, przeszkodami, np. poważną chorobą, hospitalizacją¹¹⁵.

Na gruncie k.k. z 1969 r. zmianie uległo również znamię skutkowe. Dotąd bowiem odpowiedzialności karnej podlegał sprawca, który swoim zachowaniem doprowadzał osobę uprawnioną do alimentów do nędzy lub do konieczności korzystania ze wsparcia (art. 201 k.k. z 1932 r.). Zdaniem I. Andrejewa, zmiany dotyczące znamienia skutkowego były podyktowane przede wszystkim tym, że w ówczesnych realiach nędza czy stan wymagający konieczności uzyskania wsparcia przestały być zjawiskami powszechnie występującymi. Wprowadzone znamię narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych miało natomiast bardziej odpowiadać potrzebom ścigania¹¹⁶. Jak sygnalizowano wcześniej – Sąd Najwyższy zaczął jednak w latach 50. XX w. odchodzić od literalnej interpretacji określenia nędza, zauważając, że w Polsce Ludowej stan taki przestał występować. Również J. Śliwowski w zmianach społeczno-gospodarczych, które doprowadziły do wyeliminowania występowania w społeczeństwie zjawiska nędzy, znajdował uzasadnienie dla wprowadzonych zmian w zakresie penalizacji niealimentacji¹¹⁷.

Przestępstwo niealimentacji na gruncie k.k. z 1969 r. nadal określano jako czyn o charakterze materialnym – zachodziło bowiem dopiero wówczas, gdy zachowanie sprawcy, polegające na uporczywym uchylaniu się od łożenia na utrzymanie uprawnionego do alimentów, narazi pokrzywdzonego na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb

¹¹³ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 kwietnia 1996 r., sygn. II KRN 204/96, LEX nr 26252.

¹¹⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 lutego 1996 r., sygn., II KRN 200/95, LEX nr 25594.

¹¹⁵ VI KZP 13/75, LEX nr 19141.

¹¹⁶ I. Andrejew, *Art. 186...*, s. 548.

¹¹⁷ J. Śliwowski, *Prawo...*, s. 412.

życiowych¹¹⁸. Oznaczało to więc, że sprawca swoim zachowaniem nie musiał wywołać określonego skutku, a jedynie spowodować stan stawiający uprawnionego w perspektywie braku możliwości zaspokojenia pewnych potrzeb¹¹⁹. Pomiędzy zachowaniem zobowiązanego do alimentów, a wywołanym skutkiem musiał zachodzić związek przyczynowo-skutkowy¹²⁰.

Przez podstawowe potrzeby rozumiano nie tylko wyżywienie, odzież czy mieszkanie, ale także np. niezbędną naukę¹²¹, przygotowanie do zawodu czy potrzeby kulturalne¹²². Co więcej, zapewnienie tych potrzeb nie mogło być ograniczone jedynie do minimum, ale powinno korelować z przeciętnym poziomem życia w danym społeczeństwie¹²³. Pojęcie podstawowych potrzeb życiowych nie było bowiem stałe i ewoluowało wraz z rozwojem społeczno-ekonomicznym i zmianą stanu społecznej świadomości¹²⁴. Jak wskazywał J. Waszczyński – wzrost przeciętnego poziomu życia społecznego miał bezpośredni wpływ na zwiększenie i rozszerzenie potrzeb uznawanych za powszechne¹²⁵. Zaspokojone powinny zostać więc nie tylko podstawowe potrzeby egzystencjalne, ale także potrzeby wyższego rzędu¹²⁶. Jak wskazywano bowiem - w rozwiniętym społeczeństwie jest to immanentny element wychowania, kształtowania charakteru i osobowości, a przede wszystkim – przygotowania do dorosłego życia¹²⁷.

Zdaniem M. Siewierskiego sprawca realizował znamiona omawianego przestępstwa, jeżeli uchylając się od obowiązku alimentacyjnego, narażał osobę uprawnioną na taki niedostatek, który uniemożliwiał jej zaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych bez konieczności korzystania z opieki społecznej, instytucji, osób niezobowiązanych do alimentacji, czy też wskutek nadmiernego wysiłku osób współzobowiązanych do alimentacji¹²⁸. Wystąpienia skutku w postaci narażenia osoby uprawnionej na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych nie wyłączało to, że osoba uprawniona do alimentów zaspokajała swoje podstawowe potrzeby, jednak jedynie dzięki nadmiernemu

¹¹⁸ I. Andrejew, *Art. 186...*, s. 546; M. Filar, *Inne wybrane kategorie przestępstw...*, s. 283; O. Chybiński, *Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży...*, s. 272; A. Ratajczak, § 75. *Uchylanie się od alimentów...*, s. 312; I. Andrejew, *Kodeks...*, s. 151.

¹¹⁹ J. Śliwowski, *Prawo...*, s. 412.

¹²⁰ L. Falandysz, *Przestępstwa przeciwko rodzinie i młodzieży...*, s. 73.

¹²¹ I. Andrejew, *Art. 186...*, s. 546; W. Świda, *Prawo...*, s. 549.

¹²² VI KZP 13/75, LEX nr 19141; K. Buchała, *Prawo...*, s. 709; J. Śliwowski, *Prawo...*, s. 413; S. Lelental, *Prawo...*, s. 127; L. Falandysz, *Przestępstwa przeciwko rodzinie i młodzieży...*, s. 72; I. Andrejew, *Kodeks...*, s. 151.

¹²³ M. Filar, *Inne wybrane kategorie przestępstw...*, s. 283.

¹²⁴ VI KZP 13/75, LEX nr 19141; M. Siewierski w: *Kodeks...*, s. 478.

¹²⁵ S. Lelental, *Prawo...*, s. 127-128.

¹²⁶ D. Gajdus, *Rozdział V. Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży...*, s. 364.

¹²⁷ VI KZP 13/75, LEX nr 19141.

¹²⁸ M. Siewierski w: *Kodeks...*, s. 477; S. Lelental, *Prawo...*, s. 128.

wysiłkowi osoby współzobowiązanej do alimentacji, pomocy innych osób, opieki społecznej czy innych instytucji¹²⁹. Również Sąd Najwyższy potwierdził, że sam fakt, iż podstawowe potrzeby uprawnionego były zaspokajane wskutek dodatkowego świadczenia przez współzobowiązanego do alimentacji, nie wyłączało stanu narażenia uprawnionego na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych¹³⁰.

Zdaniem K. Buchały owo narażenie miało charakter konkretny¹³¹. Z kolei J. Śliwowski podkreślał, że dla realizacji omawianego znamienia wystarczające było, by wystąpił stan zagrożenia niemożnością zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych¹³². Uzależnienie przez ustawodawcę odpowiedzialności karnej za uchylanie się od alimentacji od narażenia, a nie od doprowadzenia do stanu niemożności zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych sprawiło, że sam fakt zaspokajania potrzeb uprawnionego – czy to dzięki pomocy społecznej, osobom trzecim, czy wysiłkom współzobowiązanych do alimentacji, nie wyłączało odpowiedzialności karnej¹³³. Wskazywano również, że owo znamię rozumiane było jako pośrednie lub bezpośrednie spowodowanie wystąpienia stanu konkretnego zagrożenia, polegającego na braku możliwości zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych¹³⁴.

Ustawodawca przewidział penalizację zachowania polegającego na uporczywym uchylaniu się nie tylko od ciążącego na nim z mocy ustawy obowiązku alimentacyjnego względem osób najbliższych (w tym w szczególności dziecka i rodziców), ale także względem innych osób, wobec których obowiązek alimentacyjny wynika z umowy albo czynu niedozwolonego, lecz został określony prawomocnym lub wykonalnym orzeczeniem sądu (art. 186 § 2 k.k. z 1969 r.)¹³⁵. Jako przykład takich orzeczeń wskazywano m.in.: orzeczenie przyznające rentę dożywotnią w zamian za dożywocie¹³⁶, orzeczenie przyznające rentę stałą z tytułu odszkodowania za czyn niedozwolony¹³⁷, postanowienie zabezpieczające powództwo

¹²⁹ I. Andrejew, *Art. 186...*, s. 546; W. Świda, *Prawo...*, s. 548-549; J. Śliwowski, *Prawo...*, s. 412-413; J. Bafia, *Polskie prawo karne*, Warszawa 1989, s. 344; D. Gajdus, *Rozdział V. Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży...*, s. 364-365.

¹³⁰ VI KZP 13/75, LEX nr 19141; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 lipca 1971 r., sygn. V KRN 259/71, LEX nr 16625; także: A. Ratajczak, § 75. *Uchylanie się od alimentów...*, s. 313; L. Falandysz, *Przestępstwa przeciwko rodzinie i młodzieży...*, s. 72-73.

¹³¹ K. Buchała, *Prawo...*, s. 709; M. Siewierski w: *Kodek...*, s. 479.

¹³² J. Śliwowski, *Prawo...*, s. 412.

¹³³ M. Siewierski w: *Kodeks...*, s. 478-479.

¹³⁴ A. Ratajczak, § 75. *Uchylanie się od alimentów...*, s. 312.

¹³⁵ L. Falandysz, *Przestępstwa przeciwko rodzinie i młodzieży...*, s. 72.

¹³⁶ M. Siewierski w: *Kodeks...*, s. 479.

¹³⁷ J. Śliwowski, *Prawo...*, s. 412.

w sprawie o ustalenie ojcostwa i zasądzenie alimentów¹³⁸, obowiązek alimentacyjny względem ofiary, która wskutek pobicia, utraciła zdolność do pracy¹³⁹. Orzeczenie to w tym przypadku miało charakter konstytutywny, bowiem bez niego stosunek prawny by nie istniał¹⁴⁰.

Zgodnie z art. 186 § 3 k.k. z 1969 r., ściganie przestępstwa niealimentacji początkowo następowało na wniosek pokrzywdzonego, organu opieki społecznej lub organizacji społecznej. Przepis ten jednak został skreślony z dniem 1 stycznia 1975 r. wskutek uchwalania ustawy o funduszu alimentacyjnym¹⁴¹, co sprawiło, że czyn ten stał się przestępstwem ściganym z urzędu.

1.3. Niealimentacja w Kodeksie z 1997 r. do nowelizacji z 2017 r.

Wskutek uchwalenia ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny¹⁴² pewnym zmianom uległo także przestępstwo niealimentacji. Zgodnie bowiem z art. 209 § 1 k.k. – odpowiedzialności karnej podlegał ten, kto uporczywie uchylał się od wykonania ciążącego na nim z mocy ustawy lub orzeczenia sądowego obowiązku opieki przez niełożenie na utrzymanie osoby najbliższej lub innej osoby i przez to narażał ją na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych. Ustawodawca za czyn ten przewidział zagrożenie karą grzywny, ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Zatem zostało złagodzone górne ustawowe zagrożenie karą - na gruncie k.k. z 1969 r. sprawca mógł bowiem zostać skazany na karę pozbawienia wolności do lat 3.

W porównaniu do art. 186 § 1 k.k. z 1969 r. ustawodawca od razu penalizacją objął uchylanie się od obowiązku alimentacyjnego zarówno względem uprawnionych do świadczeń alimentacyjnych na podstawie ustawy, jak i orzeczenia sądowego (co na gruncie k.k. z 1969 r. było wyodrębnione redakcyjnie w art. 186 § 2)¹⁴³. W treści art. 209 § 1 k.k. wskazano jedynie, że sprawca podlegał odpowiedzialności karnej, uchylając się od obowiązku alimentacyjnego, ciążącego na nim na mocy orzeczenia sądowego, nie określając – w przeciwieństwie do art. 186 § 2 k.k. z 1969 r. – że orzeczenie to musi być prawomocne lub podlegające wykonaniu. Jak

¹³⁸ I. Andrejew, *Art. 186...*, s. 546; W. Świda, *Prawo...*, s. 546; K. Buchała, *Prawo...*, s. 709; M. Siewierski w: *Kodeks...*, s. 479-480; Uchwała Sądu Najwyższego 7 sędziów z dnia 17 czerwca 1993 r., sygn. I KZP 4/93, LEX nr 20594.

¹³⁹ M. Filar, *Inne wybrane kategorie przestępstw...*, s. 282-283.

¹⁴⁰ S. Lelental, H. Popławski, *Rozdział IV...*, s. 85.

¹⁴¹ Ustawa z dnia 18 lipca 1974 r. o funduszu alimentacyjnym, Dz.U. z 1974 r. nr 27 poz. 157.

¹⁴² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny, Dz.U. z 2024 r. poz. 17, dalej: k.k.

¹⁴³ Krytycznie na temat rozbicia przestępstwa z art. 201 k.k. z 1969 na dwa odrębne typy wypowiadał się Z. Siwik, wskazując, że przestępstwo przewidziane w tymże przepisie mogłoby być syntetycznie ujęte w jednej dyspozycji. Zob. Z. Siwik, *Przestępstwo uchylania się od alimentacji de lege ferenda*, Państwo i Prawo 1968, nr 8-9, s. 313.

się wydaje okoliczność ta rozumiała się jednak sama przez się – w przeciwnym razie bowiem, tj., gdyby orzeczenie nie było prawomocne lub wykonalne na sprawcę nie byłyby jeszcze nałożony żaden obowiązek. Nie wynikało jednak wprost z przepisu, czy dla przypisania sprawcy niealimentacji odpowiedzialności karnej wystarczające było, aby orzeczenie to było wykonalne czy też powinno być prawomocne¹⁴⁴. Odpowiedzią na to pytanie mogło być stanowisko Sądu Najwyższego – choć wyrażone na gruncie k.k. z 1969 r., jak się wydaje zachowujące walor aktualności. Zdaniem Sądu Najwyższego bowiem, orzeczenie w przedmiocie zabezpieczenia roszczeń alimentacyjnych należało traktować jako stwierdzające obowiązek alimentacyjny. Skoro bowiem przepis odwoływał się do obowiązku łożenia na utrzymanie, to ochroną obejmował wszystkich uprawnionych do uzyskiwania świadczeń alimentacyjnych. Takie rozumienie przepisu było logiczne. Postanowienie zabezpieczające alimenty w taki sam sposób jak prawomocny wyrok, nakładało bowiem na sprawcę obowiązek alimentowania, z tą tylko różnicą, że był on ograniczony czasowo¹⁴⁵.

Choć mogłoby wydawać się, że zmiany dokonane w art. 209 § 1 k.k. względem art. 186 § 1 k.k. z 1969 r. były jedynie redakcyjne, to odgrywały znacznie istotniejszą rolę¹⁴⁶. Należy bowiem zauważyć, że ustawodawca sformułowanie „uchyla się od obowiązku łożenia na utrzymanie dziecka” zastąpił określeniem „uchyla się od obowiązku opieki przez niełożenie na utrzymanie osoby najbliższej lub innej osoby”. Podczas prac nad projektem k.k. wskazywano, że zmiana ta miała na celu odparcie zarzutów przeciwników penalizacji niealimentacji, podnoszących, iż w rzeczywistości było to karanie za niewywiązywanie się z obowiązków cywilnoprawnych¹⁴⁷.

Zmiana ta, choć - jak wspomniano powyżej - z pozoru nieznaczna, w rzeczywistości powinna istotnie wpływać na zakres penalizacji i postrzeganie dobra prawnego, objętego ochroną na gruncie art. 209 § 1 k.k. Jak wskazywał J. Jodłowski – skoro w treść art. 209 § 1 k.k. zostało wprowadzone znamię uchylania się od obowiązku opieki, to brak podstaw, by pominąć je w procesie wykładni. Nie była to bowiem jedynie figura retoryczna, a istotny element, wpływający bezpośrednio na zakres karalności¹⁴⁸. Zdaniem powołanego

¹⁴⁴ Z. Siwik, *Art. 209 w: Kodeks karny. Komentarz*, wyd. II, O. Górniok (red.), Lex 2006, teza 4.

¹⁴⁵ I KZP 4/93, LEX nr 20594.

¹⁴⁶ Tak np. zdaniem A. Muszyńskiej unormowanie „niealimentacji” w art. 209 § 1 k.k. nie różniło się w sposób znaczący od tego przyjętego na gruncie k.k. z 1969 r., a jedyna różnica odnosiła się do trybu ścigania – A. Muszyńska, *Art. 209, w: Kodeks karny. Część szczególna, Komentarz*, J. Giezek (red.), LEX 2014, teza 1.

¹⁴⁷ A. Wąsek, *Art. 209, w: Kodeks karny. Komentarz do części szczególnej*, A. Wąsek (red.), Legalis 2006, teza 1; A. Wąsek, J. Warylewski, *Art. 209, w: Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do artykułów 117-221. Tom I*, A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), Legalis 2010, teza 1; J. Jodłowski, *Art. 209...*, teza 0d.

¹⁴⁸ J. Jodłowski, *Art. 209...*, teza 12a.

autora zakres penalizacji wyznaczony przez art. 209 § 1 k.k. obejmował jedynie takie zachowania, które polegały na niewywiązaniu się z obowiązku alimentacyjnego, który wywodził się z obowiązku opieki. Odesłanie przez ustawodawcę do obowiązku opieki jako źródła karalności zachowania sprawcy, wyznaczało bowiem zakres odpowiedzialności karnej. I tak według J. Jodłowskiego poza zainteresowaniem art. 209 § 1 k.k. pozostawały zachowania polegające na niepłaceniu takich świadczeń jak: renta stała, zasądzona na podstawie art. 444 Kodeksu cywilnego¹⁴⁹ (choć polegała nałożeniu na utrzymanie innej osoby, to nie wywodziła się z obowiązku opieki, a miała charakter odszkodowawczy), renta dożywotnia w zamian za dożywocie, zasądzona w oparciu o art. 913 k.c. (w tym przypadku źródłem obowiązku opieki nie było orzeczenie sądowe, a zawarta umowa o dożywocie)¹⁵⁰. Według tego autora również nie każde uchylanie się od obowiązku alimentacyjnego, realizowało znamiona czynu zabronionego na gruncie art. 209 § 1 k.k., a jedynie takie, które wynikało z obowiązku opieki. Tak też obowiązek alimentacyjny, o którym mowa w art. 60 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego¹⁵¹, tj. obowiązek alimentowania wobec rozwiedzionego małżonka, który nie został uznany wyłącznie winnym rozpadu pożycia małżeńskiego, jeżeli znajdował się w niedostatku, nie podlegał ochronie na gruncie art. 209 § 1 k.k., ponieważ obowiązek ten – choć alimentacyjny – nie wynikał z obowiązku opieki¹⁵².

Odmienne stanowisko prezentował Z. Siwik, wskazując, że we wspomnianych przypadkach również mowa o obowiązku opieki przezłożenie na utrzymanie innej osoby, którego źródłem jest orzeczenie sądowe – odpowiednio wydane jako odszkodowanie za czyn niedozwolony lub na podstawie umowy. Zdaniem autora bowiem w art. 209 § 1 k.k. mowa była o obowiązku opieki w sensie faktycznym, a nie o instytucji opieki w rozumieniu prawa rodzinnego¹⁵³. Również J. Kosonoga przyłączył się do stanowiska, zgodnie z którym uchylanie się od obowiązku płacenia renty, zasądzonej za spowodowanie trwałego kalectwa czy w związku ze śmiercią bliskiej osoby, podlegało penalizacji na gruncie art. 209 § 1 k.k., jako swoisty rodzaj alimentowania¹⁵⁴.

Jak podkreślał jednak J. Jodłowski, nie sposób postawić znaku równości pomiędzy obowiązkiem opieki a obowiązkiem utrzymywania innej osoby. Co prawda obowiązek

¹⁴⁹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny, Dz.U. z 2023 r. poz. 1610, dalej: k.c.

¹⁵⁰ J. Jodłowski, *Art. 209...*, teza 12g.

¹⁵¹ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz.U. z 2023 r. poz. 2809, dalej: k.r.o.

¹⁵² J. Jodłowski, *Art. 209...*, teza 12g.

¹⁵³ Z. Siwik, *Art. 209...*, teza 4.

¹⁵⁴ J. Kosonoga, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, R. Stefański (red.), Legalis 2011, teza 13. Także: A. Marek, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. V, A. Marek, LEX 2010, teza 2.

alimentowania mógł być składową obowiązku opieki, lecz nie zawsze swoje źródło znajdował w tymże. Automatyczne przyjęcie, że obowiązek łożenia na utrzymanie innej osoby wynikał z obowiązku opieki, doprowadziłoby bowiem do tego, że wprowadzona w art. 209 § 1 k.k. zmiana w postaci uzupełnienia przepisu o obowiązek opieki, w praktyce nie wywoływałaby żadnych różnic¹⁵⁵. Wspomniany autor podkreślał także, że orzeczenie sądowe, do którego ustawodawca odwołał się w art. 209 § 1 k.k., powinno mieć charakter konstytutywny, a nie deklaratoryjny, tj. kreować obowiązek alimentacyjny, a nie jedynie go stwierdzać¹⁵⁶. W tym miejscu należy zauważyć za Sądem Najwyższym, że orzeczenie w przedmiocie zabezpieczenia alimentów ma charakter deklaratoryjny, nie zaś konstytutywny. Niemniej jednak zdaniem Sądu Najwyższego charakter orzeczenia nie ma znaczenia z punktu widzenia przypisania odpowiedzialności karnej sprawcy niealimentacji, a orzeczeniem stwierdzającym obowiązek alimentacyjny jest każde orzeczenie, które zobowiązuje do łożenia na utrzymanie, nawet jeżeli ma charakter czasowy¹⁵⁷.

Stanowisko J. Jodłowskiego nie znalazło również potwierdzenia w orzecznictwie sądów powszechnych. Tak przykładowo – Sąd Okręgowy w Elblągu utrzymał w mocy wyrok skazujący sprawcę za czyn polegający na uporczywym uchylaniu się od wykonywania ciążącego na nim obowiązku, polegającego na płaceniu alimentów na byłą żonę¹⁵⁸. Podobnie również Sąd Okręgowy w Piotrkowie Trybunalskim utrzymał w mocy wyrok skazujący sprawcę uchylającego się od alimentacji byłej żony¹⁵⁹. Również Sąd Najwyższy wskazał, że art. 209 § 1 k.k. wyróżniał dwa źródła obowiązku opieki, tj. ustawę i orzeczenie sądowe. W pierwszym przypadku – zdaniem Sądu Najwyższego – mowa o obowiązku przewidzianym na gruncie k.r.o. (w art. 128-132, 141, 144 i 27) względem osób najbliższych, a więc wobec krewnych w linii prostej, rodzeństwa, małżonków, przysposabiającego i powinowatych. Z kolei orzeczenie sądowe stanowiło podstawę obowiązku alimentacyjnego wobec osób trzecich. Sąd Najwyższy przyłączył się do prezentowanego już powyżej stanowiska, że orzeczeniami takimi będą: wyroki zasądzające rentę stałą jako odszkodowanie za trwałe uszkodzenie ciała, rentę dożywotnią w zamian za dożywocie czy postanowienia w przedmiocie zabezpieczenia alimentów. Co więcej, jak słusznie zauważył Sąd Najwyższy, w przypadku wydania wyroku zasądzającego alimenty od ojca na rzecz dziecka, źródłem obowiązku nadal pozostaje ustawa,

¹⁵⁵ J. Jodłowski, *Art. 209...*, teza 12k.

¹⁵⁶ *Ibidem*, teza 12i.

¹⁵⁷ I KZP 4/93, LEX nr 20594.

¹⁵⁸ Wyrok Sądu Okręgowego w Elblągu z dnia 14 marca 2013 r., sygn. VI Ka 28/13, LEX nr 1887593.

¹⁵⁹ Wyrok Sądu Okręgowego w Piotrkowie Trybunalskim z dnia 25 sierpnia 2015 r., sygn. IV Ka 319/15, LEX nr 2125166.

a wyrok ma jedynie charakter deklaratoryjny – ustalający wysokość, a nie tworzący obowiązek¹⁶⁰.

Częściowo należy jednak zgodzić się z J. Jodłowskim. Wychodząc z założenia, że skoro ustawodawca używa różnych określeń, to ma na myśli różne zjawiska, a co za tym idzie pojęcia uchylania się od łożenia na utrzymanie i uchylania się od obowiązku opieki, polegającego na łożeniu na utrzymanie nie powinny być ze sobą utożsamiane. Niemniej jednak, mając na względzie cele słusznosciowe, można mieć wątpliwości co do tak znaczącego ograniczenia ochrony prawnokarnej przewidzianej w tym przepisie i pozbawienia ochrony, np. osób uprawnionych do alimentów na podstawie orzeczenia wydanego w trybie zabezpieczenia – nawet w przypadku dochodzenia alimentów na rzecz małoletniego dziecka (takie orzeczenie ma bowiem charakter deklaratoryjny), co pozostawałoby całkowicie w sprzeczności z założeniami polityki kryminalnej, przemawiającymi w ogóle za penalizacją niealimentacji.

Na uwagę zasługuje stanowisko D. Sosnowskiej, zdaniem której za przyjęciem wąskiej wykładni znamienia obowiązku opieki przez nielożenie na utrzymanie innej osoby, jako instytucji uregulowanej w k.r.o., przemawiała dyrektywa konsekwencji terminologicznej stosowanej przez ustawodawcę oraz zakaz wykładni homonimicznej. Przyjęcie przeciwnej koncepcji bowiem prowadziłoby do niedopuszczalnego w polskim prawie karnym rozszerzenia penalizacji. Autorka jednak – w przeciwieństwie do J. Jodłowskiego, poza obowiązkiem łożenia na utrzymanie wynikającym z pokrewieństwa czy powinowactwa, dopuszczała również objęcie ochroną prawnokarłą na gruncie art. 209 § 1 k.k. obowiązku alimentacyjnego względem byłego małżonka, a także w oparciu o postanowienia wydane w przedmiocie zabezpieczenia roszczeń alimentacyjnych¹⁶¹. Stanowisko to wydaje się najbardziej słuszne. Z jednej strony uwzględniało bowiem interesy słusznosciowe społeczeństwa, z drugiej jednak nie ignorowało zasad gwarancyjnych prawa karnego.

1.4. Podsumowanie

Przestępstwo niealimentacji w polskim prawie karnym znane było zarówno na gruncie k.k. z 1932 r., jak i k.k. z 1969 r. i choć opis czynu ewoluował na przestrzeni lat, to niezmiennie penalizacją objęte jest – najprościej rzecz ujmując - zachowanie polegające na „uchylaniu się” od łożenia na utrzymanie innej osoby. Celem podsumowania i zobrazowania zmian, jakie

¹⁶⁰ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 25 stycznia 2018 r., sygn. I KZP 10/17, LEX nr 2429615.

¹⁶¹ D. Sosnowska, *Alimenty...*, s. 169-171.

nastąpiło w opisie omawianego czynu zabronionego, zasadne jest przedstawienie kolejnych brzmień przepisów, penalizujących niealimentację.

Art. 201 k.k. z 1932 r.

§ 1. Kto przez złośliwe uchylanie się od wykonywania ciążącego na nim z mocy ustawy obowiązku łżenia na utrzymanie osoby najbliższej, doprowadza tę osobę do nędzy lub do konieczności korzystania ze wsparcia, podlega karze więzienia do lat 3 lub aresztu do lat 3.

§ 2. Tej samej karze podlega, kto czynu określonego w § 1 dopuszcza się względem innej osoby, jeżeli obowiązek łżenia na jej utrzymanie został stwierdzony prawomocnem lub podlegającym wykonaniu orzeczeniem sądu.

§ 3. Ściganie następuje na wniosek pokrzywdzonego, a w razie jego śmierci spowodowanej przestępstwem określonym w § 1 lub 2 – z urzędu.

Art. 186 k.k. z 1969 r.

§ 1. Kto uporczywie uchyla się od wykonania ciążącego na nim z mocy ustawy obowiązku łżenia na utrzymanie dziecka, rodziców lub innej osoby najbliższej i przez to naraża ją na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.

§ 2. Tej samej karze podlega, kto dopuszcza się czynu określonego w § 1 względem osoby, co do której obowiązek łżenia na utrzymanie stwierdzono prawomocnym lub podlegającym wykonaniu orzeczeniem sądu.

Art. 209 k.k. (przed nowelizacją z 23.03.2017 r.)

§ 1. Kto uporczywie uchyla się od wykonania ciążącego na nim z mocy ustawy lub orzeczenia sądowego obowiązku opieki przez nielożenie na utrzymanie osoby najbliższej lub innej osoby i przez to naraża ją na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

§ 2. Ściganie następuje na wniosek pokrzywdzonego, organu pomocy społecznej lub organu podejmującego działania wobec dłużnika alimentacyjnego.

§ 3. Jeżeli pokrzywdzonemu przyznano odpowiednie świadczenia rodzinne albo świadczenia pieniężne wypłacane w przypadku bezskuteczności egzekucji alimentów, ściganie odbywa się z urzędu.

Na przestrzeni lat zatem ustawodawca zrezygnował z odwoływania się do znamienia „złośliwie”, opisującego nastawienie sprawcy, zastępując je określeniem „uporczywie”, odwołującym się z jednej strony do negatywnego podejścia zobowiązanego do obowiązku alimentacyjnego, z drugiej zaś strony do powtarzalności jego zachowania. Istotną zmianą było również odejście od karania w razie wywołania skutku w postaci „doprowadzenia uprawnionego do nędzy lub konieczności korzystania ze wsparcia” i zastąpienie go znacznie szerszym „narażeniem na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych”. Jednocześnie, wraz z rozszerzeniem penalizacji niealimentacji, ustawodawca złagodził górne zagrożenie karą.

Na uwagę zasługują również zmiany w zakresie opisu obowiązku ciążącego na sprawcy, od wykonania którego się uchyla. Początkowo – zarówno w k.k. z 1932 r., jak i w k.k. z 1969 r. – był to „obowiązek łożenia na utrzymanie”. Zaś na gruncie k.k. ustawodawca postanowił doprecyzować to pojęcie, wskazując, że sprawca niealimentacji odpowiada za uchylanie się od wykonywania „obowiązku opieki przez niełożenie na utrzymanie”. Zmiana ta, choć z pozoru nieznaczna, w istotny sposób pokazała przyczyny karania niealimentacji oraz wskazała na przedmiot ochrony, o czym szerzej w Rozdziale 3.

Rozdział 2. Zmiany w art. 209 k.k. wprowadzone nowelizacją z 23.03.2017 r.

2.1. Uwagi wstępne

W związku ze zmianami wprowadzonymi ustawą o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentacji¹⁶² (art. 1) gruntownej zmianie uległ art. 209 Kodeksu karnego¹⁶³. Ustawodawca nie tylko przemodelował typ podstawowy czynu zabronionego, ale również wprowadził typ kwalifikowany, który w podobnej formie dotychczas penalizowany był jako jedyna postać niealimentacji. Dodatkowo wprowadzono również nieznane dotąd rozwiązania, umożliwiające sprawcy uniknięcie odpowiedzialności karnej.

Przed wprowadzeniem omawianej nowelizacji z 23.03.2017 r., art. 209 § 1 k.k. przewidywał karalność zachowania polegającego na uporczywym uchylaniu się przez sprawcę od wykonania obowiązku opieki, ciążącego na nim z mocy ustawy lub orzeczenia sądowego, polegającego na nielożeniu na utrzymanie osoby mu najbliższej lub innej osoby, co zaś miało prowadzić do narażenia osoby uprawnionej na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych. Za takie zachowanie ustawa przewidywała zagrożenie karą grzywny, ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Poza określeniem typu rodzajowego, ustawodawca w § 2 i § 3 sprecyzował tryb ścigania przestępstwa niealimentacji. Zgodnie z art. 209 § 2 k.k. ściganie mogło nastąpić zarówno na wniosek pokrzywdzonego, jak i organu pomocy społecznej lub organu, który podejmuje działania wobec dłużnika alimentacyjnego. Ściganie następowało jednak z urzędu, jeżeli pokrzywdzonemu zostały przyznane odpowiednie świadczenia rodzinne lub świadczenia pieniężne wypłacane w przypadku bezskuteczności egzekucji alimentów (§ 3). W tym zakresie przepis nie uległ zmianie wskutek nowelizacji z 23.03.2017 r. Z tego względu zagadnienie to nie będzie stanowić przedmiotu szerszej analizy.

Wraz z nowelizacją z 23.03.2017 r. całkowitemu przemodelowaniu uległ typ podstawowy czynu zabronionego, określonego w art. 209 § 1 k.k. W obecnym brzmieniu karalne jest zachowanie polegające na uchylaniu się od wykonania obowiązku

¹⁶² Ustawa z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów, Dz.U. z 2017 r. poz. 952, dalej: nowelizacja z 23.03.2017 r.

¹⁶³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny, Dz.U. z 2024 r. poz. 17, dalej: k.k.

alimentacyjnego, który został określony co do wysokości orzeczeniem sądowym, ugodą zawartą przed sądem albo innym organem albo inną umową, ale jedynie wówczas, gdy łączna wartość powstałych wskutek tego zachowania zaległości stanowi równowartość co najmniej 3 świadczeń okresowych albo jeżeli opóźnienie zaległego świadczenia innego niż okresowe, wynosi co najmniej 3 miesiące. Ustawodawca zrezygnował ze znamienia „uporczywie”, a w jego miejsce wprowadził precyzyjne określenie, uzależniające penalizację od wysokości zaległości lub długości opóźnienia. Ponadto odpowiedzialność karna sprawcy przestała być związana z wystąpieniem skutku, polegającego na narażeniu osoby uprawnionej na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych. W związku z rozróżnieniem typu podstawowego oraz typu kwalifikowanego, zmianie uległ także ustawowy wymiar kary. Obecnie przestępstwo niealimentacji w typie podstawowym zagrożone jest karą grzywny, ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku.

Ponadto ustawodawca sprecyzował również, że karalne jest zachowanie polegające na uchylaniu się od obowiązku alimentacyjnego, który został określony co do wysokości orzeczeniem sądowym, ugodą zawartą przed sądem albo innym organem albo inną umową. Przed nowelizacją z 23.03.2017 r. art. 209 § 1 k.k. penalizował uchylanie się od obowiązku opieki ciążącego także z mocy ustawy - niezależnie od tego, czy został ustalony co do wysokości czy też nie.

Nowelizacją z 23.03.2017 r. wprowadzono także typ kwalifikowany niealimentacji, dotychczas ustawie nieznany. Ustawodawca znamię polegające na wystąpieniu skutku w postaci narażenia uprawnionego na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych przeniósł bowiem z typu podstawowego do nowoutworzonego typu kwalifikowanego. W tym przypadku analogicznie - jak przed nowelizacją w typie podstawowym - zachowanie to zagrożone jest karą grzywny, ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat dwóch.

Ponadto projektodawca wprowadził w art. 209 § 4 i § 5 k.k. całkowicie nowe, nieznane dotąd rozwiązania, które umożliwiają sprawcy uniknięcie kary, mimo wypełnienia znamion czynu zabronionego. Zgodnie z art. 209 § 4 k.k. sprawca przestępstwa niealimentacji w typie podstawowym, który nie później niż przed upływem 30 dni od dnia pierwszego przesłuchania w charakterze podejrzanego, ureguje w całości zaległe alimenty, nie będzie podlegał karze. Z kolei, art. 209 § 5 k.k. odnosi się do sprawcy przestępstwa niealimentacji w typie kwalifikowanym. W tym przypadku jednak, jeżeli ów sprawca w takim samym terminie w całości uiszcza zaległe alimenty, sąd odstąpi od wymierzenia kary. Możliwość ta ograniczona

jest warunkiem negatywnym - jeżeli wina i społeczna szkodliwość czynu sprawcy będą przemawiać przeciwko odstępieniu od wymierzenia kary, wówczas sąd może nie skorzystać z omawianej klauzuli.

2.2. Analiza uzasadnienia rządowego projektu ustawy

Projekt omawianej nowelizacji z 23.03.2017 r. został przedstawiony Sejmowi w dniu 3 stycznia 2017 r. jako: „projekt ustawy - o zmianie ustawy - Kodeks karny”¹⁶⁴. Z uzasadnienia w/w projektu zmiany ustawy wynika, że jego głównym celem miało być wzmocnienie realizacji obowiązku opieki, polegającego na zaspokajaniu finansowych potrzeb osób, które nie są w stanie samodzielnie się utrzymać. Zdaniem projektodawcy obowiązkiem państwa jest bowiem dążenie do podnoszenia poziomu życia obywateli, w związku z tym za celowe wskazuje się poszerzanie ochrony osób uprawnionych do alimentacji (s. 1 uzasadnienia projektu). Jednym z założeń nowelizacji z 23.03.2017 r. było również wzmocnienie karnoprawnej ochrony dóbr dzieci¹⁶⁵.

Projektodawca uzasadniał konieczność nowelizacji art. 209 k.k., powołując się również na dane statystyczne udostępnione przez Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, z których wynika to, że skuteczność działań względem dłużników alimentacyjnych jest niska (8,3%), a wydatki na świadczenia z funduszu alimentacyjnego rosną - w 2014 r. były o 1,4% wyższe niż w 2013 r. (s. 2 uzasadnienia projektu). Jako kolejny argument uzasadniający celowość wprowadzanych zmian wskazano także wnioski płynące z danych przekazanych przez Prokuraturę Krajową, wedle których ok. 50% postępowań przygotowawczych, wszczynanych o czyn z art. 209 § 1 k.k. zostało umorzonych, z czego 20% z uwagi na brak znamion czynu zabronionego (s. 2 uzasadnienia projektu). Projektodawca nie wskazał jednak o brak jakich znamion dokładnie chodziło. Doprecyzowanie tej informacji jawiło się zaś jako istotne z punktu widzenia oceny zasadności proponowanych przez projektodawcę zmian.

Omawiana nowelizacja, choć w sposób istotny rozszerzyła penalizację zachowania polegającego na uchylaniu się od alimentacji, to również w pewnym zakresie wprowadziła jej ograniczenie. Przed nowelizacją art. 209 § 1 k.k. odnosił się do zachowań polegających na uchylaniu się od wszelkiego rodzaju świadczeń alimentacyjnych. W projekcie zaproponowano

¹⁶⁴ Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy - Kodeks karny z dnia 3 stycznia 2017 r., druk nr 1193, dalej: projekt.

¹⁶⁵ O. Sitarz, D. Bek, *Czy zasadnie i skutecznie ustawodawca podwyższył poziom ochrony małoletnich? Krytyczna analiza nowelizacji Kodeksu karnego z 23 marca 2017 r.*, Forum Prawnicze 2017, nr 6, s. 22.

zaś zawężenie karalności jedynie do świadczeń pieniężnych, w dodatku określonych co do wysokości. Jak wynika z uzasadnienia projektu, zmiana ta podyktowana była względami natury praktycznej. Jedynie bowiem tego rodzaju zachowania były przedmiotem zainteresowania organów ścigania oraz sądów (s. 4 uzasadnienia projektu). Zauważyć przy tym należy, że zmiana ta – choć nie wydaje się to być zamierzone przez projektodawcę – sprawiła również, że uprawniony do alimentów – czy też jego przedstawiciel ustawowy – musi w pierwszej kolejności skierować sprawę do sądu rodzinnego i opiekuńczego, a nie w pierwszej kolejności sięgać po narzędzie prawnokarne. To zaś w świetle subsydiarności prawa karnego jawi się jako zasadne.

W projekcie jako samoistne źródło obowiązku alimentacyjnego pominięta została ustawa. Projektodawca dokonał owego zabiegu świadomie, uzasadniając go tym, iż norma ta - w jego ocenie - była pusta. Jednocześnie katalog źródeł obowiązku alimentacyjnego został poszerzony o dodatkowe elementy, tj. ugodę zawartą przed sądem albo innym organem albo inną umowę (s. 3 uzasadnienia projektu).

Projektodawca, wskazując na kontrowersyjność dotychczasowych znamion, zaproponował, by w typie podstawowym zrezygnować z określenia „uporczywie”, a także z uzależnienia karalności od wystąpienia skutku polegającego na narażeniu uprawnionego na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych. Zdaniem ustawodawcy bowiem znamiona te powodowały wiele wątpliwości zarówno na gruncie orzeczniczym jak i w doktrynie, co prowadziło do niestabilności judykatów i zmniejszenia karnoprawnej ochrony pokrzywdzonych (s. 2 uzasadnienia projektu).

Choć z jednej strony projektodawca wskazywał na wieloznaczność pojęcia „uporczywie” i związane z tym problemy interpretacyjne, to jednak zauważał, że na przestrzeni lat w orzecznictwie została wypracowana definicja tego pojęcia, z której wynikało, że uporczywe niealimentowanie występuje, gdy powtarzające się zachowanie sprawcy nacechowane jest jego złą wolą (s. 2 uzasadnienia projektu)¹⁶⁶. Dziwi więc, że mimo to nadal dostrzegał konieczność zmiany polegającej na usunięciu owego znamienia i zastąpieniu go precyzyjnym określeniem odnoszącym się do zaległości w świadczeniach. Warto również zauważyć, że projektodawca, choć rezygnował ze znamienia „uporczywie” to zauważał konieczność powiązania obiektywnego zachowania sprawcy, polegającego na uchylaniu się od obowiązku alimentacyjnego z jego nastawieniem psychicznym. Tym razem jednak negatywny

¹⁶⁶ Krytycznie na temat argumentacji projektodawcy: B. Laszczak, *Przestępstwo niealimentacji – efekt nowelizacji oraz postulaty de lege ferenda*, Krytyka Prawa 2022, tom 14, nr 3, s. 54; J. Sobczak, *Meandry nowelizacji przepisów dotyczących przestępstwa niealimentacji*, Themis Polska Nova 2017, nr 1, s. 38-39.

stosunek zobowiązanego znalazł odzwierciedlenie w sformułowaniu „uchyla się”, które samo w sobie ma pejoratywny wydźwięk. Oznacza bowiem, że sprawca nie wywiązuje się z obowiązku, choć ma ku temu obiektywną możliwość (s. 4 uzasadnienia projektu).

Odnosząc się zaś do znamienia narażenia uprawnionego na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, projektodawca zwrócił uwagę na rozbieżności w poglądach przedstawicieli doktryny co do charakteru owego narażenia - czy jest ono pośrednie czy bezpośrednie. Jednocześnie w projekcie podnoszone były również wątpliwości co do tego, czy fakt całkowitego zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych uprawnionego przez inną osobę, w tym drugiego ze zobowiązanych, wyłącza odpowiedzialność karną (s. 3 uzasadnienia projektu).

Konieczność nowelizacji, w zakresie rezygnacji z dwóch powyżej wskazanych znamion, projektodawca uzasadnił potrzebą wyeliminowania niepożądanych zachowań, polegających na celowym uchylaniu się od alimentacji oraz zwiększenia efektywności egzekucji. Pomocne w tym zakresie miało być wprowadzenie obiektywnego kryterium uzależniającego karalność niealimentacji od wysokości zaległości świadczenia lub długości opóźnienia świadczenia innego niż okresowe (s. 3 uzasadnienia projektu). Szczegółowe kwestie związane z wprowadzonymi zmianami w zakresie rezygnacji ze znamion „uporczywie” oraz – w typie podstawowym - „narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych uprawnionego” zostaną poddane szerszej analizie w dalszej części dysertacji.

W świetle krytycznych rozważań projektodawcy na temat znamienia polegającego na narażeniu uprawnionego na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, dziwi swoista niekonsekwencja i zaproponowanie typu kwalifikowanego (obecnie art. 209 § 1a k.k.), który surowszą odpowiedzialność karną uzależnia właśnie od wystąpienia tego „kontrowersyjnego” skutku. Zabieg ten projektodawca uzasadnił, odwołując się do relacji obu typów czynu zabronionego. Z jednej strony bowiem typ podstawowy ma zapewniać penalizację niealimentacji niezależnie od „nieostrego i rodzącego trudności dowodowe” znamienia, z drugiej zaś - w razie jego wystąpienia, wprowadzenie typu kwalifikowanego umożliwiać ma podjęcie ścigania za czyn zagrożony surowszą karą (s. 5 uzasadnienia projektu). Trudno nie zwrócić uwagi na brak spójności i konsekwencji w przedstawianej argumentacji. Skoro bowiem omawiane znamię narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych faktycznie powodowało tak liczne – jak sygnalizuje projektodawca - wątpliwości interpretacyjne i komplikacje w zakresie

dowodowym, to tym bardziej nie wydaje się zasadne uzależnianie surowszej odpowiedzialności karnej od jego zaistnienia.

W projekcie została również przedstawiona propozycja wprowadzenia w dodanym art. 209 § 5 i 6 k.k. (obecnie art. 209 § 4 i 5 k.k.) nieznanych dotąd instytucji, prowadzących do uprzywilejowania sprawcy, który przed wydaniem postanowienia o wszczęciu postępowania przygotowawczego ureguje w całości zaległość alimentacyjną. U podłoża proponowanej zmiany legły argumenty natury kryminalnopolitycznej. Jak wskazał bowiem projektodawca, przyczyny karania niealimentacji, rodzaj naruszonego tym przestępstwem dobra prawnego oraz jego charakter powodują, że zasadne jest umożliwienie, by sprawca, który uiści zaległe alimenty, nie podlegał karze lub sąd względem niego miał możliwość odstąpienia od jej wymierzenia (s. 7 uzasadnienia projektu) - w zależności od popełnionego typu czynu zabronionego.

Pewne wątpliwości budzi jednak dalsza argumentacja, w której projektodawca odwołał się do wzmocnienia praw podmiotowych wynikających z funkcji gwarancyjnych z art. 71 ust. Konstytucji¹⁶⁷, który to zapewnia szczególne wsparcie dla rodzin znajdujących w trudnej sytuacji materialnej. Z uzasadnienia wynika bowiem, że proponowane zmiany miały doprowadzić do tego, że stworzony przez państwo system świadczeń zastępczych, tj. wypłat z Funduszu Alimentacyjnego, nie będzie zastępował obowiązku osób zobowiązanych do złożenia świadczeń alimentacyjnych (s. 7-8 uzasadnienia projektu). Próżno jednak szukać szerszej argumentacji w tym zakresie, która w pełniejszy sposób mogłaby wyjaśnić, jak proponowane zmiany miały realnie doprowadzić do zmniejszenia skali zjawiska niealimentacji, a tym samym do ograniczenia wypłat z Funduszu Alimentacyjnego.

W dalszej części uzasadnienia projektu dokonano oceny skutków regulacji¹⁶⁸. W pierwszej kolejności, celem określenia problemu, odwołano się do wybranych danych statystycznych dotyczących zjawiska niealimentacji. Projektodawca na wstępie zwrócił uwagę na niski wskaźnik skuteczności egzekucji komorniczej wierzytelności alimentacyjnych. W okresie od 2013 r. do 2015 r. plasował się on bowiem w przedziale 14-16%. W ocenie projektodawcy niepokojącym zjawiskiem była również rosnąca liczba postępowań egzekucyjnych związanych z niealimentacją (s. 1 oceny skutków regulacji). W rozwinięciu

¹⁶⁷ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. z 1997 r. nr 78 poz. 483, dalej: Konstytucja.

¹⁶⁸ Ocena skutków regulacji projektu ustawy o zmianie ustawy - Kodeks karny z dnia 13 grudnia 2016 r., druk nr 1193, dalej: ocena skutków regulacji.

uzasadnienia nie znalazła się jednak analiza przyczyn niskiej ściągłości zadłużeń alimentacyjnych.

Kolejno projektodawca odniósł się do danych dotyczących umorzeń, wskazując, że w okresie od 2010 r. do 2015 r. akt oskarżenia został skierowany do sądu średnio w przypadku 21% postępowań przygotowawczych wszczętych w związku z podejrzeniem popełnienia przestępstwa uchylania się od obowiązku alimentacyjnego. Postanowienie o odmowie wszczęcia postępowania przygotowawczego zostało wydane w 42% przypadków, zaś w 24% postępowanie umorzono (s. 2 oceny skutków regulacji). W uzasadnieniu projektu nie uwzględniono jednak informacji dotyczących szczegółowych przyczyn leżących u podstaw zaniechania skierowania aktu oskarżenia do sądu.

Dokonując oceny skutków projektowanej nowelizacji, wyszczególniono również dane dotyczące postępowań prowadzonych wobec dłużników przez gminy oraz sumy świadczeń wypłacanych z funduszu alimentacyjnego. I tak, w 2014 r. wspomniane postępowania były prowadzone wobec 253,3 tys. osób zalegających z alimentami, co w porównaniu do liczby z 2013 r. - 243,2 tys. stanowiło spadek o 3,2%. W kwestii świadczeń wypłacanych z funduszu alimentacyjnego jako najistotniejsza jawi się informacja, wedle której kwota zwrócona przez dłużników alimentacyjnych w 2014 r. stanowiła 13,9% wypłaconych świadczeń, zaś w 2013 r. było to 13,1% (s. 3 oceny skutków regulacji).

W związku z projektem zostały również przeprowadzone konsultacje społeczne. Projekt został udostępniony w Biuletynie Informacji Publicznej na stronie Kancelarii Prezesa Rady Ministrów oraz w Biuletynie Informacji Publicznej Rządowego Centrum Legislacji. Jak wskazano w części oceny skutków regulacji, dotyczącej konsultacji publicznych, termin na zajęcie stanowiska w sprawie projektu nowelizacji został skrócony z uwagi na potrzebę bezzwłocznego procedowania projektu powodującego liczne konsekwencje społeczne (s. 5 oceny skutków regulacji). Wydaje się jednak, że wobec wielokrotnie sygnalizowanej kontrowersyjności regulacji objętej zmianami, należałoby termin ten raczej wydłużyć, by umożliwić szersze zabranie głosu przez społeczeństwo. W trakcie konsultacji zgłoszono szereg uwag dotyczących omawianego projektu ustawy. Jedynie nieliczne zostały uwzględnione w toku prac legislacyjnych.

Sędziowie apelacji krakowskiej zasygnalizowali dwa problemy. Po pierwsze - ich zdaniem - odpowiedzialność karna za uchylanie się od obowiązku alimentacyjnego nie powinna być obiektywna, a pozostawać w związku z sytuacją finansową uprawnionego. Tym samym sędziowie apelacji krakowskiej stanęli w opozycji względem proponowanego rozróżnienia

typów czynu zabronionego - podstawowego oraz kwalifikowanego. Ponadto sędziowie zwrócili uwagę na problem związany ze stosowaniem kary izolacyjnej, wskazując, że jej wykonanie w rzeczywistości uniemożliwia realizację obowiązku alimentacyjnego, co z kolei prowadzi do dalszego pokrzywdzenia osoby uprawnionej¹⁶⁹. W ocenie projektodawców uwagi te nie były zasadne. W odniesieniu do opinii dotyczącej wprowadzenia typu kwalifikowanego i związanego z tym automatyzmu karania w typie podstawowym, wskazano, że argument ten jest zniwelowany wskutek pozostawienia znamienia „uchyla się”, które sugeruje negatywne nacechowanie zachowania sprawcy, który ma obiektywną możliwość wywiązania się z obowiązku, a mimo to tego nie robi. Dodatkowo, według projektodawcy, wystarczające miało być to, że sytuacja materialna uprawnionego badana jest przez sąd rodzinny w sprawie o alimenty (s. 6 oceny skutków regulacji). Trudno jednak w pełni podzielić tę argumentację, ponieważ sąd rodzinny co prawda bada sytuację finansową uprawnionego, w szczególności pod kątem jego potrzeb, jednak zasądzenie alimentów nie jest uzależnione od występowania narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych uprawnionego, a od istnienia obiektywnego obowiązku łożenia na jego utrzymanie.

Z kolei w odniesieniu do uwag związanych z utrzymaniem zagrożenia karą pozbawienia wolności, projektodawca negował przedstawioną argumentację, powołując się na określoną w art. 58 § 1 k.k. zasadę *ultima ratio* kary pozbawienia wolności, co w jego ocenie miało w dostatecznym zakresie zapewniać prymat stosowania kar wolnościowych. Nadto, wskazał także na możliwość odbycia kary w systemie dozoru elektronicznego, czy też podjęcia pracy w warunkach izolacji, co miało zapewnić zobowiązanemu finansowe możliwości wywiązywania się z ciążącego na nim obowiązku (s. 6 oceny skutków regulacji). Wskazać jednak należy, że w praktyce wykonywanie kary pozbawienia w Systemie Dozoru Elektronicznego napotyka wiele trudności technicznych, w związku z czym taka forma wykonywania kary izolacyjnej nie jest dostępna dla wszystkich sprawców.

Prezes Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu przedłożył uwagi sformułowane przez Prezesa Sądu Rejonowego w Nysie oraz przez Zastępcę Przewodniczącego Wydziału III Karnego w Sądzie Rejonowym w Wałbrzychu. Odpowiednio - pierwszy zwrócił uwagę, że zasadne byłoby stypizowanie zachowania projektowanego w art. 209 § 1 k.k. w Części szczególnej Kodeksu wykroczeń¹⁷⁰, co zarówno umożliwiłoby uzyskanie celów projektu jak i odciażyło system penitencjarny. Drugi zaś zasygnalizował, że projektowane zastąpienie

¹⁶⁹ Pismo prezesa Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dn. 22.09.2016 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12289962/12379345/12379348/dokument246147.pdf>, dostęp: 29.03.2022 r.

¹⁷⁰ Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. - Kodeks wykroczeń, Dz.U. z 2021 r. poz. 2008, dalej: k.w.

znamienia „uporczywie” obiektywnym określeniem, tj. trzech świadczeń okresowych albo opóźnienia za okres trzech miesięcy, prowadzi do nadmiernie rygorystycznej penalizacji, wprowadzającej karanie za dług. Nadto opiniujący zauważył również, że wprowadzenie instytucji niepodlegania karze, uwarunkowanej uregulowaniem zaległości przed wydaniem postanowienia o wszczęciu postępowania przygotowawczego, w praktyce nigdy nie znajdzie zastosowania z prozaicznej przyczyny braku wiedzy zobowiązanego o postępowaniu¹⁷¹. Projektodawca, odnosząc się do uwag Prezesa Sądu Rejonowego w Nysie, stwierdził, że ze względu na znaczną społeczną szkodliwość niealimentacji oraz wagę tego przestępstwa, czynu tego nie sposób typizować jako wykroczenia, a więc tym samym uwaga nie jest zasadna. W odniesieniu do postulatu pozostawienia karalności w zakresie dotychczasowym, ograniczonym do wyjątkowych sytuacji, projektodawca wskazał, że znamię narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych zostało uwzględnione w projektowanym typie kwalifikowanym, a co za tym idzie uwaga opiniującego jest niezasadna (s. 5 oceny skutków regulacji). W odpowiedzi na uwagi sformułowane przez Zastępcę Przewodniczącego Wydziału III Karnego w Sądzie Rejonowym w Wałbrzychu projektodawca - w odniesieniu do rezygnacji ze znamienia „uporczywie” - wskazał, że jest ona niezasadna, bowiem pozostawienie znamienia „uchyla się” wystarczająco wskazuje na zawiniony charakter zachowania sprawcy (s. 5 oceny skutków regulacji). Do drugiej z uwag projektodawca się nie odniósł.

Prezes Sądu Apelacyjnego w Katowicach przekazał przesłane przez Wiceprezesa Sądu Okręgowego w Gliwicach uwagi do projektu zgłoszone przez sędziego Wydziału Karnego Sądu Rejonowego w Rudzie Śląskiej. Wskazał on, że projektowana zmiana poza zakresem penalizacji pozostawia sytuacje, w których zobowiązany alimentacyjnie na mocy ustawy, uchyla się od wykonania obowiązku, który nie został skonkretyzowany co do wysokości. Na marginesie zauważono również, że znamiona „uporczywie” i „naraża na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych” nie budzą obecnie kontrowersji, bowiem ich znaczenie zostało dookreślone na gruncie orzecznictwa Sądu Najwyższego¹⁷². Projektodawca zasygnalizował jednak, że uwaga ta nie jest zasadna, ponieważ w praktyce postępowania karne dotyczące przestępstw niealimentacji wszczynane są wyłącznie dopiero po ich uprzednim skonkretyzowaniu co do wysokości (s. 5 oceny skutków regulacji).

¹⁷¹ Pismo Prezesa Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dn. 23.09.2016 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12289962/12379345/12379348/dokument246149.pdf>, dostęp: 29.03.2022 r.

¹⁷² Pismo Prezesa Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dn. 23.09.2016 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12289962/12379345/12379348/dokument247574.pdf>, dostęp: 29.03.2022 r.

Negatywną opinię sędziów apelacji gdańskiej przekazał również Wiceprezes Sądu Apelacyjnego w Gdańsku. Uwagi dotyczyły przede wszystkim przemodelowania typu podstawowego przestępstwa niealimentacji oraz wprowadzenia typu kwalifikowanego. Zdaniem opiniujących, projektowany art. 209 § 1 k.k. w sposób nieuzasadniony obejmuje zakresem penalizacji zachowanie polegające na niewywiązywaniu się z obowiązków natury cywilnoprawnej. Sędziowie doszli bowiem do wniosku, że projektodawcy nie wykazali dostatecznie, iż owa zmiana doprowadzi do zmniejszenia skali niealimentacji, a wyłącznie realne prawdopodobieństwo osiągnięcia takiego skutku, uzasadniałoby rozszerzenie penalizacji. Opiniujący podzielili również uwagi przedstawione przez Zastępcę Przewodniczącego Wydziału III Karnego w Sądzie Rejonowym w Wałbrzychu, dotyczące niewłaściwego oznaczenia terminu uiszczenia zaległości alimentacyjnych w związku z projektowaną instytucją niepodlegania karze¹⁷³. Głos sceptycyzmu wyrazili także Prezes Sądu Rejonowego w Grodzisku Wielkopolskim oraz Prezes Sądu Rejonowego w Krośnie Odrzańskim, którzy podobnie wskazali, że projektowane zmiany, w odniesieniu do znanych im realiów nie wpłyną na ograniczenie zjawiska niealimentacji ani na poprawę efektywności ściągальności alimentów, a jedynie przyczynią się do wzmożonej ilości postępowań¹⁷⁴. W odpowiedzi na przedstawione powyżej uwagi projektodawca zbiorczo wskazał, że są one niezasadne, ponieważ przewiduje on, że wprowadzenie zmian umożliwiających uniknięcie przez sprawcę kary przyczyni się do zmniejszenia liczby postępowań karnych, a w konsekwencji do zmniejszenia ilości skazań (s. 5 oceny skutków regulacji). Przewidywania te jednak nie zostały w żadnym stopniu choćby uprawdopodobnione. Nadto, kolejny raz projektodawca podkreślił, że pozostawienie znamienia „uchyla się” wyłącza spod odpowiedzialności karnej osoby, które nie wywiązują się ze swego obowiązku z przyczyn obiektywnych (s. 5-6 oceny skutków regulacji).

W toku konsultacji publicznych uwagi zostały zgłoszone także przez Krajową Radę Prokuratorów przy Prokuratorze Generalnym. Po pierwsze, wskazano na rozbieżność użytych w treści przepisu pojęć - „świadczenie pieniężne” (projektowany art. 209 § 1 k.k.) oraz „świadczenie alimentacyjne” (projektowany art. 209 § 3 k.k.). Po wtóre zaś, zasygnalizowano konieczność wskazania *expressis verbis*, że projektowana norma obejmuje także niealimentację

¹⁷³ Pismo Wiceprezesa Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dn. 23.09.2016 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12289962/12379345/12379348/dokument247573.pdf>, dostęp: 30.03.2022 r.

¹⁷⁴ Pismo Prezesa Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dn. 23.09.2016 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12289962/12379345/12379348/dokument247575.pdf>, dostęp: 30.03.2022 r.

wynikającą z art. 444 Kodeksu cywilnego¹⁷⁵, art. 446 k.c. oraz art. 903 k.c.¹⁷⁶. W odpowiedzi na pierwszą uwagę, projektodawca wskazał, że określenie użyte w § 1 zostało zmienione na „świadczenie okresowe”, a co za tym idzie jest ona bezprzedmiotowa. Co do drugiej kwestii - zdaniem projektodawcy - objęcie projektowanym przepisem także obowiązku alimentacyjnego z tytułu renty ma wynikać z samego jego brzmienia oraz utrwalonej w tym zakresie linii orzeczniczej (s. 6 oceny skutków regulacji).

Należy również przybliżyć stanowiska stowarzyszeń, zajmujących się pomocą osobom uprawnionym do alimentów. Choć projektodawca pozostawił je bez komentarza, jak się wydaje, z uwagi na fakt, iż zostały sformułowane po wyznaczonym terminie, to jawią się jako istotny głos w dyskusji. Przedstawiciele Stowarzyszenia Alimenty To Nie Prezenty oraz Stowarzyszenia Kobiety Słupsk przede wszystkim zwrócili uwagę na potrzebę całkowitego wyeliminowania znamienia „narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych”. W ich ocenie byłoby to zasadne z uwagi na to, że w praktyce wielokrotnie dochodzi do umorzenia postępowania ze względu na brak realizacji tego znamienia, podczas gdy w rzeczywistości potrzeby zaspokajane są np. dzięki świadczeniom z Funduszu Alimentacyjnego czy też wskutek ponadnormatywnego wysiłku drugiego zobowiązanego rodzica. Kolejna uwaga dotyczyła niezasadności wymierzania kary grzywny oraz kary ograniczenia wolności w postaci obowiązku wykonywania nieodpłatnej kontrolowanej pracy na cele społeczne - sankcje te mijają się bowiem z celem, jakim jest uregulowanie świadczeń alimentacyjnych. Z tego względu opiniujący pozytywnie ocenili możliwość odbycia kary pozbawienia wolności w Systemie Dozoru Elektronicznego, a także projektowane rozwiązania umożliwiające uniknięcie kary po uregulowaniu zaległości alimentacyjnych¹⁷⁷. Podobnie Stowarzyszenie Dla Naszych Dzieci swą uwagę skoncentrowało na niezasadnym pozostawieniu znamienia „narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych”, wskazując na liczne wątpliwości związane z jego spełnieniem w sytuacji zaspokajania potrzeb uprawnionego przez współzobowiązanego lub państwo. W ocenie opiniującego pozostawienie znamienia „uchyla się” sprawia, że osoby ukrywające swój majątek nadal będą pozostawać bezkarne. Stowarzyszenie zasygnalizowało nadto, że kara

¹⁷⁵ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, Dz.U. z 2022 r. poz. 1360, dalej: k.c.

¹⁷⁶ Pismo Krajowej Rady Prokuratorów przy Prokuratorze Generalnym z dn. 23.09.2016 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12289962/12379345/12379348/dokument247571.pdf>, dostęp: 30.03.2022 r.

¹⁷⁷ Pismo Stowarzyszenia Alimenty To Nie Prezenty z dn. 24.09.2016 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12289962/12379345/12379348/dokument247577.pdf>, dostęp: 30.03.2022 r.

grzywny w przypadku sprawców przestępstwa niealimentacji jest niecelowa, bowiem może powodować dalszy brak możliwości utrzymywania uprawnionego¹⁷⁸.

W toku procesu legislacyjnego opinia została wyrażona również przez Sąd Najwyższy, Krajową Radę Sądownictwa oraz Prokuratora Krajowego. Jedyna uwaga Sądu Najwyższego odnosiła się do klauzuli niepodlegania karze, a dokładnie do terminu końcowego, jaki został zaproponowany w projekcie. Sąd Najwyższy wskazał bowiem, iż w praktyce dłużnik alimentacyjny w większości sytuacji nie będzie miał wiedzy o wszczęciu postępowania, a tym samym nie będzie mógł skorzystać z projektowanej instytucji. Opiniujący zaproponował więc wydłużenie tego terminu, np. do czasu zakończenia postępowania przygotowawczego, co zarówno urzeczywistniłoby możliwość skorzystania z klauzuli niepodlegania karze jak również zapewniłoby sprawcy czas na refleksję. W pozostałym zakresie Sąd Najwyższy wydał opinię aprobowującą projektowane zmiany¹⁷⁹. Tożsame uwagi zostały również zgłoszone przez Krajową Radę Sądownictwa¹⁸⁰ i Prokuratora Krajowego¹⁸¹. Projektodawca uwzględnił powyższe uwagi, dokonując zmiany terminu na uiszczenie zaległych świadczeń alimentacyjnych na „nie później niż przed upływem 30 dni od daty pierwszego przesłuchania w charakterze podejrzanego”¹⁸². Uwzględnienie tej uwagi - jak się wydaje - należy ocenić pozytywnie, bowiem urzeczywistnia możliwość skorzystania przez sprawcę z klauzuli niepodlegania karze. Krajowa Rada Sądownictwa ponadto zwróciła uwagę na prawdopodobieństwo wzrostu liczby wszczynanych postępowań, spowodowane proponowanym rozszerzeniem kryminalizacji przestępstwa niealimentacji, sygnalizując przy tym konieczność zapewnienia dodatkowych środków w budżecie państwa¹⁸³. Zdaniem projektodawcy uwaga ta nie była jednak zasadna. Jak wskazał bowiem, w jego ocenie klauzula niepodlegania karze, cechująca się prewencyjnością, ma wpłynąć na zmniejszenie liczby postępowań karnych, a tym samym na ograniczenie liczby skazanych¹⁸⁴. Trudno jednak w pełni zaaprobować to stanowisko. Klauzula ta co prawda może

¹⁷⁸ Pismo Stowarzyszenia Dla Naszych Dzieci z dn. 15.10.2016 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12289962/12379345/12379348/dokument251162.pdf>, dostęp: 31.03.2022 r.

¹⁷⁹ Uwagi Sądu Najwyższego do projektu ustawy o zmianie ustawy - Kodeks karny z dn. 30.09.2016 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12289962/12379351/12379354/dokument248191.pdf>, dostęp: 01.04.2022 r.

¹⁸⁰ Opinia Krajowej Rady Sądownictwa z dnia 14 października 2016 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12289962/12379351/12379354/dokument251161.pdf>, dostęp: 01.04.2022 r.

¹⁸¹ Pismo Prokuratora Krajowego z dn. 22.09.2016 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12289962/12379351/12379354/dokument247569.pdf>, dostęp: 01.04.2022 r.

¹⁸² Raport z opiniowania, <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12289962/katalog/12379351#12379351>, dostęp: 01.04.2022 r.

¹⁸³ Opinia Krajowej Rady Sądownictwa z dnia 14.10.2016 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12289962/12379351/12379354/dokument251161.pdf>, dostęp: 01.04.2022 r.

¹⁸⁴ Raport z opiniowania, <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12289962/katalog/12379351#12379351>, dostęp: 01.04.2022 r.

przyczynić się do ograniczenia postępowań sądowych, jednak nie wydaje się mieć wpływu na ilość wszczynanych postępowań przygotowawczych. To właśnie w trakcie dochodzenia przecież pojawia się owa możliwość uniknięcia przez sprawcę odpowiedzialności karnej. Prokurator Krajowy dodatkowo zwrócił uwagę na konieczność zmiany sformułowania „świadczenie”, użytego w art. 209 § 4 i 5 k.k., na „świadczenia”. Zdaniem opiniującego zabieg ten miałby na celu usunięcie ewentualnych wątpliwości co do tego, czy aby sprawca mógł skorzystać z projektowanej klauzuli niepodlegania karze, winien uiścić wszystkie zaległe świadczenia, czy też choćby jedno z nich¹⁸⁵. Uwaga ta została zaaprobowana przez projektodawcę¹⁸⁶. Kolejna poruszona przez Prokuratora Krajowego kwestia dotyczyła nadania instytucji odstąpienia od wymierzenia kary, określonej w art. 209 § 5 k.k., charakteru obligatoryjnego, jednak uzależnionego od złożenia przez prokuratora stosownego wniosku¹⁸⁷. Jak wynika z Raportu z opiniowania, uwaga ta została wyjaśniona z Prokuratorem Krajowym, a następnie zaakceptowano nowy zapis przepisu¹⁸⁸.

Uzasadnienie projektu zwieńczone zostało częścią dotyczącą informacji o realizacji ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów w 2014 r. Rozwiązania przewidziane w tej ustawie zostaną poddane szczegółowej analizie w dalszej części dysertacji (Rozdział 8).

2.3. Znamię narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych a rozszerzenie zakresu penalizacji

Najbardziej znamioną różnicą, jaka powstała na gruncie nowelizacji z 23.03.2017 r., wydaje się być przemodelowanie typu podstawowego czynu zabronionego, który obecnie uzależnia penalizację jedynie od zaistnienia obiektywnej okoliczności, jaką jest uchylenie się od obowiązku alimentacyjnego. Ustawodawca zrezygnował z uzależnienia odpowiedzialności karnej przewidzianej w art. 209 § 1 k.k. od wystąpienia skutku w postaci narażenia uprawnionego na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, wprowadzając tym samym nowy typ czynu zabronionego. Jednocześnie od wystąpienia wspomnianego

¹⁸⁵ Pismo Prokuratora Krajowego z dn. 22.09.2016 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12289962/12379351/12379354/dokument247569.pdf>, dostęp: 01.04.2022.

¹⁸⁶ Raport z opiniowania, <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12289962/katalog/12379351#12379351>, dostęp: 01.04.2022 r.

¹⁸⁷ *Ibidem*, dostęp: 01.04.2022 r.

¹⁸⁸ Raport z opiniowania, <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12289962/katalog/12379351#12379351>, dostęp: 01.04.2022 r.

znamienia projektodawca uzależnił odpowiedzialność za przestępstwo niealimentacji w typie kwalifikowanym (art. 209 § 1a k.k.).

Jak zasygnalizowano uprzednio, przyczyną rezygnacji ze znamienia narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb uprawnionego było to, że zdaniem projektodawcy wywoływało ono wiele kontrowersji - zarówno w doktrynie, jak i orzecznictwie. To zaś miało prowadzić do ograniczenia stabilności wydawanych przez sądy powszechne orzeczeń i niepełnej karnoprawnej ochrony osób pokrzywdzonych (s. 2 uzasadnienia projektu). Argumentacja ta wydaje się jednak nie być w ani w pełni trafna, ani też konsekwentna. Jak słusznie bowiem zauważył Prezes Sądu Rejonowego w Rudzie Śląskiej, wątpliwości pojawiające się na gruncie interpretacji znamienia narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych zostały już doprecyzowane w bogatym orzecznictwie Sądu Najwyższego, a w uzasadnieniu projektu próżno szukać wskazania konkretnych kontrowersji, które nadal uzasadniałyby wprowadzenie przedmiotowej zmiany¹⁸⁹. Skoro jednak – w ocenie projektodawcy – znamię to powodowało tak istotne trudności interpretacyjne, to - jak się - wydaje tym bardziej nie powinno ono warunkować surowszej odpowiedzialności karnej. Wskazać należy, że wprowadzony skutek nowelizacji z 23.03.2017 r. typ kwalifikowany (art. 209 § 1a k.k.) *de facto* przewiduje takie samo zagrożenie karą, jak czyn zabroniony w dotychczasowym jego brzmieniu¹⁹⁰. Z uwagi na powyższe, aktualność zachowuje więc większość wypowiedzi doktryny w tym zakresie¹⁹¹, także w kwestii wątpliwości związanych z charakterem narażenia (szerzej: Rozdział 3).

W świetle powyższego trudno podzielić stanowisko wyrażane przez projektodawcę, jakoby rzeczywistą przyczyną rezygnacji ze znamienia narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych miały być problemy wykładnicze. Wydaje się, że gdyby faktycznie motywem nowelizacji było wyeliminowanie kontrowersyjnego znamienia, to ustawodawca zrezygnowałby z niego całkowicie. Wprowadzone zmiany przede wszystkim zmierzają jednak do rozszerzenia zakresu penalizacji zjawiska niealimentacji, nie zaś do zminimalizowania wątpliwości interpretacyjnych związanych z nowelizowanym przepisem. W efekcie art. 209 § 1 k.k. obejmuje karalnością także zachowania, które dotychczas stanowiły

¹⁸⁹ Pismo Prezesa Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dn. 23.09.2016 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs/2/12289962/12379345/12379348/dokument247574.pdf>, dostęp: 25.05.2022 r.

¹⁹⁰ A. Duda, D. Sokołowska, *Nowe granice kryminalizacji przestępstwa niealimentacji oraz mechanizmy redukcji karanía według znowelizowanego brzmienia art. 209 k.k.*, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych, 2017, z. 4, s. 31.

¹⁹¹ A. Muszyńska, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, J. Giezek (red.), LEX 2021, teza 15.

przedpole czynu zabronionego¹⁹². Tym samym projektodawca wprowadził nowy, nieznany dotąd ustawie typ czynu zabronionego. Co prawda jest on zagrożony niższą karą, ale obejmuje penalizacją zachowania, które dotychczas pozostawały poza zainteresowaniem prawa karnego¹⁹³.

W związku z omawianą zmianą, niekiedy nazywaną nawet rewolucyjną¹⁹⁴, jako najistotniejsza jawi się kwestia rozszerzenia penalizacji przestępstwa niealimentacji i wprowadzenia odpowiedzialności za uchyłanie się od obowiązku alimentacyjnego niezależnie od wywołania skutku w postaci narażenia na uprawnionego na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, co zdaniem J. Jodłowskiego równoznaczne jest z karaniem za długi¹⁹⁵. Już w toku opiniowania projektu ustawy wprowadzającej przedmiotową nowelizację Sąd Najwyższy zwrócił uwagę na potencjalne niebezpieczeństwo związane z zaostrzaniem represji prawnokarnej w związku z uchyłaniem się od alimentacji¹⁹⁶. Również Sąd Rejonowy w Wałbrzychu zasygnalizował, że w jego ocenie regulacja przewidziana w art. 209 § 1 k.k. wprowadza odpowiedzialność karną za długi¹⁹⁷. Na brak uzasadnienia rozszerzenia odpowiedzialności prawnokarnej za niewywiązywanie się ze zobowiązań o charakterze cywilnoprawnym wskazywali również sędziowie apelacji gdańskiej¹⁹⁸.

Głosy te uwypuklają ryzyka związane z rozszerzeniem penalizacji niealimentacji. Na kwestię tę zwrócił uwagę również Sąd Najwyższy, wskazując, że należy z ostrożnością poszukiwać rozwiązania problemu niealimentacji poprzez zaostrzanie odpowiedzialności prawnokarnej. To bowiem może doprowadzić do tego, że rola prawa karnego stanie się instrumentalna i zostanie sprowadzona jedynie do realizacji założonego celu jakim jest ułatwienie egzekucji¹⁹⁹. Sam projektodawca wskazał przecież, iż celem rezygnacji w typie

¹⁹² A. Duda, D. Sokołowska, *Nowe...*, s. 31.

¹⁹³ *Ibidem*.

Należy zauważyć, że penalizacja zachowania polegającego na niepłaceniu alimentów uzależniona od powstania określonej zaległości, niezależna zaś od wywołania skutku w zakresie możliwości zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych przez uprawnionego znana jest np. w prawie hiszpańskim. Zatem przyjęte nowelizacją z 23.03.2017 r. rozwiązanie było znane wcześniej w innych ustawodawstwach. Szerzej: B.J. Stefańska, *Przestępstwo niepłacenia alimentów w hiszpańskim prawie karnym*, Prokuratura i Prawo 2017, nr 6, s. 124-144.

¹⁹⁴ J. Jodłowski, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Część I. Komentarz do art. 117-11a*, W. Wróbel, A. Zoll (red.) LEX 2017, teza 1a.

¹⁹⁵ J. Jodłowski, *Art. 209...*, teza 1f.

¹⁹⁶ Uwagi Sądu Najwyższego do projektu ustawy o zmianie ustawy - Kodeks karny z dn. 30 września 2016 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12289962/12379351/12379354/dokument248191.pdf>, dostęp: 20.05.2022 r.

¹⁹⁷ Pismo Prezesa Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dn. 23.09.2016 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12289962/12379345/12379348/dokument246149.pdf>, dostęp: 30.05.2022 r.

¹⁹⁸ Pismo Wiceprezesa Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dn. 23.09.2016, <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12289962/12379345/12379348/dokument247573.pdf>, dostęp: 30.05.2022 r.

¹⁹⁹ Uwagi Sądu Najwyższego do projektu ustawy o zmianie ustawy - Kodeks karny z dn. 30 września 2016 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12289962/12379351/12379354/dokument248191.pdf>, dostęp: 20.05.2022 r.

podstawowym ze znamienia narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych ma być poprawa egzekucji świadczeń alimentacyjnych oraz eliminacja niepożądanego zjawiska polegającego na celowym uchylaniu się od alimentacji poprzez ukrywanie majątku oraz uzyskiwanych dochodów (s. 3 uzasadnienia projektu). To zaś w pewnym stopniu potwierdza obawy formułowane w toku opiniowania projektu. Wykorzystywanie prawa karnego jako środka do zwiększenia skuteczności egzekwowania zaległych alimentów może budzić bowiem wątpliwości co do zgodności takiej normy prawnej z zasadą *ultima ratio* prawa karnego.

W ramach opiniowania, swoje obawy - podobnie jak Sąd Najwyższy – formułowali także sędziowie sądów powszechnych. Jako najbardziej kateryczne jawi się stanowisko wyrażone przez sędziów apelacji krakowskiej. Wskazali oni, że w przypadku dokonywania prawnokarnej oceny uchylania się od obowiązku alimentacyjnego, należy uwzględnić położenie finansowe osoby uprawnionej. W przeciwnym razie wprowadzony nowelizacją art. 209 § 1 k.k. zakłada automatyzm karania²⁰⁰. Trudno nie zgodzić się z tym stwierdzeniem. Można bowiem wyobrazić sobie sytuacje, w których brak alimentów nie wpływa w odczuwalny sposób na sytuację finansową uprawnionego. To zaś może prowadzić do pytania, czy w takiej sytuacji faktycznie zachodzi zamach na jakiekolwiek dobro prawne. Z drugiej zaś strony należy zauważyć, że sam obowiązek alimentacyjny na gruncie Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego²⁰¹ ukształtowany jest w ten sposób, że na wysokość alimentów z jednej strony wpływ mają zarobkowe i majątkowe możliwości zobowiązanego, a z drugiej – zakres usprawiedliwionych potrzeb uprawnionego (art. 135 § 1 k.r.o.). Ustawodawca ponadto w odniesieniu do obowiązku alimentacyjnego rodziców względem dzieci wskazuje, że dotyczy on dzieci, które nie są w stanie samodzielnie się utrzymać (art. 133 § 1 k.r.o.). Zatem, *a contrario* obowiązek alimentacyjny nie dotyczy dzieci, które są w stanie utrzymać się w oparciu o własne zarobki. Ponadto ustawodawca w powołanym przepisie wyłącza obowiązek alimentacyjny w sytuacji, w której dochody z majątku dziecka są wystarczające, aby pokryć wydatki związane z jego utrzymaniem i wychowaniem. Skoro więc orzeczenie alimentów przez sąd rodzinny jest uzależnione od sytuacji finansowej uprawnionego, a ich zasądzenie wyklucza sytuację, w której to uprawniony jest w stanie utrzymać się samodzielnie, to zasadne wydaje się przyjęcie, że alimenty zostały orzeczone słusznie, a ich brak powoduje różnicę w życiu uprawnionego.

²⁰⁰ Pismo prezesa Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dn. 22.09.2016 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12289962/12379345/12379348/dokument246147.pdf>, dostęp: 24.05.2022 r.

²⁰¹ Ustawa z dnia 5 lutego 1964 r. - Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz.U. z 2020 r., poz. 1359, dalej: k.r.o.

Z kolei zdaniem sędziów Sądu Okręgowego w Zielonej Górze wprowadzona zmiana nie doprowadzi do poprawy efektywności egzekwowania świadczeń alimentacyjnych ani do eliminacji niepożądanych zjawisk, w szczególności ukrywania majątku czy dochodów. Zakładane przez projektodawcę cele poddają krytyce, oceniając je jako idealistyczne i życzeniowe. Ich zdaniem nowelizacja przyczyni się bowiem wyłącznie do zwiększenia liczby osób skazanych za przestępstwo niealimentacji. To zaś niechybnie doprowadzi do zwiększenia liczby osadzonych w zakładach karnych²⁰². Uwzględniając bowiem nawet prymat kar wolnościowych należy mieć na uwadze, że sprawcami niealimentacji zazwyczaj są osoby ubogie i pozbawione woli pracy, a co za tym idzie niejednokrotnie unikające również wykonywania obowiązków związanych z karą ograniczenia wolności czy zapłaty grzywny. To zaś prowadzić może do zamiany kar wolnościowych na karę izolacyjną. Również J. Jodłowski dostrzegł ryzyko znacznego obciążenia wymiaru sprawiedliwości, a co za tym idzie przeciążenie systemu penitencjarnego²⁰³. Problem ten zauważyli także sędziowie Sądu Rejonowego w Nysie, postulując kontrawencjonalizację przestępstwa, które wskutek nowelizacji z 23.03.2017 r. zostało stypizowane w art. 209 § 1 k.k. Ich zdaniem to rozwiązanie z jednej strony mogłoby zapewnić realizację celów zakładanych w projekcie, a z drugiej przyczyniłoby się do odciążenia wymiaru sprawiedliwości i systemu penitencjarnego. Wydaje się jednak, że koncept ten nie do końca jest odpowiedzią na problem zwiększenia obciążenia wymiaru sprawiedliwości wskutek nowelizacji z 23.03.2017 r. Nawet gdyby czyn z art. 209 § 1 k.k. został umieszczony w k.w., mimo to aktualne pozostawałoby ryzyko wzrostu obciążenia organów wymiaru sprawiedliwości. Przecież w związku z postępowaniem w sprawach o wykroczenia również stosowny organ - zazwyczaj Policja - musi skierować do sądu wnioski o ukaranie, a następnie sąd wniosek ten rozpoznać, a w końcu wykonać karę. Co prawda najwyższe możliwe ustawowe zagrożenie na gruncie k.w. to 30 dni aresztu (art. 9 k.w.), jednak nadal powoduje to konieczność aktywności ze strony organów penitencjarnych.

To, co w odniesieniu do uzasadnienia projektu nowelizacji z 23.03.2017 r. zdaje się wzbudzać największe wątpliwości, to powiązanie rezygnacji ze znamienia narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych w typie podstawowym przestępstwa niealimentacji z osiągnięciem zakładanego w projekcie celu, tj. zwiększenia skuteczności egzekucji oraz wyeliminowania zjawisk niepożądanych, m.in. ukrywania przez dłużników alimentacyjnych składników majątku lub dochodów. Projektodawca nie precyzuje,

²⁰² Pismo Prezesa Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dn. 23.09.2016, <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12289962/12379345/12379348/dokument247575.pdf>, dostęp: 30.05.2022 r.

²⁰³ J. Jodłowski, *Art. 209...*, teza 1h.

w jaki sposób proponowana regulacja ma doprowadzić do uzyskania zamierzonego efektu. W uzasadnieniu projektu próżno szukać jakichkolwiek danych, które choćby uprawdopodobniałyby realność osiągnięcia zakładanego celu w praktyce²⁰⁴.

Zdaniem M. Małeckiego wykorzystywanie regulacji prawnych do poprawy efektywności egzekwowania alimentów jest nieporozumieniem²⁰⁵. Powołany autor podnosi, iż instytucje władzy publicznej, chcąc zwiększyć skuteczność egzekucji świadczeń alimentacyjnych, powinny najpierw skoncentrować się na znalezieniu sposobu na usprawnienie działania instytucji, które są odpowiedzialne za ich egzekwowanie. M. Małecki jako przykład wskazuje m.in.: wzmożenie nadzoru nad komornikami sądowymi czy zrewidowanie systemu opłat egzekucyjnych pobieranych przez komorników²⁰⁶.

Analizując przyczyny wprowadzenia omawianych zmian, nie sposób pominąć wątku, których choć wydaje się poboczny, może mieć również znaczenie dla oceny wprowadzonych zmian – a mianowicie - korelacji pomiędzy nowelizacją z 23.03.2017 r. a uruchomieniem programu 500+ (obecnie 800+²⁰⁷). Wspomniane wsparcie finansowe dla rodzin wychowujących dzieci poniżej 18 roku życia zostało wprowadzone na mocy ustawy o pomocy państwa w wychowaniu dzieci²⁰⁸, która weszła w życie z dniem 1 kwietnia 2016 r.

Zdaniem M. Małeckiego „ukrytym” motywem nowelizacji z 23.03.2017 r. mogło być dążenie ustawodawcy do zniwelowania problemów, które mogły powstać na gruncie art. 209 § 1 k.k. w związku z wprowadzeniem programu 500+ i pozytywnego wpływu owego świadczenia na sytuację finansową rodzin w kontekście znacznego utrudnienia realizacji znamienia narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych²⁰⁹. W tym kontekście według powołanego autora omawiana nowelizacja staje się bardziej zrozumiała²¹⁰.

Udział w programie 500+ z założenia miał bowiem pozytywnie wpływać na sytuację finansową rodzin, w tym osób samotnie wychowujących dzieci. Fakt ten zaś prowadzi do pytania o wpływ tej dodatkowej kwoty w budżecie domowym na możliwość realizacji przez

²⁰⁴ M. Małecki, *Przestępstwo niealimentacji w perspektywie zmian (uwagi do rządowego projektu nowelizacji art. 209 k.k. z 28 października 2016 r.)*, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych, 2016, z. 4, s. 41.

²⁰⁵ M. Małecki, *Przestępstwo...*, s. 40.

²⁰⁶ M. Małecki, *Przestępstwo...*, s. 40-41.

²⁰⁷ Kwota świadczenia została podniesiona ustawą z dnia 7 lipca 2023 r. o zmianie ustawy o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci (Dz.U. z 2023 r. poz. 1565).

²⁰⁸ Ustawa z dnia 11 lutego 2016 r. o pomocy państwa w wychowaniu dzieci, Dz.U. z 2019 r. poz. 2407.

²⁰⁹ M. Małecki, *Przestępstwo...*, s. 50.

²¹⁰ M. Małecki, *Przestępstwo...*, s. 44.

sprawcę przestępstwa niealimentacji znamienia narażenia uprawnionego na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych. Według M. Małeckiego, w kontekście podstawowych potrzeb w wąskim rozumieniu, tj. zakupu jedzenia, odzieży, biletu na komunikację miejską czy opłacenia wycieczki szkolnej, kwota 500 zł miesięcznie w istotnym stopniu mogła przyczynić się do pokrycia tych kosztów, a co za tym idzie – do zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych małoletniego uprawnionego do świadczeń alimentacyjnych²¹¹. Jak się wydaje, sytuację tę należałoby oceniać w odniesieniu do indywidualnego stanu faktycznego. Po pierwsze bowiem, podstawowe potrzeby życiowe osób uprawnionych do świadczenia alimentacyjnego mogą być zróżnicowane, np. z uwagi na chorobę czy szczególne potrzeby. Nadto należy również odmiennie ocenić sytuację, w której świadczenie otrzymywane jest wyłącznie na jedno dziecko, niż gdy dzieci w rodzinie jest więcej i domowy budżet zostaje zwiększony miesięcznie o 1000, 1500 czy 2000 złotych (obecnie 1600, 2400 itd.). Choć nadal proporcjonalnie na każde dziecko przypada taka sama kwota, to jednak wydatki w rodzinie wielodzietnej kształtują się zupełnie inaczej niż w przypadku wychowywania jednego dziecka.

Zdaniem powołanego autora, dodatkowy wpływ ze świadczenia 500+ mógł sprawić, że sytuacja finansowa poprawi się do tego stopnia, że bez wysiłku opiekuna sprawującego faktyczną pieczę, wszystkie podstawowe potrzeby małoletniego uprawnionego do świadczeń alimentacyjnych zostaną zaspokojone. Tym samym sprawca niealimentacji uchyliłby się od odpowiedzialności karnej, bowiem nie zaktualizowałaby się przesłanka narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych życiowych²¹². Co więcej, M. Małecki podnosił również, że sprawca w takim przypadku nie powinien zostać pociągnięty do odpowiedzialności karnej za usiłowanie popełnienia czynu zabronionego z art. 209 § 1 k.k. (przed nowelizacją), o ile ma świadomość, że uprawniony otrzymuje wspomniane świadczenie 500+. Podobnie – zdaniem powołanego autora - w przypadku pojawienia się groźby niezaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych uprawnionego w wyniku rezygnacji opiekuna faktycznego z pracy zarobkowej z tego względu, że otrzymuje pomoc w ramach programu 500+, sprawca niealimentacji nie popełniałby przestępstwa²¹³.

²¹¹ M. Małecki, *Przestępstwo...*, s. 48-49.

²¹² M. Małecki, *Przestępstwo...*, s. 49.

²¹³ M. Małecki, *Przestępstwo...*, s. 50.

Na istnienie potencjalnego problemu uwagę zwracały również media²¹⁴, a także posłowie partii opozycyjnych względem partii wówczas rządzącej. Posłowie Tomasz Jaskóła, Jakub Kulesza, Jacek Wilk i Rafał Wójcikowski w dniu 9 maja 2016 r. skierowali do ministra rodziny, pracy i polityki społecznej oraz do ministra sprawiedliwości interpelację poselską, w której, zadali pytanie dotyczące wpływu programu 500+ i związanego z tym powiększenia budżetu domowego na penalizację przestępstwa niealimentacji, a także zasugerowali nowelizację art. 209 k.k.²¹⁵. W odpowiedzi podsekretarz stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości Łukasz Piebiak wskazał, w odpowiedzi na pytanie dotyczące wpływu świadczenia 500+ na ocenę tego, czy w danym przypadku zostało zrealizowane znamię narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych uprawnionego, że nowelizacji²¹⁶ uległ art. 135 § 3 k.r.o., w związku z czym na zakres alimentów nie ma wpływu m.in. świadczenie z programu 500+²¹⁷. Trudno dostrzec jednak jakąkolwiek korelację pomiędzy tym, że sąd rodzinny orzekając w przedmiocie wysokości alimentów, nie bierze pod uwagę otrzymywanych przez uprawnionego (bądź przedstawiciela ustawowego) świadczeń z tytułu pomocy państwa, w tym z programu 500+, a wpływem na odpowiedzialność karną sprawcy uchylającego się od obowiązku alimentacyjnego.

Powyższe obawy wydają się jednak być jedynie iluzoryczne. Po pierwsze bowiem, okoliczność zaspokajania podstawowych potrzeb uprawnionego wskutek wzmoczonego wysiłku faktycznego opiekuna czy też pomocy osób trzecich nie wyłącza odpowiedzialności karnej zobowiązanego do łożenia na utrzymanie, co podkreślił Sąd Najwyższy w wytycznych wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej w zakresie prawnokarnej ochrony rodziny²¹⁸. Nie ma więc powodu, by argumentacji tej nie odnieść również do pomocy państwa. Fakt, że potrzeby uprawnionego są zaspokajane dzięki interwencji państwa nie powinien mieć wpływu na ocenę zachowania sprawcy. Podobnie Sąd Okręgowy w Gliwicach – w odniesieniu do programu 500+ - potwierdził, że okoliczność zaspokajania potrzeb uprawnionego dzięki świadczeniom otrzymywanym od państwa, nie prowadzi do niemożności uznania, że zostało

²¹⁴ Np. A. Krzyżanowska, *Skąpi ojcowie unikną kary*, Dziennik Gazeta Prawna, <https://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/939447,brak-alimentow-brak-kary.html>, dostęp: 29.06.2022 r.

²¹⁵ *Interpelacja nr 3187 do ministra rodziny, pracy i polityki społecznej, ministra sprawiedliwości w sprawie programu „Rodzina 500 plus”, nowelizacji ustawy Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz zmiany treści art. 209 Kodeksu karnego w związku z tym programem*, <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=0E8547F7&view=null>, dostęp: 29.06.2022 r.

²¹⁶ Ustawa z dnia 10 czerwca 2016 r. o zmianie ustawy Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2016 r. poz. 1177.

²¹⁷ Odpowiedź na interpelację nr 3187 w sprawie programu „Rodzina 500 plus”, nowelizacji ustawy Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz zmiany treści art. 209 Kodeksu karnego w związku z tym programem, <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=1B0B0946>, dostęp: 29.06.2022 r.

²¹⁸ Uchwała Sądu Najwyższego cała Izba SN – Izba Karna z dnia 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75, LEX nr 19141.

zrealizowane znamie kwalifikowane narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych. Jak słusznie zauważa Sąd – przyjęcie koncepcji odmiennej prowadziłyby do przeniesienia odpowiedzialności alimentacyjnej na państwo, przy jednoczesnym ograniczeniu mu środków prawnokarnych oddziałujących na dłużników alimentacyjnych²¹⁹.

Po drugie zaś, wbrew założeniom, wpływ wprowadzenia programu 500+ (a następnie 800+) nie wpłynęło w aż tak znaczący sposób na poprawę jakości życia, jak zakładał to M. Małecki²²⁰. Dla zobrazowania sytuacji – na przykładzie wskaźników skrajnego ubóstwa²²¹ - należy stwierdzić, że sytuacja obecnie jest porównywalna do tej przed wprowadzeniem programu 500+. W 2015 r. (przed wprowadzeniem świadczenia) wskaźnik skrajnego ubóstwa wynosił bowiem 6,5%²²², a w 2023 r. – 6,6%²²³. Co prawda początkowo – po wprowadzeniu programu 500+ wskaźnik ten spadał i w 2016 r. wynosił 4,9%²²⁴, w 2017 r. – 4,3%²²⁵, to już w 2018 r. wzrósł do 5,4%²²⁶. Następnie wskaźnik ten wahał się – w 2019 r. wyniósł 4,2%²²⁷, w 2020 r. wzrósł do 5,2%²²⁸, w 2021 r. spadł do 4,2%²²⁹, w 2022 r. ponownie wzrósł do 4,7%²³⁰. Przedstawione dane pokazują, że po pierwsze – wprowadzenie programu 500+ nie zlikwidowało występowania w Polsce zjawiska skrajnego ubóstwa, a jak się wydaje - w takim przypadku można z pewnością mówić o realizacji znamienia narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych. Po drugie zaś okoliczność wypłaty

²¹⁹ Wyrok Sądu Okręgowego w Gliwicach z dnia 13 grudnia 2019 r., sygn. VI Ka 972/19, LEX nr 3042482.

²²⁰ M. Małecki, *Przestępstwo...*, s. 50.

²²¹ Ubóstwo skrajne określane jest przez GUS na podstawie minimum egzystencji, które jest szacowane przez Instytut Pracy i Spraw Socjalnych (IPiSS). Przyjmuje się, że konsumpcja poniżej tego poziomu zagraża życiu i zdrowiu człowieka; Szerzej: <https://www.eapn.org.pl/o-ubostwie/jak-mierzy-sie-ubostwo-w-polsce/>, dostęp: 12.02.2025 r.

²²² <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoieczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2015-r-,14,3.html>, dostęp: 12.02.2025 r.

²²³ <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoieczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2023-roku,14,11.html?pdf=1>, dostęp: 12.02.2025 r.

²²⁴ <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoieczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2016-r-,14,4.html>, dostęp: 12.02.2025 r.

²²⁵ https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5487/14/5/1/zasieg_ubostwa_ekonomickekon_o_w_polsce_w_2017.pdf, dostęp: 12.02.2025 r.

²²⁶ <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoieczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2018-roku,14,6.html>, dostęp: 12.02.2025 r.

²²⁷ https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5487/14/7/1/zasieg_ubostwa_ekonomickekon_o_w_polsce_w_2019_r.pdf, dostęp: 12.02.2025 r.

²²⁸ https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5487/14/8/1/zasieg_ubostwa_ekonomickekon_o_w_polsce_w_2020_roku.pdf, dostęp: 12.02.2025 r.

²²⁹ https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5487/14/9/1/zasieg_ubostwa_ekonomickekon_o_w_polsce_w_2021_roku.pdf, dostęp: 12.02.2025 r.

²³⁰ <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoieczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2022-roku,14,10.html>, dostęp: 12.02.2025 r.

świadczenia 500+ z pewnością nie jest jedyną okolicznością wpływającą na skalę ubóstwa w kraju, co dobitnie potwierdzają wahania przedmiotowego wskaźnika.

Podając w wątpliwość celowość i skuteczność wykorzystania narzędzi prawno Karnych do osiągnięcia efektu w postaci zwiększenia skuteczności egzekucji alimentów, należy zadać pytanie o proporcjonalność znowelizowanej regulacji prawno Karnej. W kontekście rezygnacji ze znamienia narażenia osoby uprawnionej na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych celowe wydaje się przybliżenie ówczesnych rozważań przedstawicieli doktryny karnistycznej dotyczących zasadności rozszerzenia penalizacji wskutek wprowadzenia nowego typu czynu zabronionego w świetle zgodności omawianej zmiany z zasadą *ultima ratio* prawa Karnego.

Zdaniem A. Dudy i D. Sokołowskiej art. 209 § 1 k.k. w brzmieniu wprowadzonym nowelizacją z 23.03.2017 r. obejmuje penalizacją zachowania, które z punktu widzenia zasady *ultima ratio*, bezpośrednio powiązanej z zasadą proporcjonalności prawa Karnego, powinny pozostawać poza zainteresowaniem prawa Karnego²³¹. Choć co do zasady powołani autorzy są zwolennikami penalizacji przestępstwa niealimentacji, to jednak nie znajdują argumentu, przemawiającego za stosowaniem reakcji prawno Karnej w odniesieniu do sprawców, których zachowanie nie wywołuje skutku w postaci narażenia uprawnionego na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych²³². Jak sygnalizowano, projekt nie wskazuje, w jaki sposób penalizacja niealimentacji w oderwaniu od wywołania jakiegokolwiek skutku w sferze materialnej uprawnionego miałaby przyczynić się do zwiększenia efektywności egzekucji świadczeń alimentacyjnych. Według M. Małeckiego zobowiązany do łożenia na utrzymanie osoby uprawnionej, który ukrywa swój majątek i dochody, aby uniknąć płacenia alimentów, czyni to niezależnie od tego, jakie skutki wywoła swoim zachowaniem²³³.

2.4. Uwagi doktryny do nowelizacji z 23.03.2017 r.

Jak zasygnalizowano powyżej, wskutek nowelizacji z 23.03.2017 r. art. 209 k.k. uległ niemal całkowitemu przemodelowaniu, a proponowane rozwiązania spotkały się z uwagami ze

²³¹ A. Duda, D. Sokołowska, *Nowe granice kryminalizacji przestępstwa niealimentacji oraz mechanizmy redukcji karanja według znowelizowanego brzmienia art. 209 k.k.*, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych, 2017, wyd. 4, s. 32.

²³² *Ibidem*.

²³³ M. Małecki, *Przestępstwo...*, s. 42.

strony przedstawicieli doktryny. Poza – jak się wydaje – najbardziej kontrowersyjną zmianą, tj. rezygnacją ze znamienia narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, należy również zwrócić uwagę m.in. na konsekwencje wynikające z zastąpienia określenia „obowiązek opieki” sformułowaniem „obowiązek alimentacyjny”, zmianę katalogu źródeł tego obowiązku oraz wyeliminowanie z niego ustawy, a także rezygnację ze znamienia „uporczywie” i wprowadzenie w jego miejsce obiektywnego wyznacznika określającego wysokość zaległości²³⁴.

W pierwszej kolejności warto wskazać, iż przed nowelizacją z 23.03.2017 r. omawiany przepis odnosił się do szeroko pojętego obowiązku opieki. Z nieznanych przyczyn określenie to jednak zostało zmienione i obecnie prawnokarną ochroną objęty jest wyłącznie obowiązek alimentacyjny. Co prawda w toku prac nad nowelizacją problem ten był sygnalizowany, jednak projektodawca uwagi te zignorował. Krajowa Rada Prokuratorów przy Prokuratorze Generalnym podniosła bowiem, że wspomniana zmiana prowadzi do wyłączenia spod ochrony przepisu świadczeń wynikających z art. 444, 446 i 903 k.c.²³⁵. Jednak według projektodawcy, objęcie prawnokarną ochroną uchylania się od obowiązków innych niż *stricte* alimentacyjne, ma wynikać wprost z samej treści przepisu oraz utrwalonej w tym zakresie linii orzeczniczej (s. 6 oceny skutków regulacji).

Na potencjalne zawężenie zakresu kryminalizacji art. 209 k.k. wskazywali również A. Duda i D. Sokołowska, zdaniem których dotychczasowe sformułowanie „obowiązek opieki przez łożenie na utrzymanie”, choć mieściło w sobie „obowiązek alimentacyjny”, to jednak było pojęciem szerszym²³⁶. Zdaniem powołanych autorów wyłączenie spod prawnokarnej ochrony takich świadczeń, jak m.in. renta za dożywocie czy renta wypłacana w ramach odszkodowania za spowodowany uszczerbek na zdrowiu, nie znajduje uzasadnienia w odniesieniu do zakresu ochrony rodzajowej, jaką wyznacza Rozdział XXVI k.k., tj. obejmującego nie tylko rodzinę, ale również opiekę²³⁷. Nie sposób nadto tracić z pola widzenia tego, że każda zmiana legislacyjna powinna być zamierzona i wywoływać określone skutki prawne. Trudno więc przyjąć – jak czyni to projektodawca – że dwa różnobrażące

²³⁴ Por. K. Wala, P. Poniatowski, M. Kulik, M. Mozgawa, *Stan regulacji Części szczególnej Kodeksu karnego. II. Uwagi szczegółowe. Rozdział XXVI k.k. – Przepęstwa przeciwko rodzinie i opiece*, w: *Aktualne problemy i perspektywy prawa karnego*, M. Mozgawa, P. Poniatowski, K. Wala (red.), LEX 2022.

²³⁵ Pismo Krajowej Rady Prokuratorów przy Prokuratorze Generalnym z dn. 23.09.2016 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs/2/12289962/12379345/12379348/dokument247571.pdf>, dostęp: 30.03.2022 r.

²³⁶ A. Duda, D. Sokołowska, *Nowe...*, s. 30; por. B. Orłowska-Zielińska, *Karnoprawna odpowiedzialność za przepęstwo niealimentacji w świetle nowelizacji z 23 marca 2017 r.*, *Studia Prawnoustrojowe* 2018, nr 41, s. 135.

²³⁷ A. Duda, D. Sokołowska, *Nowe...*, s. 30-31.

sformułowania mają w praktyce oznaczać dokładnie to samo. Jeżeli faktycznie miałyby tak być, należałoby wówczas zadać sobie pytanie, w jakim celu została dokonana wspomniana zmiana. Być może, jak sugerują A. Duda i D. Sokołowska, nowelizacja w tym zakresie nie była zamierzona, bowiem w toku prac nad projektem ustawy jej skutki nie zostały poddane szerszej analizie²³⁸.

Jako istotna jawi się również zmiana katalogu źródeł, stanowiących podstawę obowiązku alimentacyjnego, która także może przyczyniać się do ograniczenia penalizacji niealimentacji. Przed nowelizacją z 23.03.2017 r. odpowiedzialności karnej podlegał ten, kto uchylał się od wykonania obowiązku opieki, ciążącego na nim z mocy ustawy lub orzeczenia sądowego. Obecnie art. 209 k.k. nakłada odpowiedzialność na sprawcę, który uchyla się od obowiązku alimentacyjnego określonego co do wysokości orzeczeniem sądowym, ugodą zawartą przed sądem albo innym organem albo inną umową.

W pierwszej kolejności należy zauważyć za M. Borodziukiem, iż w obecnym brzmieniu zakres art. 209 k.k. odnosi się wyłącznie do świadczeń, które zostały określone co do wysokości. Jednocześnie literalna treść przepisu nie wskazuje ustawy jako samoistnego źródła obowiązku alimentacyjnego²³⁹. To zaś prowadzi do wniosku, że poza zainteresowaniem prawa karnego pozostają zachowania polegające na uchylaniu się od obowiązku alimentacyjnego wynikającego z ustawy, który nie został w żaden sposób sprecyzowany co do wysokości²⁴⁰. Jak wskazał projektodawca – zabieg ten został wprowadzony celowo, bowiem w praktyce postępowania karne nie dotyczyły takich sytuacji, a norma obejmująca ustawę jako samoistne źródło obowiązku alimentacyjnego pusta (s. 3 uzasadnienia projektu).

Można jednak wyobrazić sobie sytuację, w której sprawca zobowiązany do łożenia na utrzymanie uprawnionego na mocy ustawy, mimo że uchyla się od tego obowiązku, uniknie odpowiedzialności karnej, wyłącznie z tego względu, że jego obowiązek nie został sprecyzowany co do wysokości. Jak sygnalizuje powołany autor, wobec nowelizacji z 23.03.2017 r. irrelewantne z punktu widzenia prawa karnego mogą stać się przede wszystkim

²³⁸ A. Duda, D. Sokołowska, *Nowe...*, s. 31.

²³⁹ Trudno w tym zakresie podzielić stanowisko J. Sobczaka, według którego ustawodawca omawianą zmianą odszedł od naturalnego charakteru zobowiązania alimentacyjnego i jego moralnego źródła w postaci relacji rodzic – dziecko, zastępując obowiązkiem mającym podstawę prawną w postaci orzeczenia sądowego lub innego dokumentu wskazanego w przepisie. Zauważyć jednak należy, że obowiązek alimentacyjny przed nowelizacją z 23.03.2017 r. również nie był zobowiązaniem o charakterze moralnym, lecz obowiązkiem wynikającym z ustawy i to w niej znajduje swoje źródło. Zob. J. Sobczak, *Meandry...*, s. 37.

²⁴⁰ M. Borodziuk, *Zakres kryminalizacji przestępstwa niealimentacji po nowelizacji w 2017 r.*, Prokuratura i Prawo 2018, nr 4, s. 34-35; por. Ł. Pohl, *Zakres i skutki depenalizacji wywołanej nowelizacją przepisu określającego znamiona przestępstwa niealimentacji*, Ruch Prawniczy i Socjologiczny 2017, z. 4, s. 90.

zachowania zobowiązanych w dalszej kolejności, np. dziadków, którzy w związku z uchyleniem się od obowiązku alimentacyjnego przez ich dziecko, a rodzica uprawnionego, nie realizują swojego obowiązku względem wnuka²⁴¹. Zgodnie bowiem z art. 132 k.r.o. – obowiązek alimentacyjny osoby zobowiązanej w dalszej kolejności, a więc np. dziadków, powstaje m.in., gdy uzyskanie od zobowiązanego środków potrzebnych uprawnionemu na czas jest niemożliwe lub połączone z nadmiernymi trudnościami. Tym samym obowiązek alimentacyjny dziadków może zaktualizować się na mocy ustawy w sytuacji, w której ich dziecko, a rodzic uprawnionego, uchyla się od ciążącego na nim obowiązku alimentacyjnego. By jednak pociągnąć do odpowiedzialności karnej dziadków, należałoby najpierw wytoczyć powództwo, by ustalić wysokość ciążącego na nich obowiązku alimentacyjnego.

Z jednej strony rozwiązanie to może budzić wątpliwości, szczególnie w świetle ogólnej tendencji ustawodawcy do rozszerzania zakresu penalizacji przestępstwa niealimentacji. Z drugiej zaś, biorąc pod uwagę, że prawo karne powinno być traktowane jako ostateczny środek na drodze egzekucji świadczeń alimentacyjnych, zasadne wydaje się wprowadzenie wymogu, by uprawniony najpierw skorzystał z dostępnych narzędzi prawa cywilnego. Wymóg uprzedniego ustalenia alimentów tytułem egzekucyjnym jest również podstawową przesłanką wypłaty świadczeń z funduszu alimentacyjnego²⁴² (szerzej: Rozdział 8). Trudno zatem znaleźć racjonalny argument za tym, by w przypadku penalizacji niealimentacji taki wymóg nie znajdowałby zastosowania. Zauważyć również należy, że sprecyzowanie wysokości roszczenia jawi się jako niezbędne w odniesieniu do nowego brzmienia art. 209 k.k., który w przypadku świadczeń okresowych uzależnia obecnie karalność od określonej wysokości zaległości alimentacyjnych. Tym samym realizacja znamion w przypadku świadczenia nieokreślonego co do wysokości, mogłaby okazać się niemożliwa.

Z drugiej zaś strony ustawodawca, choć pominął ustawę jako źródło obowiązku alimentacyjnego, jednocześnie rozszerzył katalog także o ugody zawarte przed sądem albo innym organem, a także o inne umowy, co prowadzi do poszerzenia zakresu penalizacji przestępstwa niealimentacji. Jak zauważają bowiem A. Duda i D. Sokołowska – pod pojęciem innych umów należy rozumieć m.in. ugody zawarte przed mediatorem, które nie zostały zatwierdzone przez sąd²⁴³. Te zaś, w świetle art. 777 Kodeksu postępowania cywilnego²⁴⁴ nie

²⁴¹ M. Borodziuk, *Zakres...*, s. 35.

²⁴² M. Andrzejewski, *Istnienie obowiązku alimentacyjnego jako przesłanka powstania prawa do świadczeń z funduszu alimentacyjnego*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 1985, z. 1, s. 95.

²⁴³ A. Duda, D. Sokołowska, *Nowe...*, s. 38.

²⁴⁴ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. - Kodeks postępowania cywilnego, Dz.U. z 2021 r. poz. 1805, dalej: k.p.c.

stanowią tytułów egzekucyjnych. W praktyce oznacza to, że w oparciu o taką ugodę uprawniony nie może dochodzić swoich praw na drodze postępowania egzekucyjnego, ale może doprowadzić do tego, że zobowiązany uchylający się od swego obowiązku zostanie pociągnięty do odpowiedzialności karnej. Zdaniem powołanych autorów – określenie ochrony prawnokarnej szerzej niż ochrony wynikającej z przepisów prawa cywilnego, budzi wątpliwości co do zgodności normy prawnokarnej z zasadą proporcjonalności²⁴⁵. Wydaje się jednak, że wątpliwości te nie są w pełni uzasadnione. Po pierwsze bowiem, najistotniejsze jest to, że obowiązek alimentacyjny swe źródło znajduje w ustawie, zaś orzeczenie sądowe, ugoda zawarta przed sądem czy w końcu wspomniana ugoda zawarta przed innym organem, czy też inna umowa jedynie precyzują ten obowiązek co do wysokości. Po drugie, art. 209 k.k. nie uzależnia odpowiedzialności karnej od uprzedniego wszczęcia postępowania egzekucyjnego, zatem nie jest konieczne, by dokument, na podstawie którego zobowiązany deklaruje płacenie alimentów w określonej wysokości, stanowił jednocześnie tytuł egzekucyjny.

Nowelizacja z 23.03.2017 r. w tym zakresie mogła powodować również trudności związane z intertemporalnością i depenalizacją przestępstwa w kontekście art. 4 k.k. Jak zauważa bowiem M. Borodziuk – zmiana ta mogła prowadzić do konieczności zwolnienia z jednostek penitencjarnych osób, które zostały skazane za uchylanie się od obowiązku alimentacyjnego, wynikającego wyłącznie z ustawy²⁴⁶. Choć stanowisko to wydaje się być w pełni zasadne, to jednak jak wskazał projektodawca – norma w tym zakresie była dotychczas pusta. To zaś prowadzi do wniosku, że takie przypadki mogły stanowić jedynie marginalny odsetek. Co więcej jednak, powołany autor sugeruje również, że jeżeli opis czynu nie wskazuje *expressis verbis* orzeczenia sądowego, stanowiącego podstawę obowiązku alimentacyjnego, to należałoby rozważyć, czy doszło do zatarcia skazania, bowiem czyn taki nie jest już zabroniony pod groźbą kary²⁴⁷. Wydaje się jednak, że obawy te nie są w pełni uzasadnione. Nawet bowiem, jeżeli w samym opisie czynu nie zostało wskazane konkretne orzeczenie sądowe, to należy przeanalizować cały stan faktyczny i dopiero na tej podstawie dokonywać weryfikacji co do podstawy obowiązku alimentacyjnego, którego wykonywania zaniechał sprawca²⁴⁸.

²⁴⁵ A. Duda, D. Sokołowska, *Nowe...*, s. 38.

²⁴⁶ M. Borodziuk, *Zakres...*, s. 35; por. Ł. Pohl, *Zakres...*, s. 93; J. Sobczak, *Meandry...*, s. 44-45; J. Kluza, *Przestępstwo niealimentacji przed i po nowelizacji z 23 marca 2017 r.*, *Zeszyty Prawnicze UKSW* 2019, nr 4, s. 112-115.

²⁴⁷ *Ibidem*; por. M. Paprocki, *Wykładnia artykułu 209 Kodeksu karnego po nowelizacji z dnia 23 marca 2017 r. – zagadnienia intertemporalne*, *Probacja* 2017, nr 3, s. 140-142.

²⁴⁸ Zob. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 23 kwietnia 2019 r., sygn. IV KK 432/18, LEX nr 2657503.

Kolejną istotną zmianą jest zastąpienie nieostrego znamienia „uporczywie” precyzyjnym określeniem: „jeżeli łączna wysokość powstałych wskutek tego zaległości stanowi równowartość co najmniej 3 świadczeń okresowych albo jeżeli opóźnienie zaległego świadczenia innego niż okresowe wynosi co najmniej 3 miesiące”²⁴⁹. Zmiana ta *de facto* częściowo nawiązuje do znaczenia pojęcia „uporczywie”, które jak już wskazywano – cechowało się długotrwałością, wielokrotnością i powtarzalnością²⁵⁰. Niealimentacja była uznawana za uporczywą zaś właśnie po upływie 3 miesięcy nie realizacji obowiązku alimentacyjnego²⁵¹. Wydaje się więc, że ustawodawca właśnie z tego względu – nawiązując do dotychczasowej regulacji - przyjął taką wysokość zaległości alimentacyjnej, jako warunkującą odpowiedzialność karną sprawcy. Nie sposób jednak tracić z pola widzenia, że po pierwsze w pojęciu „uporczywie” poza elementem obiektywnym, dotyczącym powtarzalności uchylania się od obowiązku alimentacyjnego, mieściło się również subiektywne nastawienie sprawcy, co nie znajduje wyrazu w obecnym brzmieniu.

W toku opiniowania projektu nowelizacji z 23.03.2017 r. zwracano także uwagę na wpływ projektowanej nowelizacji na zmianę strony podmiotowej przestępstwa. Sprawcę, działającego w sposób uporczywy, cechowało bowiem szczególne negatywne nastawienie psychiczne. Projektodawca wskazał jednak, że owo negatywne nacechowanie motywacji sprawcy znajduje odzwierciedlenie już w samej czynności sprawczej, tj. uchylaniu się (s. 6 oceny skutków regulacji). Do wypełnienia znamienia czasownikowego niezbędne jest bowiem nie tylko obiektywne niewywiązywanie się z obowiązku alimentacyjnego, ale również szczególne negatywne nastawienie, prowadzące do uchylania się od obowiązku alimentacyjnego²⁵².

Niezależnie od powyższego należy jednak przytoczyć stanowisko M. Małeckiego, zdaniem którego eliminacja znamienia „uporczywie” prowadzi do zmiany strony podmiotowej i wskutek nowelizacji z 23.03.2017 r. sprawca odpowiadać będzie również w przypadku zamiaru ewentualnego, a nie jak dotychczas – wyłącznie bezpośredniego. To zaś w ocenie

²⁴⁹ Zdaniem B. Laszczaka okres ten powinien zostać wydłużony do 6 miesięcy, by zmniejszyć ilość zawiadomień kierowanych do organów ścigania. Autor wskazuje również, że okres 3 miesięcy wydaje się zbyt krótki, aby stwierdzić, czy dłużnik uchyla się od obowiązku alimentacyjnego i nie uwzględnia uwarunkowań społecznych, np. średniego czasu poszukiwania pracy. Zob. Por. B. Laszczak, *Przestępstwo...*, s. 64.

²⁵⁰ M. Borodziuk, *Zakres...*, s. 42.

²⁵¹ VI KZP 13/75, LEX nr 19141; II KK 211/17, LEX nr 2417590.

²⁵² Por. P. Banaszak-Grzechowiak, *Zmiany na gruncie przestępstwa niealimentacji: sposób na wzmocnienie roli uprawnionych do alimentów czy przejaw braku umiejętności korzystania z dorobku orzecznictwa?*, w: *Współczesne problemy procesu karnego. Tom 1*, M. Wielec, G. Ociecek, B. Oręziak, J. Repeć, K. Łuniewska (red.), Lublin 2021, s. 416-417.

powołanego autora stanowi przejaw rozszerzenia penalizacji, który nie został w żaden sposób uzasadniony przez projektodawcę, a to z kolei prowadzi do naruszenia zasady *ultima ratio* prawa karnego²⁵³. Warto również zauważyć, że wspomniana zmiana może powodować objęcie karalnością zachowań, które dotąd nie były kwalifikowane jako „uporczywe”. Przykładowo, jeżeli zobowiązany uchyla się od obowiązku alimentacyjnego przez dwa miesiące, następnie wpłaci jedną ratę, a potem znów przez 2 miesiące będzie uchylać się od obowiązku, to na gruncie dotychczasowej regulacji – jak zauważa M. Borodziuk – takie zachowanie nie byłoby uznane za „uporczywe”²⁵⁴. Aktualnie zaś w takiej sytuacji, gdyby wysokość zaległości przekroczyła finalnie równowartość 3 świadczeń okresowych, sprawca mógłby ponieść odpowiedzialność karną.

Z drugiej zaś strony, wskutek nowelizacji z 23.03.2017 r., w pewnym zakresie doszło również do ograniczenia penalizacji przestępstwa niealimentacji. Jak zauważa bowiem powołany autor – sprawca, który dotychczas zamiast płacić miesięcznie 500 zł, wpłacał jedynie 100 zł mógł zostać pociągnięty do odpowiedzialności karnej, jeżeli takie zachowanie realizowało cechy uporczywości, a więc wiązało się z negatywnym nastawieniem sprawcy i trwało pewien czas, np. 3 miesiące. Obecnie zaś w takiej sytuacji – nawet po trzykrotnym częściowym uchyleniu się od obowiązku alimentacyjnego – zobowiązany nie wypełni jeszcze znamion czynu zabronionego²⁵⁵.

Nie sposób również pominąć, że wskutek nowelizacji z 23.03.2017 r. wprowadzono nieznane dotąd instytucje – wyłączenie odpowiedzialności karnej wobec sprawcy niealimentacji w typie podstawowym (§ 1), który nie później niż przed upływem 30 dni od dnia pierwszego przesłuchania w charakterze podejrzanego uiszcza zaległe alimenty (§ 4) oraz odstąpienie od wymierzenia kary wobec sprawcy niealimentacji w typie kwalifikowanym (§ 1a), który przed upływem 30 dni od dnia pierwszego przesłuchania w charakterze podejrzanego uiszcza w całości zaległe alimenty, a wina i społeczna szkodliwość czynu nie przemawiają przeciwko odstąpieniu od wymierzenia kary (§ 5).

Przedstawione instytucje mają na celu przede wszystkim zmotywowanie sprawcy do uregulowania zaległych alimentów²⁵⁶. Biorąc zaś pod uwagę, że głównym założeniem

²⁵³ M. Małecki, *Przestępstwo...*, s. 43-44.

²⁵⁴ M. Borodziuk, *Zakres...*, s. 42; por. A. Polińska, *Przestępstwo uchylania się od alimentów po ostatniej nowelizacji*, *Palestra* 2018, nr 5, s. 42.

²⁵⁵ *Ibidem*.

²⁵⁶ A. Duda, D. Sokołowska, *Nowe...*, s. 45.

projektowanych zmian było zwiększenie skuteczności egzekucji świadczeń alimentacyjnych, zmiana ta jawi się jako pozytywna. Wydaje się bowiem, że „nagroda” w postaci uniknięcia odpowiedzialności karnej może być dla sprawców dostateczną zachętą, sprawiającą, że uregulują powstałe zaległości. Należy jednak mieć na uwadze, że w wielu przypadkach spłata całego zadłużenia w tak krótkim terminie (30 dni) będzie po prostu nieosiągalna finansowo, a brak elastyczności w tym zakresie może zniechęcić do podejmowania jakichkolwiek starań.

Analizując – w omawianym kontekście wprowadzonych zmian - w pierwszej kolejności art. 209 § 5 k.k. należy zauważyć za M. Małeckim, że choć ustawodawca posługuje się kategorycznym sformułowaniem „odstępuje”, sugerującym obligatoryjność omawianej instytucji, w rzeczywistości jest ona fakultatywna i pozostawiona uznaniu sędziowskiemu²⁵⁷. Okolicznością decydującą o odstąpieniu od wymierzenia kary – mimo uregulowania zaległych świadczeń alimentacyjnych w terminie 30 dni od dnia pierwszego przesłuchania w charakterze podejrzanego – są bowiem wina i społeczna szkodliwość czynu, które mogą przemawiać przeciwko takiej decyzji. Jak trafnie zauważa powołany autor, sposób sformułowania przez ustawodawcę wspomnianej przesłanki nie jest do końca jednoznaczny. Sam fakt zaistnienia winy i społecznej szkodliwości czynu przemawiać będzie bowiem raczej za wymierzeniem kary, a nie za odstąpieniem od niej²⁵⁸. W razie braku winy czy społecznej szkodliwości czynu sprawca przecież nie popełniałby przestępstwa. Jak się wydaje, ustawodawca miał więc na myśli stopień społecznej szkodliwości i stopień winy, nie zaś samo ich wystąpienie. Zgodzić należy się zatem z postulatem M. Małeckiego co do przeformułowania art. 209 § 5 k.k. w sposób, który będzie wskazywał zarówno na fakultatywność odstąpienia od wymierzenia kary – poprzez użycie czasownika „może” oraz precyzyjnie określi przesłankę warunkującą zastosowanie tej instytucji, tj. wskazanie, że wina i społeczna szkodliwość czynu nie są znaczne²⁵⁹. Z kolei A. Duda i D. Sokołowska proponowałiby przesłankę tę całkowicie zamienić i zamiast odwoływać się do stopnia winy i społecznej szkodliwości czynu, odnieść się – podobnie jak w uchylonym z dniem 15 kwietnia 2016 r. - art. 59a § 3 k.k.²⁶⁰ – do realizacji celów kary²⁶¹.

²⁵⁷ M. Małecki, *Przestępstwo...*, s. 53.

²⁵⁸ M. Małecki, *Przestępstwo...*, s. 52.

²⁵⁹ M. Małecki, *Przestępstwo...*, s. 54; por. Ł. Kielak, *Rozdział 3. Normatywne ukształtowanie instytucji czynnego żalu w Kodeksie karnym z 6 czerwca 1997 r. 3.3. Klauzule czynnego żalu w części szczególnej i wojskowej 3.3.6. Klauzule czynnego żalu z art. 209 k.k.*, w: *Klauzule czynnego żalu w polskim prawie karnym*, LEX 2020.

²⁶⁰ Art. 59a k.k. został uchylony przez art. 7 pkt 5 ustawy z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2016 r. poz. 437.

²⁶¹ A. Duda, D. Sokołowska, *Nowe...*, s. 46.

Należy również zauważyć, że ustawodawca różnicuje formę „nagrody” względem sprawcy przestępstwa niealimentacji w typie podstawowym i w typie kwalifikowanym. Ten pierwszy bowiem w ogóle nie poniesie odpowiedzialności karnej, drugi zaś – nie tylko musi spełnić dodatkową przesłankę, ale nadto może liczyć jedynie na odstąpienie od wymierzenia kary, co w praktyce oznacza, że będzie osobą skazaną. Takie ukształtowanie art. 209 § 5 k.k. może prowadzić do znacznie mniejszej motywacji sprawcy do zapłaty zaległości²⁶². Być może na owo rozróżnienie wpływ ma fakt, iż samo uregulowanie zaległych alimentów może nie doprowadzić do uchylenia stanu zagrożenia narażeniem na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych. Na problem ten zwracają uwagę A. Duda i D. Sokołowska, wskazując, że choć różnice te czynią zadość poczuciu społecznej sprawiedliwości, to w konsekwencji nie stanowią dostatecznej motywacji dla sprawcy typu kwalifikowanego niealimentacji²⁶³. Powołani autorzy proponują więc, by wobec sprawcy przestępstwa opisanego w art. 209 § 1a k.k. zamiast obowiązku uregulowania zaległych alimentów, wprowadzić przesłankę polegającą na uchyleniu powstałego stanu narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych. W związku zaś z surowszym wymogiem względem sprawcy typu kwalifikowanego, jednoczesne zaoferowanie mu niepodlegania karze czyniłoby zadość zarówno poczuciu społecznej sprawiedliwości, jak i zwiększało motywację sprawcy do usunięcia skutków swojego zachowania²⁶⁴. Zauważyć należy jednak, że choć pomysł ten co do zasady wydaje się słuszny, to jednak określenie *in concreto* jakie zachowanie sprawcy doprowadziłoby do usunięcia powstałego skutku, mogłoby okazać się trudne, a nawet niemożliwe.

Choć wydaje się, że powyższe rozwiązanie należy ocenić raczej pozytywnie, gdyż jego głównym celem miało być zwiększenie skuteczności egzekucji świadczeń alimentacyjnych poprzez zaoferowanie sprawcom dodatkowej motywacji do uregulowania zaległości, to pojawiają się również głosy krytyczne. Zdaniem M. Małeckiego instytucje wprowadzone w art. 209 § 4 i 5 k.k. nie wpływają na ocenę całokształtu nowelizacji z uwagi na fakt, iż niejednokrotnie sprawca może nie mieć możliwości finansowej, by w przewidzianym przez ustawodawcę terminie uregulować całe zaległe alimenty²⁶⁵. Również według A. Dudy i D. Sokołowskiej wprowadzenie możliwości uniknięcia odpowiedzialności karnej, w szczególności wobec braku wymogu autorefleksji sprawcy, nie wpływa na poprawę oceny

²⁶²A. Duda, D. Sokołowska, *Nowe...*, s. 45

²⁶³*Ibidem*.

²⁶⁴*Ibidem*.

²⁶⁵ ²⁶⁵ M. Małecki, *Przestępstwo...*, s. 42.

proporcjonalności art. 209 § 1 k.k. w rozumieniu art. 31 ust. 3 Konstytucji²⁶⁶. O ile rację może mieć M. Małecki, że czas dany przez ustawodawcę na zapłatę zaległości alimentacyjnej, która niejednokrotnie bywa wysoka może być zbyt krótki dla sprawcy, to stanowisko A. Dudy i D. Sokołowskiej nie jest do końca trafne. Mając bowiem na względzie, że głównym celem projektowanej nowelizacji miało być zwiększenie ściągальności alimentów, to wprowadzenie klauzuli niepodlegania karze (czy też odstąpienia od jej wymierzenia) może stanowić dobrą motywację dla sprawcy, by uiścić zaległe alimenty. W tym kontekście zaś jako zasadne jawi się priorytetowe traktowanie uprawnionego i jego potrzeb, nie zaś oczekiwanie od sprawcy, że ureguluje on zaległe alimenty – nie z chęci uniknięcia kary – lecz z pobudek moralnych.

2.5. Analiza danych statystycznych dotyczących przestępstwa niealimentacji przed nowelizacją i po jej wprowadzeniu

W świetle przedstawionych powyżej rozważań należy raz jeszcze podkreślić, iż jak wynika z uzasadnienia projektu – jednym z zakładanych przez projektodawcę celów było zwiększenie efektywności ściągania niezapłaconych alimentów (s. 3 uzasadnienia) oraz zapewnienie szerszej ochrony uprawnień przysługujących osobom uprawnionym do alimentów (s. 1 uzasadnienia). Z tego względu jako zasadne jawi się przeanalizowanie danych statystycznych dotyczących art. 209 k.k., tj. wszczynanych postępowań przygotowawczych oraz sposobów ich zakończenia, liczby skazań za przestępstwa z art. 209 k.k., rodzajów kar, na jakie zostali skazani za uchylenie się od obowiązku alimentacyjnego, a także danych dotyczących egzekucji komorniczych - zarówno przed nowelizacją, jak i po jej wprowadzeniu.

W pierwszej kolejności zasadne wydaje się dokonanie analizy danych dotyczących postępowania przygotowawczego. Zdaniem projektodawcy jednym z powodów przemawiających za wprowadzeniem zmian w art. 209 k.k. był bowiem zbyt duży odsetek umorzeń postępowań przygotowawczych z uwagi na brak znamion czynu zabronionego (s. 2 uzasadnienia). Według danych Komendy Głównej Policji w drugim półroczu 2017 r. wszczęto łącznie 37.182 postępowań, z czego zakończono 20.534 – w tym 9.587 wniesieniem aktu oskarżenia, a 9.287 – umorzeniem postępowania (ok. 45%). Z kolei w całym 2018 r. – wszczęto ogółem 122.156 postępowań, z czego zakończono 109.825 – w tym 54.659 –

²⁶⁶ A. Duda, D. Sokołowska, *Nowe...*, s. 43.

wniesieniem aktu oskarżenia, a 49.502 – umorzeniem postępowania (ok. 45%)²⁶⁷. W 2019 r. wszczęto 91.536 postępowań, z czego zakończono 84.651 postępowań – w tym 44.130 wniesieniem aktu oskarżenia, a 37.314 – umorzeniem postępowania (ok. 44%). W 2020 r. wszczęto 71.656 postępowań, z czego zakończono 67.976, w tym 34.956 wniesieniem aktu oskarżenia, a 31.530 – umorzeniem postępowania (ok. 47%). W 2021 r. wszczęto 67.972 postępowania, z czego zakończono 64.104, w tym 34.707 wniesieniem aktu oskarżenia, a 28.730 – umorzeniem postępowania (ok. 45%). W 2022 r. wszczęto 54.379 postępowań, z czego zakończono 52.121, w tym 28.646 wniesieniem aktu oskarżenia, a 23.067 umorzeniem postępowania (ok. 44%). W 2023 r. wszczęto 55.667 postępowań, z czego zakończono 50.551, w tym wniesieniem aktu oskarżenia – 27.978, a umorzeniem postępowania – 22.307 (ok. 44%). Z kolei w 2024 r. wszczęto 48.259 postępowań, z czego zakończono 46.268 postępowań, w tym 25.556 wniesieniem aktu oskarżenia, a 20.694 umorzeniem postępowania (ok. 44%)²⁶⁸. Powyższe dane prowadzą do wniosku, że ok. 45% postępowań kończyło się umorzeniem. Statystyki podobnie kształtowały się również przed wprowadzeniem nowelizacji – około 50% (s. 2 uzasadnienia), jednak zauważyć należy, że choć procent umorzonych postępowań pozostał na podobnym poziomie, to po wprowadzeniu nowelizacji z 23.03.2017 r. wszczęto nieporównywalnie więcej postępowań, a tym samym wniesiono znacznie więcej aktów oskarżenia²⁶⁹.

Jak wynika z informacji udostępnionych przez Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej Departamentu Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości w okresie od 2010 do 2017 r. zauważalna była raczej tendencja spadkowa w zakresie liczby dorosłych osób skazanych prawomocnie za przestępstwo niealimentacji. W 2010 r. liczba ta wynosiła bowiem 17.910, w 2011 – 16.138, w 2012 – 12.271, w 2013 – 13.911, w 2014 – 12.967, w 2015 – 10.746, w 2016 – 9.744, a w 2017 – 7.711. Tymczasem po wprowadzeniu nowelizacji z 23.03.2017 r. odnotowano 42.220 skazań za przestępstwo niealimentacji²⁷⁰. Spośród tej liczby 11.837 osób zostało skazanych na podstawie art. 209 § 1 k.k., a 30.383 osób

²⁶⁷ Art. 209 Ustawy z dn. 06.06.1997 r. *Kodeks karny w okresach czerwiec-grudzień 2017, styczeń-czerwiec 2019 i roku 2018*, Komenda Główna Policji, [https://orka2.sejm.gov.pl/INT8.nsf/klucz/ATTBFNHK9/\\$FILE/i32258-o1_3.pdf](https://orka2.sejm.gov.pl/INT8.nsf/klucz/ATTBFNHK9/$FILE/i32258-o1_3.pdf), dostęp: 09.06.2022 r.

²⁶⁸ Dane dotyczące liczby postępowań wszczętych oraz zakończonych, a także sposobu zakończenia postępowania, tj. umorzenia albo wniesienia aktu oskarżenia za lata 2019-2024 zostały uzyskane w odpowiedzi na zapytanie skierowane do Komendy Głównej Policji.

²⁷⁰ *Liczba osób dorosłych skazanych prawomocnie oraz liczba osób skazanych w pierwszej instancji za I półrocze 2019 roku na podst. art. 209 k.k.*, Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej, Departament Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości, [https://orka2.sejm.gov.pl/INT8.nsf/klucz/ATTBFNHK9/\\$FILE/i32258-o1_4.pdf](https://orka2.sejm.gov.pl/INT8.nsf/klucz/ATTBFNHK9/$FILE/i32258-o1_4.pdf), dostęp: 09.06.2022 r.

na gruncie art. 209 § 1a k.k.²⁷¹. Podobnie w 2018 r. łącznie skazano 42.218 osób, w tym na podstawie art. 209 § 1 k.k. – 11.837 osób, a na podstawie art. 209 § 1a k.k. – 30.381 osób. W 2019 r. zapadło 49.131 wyroków skazujących, z czego 12.928 za czyn z art. 209 § 1 k.k. i 36.203 za czyn z art. 209 § 1a k.k. Z kolei w 2020 r. na podstawie art. 209 § 1 k.k. skazano 9.857 osób, zaś na podstawie art. 209 § 1a k.k. – 26.480 osób, co łącznie daje 36.337²⁷² skazań za przestępstwo niealimentacji. W świetle powyższego wydaje się więc, że podnoszone w toku opiniowania projektu obawy co do zwiększenia obciążenia wymiaru sprawiedliwości oraz systemu penitencjarnego teoretycznie okazały się zasadne. Wątpliwości budzić może jednak to, czy przyczyną tego stanu faktycznie jest wyłącznie nowelizacja z 23.03.2017 r. Jak wynika z przedstawionych danych statystycznych skazań za czyn z art. 209 § 1a k.k. (odpowiednik art. 209 § 1 k.k. w brzmieniu sprzed nowelizacji z 23.03.2017 r.) jest znacznie więcej niż przed 2017 r. Liczba skazań za typ podstawowy przestępstwa niealimentacji – w porównaniu do typu kwalifikowanego – jest zaś znacznie mniejsza, zatem wprowadzenie nowego typu czynu zabronionego nie spowodowało znacznego obciążenia systemu penitencjarnego. Powyższe prowadzi do wniosku, że poprawie mogła ulec skuteczność ścigania osób popełniających przestępstwo niealimentacji, do czego mogło przyczynić się zastąpienie znamienia „uporczywie” precyzyjnym określeniem, odwołującym się do wysokości powstałych zaległości alimentacyjnych (albo okresu zalegania z płatnością świadczeń innych niż okresowe). Zmianę tę zaś – jak się wydaje – należy ocenić pozytywnie.

W toku prac nad projektem zmiany ustawy podnoszono, że choć nowelizacja może przyczynić się do zwiększenia liczby skazań, to jednak nie musi doprowadzić do przeciążenia systemu penitencjarnego, ponieważ wykonywanie bezwzględnej kary pozbawienia wolności nie jest zasadą, a skazani mogą odbywać ją np. w Systemie Dozoru Elektronicznego (s. 6 oceny skutków regulacji). Zasadne wydaje się więc ustalenie, jakie kary na przestrzeni lat były wymierzane skazanym za przestępstwo niealimentacji.

Jak wynika z danych statystycznych w 2010 r. na karę grzywny zostało skazanych 168 osób (ok. 0,9 % spośród wszystkich skazanych), w 2011 r. - 136 osób (0,8%), w 2012 r. - 142

²⁷¹ *Prawomocne skazania osób dorosłych z oskarżenia publicznego – czyn główny*, Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej, Departament Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości, [https://orka2.sejm.gov.pl/INT8.nsf/klucz/ATTBFNHK9/\\$FILE/i32258-o1_4.pdf](https://orka2.sejm.gov.pl/INT8.nsf/klucz/ATTBFNHK9/$FILE/i32258-o1_4.pdf), dostęp: 09.06.2022 r.

²⁷² Dane dotyczące skazań za lata 2018-2020 pochodzą z odpowiedzi na wniosek o udostępnienie informacji publicznej, przygotowanej przez Departament Analiz i Strategii Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 25 kwietnia 2025 r. W odpowiedzi wskazano nadto, że dane statystyczne dotyczące prawomocnie skazanych osób dorosłych gromadzone są na podstawie bazy danych systemu informatycznego Krajowego Rejestru Karnego, w związku z czym Ministerstwa Sprawiedliwości na dzień udzielania odpowiedzi na wniosek nie dysponowało danymi za lata późniejsze.

osoby (ok. 1,2%), w 2013 r. - 173 osoby (ok. 1,2%), w 2014 r. - 181 osób (ok. 1,4%), w 2015 r. - 191 osób (ok. 1,8%), w 2016 r. - 484 osoby (ok. 5%), w 2017 r. - 477 osób (ok. 6,2%), w 2018 r. - 3.423 osoby (ok. 8,1%)²⁷³, w 2018 r. - 3.422 osób (ok. 8,1%), w 2019 r. - 4.130 osób (ok. 8,4%), w 2020 r. - 2.712 osób (ok. 7,4%)²⁷⁴.

Na karę ograniczenia wolności w 2010 r. zostało skazanych 3056 osób (ok. 17,1%), w 2011 r. - 2.663 osób (ok. 16,5%), w 2012 r. - 2022 osoby (ok. 16,5%), w 2013 roku - 2.588 osób (ok. 18,6%), w 2014 r. - 2.705 osób (ok. 20,9%), w 2015 r. - 2.642 osoby (ok. 24,6%), w 2016 r. - 4.655 osób (ok. 47,8%), w 2017 r. - 4.319 osób (ok. 56%)²⁷⁵, w 2018 r. - 29.036 osób (ok. 68,8%), w 2019 r. - 33.480 osób (ok. 68,1%), a w 2020 r. - 24.491 osób (ok. 67,4%)²⁷⁶.

Z kolei na karę pozbawienia wolności w 2010 r. zostało skazany 14.655 osób (ok. 81,9%), w 2011 r. - 13.339 osób (ok. 82,6%), w 2012 r. - 10.107 osób (ok. 82,4%), w 2013 r. - 11.149 osób (ok. 80,2%), w 2014 r. - 10.081 osób (ok. 77,7%), w 2015 r. - 7.894 osoby (ok. 73,5%), w 2016 r. 4.536 osób (ok. 46,6%), w 2017 r. - 2.874 osoby (ok. 37,3%)²⁷⁷, w 2018 r. - 9.655 osób (ok. 22,9%), w 2019 r. - 11.387 osób (ok. 23,2%), a w 2020 r. - 9040 osób (ok. 24,9%)²⁷⁸.

Przedstawione powyżej dane prowadzą do wniosku, że kara grzywny orzekana jest w marginalnych sytuacjach, jednak można zauważyć nieznaczną tendencję wzrostową. W latach 2010-2015 dominowała zaś kara pozbawienia wolności. Tendencja ta uległa zmianie od 2016 r., kiedy to przeważać zaczęła kara ograniczenia wolności. Zauważyć przy tym należy, jak podawał np. P. Jaki, że kara pozbawienia wolności, jako najsurowsza z katalogu kar, powinna być ostateczną konsekwencją reakcji prawnokarnej względem osoby uchylającej się od

²⁷³ *Prawomocne skazania osób dorosłych (na podst. danych z Krajowego Rejestru Karnego)*, Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej, Departament Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości, [https://orka2.sejm.gov.pl/INT8.nsf/klucz/ATTBFNHNK9/\\$FILE/i32258-o1_4.pdf](https://orka2.sejm.gov.pl/INT8.nsf/klucz/ATTBFNHNK9/$FILE/i32258-o1_4.pdf), dostęp: 27.06.2022 r.

²⁷⁴ Dane dotyczące skazań za lata 2018-2020 pochodzą z odpowiedzi na wniosek o udostępnienie informacji publicznej, przygotowanej przez Departament Analiz i Strategii Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 25 kwietnia 2025 r.

²⁷⁵ *Prawomocne skazania osób dorosłych (na podst. danych z Krajowego Rejestru Karnego)*, Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej, Departament Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości, [https://orka2.sejm.gov.pl/INT8.nsf/klucz/ATTBFNHNK9/\\$FILE/i32258-o1_4.pdf](https://orka2.sejm.gov.pl/INT8.nsf/klucz/ATTBFNHNK9/$FILE/i32258-o1_4.pdf), dostęp: 27.06.2022 r.

²⁷⁶ Dane dotyczące skazań za lata 2018-2020 pochodzą z odpowiedzi na wniosek o udostępnienie informacji publicznej, przygotowanej przez Departament Analiz i Strategii Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 25 kwietnia 2025 r.

²⁷⁷ *Prawomocne skazania osób dorosłych (na podst. danych z Krajowego Rejestru Karnego)*, Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej, Departament Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości, [https://orka2.sejm.gov.pl/INT8.nsf/klucz/ATTBFNHNK9/\\$FILE/i32258-o1_4.pdf](https://orka2.sejm.gov.pl/INT8.nsf/klucz/ATTBFNHNK9/$FILE/i32258-o1_4.pdf), dostęp: 27.06.2022 r.

²⁷⁸ Dane dotyczące skazań za lata 2018-2020 pochodzą z odpowiedzi na wniosek o udostępnienie informacji publicznej, przygotowanej przez Departament Analiz i Strategii Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 25 kwietnia 2025 r.

obowiązku alimentacyjnego²⁷⁹. Nadal jednak na koniec 2020 r. za przestępstwo niealimentacji na karę pozbawienia wolności zostało skazanych ponad 20%.

Analizując statystyki związane z wyrokami skazującymi na karę pozbawienia wolności należy zbadać więc, jaki odsetek skazanych za przestępstwo niealimentacji odbywa tę karę w warunkach izolacji. Ta okoliczność ma bowiem – jak się wydaje – największy wpływ na ewentualne ograniczenie możliwości dalszego regulowania obowiązku alimentacyjnego i jednocześnie najbardziej obciąża system penitencjarny. Informacja ta istotna jest również ze społecznego punktu widzenia. Jak wynika bowiem z danych Centralnego Zarządu Służby Więziennej średni miesięczny koszt utrzymania skazanego odbywającego karę pozbawienia wolności w 2019 r. wyniósł 3.655,79 zł²⁸⁰. Dla porównania w 2010 r. był to koszt 2.381,54 zł²⁸¹, w 2021 r. – 4.174,92 zł²⁸², zaś w 2024 r. aż 6.466,66 zł miesięcznie²⁸³.

Na karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania – na podstawie art. 209 k.k. - w 2010 r. zostały skazane 13.833 osoby (ok. 94,4% spośród wszystkich skazań na karę pozbawienia wolności), w 2011 r. – 12.286 osób (ok. 92,1%), w 2012 r. – 9.102 osoby (ok. 90,1%), w 2013 r. – 9.947 osób (ok. 89,2%), w 2014 r. – 8.788 osób (ok. 87,2%), w 2015 r. – 6.717 osób (ok. 85,1%), w 2016 r. – 3.155 osób (ok. 69,6%), w 2017 r. – 1.658 osób (ok. 57,7%)²⁸⁴, w 2018 r. – 5.015 osób (ok. 52%), w 2019 r. – 4.648 osób (ok. 40,8%), a w 2020 r. – 2.977 osób (ok. 32,9%)²⁸⁵. Z powyższego wynika, że mimo tendencji spadkowej co do samego orzekania kary izolacyjnej, jednocześnie zmniejszyła się również proporcja kar pozbawienia wolności orzeczonych wraz z warunkowym zawieszeniem ich wykonania, względem wszystkich orzeczonych kar pozbawienia wolności.

²⁷⁹ Odpowiedź na interpelację nr 7014 w sprawie zapowiadzianych zmian ustawy Kodeks karny w zakresie podwyższenia karalności za przestępstwo niealimentacji, <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=552E35C7>, dostęp: 27.06.2022 r.

²⁸⁰ Roczna informacja statystyczna za rok 2019, Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej, <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna>, dostęp: 27.06.2022 r.

²⁸¹ Roczna informacja statystyczna za rok 2010, Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej, <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna>, dostęp: 27.06.2022 r.

²⁸² Roczna informacja statystyczna za rok 2021, Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej, <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna>, dostęp: 27.06.2022 r.

²⁸³ Roczna informacja statystyczna za rok 2024, Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej, <https://www.sw.gov.pl/strona/Statystyka>, dostęp: 03.05.2025 r.

²⁸⁴ Prawomocne skazania osób dorosłych (na podst. danych z Krajowego Rejestru Karnego), Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej, Departament Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości, [https://orka2.sejm.gov.pl/INT8.nsf/klucz/ATTBFNHNK9/\\$FILE/i32258-o1_4.pdf](https://orka2.sejm.gov.pl/INT8.nsf/klucz/ATTBFNHNK9/$FILE/i32258-o1_4.pdf), dostęp: 27.06.2022 r.

²⁸⁵ Dane dotyczące skazań za lata 2018-2020 pochodzą z odpowiedzi na wniosek o udostępnienie informacji publicznej, przygotowanej przez Departament Analiz i Strategii Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 25 kwietnia 2025 r.

To zaś prowadzi do pytania, ile spośród owych skazanych faktycznie odbywało orzeczoną karę pozbawienia wolności w warunkach izolacji penitencjarnej. Jak wynika z danych Centralnego Zarządu Służby Więziennej, w 2015 r. liczba osób prawomocnie skazanych z art. 209 k.k., odbywających karę pozbawienia wolności wynosiła: 3.001 osób, w 2016 r. – 2.714 osoby, w 2017 r. – 2.389, a po wprowadzeniu nowelizacji z 23.03.2017 r. – w 2018 r. – 3.052 osoby, a na dzień 31 lipca 2019 r. – 4.638 osób²⁸⁶. Z kolei w 2022 r. było to 2.591 osób, w 2023 r. – 3129 osób, a w 2851²⁸⁷.

Zważając na fakt, iż jednym z głównych założeń nowelizacji z 23.03.2017 r. było zwiększenie skuteczności egzekucji świadczeń alimentacyjnych, zasadne jest również przeanalizowanie danych w tym zakresie. Według informacji udostępnionych przez Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej, w 2010 r. do kancelarii komorniczych wpłynęło łącznie 65.421 spraw dotyczących świadczeń alimentacyjnych, w 2011 r. – 62.941, w 2012 r. – 66.948, w 2013 r. – 65.221, w 2014 r. – 59.276, w 2015 r. – 59.036, a w 2016 r. – 56.258. Z kolei w 2017 r. zanotowano wpływ 48.583 spraw, w 2018 r. – 53.692²⁸⁸, w 2019 – 51.215, w 2020 – 47.091, w 2021 – 43.067, w 2022 – 43.028, w 2023 – 44.027, zaś w 2024 – 40.787²⁸⁹. Choć można zaobserwować pewne różnice w ilości wpływających wniosków, nie wydaje się jednak, by w skali całego kraju były one istotne. Z punktu widzenia rozważań dotyczących nowelizacji z 23.03.2017 r. należy odnieść się jednak do współczynnika skuteczności egzekucji, liczonego w oparciu o stosunek liczby spraw załatwionych poprzez wyegzekwowanie świadczenia, w odniesieniu do ogólnej liczby spraw, które wpłynęły w danym roku. Współczynnik ten w 2010 r. wynosił 14,5, w 2011 r. – 14,2, w 2012 r. – 13,8, w 2013 r. – 14,0, w 2014 r. – 15,8, w 2015 r. – 15,7, w 2016 r. – 16,5, zaś w 2017 r. – 19,1, w 2018 r. – 18,1²⁹⁰, w 2019 r. – 16,6, w 2020 r. – 20,1, w 2021 r. – 23,5, w 2022 r. – 25,1, w 2023 r. – 23,9, a w 2024 r. – 25,4.

²⁸⁶ Art. 209 k.k. – skazani odbywający karę, Centralny Zarząd Służby Więziennej, Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej, Departament Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości, [https://orka2.sejm.gov.pl/INT8.nsf/klucz/ATTBFNKH9/\\$FILE/i32258-o1_1.pdf](https://orka2.sejm.gov.pl/INT8.nsf/klucz/ATTBFNKH9/$FILE/i32258-o1_1.pdf), dostęp: 08.06.2022 r.

²⁸⁷ Dane dotyczące liczby wykonywanych orzeczeń z art. 209 § 1 i § 1a k.k. w Systemie Dozoru Elektronicznego pozyskano w odpowiedzi na zapytanie skierowane do Centralnego Zarządu Służby Więziennej.

²⁸⁸ Ewidencja spraw z czynności komornika – Sprawy alimentacyjne – rep. Kmp – za lata 2010-2018, Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej, Departament Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości, [https://orka2.sejm.gov.pl/INT8.nsf/klucz/ATTBFNKH9/\\$FILE/i32258-o1_2.pdf](https://orka2.sejm.gov.pl/INT8.nsf/klucz/ATTBFNKH9/$FILE/i32258-o1_2.pdf), dostęp 09.06.2022.

²⁸⁹ Dane dotyczące okresu od 2019 do 2024 roku pochodzą z odpowiedzi Wydziału Statystyki i Analiz Departamentu Analiz i Strategii Ministerstwa Sprawiedliwości, udzielonej na zapytanie autorki przedmiotowej dysertacji.

²⁹⁰ Ewidencja spraw z czynności komornika – Sprawy alimentacyjne – rep. Kmp – za lata 2010-2018, Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej, Departament Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa

W świetle przedstawionych statystyk zauważalny jest wzrost skuteczności egzekucji świadczeń alimentacyjnych – średnio z 14,9 przed nowelizacją z 23.03.2017 r. do 21,5 po jej wprowadzeniu. Zastanowić się jednak należy, czy zmiana ta realizuje zakładany przez projektodawcę cel, tj. zwiększenie efektywności egzekucji świadczeń alimentacyjnych w wystarczającym stopniu. Bez wątpienia omawiany współczynnik skuteczności egzekucji uległ wzrostowi i wciąż rośnie, a różnica na przestrzeni lat jest coraz bardziej zauważalna. Nie sposób jednak ocenić jednoznacznie, czy to właśnie nowelizacja ustawy karnej przyczyniła się do powstania tej różnicy. W 2016 r., a więc jeszcze przed nowelizacją z 23.03.2017 r. - w porównaniu do lat poprzednich – również bowiem można zaobserwować wzrost skuteczności egzekucji świadczeń alimentacyjnych, choć nie tak wyraźny jak obecnie.

2.6. Podsumowanie

Wskutek zmian wprowadzonych nowelizacją z 23.03.2017 r. ustawodawca przede wszystkim przemodelował typ podstawowy czynu zabronionego, a także wprowadził typ kwalifikowany, który w podobnej formie dotychczas penalizowany był jako jedyna postać niealimentacji. Dodatkowo wprowadzono również nieznane dotąd rozwiązania, umożliwiające sprawcy uniknięcie odpowiedzialności karnej.

Ustawodawca zrezygnował ze znamienia „uporczywie”, a w jego miejsce wprowadził precyzyjne określenie, uzależniające penalizację od wysokości zaległości lub długości opóźnienia. W typie podstawowym zrezygnowano ze znamienia narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, jego wystąpieniem warunkując odpowiedzialność za typ kwalifikowany. Ustawodawca sprecyzował również, że karalne jest zachowanie polegające na uchylaniu się od obowiązku alimentacyjnego, który został określony co do wysokości orzeczeniem sądowym, ugodą zawartą przed sądem albo innym organem albo inną umową. Przed nowelizacją z 23.03.2017 r. art. 209 § 1 k.k. penalizował uchylanie się od obowiązku opieki ciążącego także z mocy ustawy - niezależnie od tego, czy został ustalony co do wysokości czy też nie. Ponadto projektodawca wprowadził w art. 209 § 4 i § 5 k.k. całkowicie nowe, nieznane dotąd rozwiązanie, które umożliwia sprawcy uniknięcie kary, mimo wypełnienia znamion czynu zabronionego.

Z uzasadnienia projektu zmiany ustawy wynika, że jego głównym celem miało być wzmocnienie realizacji obowiązku opieki, polegającego na zaspokajaniu finansowych potrzeb osób, które nie są w stanie samodzielnie się utrzymać oraz zwiększenie skuteczności egzekucji alimentów (s. 1 uzasadnienia projektu). W świetle dokonanej analizy danych statystycznych zauważalny jest wzrost skuteczności egzekucji świadczeń alimentacyjnych. Nie sposób jednak jednoznacznie ocenić, czy nowelizacja z 23.03.2017 r. miała bezpośredni wpływ na wzrost skuteczności egzekucji alimentów.

Rozdział 3. Analiza struktury przestępstwa niealimentacji

3.1. Uwagi wstępne

Nie sposób dokonać rzetelnej oceny zasadności penalizacji danego czynu zabronionego bez uprzedniej analizy jego struktury. Z tego względu niniejsza część dysertacji koncentruje się na omówieniu poszczególnych znamion przestępstwa niealimentacji, strony podmiotowej i przedmiotowej omawianego typu czynu zabronionego, a także podmiotu przestępstwa. W pierwszej kolejności jednak szczególna uwaga zostanie poświęcona przedmiotowi ochrony. Ustalenie bowiem, jakie dobro chronione jest na gruncie art. 209 § 1 i § 1a k.k. jawi się jako niezbędne do prowadzenia dalszej analizy znamion omawianego typu czynu zabronionego.

3.2. Przedmiot ochrony

3.2.1. Uwagi wstępne

Choć mogłoby się wydawać, że umiejscowienie art. 209 Kodeksu karnego²⁹¹ w Rozdziale XXVI, zatytułowanym – „Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece” powinno sprawiać, że przedmiot ochrony omawianego przepisu nie budzi wątpliwości i są nim rodzina i opieka, w rzeczywistości kwestia ta nie jest jednoznaczna. Udzielenie odpowiedzi na to pytanie – jaki jest przedmiot ochrony przestępstwa niealimentacji – posłuży zaś następnie przede wszystkim jako pomoc przy doprecyzowaniu znamion czynu przestępnego. Jak wskazywał bowiem R. Dębski, by lepiej zrozumieć zespół znamion danego przestępstwa, należy uświadomić sobie przedmiot ochrony²⁹². Po wtóre zaś, określenie przedmiotu ochrony jawi się jako niezbędne z perspektywy ustalenia czy karanie uchylania się od niealimentacji jest dopuszczalne z punktu widzenia klauzuli limitacyjnej, przewidzianej w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP²⁹³.

W niniejszym fragmencie zostaną zatem przedstawione szczegółowe rozważania dotyczące przedmiotu ochrony przestępstwa niealimentacji. By odpowiedzieć na pytanie, jakie dobro prawne objęte jest ochroną na gruncie art. 209 § 1 oraz § 1a k.k., jako zasadne jawi się w pierwszej kolejności ustalenie wartości chronionych konstytucyjnie, które mogą znajdować odzwierciedlenie w penalizacji niealimentacji. Następnie zaś rozważania te zostaną

²⁹¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny, Dz.U. z 2024 r. poz. 17, dalej: k.k.

²⁹² R. Dębski, *Uwagi o przedmiocie ochrony prawno-karnej*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego, 1973, z. 95, s. 29.

²⁹³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. z 1997 r. nr 78, poz. 483.

przeniesione na grunt k.k. i omówione w kontekście dobra rodzajowego, wynikającego z umiejscawiania art. 209 § 1 i 1a k.k. w Rozdziale XXVI, co zaś pomoże w określeniu dobra indywidualnego chronionego na gruncie omawianego przepisu.

3.2.2. Przedmiot ochrony a ochrona wartości konstytucyjnych

Rozpoczynając rozważania na temat przedmiotu ochrony przestępstwa niealimentacji, należy przypomnieć za S. Leleńtalem, że choć normy prawa karnego pełnią istotną rolę w zapewnianiu bezpieczeństwa rodzinie, to są środkiem ostatecznym i posiłkowym, a granice ich stosowania wyznaczają normy konstytucyjne²⁹⁴. Zatem mając na względzie klauzulę limitacyjną sformułowaną w art. 31 ust. 3 Konstytucji oraz wynikający z niej charakter *ultima ratio* prawa karnego, jako niezbędne jawi się dokładne ustalenie dobra prawnego, które chronione jest w związku z penalizacją przestępstwa niealimentacji²⁹⁵. Ma to bowiem kluczowe znaczenie dla ustalenia przyczyn kryminalizacji, a co za tym idzie jest konieczne dla przeprowadzenia testu proporcjonalności, co będzie stanowiło przedmiot szczegółowych rozważań w Rozdziale 9 niniejszej dysertacji.

Jako punkt wyjścia dla ustalenia dobra chronionego na gruncie art. 209 § 1 i 1a k.k. należy zatem potraktować normy konstytucyjne i określone tam dobra prawne. Na mocy Konstytucji Rzeczpospolita Polska swą ochroną i opieką obejmuje takie wartości jak: małżeństwo (rozumiane jako związek kobiety i mężczyzny), rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo, co znajduje wyraz w art. 18 Konstytucji.

Mając na względzie umiejscowienie przestępstwa niealimentacji w rozdziale XXVI k.k., zatytułowanym „Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece”, jak się wydaje punktem stycznym pomiędzy wartościami konstytucyjnymi, a dobrem prawnym chronionym przez art. 209 § 1 i 1a k.k. jest rodzina. W pierwszej kolejności należałoby zatem sprecyzować to pojęcie, gdyż dla celności oddziaływania prawa karnego istotne jest precyzyjne ustalenie tego, co dana norma ma chronić²⁹⁶. W polskim prawie karnym próżno szukać definicji legalnej „rodziny”. Ustawodawca jednak podejmował próby stworzenia takiej definicji w innych ustawach. Obecnie termin ten pojawia się w art. 6 ust. 14 ustawy o pomocy społecznej²⁹⁷, gdzie

²⁹⁴ S. Leleńtał, w: *Prawo karne w zarysie. Część szczególna*, J. Waszczyński (red.), Łódź 1981, s. 124.

²⁹⁵ J. Kulesza, *Problemy teorii kryminalizacji. Studium z zakresu prawa karnego i konstytucyjnego*, Łódź 2017, s. 104-105.

²⁹⁶ Z. Czeszejko-Sochacki, *Rodzina jako przedmiot ochrony prawnokarnej*, Państwo i Prawo 1979, nr 1, s. 47.

²⁹⁷ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, Dz.U. z 2023 r. poz. 901.

ustawodawca wskazuje, że pod pojęciem tym należy rozumieć: „osoby spokrewnione lub niespokrewnione pozostające w faktycznym związku, wspólnie zamieszkujące i gospodarujące”. Z kolei na gruncie ustawy o świadczeniach rodzinnych²⁹⁸ w art. 3 ust. 16 pojawia się inna definicja rodziny, według której rodzina oznacza odpowiednio następujących członków rodziny: „małżonków, rodziców dzieci, opiekuna faktycznego dziecka oraz pozostające na utrzymaniu dzieci w wieku do ukończenia 25. roku życia, a także dziecko, które ukończyło 25. rok życia legitymujące się orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności, jeżeli w związku z tą niepełnosprawnością przysługuje świadczenie pielęgnacyjne lub specjalny zasiłek opiekuńczy albo zasiłek dla opiekuna, o którym mowa w ustawie z dnia 4 kwietnia 2014 r. o ustaleniu i wypłacie zasiłków dla opiekunów (Dz. U. z 2020 r. poz. 1297); do członków rodziny nie zalicza się dziecka pozostającego pod opieką opiekuna prawnego, dziecka pozostającego w związku małżeńskim, a także pełnoletniego dziecka posiadającego własne dziecko”. Definicję rodziny można było również wyprowadzić z art. 2 ust. 1 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie²⁹⁹, gdzie ustawodawca wskazał, że członkiem rodziny jest osoba najbliższa w rozumieniu art. 115 § 11 k.k., a zatem: małżonek, wstępny, zstępny, rodzeństwo, powinowaty w tej samej linii lub stopniu, osoba pozostająca w stosunku przysposobienia oraz jej małżonek, a także osoba pozostająca we wspólnym pożyciu. Nowelizacją z dnia 9 marca 2023 r. przepis ten uległ jednak zmianie i obecnie formułuje jedynie definicję osoby doznającej przemocy domowej, zaś sama ustawa zmieniła nazwę na ustawę o przeciwdziałaniu przemocy domowej³⁰⁰.

Z kolei według Słownika Języka Polskiego rodzina to podstawowa grupa społeczna, która składa się z rodziców i ich dzieci. Cechują ją: więź formalna, wspólnota materialna i mieszkaniowa oraz określony zespół funkcji³⁰¹. Podobną definicję formułuje P. Tuleja, zdaniem, którego rodzina to każdy związek dwóch lub więcej osób, który cechuje się trwałością, a zazwyczaj oparty jest na małżeństwie, pokrewieństwie oraz powinowactwie³⁰². Przez pojęcie rodziny na gruncie art. 18 Konstytucji rozumie się przede wszystkim komórki społeczne składające się z małżonków i dzieci. Nie wyklucza to jednak objęcia ochroną również osób samotnie wychowujących dzieci i tych dzieci, rodzin wielopokoleniowych czy też

²⁹⁸ Ustawa z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych, Dz.U. z 2023 r. poz. 390.

²⁹⁹ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, Dz.U. z 2021 r. poz. 249.

³⁰⁰ Ustawa z dnia 9 marca 2023 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2023 r. poz. 535.

³⁰¹ <https://sjp.pl/rodzina>, dostęp: 08.01.2024 r.

³⁰² P. Tuleja, *Art. 18, w: Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, wyd. II*, P. Tuleja (red.), LEX 2021, teza 2.

małżeństw bezdzietnych. Pojęcie to odnosi się również do rodzin opartych na przysposobieniu a także do rodzin zastępczych. Zdaniem powołanego autora jako rodzinę należy również rozumieć związek faktyczny, który cechuje się trwałością i traktowany jest przez osoby będące w związku jako odpowiednik małżeństwa, również w odniesieniu do osób tej samej płci³⁰³.

Zgoła odmienne stanowisko zaprezentował jednak Trybunał Konstytucyjny, wskazując, że rodzinę stanowi trwały związek co najmniej dwóch osób, w tym jednej dorosłej i jednego dziecka, oparty na więzach emocjonalnych i prawnych, a także – zazwyczaj – na więzach krwi³⁰⁴. Tym samym, Trybunał Konstytucyjny – w odróżnieniu od P. Tulei – uznał, że rodziną nie są małżeństwa bezdzietne, a tym bardziej bezdzietne związki konkubenckie czy pary jednopłciowe. Również według B. Banaszaka osoby żyjące wspólnie, lecz niezwiązane węzłem małżeństwa i nieposiadające dzieci, nie tworzą rodziny. Narodziny dziecka pochodzącego ze związku konkubenckiego sprawiają jednak – zdaniem powołanego autora – że osoby te stają się rodziną³⁰⁵. Podobnie W. Borysiak wnioskuje, że skoro słowo „rodzina” pochodzi od czasownika „rodzić”, to powstaje ona z chwilą pojawienia się na świecie dziecka kobiety i mężczyzny. Autor ten, podobnie jak B. Banaszak, nie uzależnia powstania rodziny od zawarcia małżeństwa, a od narodzin dziecka. Tym samym również wyklucza, by bezdzietne małżeństwa tworzyły rodzinę. Wskazuje przy tym, że rodzinę stanowią przede wszystkim małżonkowie i ich wspólne dzieci, a także matki albo ojcowie samotnie wychowujący potomstwo, pod warunkiem, że wcześniej pozostawali w małżeństwie lub trwałym związku konkubenckim³⁰⁶.

Z powyższym stanowiskiem, uzależniającym istnienie rodziny od posiadania dzieci, nie sposób się jednak zgodzić. Po pierwsze bowiem, z kodeksu rodzinnego i opiekuńczego³⁰⁷ jasno wynika, że rodzina powstaje wraz z zawarciem małżeństwa. Ustawodawca zarówno w art. 23 k.r.o., jak i 27 k.r.o. nakłada na małżonków określone obowiązki względem rodziny, „którą przez swój związek założyli”. Zatem małżonkowie nie tylko tworzą rodzinę, ale są jej założycielami³⁰⁸. Próżno w k.r.o. szukać ograniczenia, iż małżonkowie obowiązani są do wspólnego pożycia, wzajemnej pomocy, wierności, współdziałania dla dobra rodziny czy też przyczyniania się do zaspokajania jej potrzeb, ale dopiero po narodzeniu pierwszego dziecka.

³⁰³ *Ibidem*.

³⁰⁴ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12 kwietnia 2011 r., sygn. SK 62/08, LEX nr 824141.

³⁰⁵ B. Banaszak, *Art. 18*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. 2, Legalis 2012, nb. 3.

³⁰⁶ W. Borysiak, *Art. 18*, w: *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1-86*. M. Safjan, L. Bosek (red.), Legalis 2016, nb. 138.

³⁰⁷ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. - Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz.U. z 2023 r. poz. 2809, dalej: k.r.o.

³⁰⁸ J. M. Łukasiewicz, w: *Instytucje prawa rodzinnego*, J. M. Łukasiewicz (red.), Warszawa 2014, s. 22.

Brak takiego zastrzeżenia pozwala dojść do wniosku, że kobieta i mężczyzna zaczynają tworzyć rodzinę z chwilą zawarcia związku małżeńskiego. Rację należy również przyznać L. Garlickiemu, który uwypukla absurd przedstawionego powyżej rozumowania B. Banaszaka, podając za przykład sytuację śmierci dziecka, narodzonego ze związku konkubenckiego. W takim przypadku bowiem okoliczność ta pozbawiałaby związek tych dwóch osób przymiotu „rodziny”, który wcześniej sztucznie nabyła³⁰⁹. Oczywisty sprzeciw należy również wyrazić wobec poglądu, który wyklucza spod pojęcia „rodziny” rodziców samotnie wychowujących dzieci, które nie pochodzą ani z małżeństwa, ani z trwałego związku konkubenckiego. Konsekwencją przyjęcia takiego poglądu byłoby pozbawienie ochrony dzieci m.in. pochodzących ze zgwałcenia czy nietrwałych relacji damsko-męskich.

Jak wskazano powyżej, art. 18 Konstytucji wprowadza ogólny obowiązek ochrony rodziny i opieki nad nią, skierowany do ustawodawcy³¹⁰. W dalszych przepisach Konstytucji znajduje się ponadto uszczegółowienie obowiązków związanych z ochroną rodziny, również ciążących na państwie. Jak wynika z art. 71 ust. 1 Konstytucji - rodziny, które znajdują się w trudnej sytuacji materialnej i społecznej, a zwłaszcza rodziny wielodzietne i niepełne, są uprawnione do szczególnej pomocy ze strony władz publicznych. Jak wskazuje B. Banaszak, powołana norma prawna nie tworzy prawa podmiotowego, lecz określa cele państwa. Jego organy jednak, ustalając i prowadząc politykę społeczną i gospodarczą w sferze rodzinnej, zobowiązane są uwzględniać również nakazy wynikające z art. 18 Konstytucji³¹¹. Art. 71 ust. 1 Konstytucji stanowi bowiem rozszerzenie zasad wyrażonych w art. 18 Konstytucji, będącym zasadą naczelną i *lex generalis* wobec uszczegółowionego art. 71 – *lex specialis*³¹². Relacja obu tych przepisów doprowadziła Trybunał Konstytucyjny do wniosku, iż ustrojodawca nakłada na państwo obowiązek ochrony rodziny w każdej sferze życia, nie ograniczając go tylko do polityki społecznej i gospodarczej³¹³. Z powołanej normy wynika bowiem obowiązek zagwarantowania przez państwo bezpieczeństwa socjalnego, czyli sytuacji, w której rodziny (a także jednostki) w razie sytuacji losowych, jak np. utrata pracy, wypadek itp., będą miały zapewnione odpowiednie warunki do życia³¹⁴.

³⁰⁹ L. Garlicki, *Art. 18, w: Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom I, wyd. II*, L. Garlicki, M. Zubik (red.), LEX 2016, teza 12.

³¹⁰ *Ibidem*.

³¹¹ B. Banaszak, *Art. 71, w: Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, wyd. 2*, Legalis 2012, nb. 1.

³¹² W. Borysiak, *Art. 71 w: Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1-86*, M. Safjan, L. Bosek (red.), Legalis 2016, nb. 32.

³¹³ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 8 lipca 2014 r., sygn. P 33/13, LEX nr 1483539.

³¹⁴ E. Tomaszewska, *Fundusz Alimentacyjny 2021. Korzystanie ze świadczeń*, Warszawa 2021, s. 47.

Jak się zatem wydaje, na słuszność zasługuje zaprezentowany powyżej pogląd P. Tulei³¹⁵, którego definicja rodziny jest najszersza i odwołuje się przede wszystkim do trwałego związku osób, uwzględniając przy tym zarówno małżeństwa, jak i związki konkubenckie (w tym jednopłciowe), niezależnie od tego, czy posiadają dzieci, a także osoby samotnie wychowujące potomstwo (niezależnie od okoliczności ich poczęcia). Rację należy przyznać również M. Florczak-Wątor, która wskazuje, że rodzinę stanowi związek osób, który może wynikać zarówno z małżeństwa, pokrewieństwa, jak i powinowactwa, cechujący się więzami uczuciowymi, gospodarczymi, majątkowymi oraz prawnymi. Autorka, podobnie jak P. Tuleja czy L. Garlicki, pod pojęciem rodziny rozumie także związki konkubenckie, w tym jednopłciowe, jeżeli traktowane są przez te osoby jako substytut małżeństwa³¹⁶. Definicje te są najpełniejsze i zapewniają równość i ochronę wszystkim rodzinom, niezależnie od ich więzi prawnych, okoliczności powstania czy dalszych losów. Również w kontekście ochrony na gruncie art. 209 k.k. takie postrzeganie pojęcia „rodzina” jawi się jako uzasadnione – rodzice są bowiem zawsze zobowiązani do alimentowania dzieci – niezależnie od tego z jakiego rodzaju związku pochodzą ani też czy związek ten nadal trwa, czy się zakończył.

3.2.3. Przedmiot ochrony a tytuł rozdziału XXVI

Obecnie artykuł 209 k.k. znajduje się w rozdziale XXVI, zatytułowanym „Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece”. Obok przestępstwa niealimentacji, ustawodawca umieścił również następujące czyny zabronione: bigamia (art. 206 k.k.), znęcanie się (art. 207 k.k.), rozpijanie małoletniego (art. 208 k.k.), porzucenie (art. 210 k.k.), uprowadzenie (art. 211 k.k.) oraz organizowanie adopcji wbrew przepisom ustawy (art. 211a k.k.). Rodzina i opieka stanowiły jednak przedmiot ochrony już na gruncie k.k. z 1932 r.³¹⁷. Wówczas jednak ustawodawca typy czynów zabronionych, skatalogowane obecnie w rozdziale XXVI, umieścił w różnych rozdziałach – w rozdziale XXX zatytułowanym „Przestępstwa przeciwko małżeństwu” (w tym bigamię) oraz rozdziale XXXI dotyczącym „Przestępstw przeciwko opiece i nadzorowi”. Poza powołanym rozdziałami znalazło się ponadto przestępstwo znęcania, umieszczone w rozdziale XXXV „Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu”.

³¹⁵ P. Tuleja, *Art. 18...*, teza 2.

³¹⁶ M. Florczak-Wątor, *Art. 71, w: Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. II, P. Tuleja (red.), LEX 2023, teza 2.

³¹⁷ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. - Kodeks karny, Dz.U. z 1932 r., nr 60, poz. 571, dalej: k.k. z 1932 r.

Podział przyjęty w k.k. z 1969 r.³¹⁸ znacznie bardziej przypominał obecną systematykę, jednak rozdział XXV został zatytułowany nieco inaczej – „Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży”. Zdaniem J. Jodłowskiego zmianę tytułu rozdziału w obecnie obowiązującym k.k. należy ocenić negatywnie³¹⁹. Według powołanego autora bowiem, w przedmiotowym rozdziale umiejscowione są przepisy, które przede wszystkim zmierzają do ochrony dobra małoletniego. Do takich czynów należą bowiem m.in. wprowadzony nowelizacją z 2010 r.³²⁰ art. 211a k.k. (organizowanie adopcji wbrew przepisom ustawy czy też art. 208 k.k. (rozpijanie małoletniego). Powołane przepisy zmierzają przecież przede wszystkim do ochrony dzieci i młodzieży - ich rozwoju w każdym aspekcie. Tym samym zaś - według J. Jodłowskiego - ich ochrona winna znaleźć odzwierciedlenie w tytule rozdziału³²¹.

Choć tytuł rozdziału XXVI sugeruje, że dobrami prawnymi, chronionymi na gruncie przepisów w nim umiejscowionych są rodzina i opieka, to już po wstępnej analizie katalogu tychże czynów zabronionych należy przyznać rację wspomnianemu autorowi, stwierdzając, że dobra indywidualne poszczególnych typów czynów zabronionych wykraczają poza te ramy. Również A. Wąsek i J. Warylewski zauważają, że tytułowe określenie rodzajowego przedmiotu ochrony jawi się jako zbyt wąskie, a bardziej trafne było określenie użyte w k.k. z 1969³²². Problem zawężenia dobra rodzajowego w tytule rozdziału XXVI dostrzega również S. Hypś³²³. Podobnie A. Muszyńska, sygnalizuje, że choć jako rodzajowy przedmiot ochrony w rozdziale XXVI wskazano rodzinę i opiekę, to zgrupowane w nim przestępstwa chronią także bezpieczeństwo poszczególnych członków rodziny, nadzór nad małoletnimi oraz instytucję małżeństwa³²⁴. Autorka ta, szczególnie w kontekście przestępstwa znęcania się (art. 207 k.k.) oraz rozpijania małoletniego (art. 208 k.k.) zauważa, że tytułowe określenie chronionych dóbr prawnych jest zbyt wąskie, a zamach wywołany inkryminowanym zachowaniem nie musi obejmować rodziny czy opieki³²⁵. W przypadku art. 207 § 1 k.k. ustawodawca jasno przecież wskazuje, że pokrzywdzonym może być nie tylko osoba najbliższa wobec sprawcy, a zatem jak

³¹⁸ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. - Kodeks karny, Dz.U. z 1969 r. nr 13 poz. 94, dalej: k.k. z 1969 r.

³¹⁹ J. Jodłowski, *Rozdział XXVI*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Część I. Komentarz do art. 117-211a*, W. Wróbel, A. Zoll (red.), LEX 2017, teza 5.

³²⁰ Ustawa z dnia 20 maja 2010 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny, ustawy o Policji, ustawy - Przepisy wprowadzające kodeks karny oraz ustawy - Kodeks postępowania karnego, Dz.U. z 2010 r., nr 98, poz. 626.

³²¹ J. Jodłowski, *Rozdział XXVI*..., teza 5.

³²² A. Wąsek, J. Warylewski, *Rozdział XXVI. Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do artykułów 117-221. Tom I*. A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), Legalis 2010, nb 2.

³²³ S. Hypś, *Rozdział XXVI. Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), Legalis 2024, nb. 2.

³²⁴ A. Muszyńska, *Część szczególna, Rozdział XXVI*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, J. Giezek (red.), LEX 2021, teza 3.

³²⁵ *Ibidem*.

się wydaje członek rodziny, ale również inna osoba, która pozostaje w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy. W tym drugim przypadku próżno szukać ataku na którekolwiek z dóbr rodzajowych, wyartykułowanych w tytule rozdziału XXVI. Podobnie w przypadku przestępstwa rozpijania małoletniego (art. 208 k.k.) brak jest konieczności więzów rodzinnych pomiędzy sprawcą a małoletnim. Na sprawcy nie musi również ciążyć obowiązek opieki.

Obok rodziny ustawodawca wskazuje jako dobro chronione również opiekę. Zdaniem S. Hypsia jednak brak jest istotnych różnic między funkcjami, jakie pełni rodzina, a celami, dla których ustanawiana jest opieka, a różnice te mają jedynie naturę formalną³²⁶. Stanowisko to wydaje się jednak budzić pewne wątpliwości. Gdyby bowiem rzeczywiście tak było, ustawodawca nie wyróżniałby dwóch odrębnych dóbr prawnych, a ograniczył się do jednego z nich. Choć opieka jest przede wszystkim szczególnym obowiązkiem, jaki ciąży na poszczególnych członkach rodziny względem siebie, a w szczególności na rodzicach wobec małoletnich dzieci, to nie sposób jednak tracić z pola widzenia również tego, że k.r.o. przewiduje możliwość ustanowienia opieki zarówno wobec małoletnich, których rodzice nie są w stanie lub nie mogą wykonywać władzy rodzicielskiej, ale także np. względem osób całkowicie ubezwłasnowolnionych (art. 145-177 k.r.o.). W kontekście typów rodzajowych przestępstw umieszczonych w rozdziale XXVI wydaje się jednak, że poprzez wskazanie opieki odrębnie obok rodziny, jako dobra chronionego prawem, ustawodawca miał na celu podkreślenie jej wagi i roli społecznej.

Sąd Najwyższy wskazał, że dobrem prawnym naruszonym w związku z popełnieniem przez jednego z rodziców czynu zabronionego określonego w art. 209 § 1 k.k. są zarówno opieka, jak i prawidłowe funkcjonowanie rodziny³²⁷. Jednocześnie na gruncie innej sprawy Sąd Najwyższy stwierdził, że przestępstwo niealimentacji, choć umieszczone w tym samym rozdziale, nie zawsze będzie przestępstwem podobnym do znęcania się nad osobą najbliższą lub pozostającą w stosunku zależności od sprawcy, albo małoletnią lub nieporadną w rozumieniu art. 207 k.k.³²⁸. W sprawie stanowiącej podstawę powołanego orzeczenia doszło

³²⁶ S. Hypś, *Rozdział XXVI...*, A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), nb. 6; S. Hypś, *Rozdział XXVI. Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz do artykułów 117-221. Tom I. Wyd. 5*, M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), Legalis 2023, nb. 28.

³²⁷ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 30 marca 2016 r., sygn. I KZP 23/15, LEX nr 2015196.

³²⁸ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 20 kwietnia 2001 r., sygn. V KKN 47/01, LEX nr 47625; por. K. Janczukowicz, *Podsumowanie*, w: *Znęcanie się i niealimentacja jako przestępstwa podobne*, LEX/el. 2022; A. Wąsek, *Glosa do postanowienia SN z 20.IV.2001 r. V KKN 47/01*, *Orzecznictwo Sądów Polskich* 2002, nr 3, poz. 43, s. 163-165.

bowiem do rozstania rodziców i rozpadu tworzonej przez nich rodziny. Tym samym uchylanie się od obowiązku alimentacyjnego, zdaniem Sądu Najwyższego, stanowiło atak na opiekę i wynikający z niej obowiązek utrzymywania dziecka, nie zaś *stricte* na dobro jakim jest rodzina - ta już bowiem nie funkcjonowała. Ze stanowiskiem tym jednak nie sposób się zgodzić. Jak wskazywano wcześniej – na gruncie rozważań konstytucyjnych – przez rodzinę należy rozumieć nie tylko rodziny pełne, ale także rodziców samotnie wychowujących dzieci.

Choć tytuł rozdziału XXVI zakreślony jest wężiej niż na gruncie k.k. z 1969, to jak zauważają A. Wąsek i J. Warylewski - obejmuje on zachowania związane ze stosunkami rodzinnymi, instytucją opieki lub ogólnie dotyczące osoby małoletniej, które należy ocenić jako społecznie patologiczne³²⁹. Podobnie M. Szwarczyk wyjaśnia, że rodzajowy przedmiot ochrony, określony w rozdziale XXVI, należy rozumieć jako ogólnie pojęte stosunki rodzinne i opiekuńcze związane z relacjami pomiędzy poszczególnymi członkami rodziny, a także jej funkcjonowanie oraz prawidłowość sprawowania opieki³³⁰.

W odniesieniu do przestępstwa niealimentacji – w brzmieniu przed wejściem w życie ustawy z dnia 23.03.2017 r.³³¹ – V. Konarska-Wrzosek i M. Szewczyk podkreślały, że prawo do opieki alimentacyjnej jako indywidualne dobro prawne znajduje swoje uzasadnienie w tytule rozdziału XXVI, który swą ochroną obejmuje zarówno rodzinę, jak i właśnie instytucję opieki³³². Podkreślenie w zespole znamion art. 209 § 1 k.k. (przed nowelizacją z 23.03.2017 r.) naruszenia obowiązku opieki, a nie *stricte* obowiązku alimentacyjnego tym bardziej zaś uzasadniało jego umiejscowienie w tej części kodeksu i stanowiło kontrargument dla stanowiska, iż przestępstwo to ma na celu wyłącznie karanie ze niewywiązywanie się ze zobowiązania o charakterze cywilnoprawnym³³³. Jak się wydaje, mimo zmiany brzmienia art. 209 § 1 k.k. i zastąpienia określenia „obowiązek opieki”, sformułowaniem „obowiązek alimentacyjny” przedmiot ochrony – z uwagi na istotę obowiązku alimentacyjnego, znajdującego swe źródło w obowiązku opieki – nie uległ zmianie.

W świetle przedstawionych powyżej rozważań i wątpliwości co do trafności określenia dobra rodzajowego na gruncie rozdziału XXVI, na uwagę zasługuje stanowisko S. Hypsia, który słusznie zauważa, że różnorodność dóbr chronionych występujących w tym rozdziale,

³²⁹ A. Wąsek, J. Warylewski, *Rozdział XXVI...*, nb. 3.

³³⁰ M. Szwarczyk, *Część szczególna, Rozdział XXVI*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. VII, T. Bojarski (red.), LEX 2016.

³³¹ Ustawa z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów, Dz.U. z 2017 r. poz. 952, dalej: nowelizacja z 23.03.2017.

³³² V. Konarska-Wrzosek, M. Szewczyk, *Art. 209*, w: *Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym. System Prawa Karnego. Tom 10*, J. Warylewski (red). Legalis 2016, nb. 22;

³³³ A. Wąsek, J. Warylewski, *Rozdział XXVI...*, nb. 5.

wynika właśnie z istoty rodziny – jej złożoności i wieloosobowego charakteru. Z jednej strony bowiem chroni dobra indywidualne poszczególnych członków rodziny, a z drugiej rodziny jako wspólnoty. Atak na dobro prawne jednego z członków, np. na rozwój małoletniego poprzez jego rozpijanie, ma bezpośredni wpływ na dobro rodziny jako całości. Odwrotnie – zamach na rodzinę, np. poprzez zawarcie bigamicznego małżeństwa, będzie oddziaływać na wszystkich jej członków. I tak zdaniem autora ustawodawca obejmując ochroną rodzinę, chroni przede wszystkim jej strukturę, prawidłowość rozwoju jej członków, a także jedną z podstawowych jej funkcji, czyli funkcję opiekuńczo-wychowawczą, znajdującą odzwierciedlenie właśnie w art. 209 § 1 i 1a k.k.³³⁴.

Choć znaczna część przestępstw umieszczonych w rozdziale XXVI swą ochroną obejmuje dobra prawne dzieci i młodzieży, to przecież są oni częścią rodziny, a naruszenie praw tych najbardziej bezbronnych jej członków z całą pewnością rzutuje na funkcjonowanie rodziny jako całości. Tym samym jako zasadne jawi się ustalanie indywidualnego przedmiotu ochrony przestępstwa niealimentacji z uwzględnieniem rodzajowego przedmiotu ochrony jakim są nie tylko opieka – w jej materialnym aspekcie jak i rodzina. Ustawodawca bowiem, umieszczając „rodzinę” w tytule rozdziału XXVI podniósł ją do rangi rodzajowego przedmiotu ochrony, jednocześnie podkreślając jej istotną wartość społeczno-prawną³³⁵, czego nie sposób zignorować. Bez wątpienia bowiem niedopełnianie obowiązków związanych z opieką, bezpośrednio wpływa na zagrożenie prawidłowego funkcjonowania rodziny.

3.2.4. Przedmiot ochrony przestępstwa niealimentacji w ujęciu doktryny

Na gruncie k.k. z 1932 r. J. Śliwowski podawał, że przedmiotem ochrony przestępstwa uchylania się od obowiązku łożenia na utrzymanie innej osoby była przede wszystkim ochrona interesu dziecka bądź też innej uprawnionej osoby, w tym pełnoletniej, wpływającego z prawa rodzinnego lub powstałego na jego tle. Zdaniem powołanego autora art. 201 k.k. z 1932 r. miał na celu zapewnienie sprawności opieki i nadzoru nad małoletnim albo inną sobą, która ze względu na swoje indywidualne właściwości wymagała opieki lub nadzoru. Nadto odnosił się także do ochrony osoby słabszej ekonomicznie w małżeństwie (względnie innej relacji

³³⁴ S. Hypś, *Rozdział XXVI...*, A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), nb. 5; S. Hypś, *Rozdział XXVI...*, M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), Legalis 2023, nb. 20.

³³⁵ S. Hypś, *Rozdział XXVI...*, A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), nb. 6; S. Hypś, *Rozdział XXVI...*, M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), Legalis 2023, nb. 28.

faktycznej), nadmiernie zobowiązanej do utrzymania rodziny, której rozpad nastąpił³³⁶. Na prawo dziecka do alimentacji jako przedmiot ochrony art. 201 § 1 k.k. z 1932 r. wskazywał także Sąd Najwyższy³³⁷.

Z kolei na gruncie Kodeksu karnego z 1969 r. K. Buchała podkreślał, że przedmiotem ochrony przestępstwa niealimentacji (a także bigamii i znęcania się) jest rodzina, a dokładnie jej prawidłowe funkcjonowanie w społeczeństwie³³⁸. Co istotne, autor ten wśród przestępstw skierowanych przeciwko opiece nie wymieniał niealimentacji. Z kolei zdaniem S. Lelenta sprawca przestępstwa niealimentacji odpowiadał za naruszenie obowiązków w czasie trwania pożycia rodzinnego albo po jego ustaniu³³⁹, a zatem – jak się wydaje – autor ten jako przedmiot ochrony na gruncie art. 186 k.k. z 1969 r. również wskazywał rodzinę. Także D. Gajdus jako przedmiot ochrony w odniesieniu do przestępstwa niealimentacji podawała rodzinę³⁴⁰. Podobnie według I. Andrejewa przepisy umieszczone w Rozdziale XXV, zatytułowanym: „Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży”, miały na względzie ochronę jednego z rozdziałowych dóbr prawnych - w przypadku niealimentacji – rodzinę³⁴¹. Zdaniem powołanego autora omawiany przepis (art. 186 k.k. z 1969 r.) miał na celu ochronę interesów osób, wobec których sprawca przestępstwa miał obowiązek opieki³⁴². To zaś prowadzi do wniosku, że przedmiotem ochrony przestępstwa niealimentacji była raczej instytucja opieki, czy też prawo do alimentacji, które zazwyczaj powstaje na gruncie rodzinnym, a nie tylko rodzina jako dobro samo w sobie.

Również Sąd Najwyższy, na gruncie k.k. z 1969 r., wielokrotnie jako przedmiot ochrony przestępstwa niealimentacji wskazywał właśnie rodzinę³⁴³ oraz jej prawidłowe funkcjonowanie³⁴⁴, od którego uzależnione było współżycie poszczególnych grup społecznych³⁴⁵. Omawiany czyn zabroniony, zdaniem Sądu Najwyższego, godził bowiem w podstawy rodziny – tak duchowe, jak i materialne, co zagrażało bezpieczeństwu poszczególnych jej członków oraz prawidłowemu funkcjonowaniu tej podstawowej komórki społecznej³⁴⁶. Z kolei w wytycznych wymiaru sprawiedliwości, Sąd Najwyższy jako przedmiot

³³⁶ J. Śliwowski, w: *Prawo karne część szczególna*, S. Pławski, J. Śliwowski (red.), Toruń 1961, s. 160.

³³⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 września 1952 r., sygn. IV K 125/52, LEX nr 117122.

³³⁸ K. Buchała, *Prawo karne materialne*, Warszawa 1980, s. 707-708.

³³⁹ S. Lelenta, w: *Prawo...*, s. 124.

³⁴⁰ D. Gajdus, w: *Prawo karne. Zagadnienia teorii i praktyki*, A. Marek (red.), Warszawa 1986, s. 362.

³⁴¹ I. Andrejew, w: *Kodeks karny z komentarzem*, I. Andrejew, W. Świda, W. Wolter (red.), Warszawa 1973, s. 536.

³⁴² I. Andrejew w: *Kodeks...*, s. 545.

³⁴³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 czerwca 1971 r., sygn. V KRN 172/71, LEX nr 18311.

³⁴⁴ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 25 listopada 1971 r., sygn. VI KZP 40/71, LEX nr 1830.

³⁴⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 grudnia 1974 r., sygn. I KRN 37/74, LEX nr 18938.

³⁴⁶ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 listopada 1997 r., sygn. II KKN 277/96, LEX nr 2423.

ochrony art. 186 § 1 i 2 k.k. z 1969 r. wyróżnił prawa alimentacyjne, przysługujące uprawnionemu z mocy ustawy lub orzeczenia sądu³⁴⁷.

Trafne wydaje się jednak stanowisko W. Świdy, który podawał, że przedmiotem ochrony przestępstwa niealimentacji była zarówno rodzina, jak i opieka. Odnosząc się bowiem do treści art. 186 § 2 k.k. z 1969 r. należało stwierdzić, że ochroną objęci są nie tylko członkowie rodziny, uprawnieni do alimentów, ale także osoby, które uzyskały prawo do świadczenia w inny sposób, np. z tytułu renty powypadkowej. Ogólnie rzecz ujmując, według powołanego autora przedmiotem ochrony na gruncie art. 186 k.k. z 1969 r. był interes osób alimentowanych w otrzymaniu należnych im świadczeń pieniężnych³⁴⁸. J. Śliwowski z kolei twierdził, że przedmiotem ochrony przestępstwa niealimentacji jest zapewnienie środków do zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych osób uprawnionych do alimentów – czy to członków rodziny czy innych osób najbliższych³⁴⁹. Stanowisko to jednak nie wydaje się do końca trafne, bowiem art. 186 § 2 k.k. z 1969 r. ochroną obejmował każdą osobę, względem której obowiązek łożenia na utrzymanie został stwierdzony w prawomocnym lub wykonalnym orzeczeniu sądu.

W tym kontekście należy również przytoczyć stanowisko D. Gajdus, według której przedmiotem ochrony art. 186 k.k. z 1969 r. były prawa alimentacyjne przysługujące osobom w nim wskazanym, zarówno z mocy ustawy, jak i orzeczenia sądowego³⁵⁰. Podobnie A. Ratajczak wskazywał, że przepis ten chronił nie tylko najbliższą rodzinę sprawcy, ale także prawa każdej osoby uprawnionej do alimentacji na podstawie prawomocnego lub wykonalnego orzeczenia sądu. Co za tym idzie, mając na względzie treść art. 186 § 2 k.k. z 1969 r. autor ten jako przedmiot ochrony wskazywał również wymiar sprawiedliwości w zakresie realizacji orzeczeń sądowych³⁵¹. Podobnie O. Chybiński wyróżniał dodatkowy przedmiot ochrony w postaci wymiaru sprawiedliwości³⁵². Zdaniem tego autora bezpośrednim przedmiotem

³⁴⁷ Uchwała Sądu Najwyższego cała izba SN – Izba Karna z dnia 9 czerwca 1976 r., sygn. VI KZP 13/75, LEX nr 19141.

³⁴⁸ W. Świda, *Prawo karne*, Warszawa 1978, s. 544-545; por. A. Komadowska, *Rodzina i opieka jako przedmiot ochrony w prawie karnym*, w: *Ochrona dziecka w prawie publicznym*, M. Bartnik, M. Bielecki, J. Parchomiuk, B. Uljasz (red.), Tomaszów Lubelski–Lublin 2008, s. 171.

³⁴⁹ J. Śliwowski, *Prawo karne, wydanie drugie poprawione i uzupełnione*, Warszawa 1979, s. 411; także: A. Tobis, *Główne przestępstwa przeciwko rodzinie. Charakterystyka prawna i skuteczność kary pozbawienia wolności*, Poznań 1980, s. 65.

³⁵⁰ D. Gajdus, w: *Prawo...*, s. 364.

³⁵¹ A. Ratajczak, w: *System prawa karnego. O przestępstwach w szczególności*, I. Andrejew, L. Kubicki, J. Waszczyński (red.), Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk - Łódź, 1989, s. 308; A. Ratajczak, *Przestępstwa przeciwko rodzinie opiece i młodzieży w systemie polskiego prawa karnego (Zagadnienia wybrane)*, Warszawa 1980, s. 188.

³⁵² O. Chybiński, w: *Prawo karne. Część szczególna*, O. Chybiński, W. Gutekunst, W. Świda (red.), Wrocław - Warszawa 1980, s. 271.

ochrony przestępstwa niealimentacji była rodzina, zaś w odniesieniu do osób niebędących członkami rodziny sprawcy, lecz uprawnionych do alimentów na podstawie orzeczeń sądowych - prawo do alimentacji w ogóle³⁵³.

Odnosząc przedmiotowe rozważania do obecnego k.k., należy najpierw zastanowić się, jakie dobro chronione było na gruncie art. 209 § 1 k.k. w brzmieniu przed nowelizacją z 23.03.2017 r. Zdaniem A. Marka, przedmiotem ochrony art. 209 § 1 k.k. były prawidłowe stosunki rodzinne i realizacja obowiązku opieki w jej materialnym wymiarze wobec osób, które nie są w stanie samodzielnie zaspokoić swoich potrzeb materialnych. Poza osobami najbliższymi, ochroną omawianego przepisu – według powołanego autora – objęte były także inne osoby, względem których obowiązek alimentacyjny został orzeczony wyrokiem sądowym³⁵⁴. Również M. Szwarczyk jako przedmiot ochrony art. 209 § 1 k.k. wskazywał stosunki wynikające z więzów rodzinnych lub opieki, polegające przede wszystkim na zaspokajaniu materialnych potrzeb osób niesamodzielnych finansowo. Ponadto autor ten wyróżniał jako przedmiot ochrony prawa alimentacyjne, wynikające zarówno z przepisów prawa rodzinnego, jak i orzeczeń sądowych³⁵⁵. Podobnie M. Mozgawa jako przedmiot ochrony wyróżniał rodzinę i instytucję opieki w jej materialnym aspekcie – zarówno w odniesieniu do osób najbliższych, jak i uprawnionych na mocy orzeczenia sądowego lub ustawy³⁵⁶.

Kategorycznie swoje stanowisko w kwestii przedmiotu ochrony wyraził także Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 28 marca 2002 r.³⁵⁷ Udzielając odpowiedzi na pytanie, czy wypłata świadczeń z funduszu alimentacyjnego za sprawcę przestępstwa niealimentacji sprawia, że dobro prawne Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, jako dysponenta tego funduszu, jest bezpośrednio naruszone, a co za tym idzie, czy podmiot ten może występować w postępowaniu karnym jako pokrzywdzony, Sąd Najwyższy wskazał, że skoro przedmiotem ochrony przestępstwa z art. 209 § 1 k.k. są rodzina i opieka, a także materialne podstawy egzystencji osób uprawnionych do alimentów na podstawie ustawy bądź orzeczenia sądowego, to Zakładu Ubezpieczeń Społecznych nie sposób uznać za pokrzywdzonego takim czynem zabronionym³⁵⁸.

³⁵³ *Ibidem*.

³⁵⁴ A. Marek, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. V, A. Marek, LEX 2010, teza 1.

³⁵⁵ M. Szwarczyk, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. VII, T. Bojarski (red.), LEX 2016, teza 2.

³⁵⁶ M. Mozgawa, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. VII, M. Mozgawa (red.), LEX 2015, teza 1; por. K. Majchrzak, *Ochrona rodziny w świetle przepisów rozdziału XXVI polskiego kodeksu karnego*, w: *Problemy małżeństwa i rodziny w prawodawstwie polskim, międzynarodowym i kanonicznym*, R. Sztuchmiller, J. Krzywkowska, M. Paszkowski (red.), Olsztyn 2017, s. 98.

³⁵⁷ Uchwała Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 28 marca 2002 r., sygn. I KZP 6/02, Legalis nr 52753.

³⁵⁸ *Ibidem*.

Z kolei Z. Siwik określał przedmiot ochrony art. 209 § 1 k.k. wężiej – jako ochronę opieki w jej materialnym aspekcie, tj. opiekę alimentacyjną, która przysługuje osobie uprawnionej z mocy ustawy lub orzeczenia sądowego³⁵⁹. Tożsame stanowisko prezentował J. Kosonoga³⁶⁰. Autor ten, odwołując się do przytoczonego już stanowiska A. Ratajczaka³⁶¹, opowiadał się również za tym, by jako dalszy przedmiot ochrony przestępstwa niealimentacji przyjąć ochronę wymiaru sprawiedliwości w zakresie realizacji orzeczeń sądowych, jeżeli obowiązek alimentacyjny wynikał właśnie z orzeczenia, a nie wprost z ustawy³⁶². Również według A. Wąska i J. Warylewskiego ochroną na gruncie art. 209 § 1 k.k. objęte było prawo do opieki alimentacyjnej³⁶³.

Natomiast S. Hypś, kwestionował opiekę jako dobro samo w sobie, podnosząc, że ochronie podlegał obowiązek opieki, a nie uprawnienie do niej. Swoje stanowisko argumentował zaś tym, że sprawca podlegał odpowiedzialności nie bezpośrednio za to, że osoba uprawniona do opieki jej nie otrzymała, a za fakt uchylania się od swojego obowiązku³⁶⁴. Obowiązek opieki jako dobro prawne, chronione na gruncie art. 209 § 1 k.k., wymienił również Sąd Najwyższy³⁶⁵. Z poglądem tym – w odniesieniu do powołanego postanowienia Sądu Najwyższego – nie zgodził się A. Wąsek, wyjaśniając, że przedmiotem ochrony na gruncie omawianego przepisu nie był obowiązek opieki, a uprawnienie do niej. Obowiązek zaś w naturalny sposób stanowił korelat uprawnienia po drugiej stronie³⁶⁶. Zasadne raczej jest przyjąć, że art. 209 § 1 k.k. chroni prawo do opieki, nie zaś obowiązek jej wykonywania. Trudno zgodzić się z przedstawionym powyżej stanowiskiem S. Hypsia i Sądu Najwyższego. Gdyby bowiem przyjąć taki tok rozumowania, należałoby uznać, że ochroną prawną objęty jest dłużnik, a nie wierzyciel. To zaś przeczy zasadom logiki. Nie można przecież chronić danej

³⁵⁹ Z. Siwik, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. V, M. Filar (red.), LEX 2016, teza 1.

³⁶⁰ J. Kosonoga, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, R. Stefański (red.), Legalis 2015, teza 2.

³⁶¹ A. Ratajczak, w: *System...*, s. 308.

³⁶² J. Kosonoga, *Art. 209...*, Legalis 2015, teza 4.

³⁶³ A. Wąsek, J. Warylewski, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz do artykułów 117-221. Tom I*, wyd. 4, Legalis 2010, nb. 14.

³⁶⁴ S. Hypś, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. 1, A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), Legalis 2013, nb. 6; S. Hypś, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz do artykułów 117-221*, wyd. 1, M. Królikowski, M. Zawłocki (red.), Legalis 2013, nb. 12.

Stanowisko to popiera także J. Jodłowski, wskazując, że sprawca niealimentacji podlega odpowiedzialności karnej bezpośrednio za to, że uchyla się od obowiązku łożenia na utrzymanie uprawnionego, a dopiero pośrednio za to, że osoba uprawniona należnego jej świadczenia nie otrzymała. Zob. J. Jodłowski, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Część I. Komentarz do art. 117-211a*, W. Wróbel, A. Zoll (red.), LEX 2017, teza 7a.

³⁶⁵ V KKN 47/01, LEX nr 47625.

³⁶⁶ A. Wąsek, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz do części szczególnej*, wyd. 3, A. Wąsek (red.), Legalis 2006, nb. 9; A. Wąsek, J. Warylewski, *Art. 209...*, nb. 12.

osoby przed jej własnymi błędami. To uprawnionemu w tym przypadku udzielana jest ochrona i swoiste zabezpieczenie jego roszczeń.

Wskutek nowelizacji z 23.03.2017 r. całkowitemu przemodelowaniu uległ typ podstawowy przestępstwa niealimentacji (szerzej w Rozdziale 3). Oderwanie odpowiedzialności karnej za niealimentację od wystąpienia skutku w postaci narażenia uprawnionego na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, a także zastąpienie sformułowania „obowiązek opieki” określeniem – jak się wydaje – węższym, tj. „obowiązek alimentacyjny”, sprawiają, że jako niezbędne jawi się ponowne zrewidowanie wyrażanych dotąd w doktrynie i orzecznictwie poglądów w zakresie dobra prawnego, chronionego na gruncie art. 209 § 1 i 1a k.k.

Odnosząc się w pierwszej kolejności do motywów wskazanych w uzasadnieniu rządowego projektu ustawy - o zmianie ustawy Kodeks karny³⁶⁷ należy zauważyć, że celem nowelizacji miało być wzmocnienie realizacji obowiązku opieki przez zaspokojenie materialnych potrzeb osób, które nie są w stanie ich samodzielnie zaspokoić. Powyższe - w świetle zmian wprowadzonych nowelizacją k.k. z 23.03.2017 r. może budzić jednak wątpliwości. Skoro bowiem art. 209 § 1 k.k. w obecnym brzmieniu został całkowicie pozbawiony związku z sytuacją materialną osoby uprawnionej, to trudno mówić w tym przypadku o ochronie podstawowych potrzeb materialnych uprawnionych osób. Dobro to znajduje bowiem wyraz dopiero w typie kwalifikowanym (art. 209 § 1a), który surowsze zagrożenie karą uzależnia od wystąpienia skutku w postaci narażenia osoby uprawnionej na niemożność ich zaspokojenia.

Odwołując się z kolei do wypowiedzi przedstawicieli doktryny na temat przedmiotu ochrony przestępstwa niealimentacji, należy w pierwszej kolejności podkreślić, że problem przemodelowania typu podstawowego przestępstwa, zdaje się być nieco niedostrzegany, a rozważania na temat przedmiotu ochrony na gruncie art. 209 § 1 i 1a k.k., niekiedy automatycznie powielane w takiej samej postaci jak w brzmieniu przepisu przed nowelizacją. Wydaje się natomiast, że skoro ustawodawca wprowadził określoną zmianę, to była ona celowa i miała czemuś służyć, a co za tym idzie należałoby rozważyć konsekwencję wynikającą z takiego zabiegu legislacyjnego.

³⁶⁷ Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy - Kodeks karny z dnia 3 stycznia 2017 r., druk nr 1193.

Tak zdaniem B. Gadeckiego, przedmiotem ochrony przestępstwa z art. 209 § 1 k.k. jest zarówno stosunek opieki, jak i prawidłowe funkcjonowanie rodziny³⁶⁸. Z kolei według J. Lachowskiego dobrem chronionym na gruncie art. 209 § 1 k.k. są prawo do godnej egzystencji oraz prawo do zabezpieczenia materialnego tych osób, które nie mają możliwości samodzielnie się utrzymać³⁶⁹. Podobnie M. Mozgawa podaje, że przedmiot ochrony przestępstwa niealimentacji stanowią zarówno rodzina, jak i opieka, bowiem przepis ten ma na celu ochronę materialnych podstaw egzystencji oraz praw uprawnionego do alimentacji, wynikających z orzeczenia sądowego lub ustawy³⁷⁰. J. Kosonoga, podtrzymując prezentowane przed nowelizacją z 23.03.2017 r. stanowisko, wskazuje, że ustawodawca penalizując niealimentację, ochroną obejmuje prawo do opieki alimentacyjnej, w szczególności poprzez zapewnienie materialnych podstaw egzystencji osobom najbliższym wobec sprawcy³⁷¹. Także J. Jodłowski jako dobra chronione na gruncie art. 209 § 1 k.k. wyróżnia rodzinę i obowiązki opieki, a w szczególności zabezpieczenie materialnych podstaw egzystencji osób uprawnionych do świadczeń alimentacyjnych na podstawie orzeczenia sądowego lub ustawy³⁷². Również S. Hypś, w części prezentowany pogląd podtrzymuje, wskazując, że ochroną objęte jest zabezpieczenie materialnych podstaw egzystencji osoby uprawnionej do świadczeń alimentacyjnych, a także, iż ochroną objęty jest obowiązek świadczenia opieki, realizowany głównie w rodzinie, ale i poza nią³⁷³. A Muszyńska zaś, odwołując się do wprowadzonej nowelizacji z 23.03.2017 r., zwraca uwagę, że w związku z zastąpieniem określenia „obowiązek opieki” sformułowaniem „obowiązek alimentacyjny”, ochroną objęty jest przede wszystkim obowiązek opieki alimentacyjnej³⁷⁴. M. Małecki lakonicznie zauważa jedynie, że uchylenie się od alimentacji jest atakiem na dobro prawne rodziny, polegające na nienależytym wykonywaniu opieki nad własnym dzieckiem³⁷⁵. Według J. Kuleszy przedmiotem ochrony są dobra prawne osoby uprawnionej do alimentów, w tym jej interesy

³⁶⁸ B. Gadecki, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Art. 1-316. Komentarz*, B. Gadecki (red.), Legalis 2023, Legalis, nb. 2;

³⁶⁹ J. Lachowski, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. III, V. Konarska-Wrzošek (red.), LEX 2023, teza 1.

³⁷⁰ M. Mozgawa, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, Kulik (red.), LEX 2025, teza 2.

³⁷¹ J. Kosonoga, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. 7, R. Stefański (red.), Legalis 2025, nb. 1.

³⁷² J. Jodłowski, *Art. 209...*, teza 7.

³⁷³ S. Hypś, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz do artykułów 117-221. Tom I. Wyd. 5*, M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), Legalis 2023, nb. 16; S. Hypś, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. 8, A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), Legalis 2024, nb. 8; por. Ł. Rosiak, *Dobro chronione w ramach dyspozycji art. 209 kk.*, Jurysta 2017, nr 11, s. 20-21.

³⁷⁴ A. Muszyńska, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, J. Giezek (red.), LEX 2021, teza 3.

³⁷⁵ M. Małecki, *Karne prawo - podobieństwo przestępstw w rozumieniu art. 115 § 3 kodeksu karnego. Glosa do postanowienia SN z dnia 30 marca 2016 r., I KZP 23/15*, Orzecznictwo Sądów Polskich 2017, nr 3, s. 30.

majątkowe. Jako przedmiot ochrony indywidualny dalszy autor wskazuje prawidłowe wykonywanie obowiązku opieki w jej materialnym aspekcie³⁷⁶.

Dobro chronione na gruncie art. 209 § 1 i 1a k.k. stanowi także przedmiot rozważań sądów powszechnych. Przykładowo, zdaniem Sądu Rejonowego w Nysie uchylanie się od obowiązku alimentacyjnego atakuje prawa osób uprawnionych do alimentacji, co powoduje zagrożenie dla prawidłowego funkcjonowania rodziny oraz wykonywania opieki³⁷⁷. Podobnie Sąd Rejonowy w Puławach, koncentrując się przede wszystkim na zaspokajaniu podstawowych potrzeb życiowych uprawnionego, wywodzi, że dobrem chronionym w art. 209 k.k. jest prawo do opieki alimentacyjnej³⁷⁸. Również zdaniem Sądu Rejonowego w Wołominie przedmiotem ochrony w art. 209 § 1 i 1a k.k. jest obowiązek opieki, a zamach na to dobro prawne zagraża prawu do godnych warunków egzystencjalnych uprawnionego³⁷⁹.

Ustalenie przedmiotu ochrony przestępstwa niealimentacji ma również bezpośredni wpływ na rozstrzygnięcie spornej kwestii - czy okoliczność oddalenia powództwa o ustalenie ojcostwa oraz powództwa o alimenty – wcześniej zasądzonego nieprawomocnym, lecz wykonalnym wyrokiem sądu I instancji, daje podstawę do wznowienia postępowania na korzyść oskarżonego. Rozważania w tym zakresie czynił Sąd Najwyższy już na gruncie k.k. z 1932 r. W uchwale z dnia 13 sierpnia 1959 r. stwierdził, że wyrok taki nie stanowił podstawy do wznowienia postępowania i nie uchylał odpowiedzialności karnej sprawcy, który umyślnie i złośliwie nie realizował nałożonego nań obowiązku utrzymywania innej osoby³⁸⁰. Odwrotne stanowisko zajął jednak w wyroku z dnia 8 grudnia 1962 r., wskazując, że przedmiotem ochrony prawnokarnej art. 201 k.k. z 1932 r. była opieka i nadzór, a co za tym idzie skazanie w takim przypadku byłoby niesłuszne, bowiem oskarżony faktycznie nigdy nie miał obowiązku alimentowania. Omawiany przepis nie miał na celu ochrony powagi czy wykonalności orzeczenia sądowego, a prawa do alimentacji, które w tym przypadku nie istniało³⁸¹.

Na kanwie tych dwóch orzeczeń Sąd Najwyższy w składzie 7 sędziów w dniu 18 czerwca 1966 r. wydał uchwałę, w której opowiedział się za drugim z przytoczonych stanowisk.

³⁷⁶ J. Kulesza, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, J. Kulesza (red.), LEX 2025, teza 1.

³⁷⁷ Wyrok Sądu Rejonowego w Nysie z dnia 1 października 2019 r., sygn. II K 15/19, LEX nr 2762789.

³⁷⁸ Wyrok Sądu Rejonowego w Puławach z dnia 6 lutego 2019 r., sygn. II K 173/18, LEX nr 2668572.

³⁷⁹ Wyrok Sądu Rejonowego w Wołominie z dnia 17 października 2018 r., sygn. II K 658/18, LEX nr 2603394; Wyrok Sądu Rejonowego w Wołominie z dnia 5 grudnia 2018 r., sygn. II K 784/18, LEX nr 2610395.

³⁸⁰ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 13 sierpnia 1959 r., sygn. VI KO 31/59, LEX nr 169808.

³⁸¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 grudnia 1962 r., sygn. V K 721/62, LEX nr 136433; zob. także: wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 grudnia 1962 r., sygn. V K 121/62, LEX nr 1632989.

W uzasadnieniu wskazano, iż zasadność tej wykładni wynikała przede wszystkim z umiejscowienia art. 201 k.k. z 1932 r. w Rozdziale XXXI, zatytułowanym „Przestępstwa przeciwko opiece i nadzorowi”. Tym samym – w razie stwierdzenia przez sąd cywilny, że oskarżony nie był ojcem małoletniego, należało przyjąć, że dziecko to w rzeczywistości nie miało prawa do alimentowania go przez oskarżonego. To bowiem prawo do alimentacji podlegało ochronie, nie zaś powaga lub wykonalność orzeczenia sądu cywilnego, ten obowiązek stwierdzającego³⁸². Pogląd ten poparła D. Sosnowska, wskazując, że błąd sądu w zakresie ustalenia obowiązku alimentacyjnego nie może skutkować odpowiedzialnością karną osoby niewinnej. Autorka tym samym wyklucza, by jako uboczny przedmiot ochrony traktować wymiar sprawiedliwości³⁸³.

Podobnie również M. Borodziuk – już na gruncie art. 209 § 1 k.k. w obecnym brzmieniu, opowiada się za nieaktualnością skazania w sytuacji nieistnienia obowiązku alimentacyjnego, gdyż przedmiotem ochrony w przypadku przestępstwa niealimentacji są rodzina i opieka, nie zaś wymiar sprawiedliwości. Zdaniem powołanego autora jako społecznie szkodliwe można ocenić jedynie zachowanie polegające na uchylaniu się od obowiązku alimentacyjnego na szkodę osoby, której rzeczywiście prawo do alimentów przysługiwało³⁸⁴. Jako kolejny argument przemawiający przeciwko aktualności skazania w sytuacji nieistnienia obowiązku alimentacyjnego, autor ten wskazuje również to, że przestępstwo niealimentacji jest przestępstwem indywidualnym, a co za tym idzie może się go dopuścić tylko osoba, która posiada określoną cechę – w tym wypadku – jest zobowiązana do alimentowania na rzecz określonej osoby. Brak ustalenia pochodzenia dziecka od domniemanego sprawcy przestępstwa wyklucza zatem jego odpowiedzialność karną³⁸⁵. Słuszność powyższego poglądu potwierdza również J. Jodłowski, według którego celem art. 209 § 1 k.k. jest ochrona prawa do alimentacji, a nie powagi orzeczeń sądowych. Skoro zaś obowiązek taki faktycznie nigdy nie istniał, to brak jest przedmiotu ochrony i nie istnieje dobro, które miałyby być atakowane zachowaniem sprawcy. Odmienne stanowisko prowadziłyby zaś do pozorności chronionego dobra prawnego, tj. rodziny i opieki. Zgodzić należy się z powołanym autorem, iż normy prawa karnego nie mogą być abstrakcyjne, lecz nie dlatego, że są regulatorem stosunków społecznych, ale z tego

³⁸² Uchwała Sądu Najwyższego 7 sędziów z dnia 18 czerwca 1966 r., sygn. VI KZP 10/66, LEX nr 20836; por. E. Gaberle, A. Gaberle, *Glosa do uchwały SN z 18.VI.1966 r. VI KZP 10/66*, Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych 1969 poz. 74, s. 147-148.

³⁸³ D. Sosnowska, *Alimenty a prawo karne. Praktyka wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2012, s. 108.

³⁸⁴ M. Borodziuk, *Zakres kryminalizacji przestępstwa niealimentacji po nowelizacji w 2017 r.*, Prokuratura i Prawo, 2018, wyd. 4, s. 38; por. I. Andrejew, *Glosa do uchwały SN z 07.01.1967 r. VI KZP 46/66*, Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych 1967, poz. K 201, s. 366.

³⁸⁵ M. Borodziuk, *Zakres...*, s. 34.

względu, że stanowią ich odzwierciedlenie. *Ratio legis* omawianego przepisu nie pozwala zatem na skazanie osoby, która w rzeczywistości nigdy nie powinna być do alimentacji zobowiązana³⁸⁶.

Z kolei Sąd Apelacyjny we Wrocławiu stwierdził, że to charakter dóbr prawnych, które podlegają ochronie na gruncie art. 209 k.k., tj. dobro rodziny oraz opieka, stanowi uzasadnienie penalizacji uchylania się od obowiązku alimentacyjnego w omawianej sytuacji³⁸⁷. Jednocześnie - w ocenie tegoż sądu niewłaściwe byłoby przyjęcie, że wraz z uprawomocnieniem się wyroku ustalającego bezskuteczność uznania ojcostwa, nigdy nie istniał prawny stosunek między ojcem a dzieckiem. W konsekwencji zaś, nawet w sytuacji zerwania prawnej więzi ojcostwa, nie sposób pozbawić ochrony dobra prawnego w postaci opieki. Tym samym zachowanie skazanego nadal należałoby oceniać jako bezprawne w rozumieniu art. 209 § 1 k.k.³⁸⁸. Również M. Bereźnicki wskazywał, że w takiej sytuacji dochodzi do popełnienia czynu zabronionego, zaś przyjęcie stanowiska odmiennego może powodować wiele negatywnych konsekwencji dla uprawnionych, np. wstrzymywanie się z płaceniem alimentów do czasu zakończenia postępowania cywilnego, co może trwać długi czas³⁸⁹. Za przyjęciem odpowiedzialności karnej mimo uchylecia orzeczenia cywilnego o obowiązku alimentacyjnym opowiadał się również A. Kaftal. Autor ten jednak odnosił się w swej argumentacji przede wszystkim do niedopuszczalności tolerowania sytuacji, w której zobowiązany uchyla się od wykonywania obowiązku alimentacyjnego tylko z tego względu, że nie zgadza się z wyrokiem. Idąc tym tokiem rozumowania można dojść do wniosku, że istnieje przyzwolenie na niewykonywanie obowiązków wynikających z wyroków tylko dlatego, że zobowiązany się z nimi nie zgadza. W takiej zaś sytuacji istnieją środki prawne umożliwiające zmianę orzeczenia sądu i z nich należy skorzystać³⁹⁰.

Jak wynika z przytoczonych powyżej stanowisk zarówno doktryny, jak i orzecznictwa, niezależnie od przyjmowanego dobra prawnego, chronionego na gruncie art. 209 § 1 k.k., pojawiają się spory co do tego, czy fakt następczego stwierdzenia nieistnienia więzi ojcowskich pomiędzy zobowiązanym a uprawnionym wpływa na karalność uchylania się od alimentacji. Poza rozważaniami dotyczącymi przedmiotu ochrony należy zauważyć, że orzeczenie

³⁸⁶ J. Jodłowski, *Art. 209...*, teza 8a.

³⁸⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 5 listopada 2018 r., sygn. II Akz 755/18, LEX nr 2772214.

³⁸⁸ *Ibidem*.

³⁸⁹ M. Bereźnicki, *Glosa do uchw. SN z 18.6.1966 r., VI KZP 10/66*, Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych 1972, nr 2, s. 79.

³⁹⁰ A. Kaftal, *Glosa do wyr. SN z 8.12.1962 r., VK 121/62*, Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych 1965, nr 6, s. 278-279.

oddalające powództwo o ustalenie ojcostwa (czy też unieważniające uznanie ojcostwa) działa *ex tunc*³⁹¹, a więc od początku, a nie od chwili wydania przedmiotowego orzeczenia czy jego uprawnomocnienia. Jednocześnie Sąd Najwyższy wskazał, że charakter ten nie odnosi się do wszystkich skutków, a osoba, względem której zostało unieważnione uznanie ojcostwa, nie będzie uprawniona np. do żądania zwrotu wypłaconych alimentów³⁹².

Zdaniem A. Wąska i J. Warylewskiego, orzeczenie oddalające powództwo o ustalenie ojcostwa (względnie unieważniające uznanie dziecka) nie wpływa na uprzednią odpowiedzialność karną za przestępstwo niealimentacji³⁹³. Swoje stanowisko autorzy motywują tym, że przed uchyleniem orzeczenie nakładało na sprawcę obowiązek alimentacyjny, a zatem było źródłem praw alimentacyjnych, które podlegają ochronie na gruncie prawa karnego. Tym samym, nie dostrzegał on konieczności wyróżniania dodatkowego przedmiotu ochrony w postaci autorytetu wymiaru sprawiedliwości, powagi i wykonalności orzeczeń sądowych³⁹⁴. Mając zatem na względzie, że działanie *ex tunc* orzeczeń oddalających powództwo o ustalenie ojcostwa bądź unieważniających uznanie ojcostwa dotknięte jest ograniczeniem np. w zakresie obowiązku zwrotu alimentów pobranych przez osobę, która dotychczas uważała się za uprawnioną, należałoby stwierdzić, że *ratio legis* art. 209 § 1 k.k. przemawia również za stwierdzeniem braku podstaw do wznowienia postępowania na korzyść skazanego.

Ani przedstawione rozważania na temat aktualności skazania za niealimentację osoby pierwotnie niezobowiązanej do łożenia na utrzymanie uprawnionego, ani też wypowiedzi sformułowane w piśmiennictwie nie dają jednak precyzyjnej odpowiedzi na pytanie, jakie dobro prawne chronione jest na gruncie art. 209 § 1 i § 1a k.k.

W przypadku roszczeń alimentacyjnych mamy bowiem do czynienia ze szczególnym obowiązkiem obligacyjnym, będącym co prawda przejawem opieki, jednak znajdującym swe źródło w więzach rodzinnych. Rolą prawa karnego nie jest zaś zabezpieczanie wierzytelności. Tym samym nie wydaje się celowe, by jako przedmiot ochrony wskazywać interes osób alimentowanych do uzyskania należnych im świadczeń, czy też prawo do zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych (w odniesieniu do art. 209 § 1a k.k.). Wydaje się bowiem,

³⁹¹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 26 stycznia 2012 r., III CZP 91/11, LEX nr 1126435.

³⁹² *Ibidem*.

³⁹³ A. Wąsek, J. Warylewski, *Art. 209...*, nb. 23.

³⁹⁴ A. Wąsek, J. Warylewski, *Art. 209...*, nb. 24.

że przedmiot ochrony na gruncie art. 209 § 1 i § 1a k.k. należy ująć szerzej niż tylko z uwzględnieniem materialnego wymiaru alimentacji.

Odnosząc się do opieki jako przedmiotu ochrony przestępstwa niealimentacji należy się również pochylić nad zmianą dokonaną nowelizacją z 23.03.2017 r., tj. zastąpieniem określenia „obowiązek opieki” sformułowaniem „obowiązek alimentacyjny”. Choć oczywiście alimentacja jest przejawem opieki, to jednak zastanawiające jest, z jakiego powodu ustawodawca zrezygnował z uwypuklenia opieki w treści omawianego typu czynu zabronionego i czy zabieg ten miał na celu wyłączenie jej z katalogu dóbr chronionych na gruncie art. 209 § 1 k.k. Jednocześnie – jak już sygnalizowano – zmiana ta sprawiła, że poza zainteresowaniem art. 209 k.k. pozostają zobowiązania pozarodzinne, np. renta, co sprawia, że nie ma potrzeby wskazywania przedmiotu ochrony w odniesieniu do wierzytelności celem przypominających alimenty, lecz znajdujących swe źródło w prawie cywilnym, a nie rodzinnym.

Typ podstawowy zdaje się zatem wywoływać nieco więcej trudności w ustaleniu przedmiotu ochrony niż typ kwalifikowany, a lakoniczność większości przedstawicieli doktryny w tym zakresie rodzi jeszcze więcej pytań. W przypadku typu kwalifikowanego, stypizowanego w art. 209 § 1a k.k., słuszne wydaje się bowiem przyjęcie, że - najogólniej rzecz ujmując - chroni on dobro prawne, jakim jest rodzina – prawidłowość jej funkcjonowania, należyte sprawowanie opieki w jej obrębie i możliwość realizacji funkcji opiekuńczo-wychowawczej. Jako trafne jawi się również spostrzeżenie S. Hypsia, że rodzina do harmonijnego rozwoju i prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie potrzebuje środków materialnych. Ta podstawowa komórka społeczna nie może prawidłowo pełnić swojej funkcji, gdy brak jej pieniędzy na zaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych³⁹⁵. Tym samym niedostarczanie środków utrzymania realnie atakuje dobro, jakim jest rodzina, bowiem negatywnie wpływa na jej funkcjonowanie, jednocześnie zagrażając prawidłowemu sprawowaniu opieki.

W odniesieniu do typu podstawowego zauważyć należy, że, skoro uchylanie się od obowiązku alimentacyjnego nie powoduje wystąpienia skutku w postaci narażenia uprawnionego na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, to w wielu przypadkach brak alimentów nie zakłóci również prawidłowego funkcjonowania rodziny. Tym samym wydaje się, że w kontekście czynu z art. 209 § 1 k.k. wskazanie wyłącznie rodziny jako

³⁹⁵ S. Hypś, *Art. 209...*, M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), Legalis 2023, nb. 1; S. Hypś, *Art. 209...*, A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), Legalis 2024, nb. 1.

dobra chronionego prawem nie stanowi dostatecznego uzasadnienia penalizacji tego typu. Zauważyć należy, że każdy rodzic obowiązany jest do opieki nad dzieckiem – jak wynika z art. 96 § 1 k.r.o. – rodzice mają obowiązek troszczyć się o fizyczny i duchowy rozwój dziecka i należycie przygotowywać je do pracy dla dobra społeczeństwa, z uwzględnieniem uzdolnień dziecka. Co oczywiste, do odpowiedniego rozwoju małoletniego potrzebne są nie tylko odpowiednie wychowanie i wsparcie emocjonalne i duchowe, ale również środki materialne, umożliwiające utrzymanie.

Fakt powołania na świat potomstwa niesie za sobą określone prawa i obowiązki, a jednym z nich jest obowiązek alimentacyjny. W przypadku rozstania rodziców i sprawowania bieżącej pieczy nad dzieckiem przez jedno z nich, niejednokrotnie obowiązek opieki drugiego rodzica ograniczony jest głównie (a niekiedy wyłącznie) do świadczenia alimentacyjnego. Na uwagę w tym zakresie zasługuje stanowisko A. Gaberle, wyrażone jeszcze na gruncie k.k. z 1969 r., jednak - jak się wydaje - zachowujące aktualność. Autor ten wskazywał, że przestępstwo formalne niealimentacji błędnie postrzegane jest jako „więzienie za długi”, a rozumowanie takie (które również wielokrotnie pojawiało się w związku z nowelizacją z 23.03.2017 r.) nie uwzględnia zupełnie *ratio legis* karania niealimentacji. Należy zgodzić się z tym, że podstawą penalizacji czynu z art. 209 k.k. nie jest sam fakt niepłacenia alimentów, a negatywna postawa sprawcy wobec obowiązku alimentacyjnego, skutkująca uchylaniem się od ciężącego na nim zobowiązania, którą należy ocenić jako moralnie negatywną i skierowaną przeciwko dobru dziecka, objętego ochroną prawa³⁹⁶.

Rację ma zatem A. Gaberle podkreślając, że nawet systematyczne alimentowanie nie jest równoważne z codziennym trudem wkładanym w opiekę nad dzieckiem i jego wychowaniem. Tym bardziej zatem, jeżeli rodzic – na którym ciąży obowiązek opieki nad potomkiem – nie chce podjąć się tego trudu nawet w tak najprostszym jego aspekcie, jakim jest łożenie na utrzymanie dziecka, to zachowanie to godzi w podstawowe wartości społeczne i winno być penalizowane³⁹⁷. Być może zatem dostatecznym uzasadnieniem dla kryminalizacji niealimentacji w typie podstawowym jest przyjęcie, że swoje źródło znajduje ona w etycznym obowiązku wynikającym z faktu bycia rodzicem, zaś uchylanie się od alimentów atakuje w uniwersalne dobro jakim jest rodzina i podstawowy, można by rzec najprostszy do spełnienia, obowiązek wynikający z określonych więzów pokrewieństwa.

³⁹⁶ Ł. Barański, *Niealimentacja a prawo karne*, w: *Dobro dziecka w ujęciu interdyscyplinarnym*, E. Kabza, K. Krupa-Lipińska (red.), Toruń 2016, s. 193.

³⁹⁷ A. Gaberle, *Narażenie na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych jako znamień przestępstwa niealimentacji*, *Nowe Prawo* 1972, numer 7-8, s. 1098.

Rozważając dobro chronione na gruncie art. 209 § 1 k.k. należy również zastanowić się nad ewentualną zasadnością wyróżnienia ubocznego przedmiotu ochrony w postaci ochrony wymiaru sprawiedliwości, powagi czy wykonalności orzeczenia stwierdzającego obowiązek alimentacji. Z pozoru mogłoby się wydawać, że rozwiązanie to dawałoby trafniejsze uzasadnienie aksjologiczne dla karania niealimentacji, a proporcjonalność tego typu czynu zabronionego budziłaby mniejsze wątpliwości. Niemniej jednak, nie można tracić z pola widzenia tego, że źródłem obowiązku alimentacyjnego nie jest orzeczenie sądowe, a ustawa. Orzeczenie zaś jedynie precyzuje obowiązek co do wysokości, nie jest jednak jego źródłem³⁹⁸. Wydaje się zatem, że ochrona wymiaru sprawiedliwości czy też powagi orzeczeń sądowych nie odzwierciedla istoty penalizacji niealimentacji, która swe źródło znajduje – jak się wydaje – w konieczności ochrony rodziny i opieki.

Na zakończenie rozważań dotyczących przedmiotu ochrony przestępstwa niealimentacji warto również zauważyć za V. Konarską-Wrzosek, że art. 209 k.k. swoją ochroną obejmuje jedynie finansowy aspekt obowiązku alimentacyjnego, nie zabezpieczając realizacji aspektu osobistego opieki, polegającego na staraniach o wychowanie dziecka³⁹⁹. Z perspektywy dobra dziecka należałoby zadać sobie natomiast pytanie, czy większą wartością jest zapewnienie sprawnej opieki alimentacyjnej poprzez łożenie określonej sumy pieniężnej, czy też zapewnienie trwałych relacji i regularnych kontaktów małoletniego z rodzicem, który z nim nie mieszka. Jak słusznie podkreślała M. Łopatkowa – choć w niekwestionowany sposób istotne jest zapewnianie potrzeb materialnych, to znacznie bardziej wartościowa dla dziecka jest z pozoru błaha rozmowa niżli kilkudziesięciotysięczny wkład na mieszkanie. Ważniejsze jest bowiem zaspokajania potrzeb emocjonalnych niż bytowych⁴⁰⁰. Wydaje się zatem raczej mieć A. Gaberle, który wskazywał, że alimenty są łatwym i wymiernym wskaźnikiem⁴⁰¹. Choć opieka w jej osobistym aspekcie jest bardziej doniosłą wartością aniżeli materialna alimentacja, to jednak zjawisko niealimentacji jest najbardziej uchwytnej i zauważalnej formą porzucenia dziecka i ataku na dobra prawne, jakimi z całą pewnością są rodzina i opieka.

Zatem – jak się wydaje – dobrem prawnym chronionym na gruncie art. 209 § 1 i § 1a k.k. jest przede wszystkim opieka. Obowiązek alimentacyjny stanowi bowiem jej najbardziej podstawowy przejaw i jest najprostszą formą realizacji obowiązku opieki rodzica względem

³⁹⁸ Por. M. Paprocki, *Wykładnia artykułu 209 Kodeksu karnego po nowelizacji z dnia 23 marca 2017 r. – zagadnienia intertemporalne*, Probacja 2017, nr 3, s. 132.

³⁹⁹ V. Konarska-Wrzosek, *Ochrona dziecka w polskim prawie karnym*, Toruń 1999, s. 142.

⁴⁰⁰ M. Łopatkowa, *Samotność dziecka*, Warszawa 1989, s. 17.

⁴⁰¹ A. Gaberle, *Narażenie...*, s. 1098.

dziecka (to bowiem w odniesieniu do tej relacji najczęściej mowa zarówno o obowiązku alimentacyjnym jak i niealimentacji). W dalszej kolejności, szczególnie w odniesieniu do typu kwalifikowanego, wskazać należy również na objęcie ochroną rodziny i prawidłowości jej funkcjonowania, które wobec braku środków na utrzymanie może być zagrożone.

3.3. Podmiot przestępstwa

Obecnie z treści art. 209 § 1 k.k. wynika, że odpowiedzialności karnej za przestępstwo niealimentacji może podlegać ten tylko, na kim ciąży obowiązek alimentacyjny określony co do wysokości orzeczeniem sądowym, ugodą zawartą przed sądem albo innym organem albo inną umową. Mimo wprowadzanych zmian w treści omawianego przepisu, podobnie na gruncie k.k. z 1932 r. odpowiedzialności karnej podlegał podmiot, na którym ciążył z mocy ustawy (art. 201 § 1 k.k. z 1932 r.) lub orzeczenia sądowego (art. 201 § 2 k.k. z 1932 r.) obowiązek łożenia na utrzymanie innej osoby⁴⁰². Również na gruncie k.k. z 1969 r. przestępstwa niealimentacji mógł dopuścić się tylko ten, na kim ciążył prawny obowiązek alimentacyjny⁴⁰³. Także na gruncie obecnie obowiązującego k.k. – przed nowelizacją z 23.03.2017 r. podmiotem przestępstwa niealimentacji była osoba, na której ciążył z mocy ustawy lub orzeczenia sądowego obowiązek łożenia na utrzymanie innej osoby⁴⁰⁴.

Na gruncie k.k. z 1932 r. podmiotem przestępstwa niealimentacji wobec osób najbliższych mógł być zatem tylko ten, na kim ciążył ustawowy obowiązek łożenia na utrzymanie. Przykładowo niewywiązanie się z obowiązku powstałego wskutek zawarcia umowy, nie było penalizowane. Niemniej jednak umowa mogła zostać zawarta np. w celu doprecyzowania wysokości ustawowego obowiązku alimentacyjnego⁴⁰⁵. Istnienie bądź nieistnienie ustawowego obowiązku alimentacyjnego podlegało zaś ocenie sądu karnego⁴⁰⁶. Przestępstwa niealimentacji mogła dopuścić się również osoba, na której ciążył obowiązek

⁴⁰² J. Nisenson, M. Siewierski, *Kodeks karny i Prawo o wykroczeniach Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. (Dz. U. R. P. Nr. 60 poz. 571 i 572) z komentarzem, opartym na uzasadnieniu Komisji Kodyfikacyjnej i orzecznictwie Sądu Najwyższego, zestawieniem odpowiednich przepisów dotychczasowych, objaśnieniami i skorowidzem wraz z przepisami wprowadzającymi i utrzymanymi w mocy przepisami uchylonymi kodeksów karnych*, Warszawa 1932, s. 108.

⁴⁰³ L. Falandysz, w: *Prawo karne. Część szczególna. Wybrane zagadnienia*, L. Lernell, A. Krukowski (red.), Warszawa 1969, s. 73; M. Siewierski, w: *Kodeks karny. Komentarz*, J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski (red.), Warszawa 1977, s. 477.

⁴⁰⁴ A. Marek, *Art. 209...*, teza 2.

⁴⁰⁵ S. Glaser, A. Mogilnicki, *Kodeks karny. Komentarz. Prawo o wykroczeniach. Przepisy wprowadzające. Tezy z orzeczeń Sądu Najwyższego. Wyciągi z motywów ustawodawczych*, Kraków 1934, s. 652.

⁴⁰⁶ J. Makarewicz, *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów 1932, s. 247.

łożenia na utrzymanie innej osoby, jeżeli został on stwierdzony orzeczeniem sądowym⁴⁰⁷. Niemniej jednak w każdym przypadku musiała istnieć podstawa prawna obowiązku alimentacyjnego, czy to w postaci ustawy czy orzeczenia sądowego⁴⁰⁸. Co ciekawe, J. Śliwowski jako przykład podmiotu zobowiązanego do łożenia na utrzymanie na podstawie orzeczenia sądowego, wskazywał uchylającego się od alimentacji ojca dzieci pozamażeńskich, którego ojcostwo zostało stwierdzone wyrokiem sądowym⁴⁰⁹. Wydaje się jednak, że w tym przypadku jedynie fakt pokrewieństwa pomiędzy zobowiązanym a uprawnionym został stwierdzony w orzeczeniu sądowym, zaś sam obowiązek alimentacyjny nadal wynikał z ustawy, nie zaś z wyroku.

Na gruncie k.k. z 1969 r. podmiot przestępstwa nie uległ zasadniczej zmianie względem k.k. z 1932. Temat ten nie stanowił również przedmiotu szczegółowych rozważań doktryny, zatem nie będzie rozwijany.

Jako zasadne jawi się natomiast pochylenie nad różnicą w określeniu podmiotu przestępstwa niealimentacji w obecnie obowiązującym k.k. – przed nowelizacją z 23.03.2017 r. oraz po jej wprowadzeniu. Podstawowa różnica polega bowiem na tym, że w dotychczasowym brzmieniu (a także na gruncie k.k. z 1932 r. oraz k.k. z 1969 r.) podmiotem przestępstwa niealimentacji mogła być osoba, na której ciążył obowiązek łożenia na utrzymanie innej osoby, znajdujący swoje źródło zarówno w ustawie, jak i w orzeczeniu sądowym. Wskutek nowelizacji z 23.03.2017 r. sformułowanie „obowiązek łożenia na utrzymanie” został zastąpiony określeniem „obowiązek alimentacyjny”. Ustawodawca wskazując zaś orzeczenie sądowe, ugodę zawartą przed sądem albo inny organem albo inną umowę, odwołuje się jedynie do wysokości obowiązku alimentacyjnego, a nie do jego źródła.

Obowiązek alimentacyjny swoje źródło znajduje natomiast wyłącznie w ustawie, tj. k.r.o. Został on zdefiniowany w art. 128 k.r.o., zgodnie z którym przez obowiązek alimentacyjny ustawodawca rozumie obowiązek dostarczania środków utrzymania, a w miarę potrzeby także środków wychowania. Stosunek alimentacyjny powstaje niezależnie od woli stron – z mocy prawa. Ma na celu przede wszystkim budowanie poczucia odpowiedzialności za członków rodziny i wzajemne umacnianie więzi⁴¹⁰. Jako oczywiste jawi się, że treść art. 209

⁴⁰⁷ J. Jamontt, E. Rappaport, *Kodeks karny r. 1932 z dostosowaniami do kodeksu tezami z orzeczeń Sądu Najwyższego, odpowiedniami ustępami uzasadnienia projektu komisji kodyfikacyjnej. Część szczególna*, Warszawa 1932, s. 275.

⁴⁰⁸ W. Makowski, *Kodeks karny. Komentarz*, wydanie trzecie, Warszawa 1937, s. 588-589

⁴⁰⁹ J. Śliwowski, w: *Prawo...*, s. 163.

⁴¹⁰ E. Dąbrowska, *Ochrona prawa do odpowiedniego życia dziecka ze szczególnym uwzględnieniem przestępstwa niealimentacji*, w: *Dobro dziecka w ujęciu interdyscyplinarnym*, E. Kabza, K. Krupa-Lipińska (red.), Toruń 2016, s. 175.

§ 1 k.k. odnosi się jedynie do obowiązku alimentacyjnego *sensu stricto*, tj. polegającego na dostarczaniu materialnych środków na utrzymanie uprawnionego⁴¹¹. W konsekwencji, rezygnacja

z orzeczenia sądowego jako źródła obowiązku alimentacyjnego samego w sobie, doprowadziła do tego, że poza zakresem penalizacji art. 209 § 1 i 1a k.k. znajduje się zachowanie polegające na uchylaniu się od obowiązku płacenia renty, o której mowa w art. 903 kodeksu cywilnego⁴¹², art. 913 k.c., czy 444 § 2 k.c. Jak słusznie bowiem zauważa J. Lachowski, żaden z tych obowiązków, choć może pełnić funkcję alimentacyjną (szczególnie w przypadku renty z art. 446 § 2 k.c.), nie jest obowiązkiem alimentacyjnym, a co za tym idzie nie mieści się w granicach penalizacji art. 209 § 1 i 1a k.k., a odmienne potraktowanie tego zobowiązania i uznanie go za obowiązek alimentacyjny, doprowadziłoby do zastosowania wykładni rozszerzającej na niekorzyść sprawcy, co w prawie karnym jest niedopuszczalne⁴¹³.

Z powołanego przepisu wynika również, że obowiązek ten obciąża krewnych w linii prostej oraz rodzeństwo. Ustawodawca nie wprowadza w tym zakresie dodatkowych ograniczeń, a zatem obowiązek ten będzie ciążył zarówno na rodzicach względem dzieci i odwrotnie, a także dziadkach, pradziadkach, wnuczkach, prawnuczkach itd. Obowiązek ten istnieje również pomiędzy siostrami i braćmi. Kolejność zobowiązania do świadczeń alimentacyjnych określona została w art. 129 § 1 k.r.o. i tak w pierwszej kolejności zobowiązani są zstępni przed wstępnymi, zaś wstępni przed rodzeństwem. W sytuacji, w której jest kilku zstępnych lub wstępnych, obowiązek obciąża najpierw krewnych bliższych stopniem. Zgodnie zaś z § 2, jeżeli jest kilku krewnych równych stopniem, wówczas obowiązek alimentacyjny będzie obciążał ich w częściach, które odpowiadają ich możliwościom zarobkowym i majątkowym.

W świetle k.r.o. obowiązek alimentacyjny może również wynikać z przysposobienia (art. 131 k.r.o.), więzów łączących dzieci z macochą lub ojczymem i odwrotnie – jeżeli przemawiają za tym zasady współżycia społecznego (art. 144 k.r.o.) oraz małżeństwa (art. 60 k.r.o.). Odnosząc się do ostatniego ze wskazanych przykładów, należy wskazać, że obowiązek ten ma specyficzny charakter, bowiem dotyczy małżonków rozwiedzionych, a więc istnieje mimo wygaśnięcia więzów łączących strony. Zgodnie z art. 60 § 1 k.r.o., do alimentów

⁴¹¹ J. Lachowski, *Art. 209...*, teza 1; A. Duda, D. Sokołowska, *Nowe granice kryminalizacji przestępstwa niealimentacji oraz mechanizmy redukcji karania według znowelizowanego brzmienia art. 209 k.k.*, *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych*, 2017, zeszyt 4, s. 30.

⁴¹² Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, Dz.U. z 2023 r. poz. 1610, dalej: k.c.

⁴¹³ J. Lachowski, *Art. 209...*, teza 3.

uprawniony jest ten małżonek, który nie został uznany za wyłącznie winnego rozkładu pożycia małżeńskiego (zatem małżonek niewinny w przypadku nieorzekania o winie albo orzeczenia wyłącznej winy drugiego małżonka, albo małżonek współwinny), który znajduje się w niedostatku. Wówczas alimenty powinny odpowiadać z jednej strony zakresowi usprawiedliwionych potrzeb uprawnionego, z drugiej możliwościom zarobkowym i majątkowym zobowiązanego. Obowiązek ten wygasa najpóźniej z upływem 5 lat od rozvodu, chyba że z uwagi na wyjątkowe okoliczności sąd postanowi inaczej (art. 60 § 3 k.r.o.). Z kolei w § 2 powołanego przepisu ustawodawca przewidział prawo do alimentów dla małżonka, którego sytuacja finansowa uległa istotnemu pogorszeniu wskutek rozvodu, w sytuacji, w której to drugi z małżonków został uznany za wyłącznie winnego rozkładu pożycia małżeńskiego. Małżonek niewinny nie musi w tej sytuacji znajdować się w niedostatku, a obowiązek ten nie jest ograniczony czasowo.

W każdym przypadku obowiązek alimentacyjny względem byłego małżonka ustaje z chwilą zawarcia przez uprawnionego nowego związku małżeńskiego (art. 60 § 3 k.r.o.). Zgodnie z art. 130 k.r.o. obowiązek alimentacyjny ciążyący na byłym małżonku wyprzedza obowiązek alimentacyjny innych krewnych uprawnionego małżonka (art. 130 k.r.o.). Co istotne dla rozważań dotyczących przestępstwa z art. 209 § 1 i 1a k.k., Sąd Najwyższy wskazał, że obowiązek alimentacyjny względem byłego małżonka ma taki sam charakter jak w przypadku roszczeń określonych w art. 128 k.r.o.⁴¹⁴, a zatem - jak się wydaje - również objęty jest prawnokarną ochroną.

Na marginesie należy bowiem zwrócić uwagę, że powołany art. 128 k.r.o. przewiduje, że obowiązek alimentacyjny może polegać również na dostarczaniu środków wychowania. Jak wynika z kolei z treści art. 135 § 2 k.r.o. - w przypadku wykonywania obowiązku alimentacyjnego względem dziecka, które nie jest w stanie utrzymać się samodzielnie albo wobec osoby niepełnosprawnej, realizacja tego obowiązku może polegać także w całości lub w części na osobistych staraniach o utrzymanie lub wychowanie uprawnionego. Znamienne jednak pod kątem określenia podmiotu przestępstwa jest jednak to, że ustawodawca w nowelizacji k.k. z 23.03.2017 r. odstąpił od penalizacji uchylania się od wszelkiego rodzaju świadczeń alimentacyjnych i ograniczył zakres karalności jedynie do czynności sprawczej polegającej na uchylaniu się od obowiązku łożenia świadczeń pieniężnych, określonych co do wysokości orzeczeniem sądowym, ugodą zawartą przed sądem albo innym organem, a także

⁴¹⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 czerwca 1976 r., sygn. III CRN 88/76, LEX nr 2027; także: G. Jędrejek, *Art. 60, w: Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany*, G. Jędrejek (red.), LEX 2019, teza 2.

inną umową. Jak się wydaje, art. 209 § 1 k.k. odnosi się zatem do obowiązku alimentacyjnego w takim zakresie, jaki został określony właśnie w art. 128 k.r.o.⁴¹⁵. To zaś prowadzi do zawężenia zakresu kryminalizacji przestępstwa niealimentacji, o czym była mowa w Rozdziale 3.

Powszechnie w doktrynie wskazuje się, że przestępstwo niealimentacji jest przestępstwem indywidualnym właściwym⁴¹⁶, co oznacza, że może się dopuścić go jedynie sprawca o zindywidualizowanych cechach, które zostały określone już w typie podstawowym czynu zabronionego⁴¹⁷. Należy dojść więc do wniosku, że podmiotem przestępstwa niealimentacji zarówno w typie podstawowym, jak i kwalifikowanym jest osoba, na której ciąży obowiązek alimentacyjny, określony w Dziale III k.r.o. oraz w innych przepisach do niego odsyłających.

3.4. Strona przedmiotowa

Wskutek zmian wprowadzonych nowelizacją z 23.03.2017 r., czynność sprawcza penalizowana w art. 209 § 1 k.k. polega obecnie na uchylaniu się od wykonania obowiązku alimentacyjnego, który został określony co do wysokości w orzeczeniu sądowym, ugodzie zawartej przed sądem albo innym organem albo w innej umowie. Jednocześnie karalność owego zachowania uzależniona jest od wysokości powstałej wskutek powyższego zachowania zaległości, która musi stanowić równowartość co najmniej 3 świadczeń okresowych albo też w przypadku świadczenia innego niż okresowe - winna wynosić co najmniej 3 miesiące.

W pierwszej kolejności jako zasadne jawi się pochylenie nad znamieniem czasownikowym, tj. „uchyla się”. W Słowniku Języka Polskiego jako jedno ze znaczeń tego czasownika wskazuje się „rozmyślnie nie wypełnić czegoś”⁴¹⁸.

⁴¹⁵ J. Lachowski, *Art. 209...*, teza 3; także: A. Duda, D. Sokołowska, *Nowe...*, s. 30-31.

⁴¹⁶ I. Andrejew, w: *Kodeks...* s. 548; L. Falandysz, w: *Prawo...*, s. 73; K. Buchała, *Prawo...*, s. 708; S. Lelental, w: *Prawo...*, s. 128; D. Gajdus, w: *Prawo...*, s. 365; J. Śliwowski, *Prawo...*, s. 413; A. Ratajczak, w: *System...*, s. 314; O. Chybiński, w: *Prawo...*, s. 273; Z. Siwik, *Art. 209...*, teza 5; A. Marek, *Art. 209...*, teza 2; J. Lachowski, *Art. 209...*, teza 2; M. Mozgawa, *Art. 209...*, LEX 2025, teza 10; A. Muszyńska, *Art. 209...*, teza 5; S. Hypś, *Art. 209*, w: *Kodeks...*, A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), nb. 37; J. Kosonoga, *Art. 209...*, Legalis 2025, nb. 15; A. Wąsek, J. Warylewski, *Art. 209...*, nb. 71; D. Dajnowicz-Piesiecka, *Przestępczość godząca w rodzinę: studium prawnokryminologiczne*, Białystok 2020, s. 77.

⁴¹⁷ V. Konarska-Wrzošek, M. Szewczyk, *Art. 209*, w: *System...*, nb. 23.

⁴¹⁸ <https://sjp.pwn.pl/slowniki/uchylać%20się.html>, dostęp: 25.01.2024 r.

Omawiana czynność sprawcza, tj. „uchyla się” znana była już w k.k. z 1932 r.⁴¹⁹ Choć dopiero skutek wspomnianej nowelizacji z 23.03.2017 r. ustawodawca całkowicie zrezygnował z dodatkowego jej dookreślenia („złośliwie” na gruncie k.k. z 1932 r. czy „uporczywie” na gruncie k.k. z 1969 r. i k.k. do nowelizacji z 23.03.2017 r.), to uprzednio również dostrzegano, że już samo użyte przez ustawodawcę określenie „uchyla się” wskazuje na negatywne zabarwienie w stronie podmiotowej sprawcy. Tak według S. Glasera i A. Mogilnickiego przez uchylanie się od obowiązku alimentacyjnego należało rozumieć zamierzone i złośliwe niewypełnianie tego obowiązku⁴²⁰. Na gruncie k.k. z 1969 r. podkreślano przede wszystkim, że uchylać się to tyle, co umyślnie nie wywiązywać się z obowiązku, pomimo istnienia obiektywnej możliwości jego wykonania⁴²¹. K. Buchała zaś wprost wskazywał, że użyte przez ustawodawcę określenie „uchyla się” ma zabarwienie negatywne⁴²².

Nad definicją pojęcia „uchyla się” wielokrotnie pochylał się także Sąd Najwyższy. W wytycznych wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej w zakresie prawnokarnej ochrony rodziny wyjaśnił, że w omawianym znamieniu czasownikowym wyraz znajduje negatywny stosunek psychiczny sprawcy niealimentacji do ciążącego na nim obowiązku. Co za tym idzie, sam fakt niepłacenia alimentów nie oznacza automatycznie, że zobowiązany uchyla się od alimentowania, a sąd zobowiązany jest do ustalenia przyczyn niealimentacji. Dopiero bowiem umyślne zachowanie sprawcy, polegające na niedopełnianiu obowiązku alimentacyjnego, mimo realnych możliwości jego spełnienia, można było nazwać uchylaniem się⁴²³. Sąd Najwyższy podkreślał również, że zwrot ten ma wydźwięk pejoratywny i świadczy o złej woli sprawcy⁴²⁴. Nastawienie psychiczne sprawcy powinno być przez sąd ustalone w oparciu

⁴¹⁹ Problematyka znamienia „uchyla się” na gruncie poprzednich kodyfikacji została szeroko omówiona w Rozdziale 2. W niniejszej części dysertacji rozważania te nie będą zatem powielane, a zostaną poruszone jedynie główne wątki.

⁴²⁰ S. Glaser, A. Mogilnicki, *Kodeks...*, s. 653.

⁴²¹ D. Gajdus, w: *Prawo...*, s. 364; J. Waszczyński, *Prawo karne w zarysie. Część szczególna*, Łódź 1981, s. 127; I. Andrejew, *Kodeks karny. Krótki komentarz. Wydanie II uzupełnione według stanu prawnego na 1 I 1978 r.*, Warszawa 1978, s. 151; I. Andrejew, *Polskie prawo karne w zarysie*, Warszawa 1989, s. 426; M. Siewierski, w: *Kodeks...*, s. 478.

⁴²² K. Buchała, *Prawo...*, s. 709.

⁴²³ VI KZP 13/75, LEX nr 19141.

Sąd Najwyższy wielokrotnie wskazywał, że pod pojęciem „uchyla się” należy rozumieć takie zachowanie sprawcy, które polega na umyślnym niedopełnianiu ciążącego nań obowiązku alimentacyjnego, którego nie wypełnia, bo nie chce, choć ma obiektywną możliwość jego spełnienia. Tak: Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 października 1994 r., sygn. III KRN 136/94, LEX nr 31124; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 grudnia 1979 r., sygn. V KRN 297/79, LEX nr 17205; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 maja 1995 r., sygn. III KRN 29/95, LEX nr 20769.

⁴²⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 lipca 2003 r., sygn. II KK 125/03, LEX nr 151989; Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 listopada 2017 r., sygn. II KK 211/17, LEX nr 2417590; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 lutego 1996 r., sygn. II KRN 200/95, LEX nr 25594.

o przeprowadzone postępowanie dowodowe⁴²⁵. Koncepcja ta nadal znajduje wielu zwolenników wśród przedstawicieli doktryny⁴²⁶.

Odmienne, odnosząc się do wykładni pojęcia „uchyla się”, zaprezentowanej w wytycznych Sądu Najwyższego, V. Konarska-Wrżosek twierdziła jednak, że powiązanie powyższego znamienia czasownikowego ze złą wolą sprawcy jest błędne i stanowi bezpodstawną przykład wykładni zawężającej. O realizacji tego znamienia mowa zdaniem autorki nie tylko, gdy sprawca mając negatywny stosunek nie realizuje ciążącego na nim obowiązku, ale także wówczas, gdy nie czyni mu zadość, bowiem uważa, iż nie jest w stanie, choć obiektywnie ma taką możliwość⁴²⁷. Krytycznie do tej koncepcji odnieśli się A. Wąsek i J. Warylewski, zauważając, że omawiane pojęcie zawiera w sobie negatywny stosunek sprawcy, a ewentualny brak wiedzy co do możliwości spełnienia świadczenia może być rozpatrywany w kategoriach błędu co do faktu – irrelevantnego z perspektywy podmiotowych przesłanek odpowiedzialności karnej⁴²⁸.

Na marginesie warto jednak zwrócić uwagę na stanowisko Z. Siwika, który w kontekście przedstawionych powyżej rozważań co do możliwości spełnienia świadczenia podkreślał, że sam fakt „możliwości” wykonania określonego obowiązku ciążącego na sprawcy – jak wynika z zasady *ultra posse nemo obligatur* - jest warunkiem koniecznym przypisania odpowiedzialności karnej za przestępstwo z zaniechania, a takim bez wątpienia jest niealimentacja⁴²⁹. Jako niezbędne jawi się zatem ustalenie, że zobowiązany celowo i umyślnie nie wywiązuje się z obowiązku alimentacyjnego i jednocześnie jest świadomy tego, że ma możliwość go wypełnić, jednak nie chce tego uczynić. Jego nastawienie psychiczne zaś znajduje wyraz w chęci powtarzania tego zachowania⁴³⁰. Zatem, jak słusznie zauważył J. Jodłowski, sam fakt niepłacenia alimentów nie jest jeszcze równoznaczny z tym, że zobowiązany uchyla się od ciążącego na nim obowiązku, a sąd każdorazowo powinien zbadać przyczynę takiego stanu⁴³¹. Autor ten nie podzielał również zaprezentowanego powyżej

⁴²⁵ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 kwietnia 1996 r., sygn. II KRN 204/96, LEX nr 26252.

⁴²⁶ A. Marek, *Art. 209...*, teza 5; M. Szwarczyk, *Art. 209...*, teza 3; A. Wąsek, J. Warylewski, *Art. 209...*, nb. 36-39; A. Muszyńska, *Art. 209...*, teza 3; B. Gadecki, *Art. 209...*, B. Gadecki (red.), nb. 4; M. Mozgawa, *Art. 209...*, LEX 2025, teza 6; S. Hypś, *Art. 209...*, M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), nb. 30; S. Hypś, *Art. 209...*, A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), nb. 21;

⁴²⁷ V. Konarska-Wrżosek, *Ochrona...*, s. 143-144.

⁴²⁸ A. Wąsek, J. Warylewski, *Art. 209...*, nb. 44.

⁴²⁹ Z. Siwik, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. II, O. Górniok (red.), LEX 2006, teza 4; Z. Siwik, *Art. 209...*, M. Filar (red.), teza 6; także: J. Kosonoga, *Art. 209...*, Legalis 2025, nb. 8.

⁴³⁰ S. Hypś, *Art. 209...*, M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), nb. 30; S. Hypś, *Art. 209...*, A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), nb. 21; por. D. Dajnowicz-Piesiecka, *Przestępczość...*, s. 74.

⁴³¹ J. Jodłowski, *Art. 209...*, teza 14.

stanowiska V. Konarskiej-Wrzosek, podkreślając występowanie elementu subiektywnego w znamieniu czasownikowym „uchyla się”⁴³².

Zasadne wydaje się przyjąć zatem, że pod pojęciem „uchyla się” należy rozumieć takie zachowanie sprawcy, który, mając ku temu obiektywną możliwość - ze złej woli - nie realizuje ciążącego na nim obowiązku alimentacyjnego. Jako niezbędny jawi się negatywny element nastawienia psychicznego sprawcy. Nie sposób bowiem znamienia czasownikowego, polegającego na uchylaniu się, utożsamiać wyłącznie z niepłaceniem alimentów, mimo istnienia ku temu obiektywnej możliwości. Przyjęcie, iż znamie „uchyla się” niesie za sobą również dodatkowy ujemny ładunek w sferze psychicznej sprawcy, zdaje się być tym bardziej uzasadnione w kontekście rezygnacji przez ustawodawcę ze znamienia „uporczywie”. Jak szczegółowo omówiono w Rozdziale 2, znamie „uporczywie” cechowało się nie tylko negatywnym nastawieniem sprawcy, ale również długotrwałością i powtarzalnością zachowania. Jak się zatem wydaje, mając na względzie, że znamie „uchyla się” również ma pejoratywne zabarwienie, zaś ustawodawca nowelizacją z 23.03.2017 r. wprowadził dodatkowe znamie skutkowe w postaci miernika czasowego, wydaje się, że w większości przypadków rezygnacja ze znamienia „uporczywie” nie wpłynęła na zakres karalności (wyjątek mogą stanowić sytuacje, w których sprawca realizuje obowiązek alimentacyjny częściowo – szerzej: Rozdział 2). Całkowite wykluczenie dodatkowej treści w postaci negatywnej woli sprawcy powodowałaby, że odpowiedzialność za przestępstwo niealimentacji zostałaby całkowicie zautomatyzowana i przerodziła się w odpowiedzialność za długi, co - jak się wydaje - pozostawałoby w sprzeczności z zasadą *ultima ratio* prawa karnego.

Tak w doktrynie, jak i w orzecznictwie wymienia się jednak szereg okoliczności, które powodując niemożność spełnienia świadczenia, sprawiają, że choć zobowiązany nie płaci alimentów, przyjmuje się, że zachowanie to nie wypełnia znamienia „uchyla się”. Do tego rodzaju sytuacji zalicza się m.in. pozbawienie wolności (jeżeli dana osoba nie ma możliwości zarobkowania ani innych źródeł majątku)⁴³³, konieczność spłaty innych zobowiązań, w tym zaległości wobec funduszu alimentacyjnego, powstałych w związku z niewywiązywaniem się z obowiązku alimentacyjnego w przeszłości w wysokości pozbawiającej możliwości bieżącego

⁴³² J. Jodłowski, *Art. 209...*, teza 18.

⁴³³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 31 lipca 2007 r., sygn. III KK 144/07, LEX nr 307769; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 października 2017 r., sygn. III KK 422/17, LEX nr 2390674; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 stycznia 1989 r., sygn. V KRN 278/88, LEX nr 17965; A. Wąsek, J. Warylewski, *Art. 209...*, nb. 76; J. Kosonoga, *Art. 209...*, Legalis 2025, nb. 8; B. Gadecki, *Art. 209...*, nb. 5; por. Ł. Buczek, *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 18 października 2017 r., III KK 422/17*, *Palestra* 2018 n. 5, s. 76-80; B. Łabuś, *Przestępstwo niealimentacji (artykuł 209 Kodeksu karnego) w perspektywie kryteriów wielości przestępstw i zasady res iudicata*, *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych* 2021, z. 3, s. 74-75.

regulowania alimentów⁴³⁴, leczenie sanatoryjne bądź szpitalne, całkowita niezdolność do pracy⁴³⁵, bezrobocie bez prawa do zasiłku i brak ofert pracy czy też obłożna choroba albo leczenie wymagające dużych nakładów finansowych⁴³⁶. Wskazuje się przy tym, że okoliczności takiej nie stanowi nałóg alkoholowy, bowiem nie jest to okoliczność, na którą zobowiązany nie miał wpływu⁴³⁷. Dokonując oceny, czy dana sytuacja może mieć wpływ na odpowiedzialność karną na gruncie art. 209 § 1 lub § 1a k.k. – jak słusznie zauważają A. Wąsek i J. Warylewski – należy brać pod uwagę treść art. 136 k.r.o., zgodnie z którym: *Jeżeli w ciągu ostatnich trzech lat przed sądowym dochodzeniem roszczeń alimentacyjnych osoba, która była już do tych świadczeń zobowiązana, bez wyraźnego powodu zrzekła się prawa majątkowego lub w inny sposób dopuściła do jego utraty, albo jeżeli zrzekła się zatrudnienia lub zmieniła je na mniej zyskowne, nie uwzględnia się wynikłej stąd zmiany przy ustalaniu zakresu świadczeń alimentacyjnych*⁴³⁸. Skoro zatem pogorszenie sytuacji finansowej i majątkowej, powstałe wskutek zachowania zobowiązanego do alimentów, na gruncie prawa rodzinnego i opiekuńczego nie wpływa na wysokość obowiązku alimentacyjnego, tym bardziej nie powinno być brane pod uwagę jako okoliczność usprawiedliwiająca uchylenie się od tegoż obowiązku na gruncie prawa karnego.

W kontekście znamienia „uchyla się” nie sposób również przejść obojętnie wobec problemu tzw. częściowej alimentacji. Okoliczność ta przed nowelizacją z 23.03.2017 r. zdawała się nie budzić większych wątpliwości, bowiem częściowe spełnianie świadczenia alimentacyjnego, wynikające z sytuacji finansowej uniemożliwiającej pełną realizację obowiązku, wyłączało znamień „uporczywie”. Na gruncie uprzednio obowiązującej regulacji Sąd Apelacyjny w Katowicach, stwierdził, że regularne przekazywanie kwot niższych niż zasądzone ze względu na potrzebę jednoczesnego zaspokojenia własnych potrzeb oraz potrzeb drugiego dziecka, nie mogło być uznane za uchylenie się od obowiązku alimentacyjnego⁴³⁹. Słuszność temu stanowisku – już po wprowadzeniu nowelizacji z 23.03.2017 r. - przyznają J. Kosonoga⁴⁴⁰ i B. Gadecki⁴⁴¹. Drugi z powołanych autorów, odnosząc się do wyroku Sądu Najwyższego wydanego na gruncie k.k. z 1969 r., w którym to Sąd stwierdził odwrotnie – iż

⁴³⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 grudnia 2020 r., sygn. IV KK 706/19, LEX nr 3097184; J. Lachowski, *Art. 209...*, teza 6.

⁴³⁵ A. Rypiński, *Przestępstwo uchylenia się od obowiązku alimentacyjnego*, Nowe Prawo 1972, nr 3, s. 460-461.

⁴³⁶ J. Lachowski, *Art. 209...*, teza 6.

⁴³⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 maja 2019 r., sygn. III KS 16/19, LEX nr 267210.

⁴³⁸ A. Wąsek, J. Warylewski, *Art. 209...*, nb. 41.

⁴³⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 13 stycznia 2005 r., sygn. II AKa 455/04, LEX nr 147203.

⁴⁴⁰ J. Kosonoga, *Art. 209...*, Legalis 2025, nb. 9.

⁴⁴¹ B. Gadecki, *Art. 209...*, nb. 5.

zobowiązanie do łożenia na utrzymanie także innych dzieci, pochodzących z nowej rodziny, nie pozbawia postępowania zobowiązanego do łożenia na utrzymanie dzieci z pierwszego małżeństwa, cech realizacji znamion przestępstwa z art. 201 k.k. z 1969 r.⁴⁴². Zauważa jednak, że na kanwie tej sprawy poza tym, że sprawca założył nową rodzinę – choć dziecko urodziło się po wydaniu wyroku przez sąd I instancji, to przede wszystkim porzucił znacznie lepiej płatną pracę⁴⁴³. Jak trafnie zauważa M. Borodziuk – ocena częściowej alimentacji w kontekście art. 209 § 1 k.k., wobec rezygnacji przez ustawodawcę ze znamienia „uporczywie” nie jest jednoznaczna, bowiem wprowadzono znamię obiektywne, uzależniające karalność od powstania zaległości określonej wysokości⁴⁴⁴. Choć znamię to zdaje się wprowadzać penalizację przestępstwa niealimentacji zobiektywizowaną, to mając na względzie, że w pojęciu „uchyla się” mieści się także negatywne nastawienie sprawcy, należy opowiedzieć się za tym, że zobowiązany płacący tylko część alimentów, z uwagi na konieczność utrzymania nowej rodziny, ograniczającą jego możliwość pełnej alimentacji, nie realizuje znamion czynu zabronionego w art. 209 § 1 lub 1a k.k., niezależnie od wysokości powstałych zaległości. Inaczej rzecz będzie się miała w przypadku zobowiązanego, który bez żadnej istotnej przyczyny płaci alimenty nieregularnie bądź w niepełnej wysokości.

Jak wynika z treści art. 209 § 1 k.k. czynność sprawcza polega na uchylaniu się od obowiązku alimentacyjnego, określonego co do wysokości orzeczeniem sądowym, ugodą zawartą przed sądem albo innym organem albo inną umową. W odróżnieniu od poprzednich stanów prawnych obowiązek alimentacyjny nie może zatem znajdować swojego źródła w orzeczeniu sądowym. Wprowadzoną zmianą ustawodawca ograniczył również zakres penalizacji jedynie do niewywiązywania się ze świadczeń alimentacyjnych o charakterze pieniężnym, pomijając wykonywanie obowiązku alimentacyjnego w formie osobistych starań o utrzymanie i wychowanie dziecka (art. 135 § 2 k.r.o.). Przyczyny tych zmian stanowiły przedmiot dogłębnych rozważań w Rozdziale 3, zatem nie będą w tym miejscu powielane.

W pierwszej kolejności należy podkreślić, że wprowadzona nowelizacją z 23.03.2017 zmiana **nie** spowodowała depenalizacji zachowań polegających na niewykonywaniu obowiązku alimentacyjnego, który swoje źródło znajduje w ustawie⁴⁴⁵. Ustawodawca w

⁴⁴² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 sierpnia 1968 r., sygn. V KRN 444/68, LEX nr 20837. Podobne stanowisko zajmuje również W. Wanatowska, wskazując, że w razie przyjścia na świat kolejnego dziecka, zobowiązany do alimentów powinien skorzystać z drogi cywilnej, wytaczając powództwo o obniżenie alimentów. Zob. W. Wanatowska, *Glosa do wyroku SN z 22.08.1968 r., V KRN 444/68*, *Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych* 1972, nr 2, s. 82.

⁴⁴³ B. Gadecki, *Art. 209...*, nb. 5

⁴⁴⁴ M. Borodziuk, *Zakres...*, s. 41.

⁴⁴⁵ A. Muszyńska, *Art. 209...*, teza 3.

nowym brzmieniu art. 209 § 1 k.k. nie odwołuje się wprost do źródeł obowiązku alimentacyjnego, a jedynie wprowadza ograniczenie, iż obowiązek ten ma być określony co do wysokości w konkretny sposób⁴⁴⁶. Zatem należy dojść do wniosku, co słusznie uczynił Sąd Najwyższy, iż dekryminalizacja nastąpiła tylko w odniesieniu do uchylania się od obowiązku alimentacyjnego, który co prawda swoje źródło znajduje w ustawie, jednak jego wysokość nie została ustalona ani w orzeczeniu sądowym, ani w ugodzie, ani w umowie⁴⁴⁷. Wątpliwości budzi jednak stanowisko Sądu Najwyższego, z którego wynika, że po nowelizacji z 23.03.2017 nadal samoistne źródło obowiązku alimentacyjnego mogą stanowić zarówno ustawa jak i orzeczenie sądowe⁴⁴⁸. O ile należy zgodzić się z dalszym wywodem, z którego wynika, że wymienione w art. 209 § 1 k.k.: orzeczenie sądowe, ugoda oraz umowa stanowią źródło konkretyzacji obowiązku alimentacyjnego i mają charakter deklaratoryjny, a nie konstytutywny, to nie sposób wyjaśnić, na jakiej podstawie Sąd Najwyższy twierdzi, że orzeczenie sądowe może być również samoistnym źródłem obowiązku alimentacyjnego⁴⁴⁹. Obowiązek alimentacyjny został określony w k.r.o. i to wyłącznie tam znajduje swoją podstawę. W praktyce nie sposób wyobrazić sobie sytuacji, w której to orzeczenie sądowe – bez istnienia pierwotnej ustawowej podstawy – kreuje obowiązek alimentacyjny. Stanowisko Sądu Najwyższego należy zatem w tym zakresie uznać za nietrafne. Samo pojęcie obowiązku alimentacyjnego oraz jego ustawowych źródeł zostały już szerzej omówione, zatem niniejsza część rozważań poruszy przede wszystkim problematykę związaną ze źródłami, z których może wynikać wysokość obowiązku alimentacyjnego.

Jako pierwsze ze źródeł określających obowiązek alimentacyjny co do wysokości, ustawodawca wymienia orzeczenie sądu. Wskazuje się, że pod tym pojęciem należy rozumieć zarówno wyrok zasądzający alimenty, jak i postanowienie w przedmiocie ich zabezpieczenia⁴⁵⁰. W tym miejscu należy dodać, że trudno zgodzić się z S. Hysiem, twierdzącym, że orzeczenie to stanowi źródło obowiązku alimentacyjnego, a sąd orzekając o alimentach na podstawie przepisów prawa rodzinnego, nakłada na zobowiązanego obowiązek

⁴⁴⁶ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 9 maja 2018 r., sygn. IV KK 79/18, LEX nr 2499811; Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 25 stycznia 2018 r., sygn. I KZP 10/17, LEX nr 2429615; Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 5 listopada 2019 r., sygn. III KK 300/18, LEX nr 2743845; Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 14 lutego 2019 r., sygn. IV KK 755/18, LEX nr 2633972; Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 24 października 2018 r., sygn. IV KK 446/18, LEX nr 2583089.

⁴⁴⁷ IV KK 79/18, LEX nr 2499811; IV KK 755/18, LEX nr 2633972; IV KK 446/18, LEX nr 2583089.

⁴⁴⁸ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 11 czerwca 2019 r., sygn. III KK 158/18, LEX nr 2680261.

⁴⁴⁹ *Ibidem*.

⁴⁵⁰ J. Lachowski, *Art. 209...*, teza 4.

alimentacyjny, dodatkowo określając jego wysokość⁴⁵¹. Źródłem obowiązku alimentacyjnego jest bowiem ustawa i konkretne przepisy k.r.o. Orzeczenie sądowe zaś obowiązek ten jedynie określa co do wysokości. Przykładowo, brak wyroku zobowiązującego ojca niemieszkającego z dzieckiem do płacenia alimentów nie sprawia, że nie jest on w rzeczywistości zobowiązany do ponoszenia kosztów jego utrzymania, czy też - choćby częściowo – realizowania swojego obowiązku alimentacyjnego poprzez osobiste starania o utrzymanie lub wychowanie dziecka (art. 135 § 2 k.r.o.). Obowiązek alimentacyjny wynika z samego faktu istnienia określonych w k.r.o. więzów pokrewieństwa, nie zaś z tego, że orzekł w ten sposób sąd. Wyrok w sprawie o alimenty *de facto* jedynie precyzuje ustawowy obowiązek, określając wysokość comiesięcznych świadczeń.

Jak wynika z treści art. 209 § 1 k.k. kolejnym źródłem ustalającym wysokość alimentów może być ugoda – zawarta zarówno przed sądem, jak i innym organem. Ugoda sądowa może zostać zawarta zarówno w toku postępowania o ustalenie bądź podwyższenie alimentów⁴⁵², przed jego wszczęciem (co wynika z art. 184-186 kodeksu postępowania cywilnego⁴⁵³)⁴⁵⁴, jak i w postępowaniu pojednawczym, wywołanym zawezwaniem do próby ugodowej w tym przedmiocie⁴⁵⁵. W kwestii ugody zawartej przed innym organem wydaje się, że w praktyce najczęściej będzie miało to miejsce przed mediatorem.

Najbardziej problematyczne zdaje się być określenie „inna umowa”. Jak się wydaje, pod pojęciem tym można rozumieć np. ugodę zawartą przed notariuszem z jednoczesnym oświadczeniem o poddaniu się egzekucji wprost z aktu notarialnego na podstawie art. 777 k.p.c.⁴⁵⁶. Pewne wątpliwości nasuwają się jednak w świetle prezentowanego przez S. Hypsia stanowiska, iż wprowadzona nowelizacja z 23.03.2017 r. sprawiła, iż ochroną na gruncie art. 209 § 1 i 1a k.k. objęte są nie tylko umowy konkretyzujące obowiązek alimentacyjny co do wysokości, lecz wszelkie umowy, których treść stanowi zobowiązanie do świadczenia alimentów⁴⁵⁷. Podobnie zdaniem J. Kosonogi wprowadzenie przez ustawodawcę do treści art. 209 § 1 k.k. ugody oraz umowy doprowadziło do poszerzenia źródeł obowiązku alimentacyjnego, a tytuły te – według autora – mogą również stanowić źródło zobowiązania

⁴⁵¹ S. Hypś, *Art. 209...*, M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), nb. 22; S. Hypś, *Art. 209...*, A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), nb. 13.

⁴⁵² J. Lachowski, *Art. 209...*, teza 4.

⁴⁵³ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego, Dz.U. z 2023 r. poz. 1550, dalej: k.p.c.

⁴⁵⁴ S. Hypś, *Art. 209...*, M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), nb. 25; S. Hypś, *Art. 209...*, A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), nb.16.

⁴⁵⁵ J. Lachowski, *Art. 209...*, teza 4.

⁴⁵⁶ *Ibidem*; także: A. Muszyńska, *Art. 209...*, teza 8.

⁴⁵⁷ S. Hypś, *Art. 209...*, M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), nb. 26; S. Hypś, *Art. 209...*, A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), nb. 17.

alimentacyjnego⁴⁵⁸. Trudno jednak wyobrazić sobie, by w rzeczywistości obowiązek alimentacyjny powstał, a nie jedynie został skonkretyzowany, czy to w umowie, czy w ugodzie (zarówno zawartej przed sądem, jak i innym organem).

Wskutek zmian wprowadzonych nowelizacją z 23.03.2017 r. ustawodawca, rezygnując ze znamienia „uporczywie”, wprowadził nowy warunek karalności przestępstwa niealimentacji – sprawca wypełnia znamiona czynu zabronionego określonego w art. 209 § 1 k.k., jeżeli łączna wysokość zaległości, powstałych wskutek uchylania się od obowiązku alimentacyjnego, stanowi równowartość co najmniej trzech świadczeń okresowych albo – w przypadku świadczeń innych niż okresowe – jeżeli opóźnienie zaległego świadczenia wynosi co najmniej 3 miesiące.

Zatem jeżeli sprawca celowo całkowicie przestaje wywiązywać się z ciążącego na nim obowiązku alimentacyjnego – choć ma ku temu obiektywne możliwości (uchyla się) – to znamiona typu podstawowego, przewidziane w art. 209 § 1 k.k., jak się wydaje, zostaną wypełnione z upływem 3 miesięcy. Odmiennie rzecz będzie wyglądać w przypadku częściowej alimentacji. Gdyby bowiem sprawca płacił, np. jedynie połowę alimentów, to znamiona mogą zostać wypełnione dopiero po 6 miesiącach. W drugim przypadku mowa zaś o innych świadczeniach niż okresowe, a zatem sytuacjach, w których zobowiązany ma do zapłaty jednorazowe świadczenie, którego wysokość i termin płatności są określone i spóźnia się z tym co najmniej 3 miesiące, np. jednorazowe wyrównanie alimentów od dnia wniesienia powództwa do dnia wyrokowania. Jak podkreśla M. Mozgawa – w przyjęciu czasookresu 3 miesiące, można dostrzec nawiązanie do utrwalonego rozumienia znamienia „uporczywie”⁴⁵⁹. Jako oczywiste jawi się również to, że w sytuacji, w której w trakcie uchylania się od świadczenia obowiązku alimentacyjnego zmianie ulegnie wysokość alimentów, okoliczność ta powinna być brana pod uwagę przy ustalaniu, czy powstała zaległość stanowi równowartość trzech świadczeń okresowych⁴⁶⁰. Zdaniem A. Muszyńskiej nie sposób również wykluczyć sytuacji, w której sprawca co prawda nie płaci alimentów – a zatem z czasem powstaje 3-miesięczna zaległość – jednak swój obowiązek alimentacyjny realizuje poprzez osobiste starania o utrzymanie i wychowanie dziecka. W takiej sytuacji – zdaniem autorki – należałoby ocenić społeczną szkodliwość takie zachowania⁴⁶¹. Bardziej kategorycznie w tej kwestii wypowiada się z kolei J. Lachowski, twierdząc, że w takim przypadku sprawca nie

⁴⁵⁸ J. Kosonoga, *Art. 209...*, Legalis 2025, nb. 2.

⁴⁵⁹ M. Mozgawa, *Art. 209...*, LEX 2025, teza 5.

⁴⁶⁰ J. Lachowski, *Art. 209...*, teza 6.

⁴⁶¹ A. Muszyńska, *Art. 209...*, teza 9.

popelnia przestępstwa z uwagi na znikomą społeczną szkodliwość czynu⁴⁶². Zasadne wydaje się jednak przyjęcie, że co prawda sprawca swym zachowaniem nie popelnia przestępstwa, jednak nie z uwagi na znikomy stopień społecznej szkodliwości tego zachowania, a z uwagi na fakt, iż realizując obowiązek alimentacyjny poprzez osobiste starania, najprawdopodobniej w ogóle nie wypełnia znamienia czasownikowego „uchyla się”. Można bowiem wyobrazić sobie sytuację, w której rodzice żyjący w rozłączeniu postanawiają, że dzieci, które dotychczas mieszkają z matką, zamieszkają z ojcem, gdyż ten np. ma obecnie lepsze warunki lokalowe. Ojciec, biorąc dzieci pod swoją opiekę, przestaje płacić alimenty zasądzone wyrokiem sądowym, do rąk matki, bowiem łoży na utrzymanie małoletnich, sprawując nad nimi bieżącą opiekę. Niepłacone przez ojca alimenty będą podlegać egzekucji komorniczej. Nie sposób jednak uznać, by zachowanie to wypełniało znamie „uchyla się”.

Przed wszystkim należy jednak zastanowić się, jaki charakter ma omawiane określenie, tj. „jeżeli łączna wysokość powstałych wskutek tego zaległości stanowi równowartość co najmniej 3 świadczeń okresowych albo jeżeli opóźnienie zaległego świadczenia innego niż okresowe wynosi co najmniej 3 miesiące” - czy stanowi jedynie znamie modalne - miernik czasowy⁴⁶³ czy może należałoby traktować je jako skutek zachowania sprawcy, polegającego na uchylaniu się od obowiązku alimentacyjnego. W piśmiennictwie wskazuje się, że przestępstwo, stypizowane w art. 209 § 1 k.k., wobec rezygnacji przez ustawodawcę w typie podstawowym ze znamienia narażenia uprawnionego na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, stało się przestępstwem o charakterze formalnym (bezs skutkowym)⁴⁶⁴. Przyjęcie takiej koncepcji może zaś powodować problemy

⁴⁶² J. Lachowski, *Art. 209...*, teza 6.

⁴⁶³ S. Hypś, *Art. 209...*, M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), nb. 32; S. Hypś, *Art. 209...*, A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), nb. 23. Ł. Rosiak omawiane znamie określa mianem: „obiektywne kryterium”. Por. Ł. Rosiak, *Strona przedmiotowa nowelizowanego przestępstwa nie alimentacji*, *Jurysta* 2018, nr 1, s. 11.

⁴⁶⁴ S. Hypś, *Art. 209...*, M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), nb. 35; S. Hypś, *Art. 209...*, A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), nb. 25; J. Jodłowski, *Art. 209...*, teza 1b; M. Borodziuk, *Zakres...*, s. 46; Ł. Pohl, *Zakres i skutki depenalizacji wywołanej nowelizacją przepisu określającego znamiona przestępstwa niealimentacji*, *Ruch Prawniczy i Socjologiczny* 2017, z. 4, s. 88; B. Łabuś, *Przestępstwo...*, s. 73; J. Kluza, *Przestępstwo niealimentacji przed i po nowelizacji z 23 marca 2017 r. Aspekty intertemporalne*, *Zeszyty Prawnicze UKSW* 2019, nr 4, s. 109, 111; J. Piórkowska-Flieger, *Przestępstwo niealimentacji w kontekście skutku przestępnego*, w: *Współczesne oblicze prawa karnego, prawa wykroczeń, kryminologii i polityki kryminalnej: księga jubileuszowa dedykowana Profesor Violetcie Konarskiej-Wrzošek*, J. Bojarski, N. Daško, J. Lachowski, T. Oczkowski, A. Ziółkowska (red.), Warszawa 2023, s. 758; J. Chamernik, *Znajdowanie się w niedostatku jako przesłanka otrzymania alimentów a narażenie na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych jako znamie niealimentacji*, w: *Rodzina i prawo*, D. Jaroszevska-Choraś, A. Kilińska-Pękacz, A. Wedel-Domaradzka (red.), Bydgoszcz 2017, s. 279; A. Rusin-Batko, *Nowy model normatywny przestępstwa niealimentacji jako reakcja ustawodawcy na przejaw patologii społecznej*, w: *Istota, faktyczność i legitymizacja prawa karnego*, J. Piskorski (red.), Warszawa 2019, s. 85.

Odmienne stanowisko prezentuje wyłącznie J. Kulesza. Zob. J. Kulesza, *Art. 209...*, teza 5.

natury praktycznej. Próżno jednak szukać w literaturze pogłębionych rozważań w tym zakresie (szerzej: Rozdział 5).

Zdaniem M. Borodziuka, odejście od materialnej postaci przestępstwa niealimentacji może powodować trudność w zakresie ustalenia miejsca popełnienia czynu zabronionego. Zgodnie bowiem z art. 6 § 2 k.k. – czyn zabroniony jest popełniony w miejscu, w którym sprawca działał lub zaniechał działania, do którego był obowiązany, albo gdzie skutek stanowiący znamię czynu zabronionego nastąpił lub według zamiaru sprawcy miał nastąpić. Miejscem popełnienia czynu zabronionego określonego w art. 209 § 1 k.k. będzie zatem – jak się wydaje – miejsce, w którym sprawca zaniechał obowiązku alimentacyjnego. To zaś, zdaniem powołanego autora, może powodować istotne trudności praktyczne, w sytuacji, w której miejsce pobytu sprawcy nie jest znane, jest zmienne albo znajduje się za granicą⁴⁶⁵. W przypadku typu kwalifikowanego (art. 209 § 1a k.k.) nawet w sytuacji, w której miejsce zaniechania sprawcy nie jest znane, jako miejsce popełnienia czynu zabronionego można przyjąć miejsce zamieszkania uprawnionego, a więc miejsce, gdzie skutek w postaci narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb nastąpił lub miał nastąpić. Wydaje się jednak, że uwagi te, choć co do zasady słuszne, w praktyce w sytuacjach, w których zachodzą trudności z ustaleniem miejsca popełnienia przestępstwa, zastosowanie znajdzie art. 32 Kodeksu postępowania karnego⁴⁶⁶. Zgodnie bowiem z § 1 powołanego przepisu – jeżeli nie można ustalić miejsca popełnienia przestępstwa, właściwy do rozpoznania sprawy będzie sąd, w okręgu którego przestępstwo ujawniono, ujęto oskarżonego albo gdzie oskarżony przed popełnieniem przestępstwa stale mieszkał lub czasowo przebywał. W ostateczności zaś, zgodnie z art. 32 § 3 k.p.k. sprawę rozpozna sąd właściwy dla dzielnicy Śródmieście miasta stołecznego Warszawy.

Na istotną kwestię uwagę zwraca również J. Kosonoga, dostrzegając problem sytuacji, w których nawet częściowa niealimentacja powoduje wystąpienie skutku kwalifikowanego (art. 209 § 1a k.k.), tj. narażenia uprawnionego na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, przy jednoczesnym braku spełnienia znamion typu podstawowego - gdy zaległość sumarycznie nie stanowi równowartości trzech świadczeń okresowych. Takie sformułowanie typu podstawowego powoduje bowiem zdaniem autora, że sprawca mimo

⁴⁶⁵ M. Borodziuk, *Zakres...*, s. 46-47.

⁴⁶⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. z 2025 r. poz. 46, dalej: k.p.k.

zrealizowania znamienia kwalifikującego, nie poniesie (jeszcze albo w ogóle) odpowiedzialności karnej⁴⁶⁷.

Ustalenie czy znamię użyte w art. 209 § 1 k.k., warunkujące odpowiedzialność karną od powstania zaległości określonej wysokości (względnie określonego czasowo opóźnienia w zapłacie świadczenia innego niż okresowe), należy traktować jako skutek uchylania się od obowiązku alimentacyjnego czy miernik czasowy ma przede wszystkim bezpośredni wpływ na określenie granic odpowiedzialności karnej za usiłowanie omawianego czynu zabronionego, o czym szerzej mowa w Rozdziale 6.

Określenie czy czyn z art. 209 § 1 k.k. jest przestępstwem materialnym czy formalnym, przekłada się również na ustalenie początku bieg terminu przedawnienia. Zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie na przestrzeni lat wielokrotnie wskazywano bowiem, że niealimentacja jest przestępstwem trwałym⁴⁶⁸, co oznacza, że zachowanie sprawcy polega na wywołaniu i utrzymaniu (albo samym tylko utrzymaniu) stanu przestępnego⁴⁶⁹. W przypadku przestępstw trwałych formalnych, popełnionych z zaniechania pojawia się natomiast problem ustalenia początku biegu terminu przedawnienia. Jak zauważa bowiem A. Błachnio – w przypadku przestępstw trwałych z zaniechania bieg terminu przedawnienia rozpoczyna się w momencie, w którym sprawca przestał utrzymywać stan bezprawia, czyli wypełnił ciężący na nim obowiązek⁴⁷⁰. Pogląd wyrażony przez A. Błachnio znajduje również potwierdzenie

⁴⁶⁷ J. Kosonoga, *Art. 209...*, Legalis 2025, nb. 3; por. M. Małolepszy, E. Sokołowski, *Przestępstwo niealimentacji w polskim i niemieckim systemie prawnym: uwagi na kanwie nowelizacji prawa karnego*, w: *Zmiany w prawie karnym materialnym i procesowym w latach 2013-2017: zagadnienia wybrane*, H. Paluszkiwicz (red.), Zielona Góra 2017, s. 68.

⁴⁶⁸ Przykładowo: I. Andrejew, w: *Kodeks karny z komentarzem*, I. Andrejew, W. Świda, W. Wolter (red.), Warszawa 1973, s. 547; A. Ratajczak, *Przestępstwa przeciwko rodzinie opiece i młodzieży w systemie polskiego prawa karnego (zagadnienia wybrane)*, Warszawa 1980, s. 191; Z. Siwik, *Art. 209...*, O. Górniok (red.), teza 7; A. Wąsek, *Art. 209...*, nb. 60; V. Konarska-Wrzošek, M. Szewczyk, *Art. 209...*, nb. 27; J. Jodłowski, *Art. 209...*, teza 18b; S. Hypś, *Art. 209...*, M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), nb. 58; M. Dziembowska, R. Dziembowski, *Nowelizacja kodeksu karnego w zakresie przestępstwa niealimentacji cz. 2*, *Studia Prawnoustrojowe* 2018, nr 41, s. 293; Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 18 lipca 1996 r., sygn. I KZP 15/96, LEX nr 25593; Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 12 września 2001 r., sygn. II AKo 161/01, LEX nr 49346; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 listopada 2011 r., sygn. IV KK 321/11, LEX nr 1044059; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 marca 2015 r., sygn. III KK 414/14, LEX nr 1665592; Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 25 czerwca 2020 r., sygn. IV KK 611/19 LEX nr 3054698.

Odmienne stanowisko prezentował A. Marek. Autor wskazywał, że niealimentacja jest przestępstwem wieloczynowym, a przyjęcie, iż ma charakter trwały, prowadziłoby w konsekwencji do przyjęcia, że każdorazowe przystąpienie przez sprawcę do ponownego płacenia alimentów, „przerzywałoby” przestępność zachowania. Jak się wydaje jednak, fakt, iż przestępstwo jest zbiorowe, nie wyklucza jednocześnie jego trwałości. Zob. A. Marek, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. V, LEX 2010, teza 6; por. postanowienie Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 11 sierpnia 1999 r., sygn. II AKo 199/99, LEX nr 42876.

⁴⁶⁹ A. Błachnio, *Przedawnienie karalności przestępstwa trwałego*, *Prokuratura i Prawo* 2016, nr 10, s. 47; Uchwała Sądu Najwyższego 7 sędziów z dnia 7 września 2000 r., sygn. I KZP 22/00, LEX nr 41977.

⁴⁷⁰ A. Błachnio, *Przedawnienie...*, s. 47.

w orzecznictwie Sądu Najwyższego, który wskazał w kontekście czynu z art. 586 Kodeksu spółek handlowych⁴⁷¹ (niezgłoszenie upadłości), uznawanego za przestępstwo trwałe, że czas popełnienia tego przestępstwa rozpoczyna się w pierwszym dniu po upływie terminu przewidzianego w tym przepisie, zaś kończy w momencie złożenia przez zobowiązanego wniosku o ogłoszenie upadłości spółki, ustania warunków uzasadniających upadłość spółki lub utraty przez sprawcę statusu osoby zobowiązanej do zgłoszenia takiego wniosku, a co za tym idzie z tą chwilą rozpoczyna się bieg terminu przedawnienia⁴⁷². Podobnie w kontekście czynu z art. 242 § 2 k.k. (bezprawne samouwolnienie), Sąd Najwyższy stwierdził, że sprawca popełnia opisane przestępstwo przez cały okres bezprawnego przebywania na wolności⁴⁷³.

Choć rozważania powołanego autora dotyczą innych typów czynów zabronionych (w szczególności art. 242 § 2 k.k.), to zdają się one być trafne również w kontekście art. 209 § 1 k.k. Przyjmując bowiem, iż niealimentacja w typie podstawowym jest przestępstwem trwałym formalnym, należałoby stwierdzić, że bieg terminu przedawnienia mógłby rozpocząć się dopiero z chwilą, w której sprawca zacznie płacić alimenty, a nawet ureguluje istniejącą zaległość tak, by nie przekraczała ona równowartość trzech świadczeń okresowych, bądź z chwilą wygaśnięcia obowiązku alimentacyjnego. Problem tego rozwiązania polega na tym, że w przypadku wskazanych rodzajów typów czynów zabronionych, w określonych sytuacjach procesowych może w ogóle nie dojść do przedawnienia, bowiem nie nastąpi początek biegu tego terminu. A. Hamrol sygnalizuje również problem dotyczący ustalenia czy ustanie stanu bezprawnego w razie ustalenia wygaśnięcia obowiązku alimentacyjnego nastąpi z tą chwilą, czy też w momencie uregulowania zaległości alimentacyjnych lub przedawnienia roszczeń cywilnych. Zdaniem autorki nieuiszczenie zaległych świadczeń alimentacyjnych mimo ustania obowiązku alimentacyjnego nadal realizuje znamiona czynu z art. 209 § 1 k.k.⁴⁷⁴. Stanowisko to budzi jednak istotne wątpliwości – sprawca odpowiada bowiem za „uchylanie się” od istniejącego obowiązku alimentacyjnego. Wydaje się zatem, że moment ustania obowiązku alimentacyjnego należałoby poczytywać za punkt kończący popełnienie czynu zabronionego.

Choć według A. Błachnio – przytoczona konstrukcja tworzy wątpliwości natury konstytucyjnej, gdyż z treści art. 43 Konstytucji, który wyłącza przedawnienie w odniesieniu

⁴⁷¹ Ustawa z dnia 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych, Dz.U. z 2024 r. poz. 18, dalej: k.s.h.

⁴⁷² Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 25 marca 2010 r., sygn. IV KK 315/09, LEX nr 589816.

⁴⁷³ I KZP 22/00, LEX nr 41977.

⁴⁷⁴ A. Hamrol, *Karnoprawna ochrona zaległych świadczeń alimentacyjnych po ustaniu obowiązku alimentacyjnego*, Monitor Prawniczy 2019, nr 6, s. 307-308.

do zbrodni wojennych oraz zbrodni przeciwko ludzkości⁴⁷⁵, trudno podzielić stanowisko autora w tym zakresie. Zarówno Sąd Najwyższy⁴⁷⁶, jak i Trybunał Konstytucyjny⁴⁷⁷ wykluczają bowiem istnienie prawa do przedawnienia, zatem sytuacji, w której *de facto* bieg terminu przedawnienia może nigdy się nie rozpocząć nie sposób uznać za niezgodną z Konstytucją⁴⁷⁸.

Omawiany problem w kontekście czynu z art. 209 § 1 k.k. nie miałby znaczenia, gdyby przyjąć, że przestępstwo to ma charakter materialny, bowiem - jak wynika z art. 101 § 3 k.k. - w przypadku przestępstw skutkowych bieg przedawnienia rozpoczyna się z momentem nastąpienia skutku. Zatem w przypadku niealimentacji w typie podstawowym (a również - jak się wydaje - w typie kwalifikowanym), rozpoczęcie bieg terminu przedawnienia następowałoby z chwilą powstania zaległości stanowiącej co najmniej równowartość trzech świadczeń okresowych albo wraz z upływem trzech miesięcy od dnia, w którym sprawca był zobowiązany do zapłaty świadczenia innego niż okresowe.

Wydaje się zatem, że zarówno względy praktyczne, jak i celowościowe podpowiadałyby, aby opowiedzieć się za przyjęciem, iż użyte przez ustawodawcę określenie odnoszące się do wysokości zaległości lub długości opóźnienia stanowi skutek czynu zabronionego stypizowanego w art. 209 § 1 k.k. Zauważyć również należy, że także wykładnia językowa pozwala dojść do podobnych wniosków - w treści omawianego przepisu użyto bowiem sformułowania: „powstałych **wskutek** tego”, a zatem ustawodawca wyraźnie sugeruje, iż owa zaległość stanowi właśnie skutek czynności sprawczej, polegającej na uchylaniu się od obowiązku alimentacyjnego. Choć próżno szukać w piśmiennictwie stanowiska, z którego wynikałoby, że czyn z art. 209 § 1 k.k. jest przestępstwem materialnym, to - jak wskazuje J. Kosonoga - powstanie zaległości alimentacyjnych w określonej kwocie lub opóźnienia w spełnieniu innego świadczenia stanowi obiektywny rezultat uchylania się od tegoż obowiązku⁴⁷⁹.

Analizując możliwość przyjęcia, że niealimentacja w typie podstawowym jest przestępstwem materialnym, należy również odnieść się do treści art. 2 k.k., który

⁴⁷⁵ A. Błachnio, *Przedawnienie...*, s. 53.

⁴⁷⁶ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 2 lipca 2002 r., sygn. II KK 143/02, LEX nr 55526.

⁴⁷⁷ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 25 maja 2004 r., sygn. SK 44/03, LEX nr 113003.

⁴⁷⁸ Szeroko w kwestii „prawa do przedawnienia” wypowiedział się również Sąd Okręgowy w Piotrkowie Trybunalskim, wskazując, że: „Regulacje przewidujące przedawnienie nie mają charakteru gwarancyjnego, nie są ustanawiane z uwagi na sprawcę czynu zabronionego, lecz cel karania. Nie można w związku z tym uznać, aby sprawcy czynu zabronionego przysługiwało prawo do przedawnienia w określonym terminie, ani tym bardziej nie można mówić o konstytucyjnej ochronie „ekspektatywy przedawnienia. Nie podlegają bowiem ochronie kalkulacje sprawcy, co do okresu, po jakim nie będzie już podlegał karze za popełnienie czynu zabronionego”. Zob. wyrok Sądu Okręgowego w Piotrkowie Trybunalskim z dnia 16 lutego 2018 r., sygn. IV Ka 491/17, LEX nr 2484388.

⁴⁷⁹ J. Kosonoga, *Art. 209...*, Legalis 2025, nb. 5.

odpowiedzialność karną sprawcy za przestępstwo skutkowe popełnione przez zaniechanie uzależnia od istnienia szczególnego, prawnego obowiązku zapobiegnięcia skutkowi, ciążącemu na sprawcy. Innymi słowy, by przypisać sprawcy odpowiedzialność karną w omawianym przypadku, należy najpierw stwierdzić, że dane przestępstwo jest typem materialnym, a następnie czy prawo czyni podmiot danego typu rodzajowego gwarantem niedopuszczenia do naruszenia określonego dobra chronionego prawem. Co za tym idzie sprawca ten musi być oznaczony indywidualnie⁴⁸⁰. Jak już wcześniej wskazywano, podmiot przestępstwa niealimentacji jest indywidualnie oznaczony, zaś ciążący na nim obowiązek alimentacyjny nakłada nań obowiązek regularnego łożenia na utrzymanie uprawnionego, a co za tym idzie niedopuszczenia do powstania zaległości. Wydaje się zatem, że art. 2 k.k. znajdzie zastosowanie w przypadku przestępstwa niealimentacji w typie podstawowym.

Podsumowując zatem, by przypisać sprawcy odpowiedzialność za czyn z art. 209 § 1 k.k., muszą łącznie wystąpić następujące elementy:

- przestępstwa dopuszcza się indywidualnie oznaczona osoba, na której ciąży obowiązek alimentacyjny, znajdujący swe źródło w dziale III k.r.o.,
- obowiązek ten określony jest co do wysokości orzeczeniem sądowym, ugodą zawartą przed sądem albo innym organem albo inną umową,
- sprawca uchyla się od tego obowiązku, tzn. w sposób zamierzony nie płaci alimentów, nie dlatego, że nie może, lecz dlatego, że nie chce,
- swoim zachowaniem sprawca powoduje skutek w postaci powstania zaległości stanowiących równowartość co najmniej 3 świadczeń okresowych albo w przypadku świadczeń innych niż okresowe – co najmniej 3-miesięczne opóźnienie.

Nowelizacją z 23.03.2017 r. ustawodawca wprowadził typ kwalifikowany przestępstwa niealimentacji, umieszczony w art. 209 § 1a k.k., który surowszą odpowiedzialność karną uzależnia od spowodowania skutku w postaci narażenia osoby uprawnionej na niemożność zaspokojenia jej podstawowych potrzeb życiowych. Wskazane znamię kwalifikujące znane było już na gruncie k.k. z 1969 r. jako element typu rodzajowego przestępstwa niealimentacji. Większość rozważań prowadzonych w tym zakresie zachowuje aktualność, a zatem również zostanie wykorzystana w przedmiotowym wywodzie.

Omówienie konstrukcji narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych należy w pierwszej kolejności rozpocząć od wskazania, że niealimentacja w typie

⁴⁸⁰ Szerzej np.: A. Grześkowiak, *Art. 2*, w: *Kodeks karny. Komentarz*. Wyd. 8, A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), Legalis 2024, nb. 27-32.

kwalifikowanym (art. 209 §1a k.k.) - a przed nowelizacją z 23.03.2017 r. oraz na gruncie k.k. z 1969 r. - uznawana jest za przestępstwo materialne (skutkowe)⁴⁸¹. Jak słusznie zauważają przy tym V. Konarska-Wrzosek i M. Szewczyk, istotą odpowiedzialności prawnokarnej za przestępstwo tego rodzaju jest powiązanie zachowania sprawcy z zaistniałym skutkiem wymaganym przez ustawę⁴⁸². W tym miejscu należy zwrócić uwagę na nierozstrzygniętą dotąd przez doktrynę kwestię, a mianowicie – czy zaniechanie ma charakter przyczynowy czy też nie⁴⁸³. Problem ten jednak nie jawi się jednak jako szczególnie istotny z perspektywy rozważań dotyczących przestępstwa niealimentacji, które jest przestępstwem materialnym. Zasadne wydaje się zatem zgodzić z D. Sosnowską, która obiektywne przypisanie skutku, odnosząc się do jego ogólnych zasad, wiąże z takim zachowaniem sprawcy, które zwiększa niebezpieczeństwo dla dobra chronionego prawem i prowadzi do wystąpienia skutku przestępnego⁴⁸⁴. Na konieczność istnienia pewnego funkcjonalnego powiązania pomiędzy niemożnością zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, a uchylaniem się od alimentowania, wskazał również Sąd Najwyższy, podkreślając, że pierwsze jest pochodną drugiego⁴⁸⁵. Naturalną konsekwencją treści art. 2 k.k. jest zaś to, że ustawowy skutek przestępny może zostać przypisany tylko temu, na kim ciążył prawny szczególny obowiązek jego zapobiegnięcia nawet, jeżeli jego wystąpienie było następstwem zachowania wielu osób⁴⁸⁶.

Na uwagę zasługuje również stanowisko A. Gaberle, który w kontekście związku przyczynowego pomiędzy uchylaniem się od alimentów a wywołaniem stanu narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych zwracał uwagę, iż nie sposób wykluczyć sytuacji, w których przyczyną znajdowania się przez uprawnionego w stanie, stanowiącym omawiane znamię skutkowe, nie będzie uchylanie się od obowiązku alimentacyjnego, a zupełnie inne, niezależne okoliczności. Wypełnienie obowiązku alimentacyjnego nie sprawiłoby natomiast, że uprawniony nie byłby narażony na niemożność

⁴⁸¹ W. Świda, *Prawo...*, s. 548; I. Andrejew, w: *Kodeks...*, s. 546; I. Andrejew, *Kodeks...*, s. 151; I. Andrejew, *Polskie...*, s. 426; D. Gajdus, w: *Prawo...*, s. 364; L. Falandysz, w: *Prawo...*, s. 73; A. Ratajczak, w: *System...*, s. 312; A. Ratajczak, *Przestępstwa...*, s. 193; O. Chybiński, w: *Prawo...*, s. 272; A. Marek, *Art. 209...*, teza 8; M. Szewczyk, *Art. 209*, teza 3; V. Konarska-Wrzosek, M. Szewczyk, *Art. 209...*, nb. 29; A. Wąsek, J. Warylewski, *Art. 209...*, nb. 54; J. Jodłowski, *Art. 209...*, teza 21.

⁴⁸² V. Konarska-Wrzosek, M. Szewczyk, *Art. 209...*, nb. 30.

⁴⁸³ Problem ten nie będzie stanowił szczegółowego przedmiotu rozważań. Szerzej na ten temat, np.: J. Majewski, *Prawnokarne przypisywanie skutku przy zaniechaniu*, Kraków 1997; J. Giezek, *Przyczynowość oraz przypisanie skutku w prawie karnym*, Wrocław 1994.

⁴⁸⁴ D. Sosnowska, *Alimenty...*, s. 153-154; tak również: V. Konarska-Wrzosek, M. Szewczyk, *Art. 209...*, nb. 30. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 maja 2002 r., sygn. V KK 21/02, LEX nr 54393.

⁴⁸⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 maja 2012 r., sygn. II KK 106/12, LEX nr 1223801.

⁴⁸⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 lutego 2005 r., sygn. V KK 375/04, LEX nr 145155.

zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, niealimentacja stan ten co najwyżej pogłębia, jednak nie powoduje, a co za tym idzie – zdaniem powołanego autora – sprawca nie wypełnia znamion czynu zabronionego⁴⁸⁷.

Odnosząc się do stanowiska A. Gaberle należy jednak zauważyć, że według A. Spotowskiego przestępstwo z narażenia konkretnego jest takie, w którym zachowaniem sprawcy zostaje spowodowany, wywołany stan niebezpieczeństwa⁴⁸⁸. Z kolei według W. Gutekunst gwarant, pozostawiając zagrożonego bez pomocy w razie zagrożenia, naraża go na niebezpieczeństwo, przybliżając je⁴⁸⁹. Tym samym w takiej sytuacji także odpowiada za przestępstwo z narażenia, mimo, że sam nie wywołuje niebezpieczeństwa. Jak się wydaje, w przypadku przestępstw z narażenia mowa o takich czynach, przy których nie dochodzi do naruszenia dobra prawnego, lecz do stworzenia prawdopodobieństwa takiego naruszenia⁴⁹⁰.

Kwestia przypisania odpowiedzialności prawnokarnej w razie zwiększenia prawdopodobieństwa skutku w postaci pogłębienia stanu zagrożenia w kontekście obiektywnego przypisania skutku, któremu sprawca nie zapobiegł nie jawi się jako oczywista. Jak wskazał Sąd Najwyższy - dla przypisania skutku w postaci narażenia na bezpośrednie niebezpieczeństwo nie jest relewantne czy zobowiązany nie przeszkodził wystąpieniu bezpośredniego zagrożenia, czy też wskutek jego zaniechania doszło do zwiększenia bezpośredniego zagrożenia, którego powstanie nie było związane z zachowaniem zobowiązanego⁴⁹¹. Jak słusznie wskazuje A. Zoll, w przypadku przestępstw z zaniechania obiektywne przypisanie skutku wiąże się z ustaleniem, że gdyby zobowiązany do działań podjął nakazane czynności, to skutek by nie nastąpił⁴⁹². Należy również zwrócić uwagę na kwestię sygnalizowaną przez M. Królikowskiego i M. Gałęskiego – w przypadku, gdy zobowiązany jest do sprawowania pieczy, jego zadaniem jest niedopuszczenie do powstania niebezpieczeństwa dla przedmiotu ochrony. Zatem nie tylko ma nie dopuścić do powstania niebezpieczeństwa, ale również – w razie jego wystąpienia – obowiązkiem gwaranta jest

⁴⁸⁷ A. Gaberle, *Narażenie...*, s. 1104-1105.

⁴⁸⁸ A. Spotowski, *Funkcja niebezpieczeństwa w prawie karnym*, Warszawa 1990, s. 174.

⁴⁸⁹ W. Gutekunst, w: *Prawo karne. Część szczególna*, O. Chybiński, W. Gutekunst, W. Świda, Warszawa-Wrocław 1975, s. 153.

⁴⁹⁰ K. Indeck, A. Liszewska, *Prawo karne materialne. Nauka o przestępstwie i środkach penalnych*, Warszawa 2002, s. 98.

⁴⁹¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 listopada 2002 r., sygn. IV KKN 347/99, LEX nr 74394.

⁴⁹² A. Zoll, Art. 2, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Część I. Komentarz do art. 1-52*, wyd. V, W. Wróbel, A. Zoll (red.), LEX 2016, teza 11.

podjęcie starań mających na celu oddalenie niebezpieczeństwa lub podjęcie działań zmierzających do usunięcia zagrożenia⁴⁹³.

Wydaje się zatem, że już samo pogłębienie stanu narażenia na niemożność zaspokojenia potrzeb życiowych należy poczytywać za wystarczające do wypełnienia przez sprawcę znamienia skutkowego, a odpowiedzialności karnej nie powinna wyłączać okoliczność, iż mimo płacenia alimentów uprawniony nadal może znajdować się w stanie narażenia go na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych.

Jak słusznie zauważał J. Śliwowski jeszcze na gruncie k.k. z 1969 r., niealimentacja nie jest przestępstwem skutkowym z naruszenia, lecz przestępstwem z narażenia. Sprawca nie musi bowiem swoim zachowaniem wywołać określonego braku, a jedynie sprawić, że pokrzywdzony znajdzie się w sytuacji perspektywy wystąpienia tych braków⁴⁹⁴. By dokonać pełnej oceny omawianego znamienia jako niezbędne jawi się zatem ustalenie charakteru owego narażenia. Trudno nie zgodzić się w tej kwestii z Z. Siwikiem, zdaniem którego odmienne stanowisko, tj. przyjęcie abstrakcyjnego charakteru narażenia w przypadku przestępstwa niealimentacji, doprowadziłoby do zastosowania wykładni rozszerzającej, co pozostaje w sprzeczności z zasadą ścisłej wykładni prawa karnego⁴⁹⁵. Samo w sobie uchylanie się od płacenia alimentów nie jest bowiem niebezpieczne⁴⁹⁶.

W piśmiennictwie zdaje się nie budzić wątpliwości to, że przestępstwo niealimentacji należy zakwalifikować do czynów z konkretnego narażenia na niebezpieczeństwo⁴⁹⁷. Znacznie bardziej problematyczne jest ustalenie czy narażenie to ma mieć charakter bezpośredni, czy pośredni. Zdania w doktrynie są bowiem w tej materii podzielone. Za bezpośrednim charakterem narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych opowiadają się, m.in.: A. Tobis⁴⁹⁸, O. Górniok⁴⁹⁹, M. Surkont⁵⁰⁰, A. Marek⁵⁰¹ czy

⁴⁹³ M. Królikowski, M. Gałęski, *Art. 2*, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do artykułów 1-116*, M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), Legalis 2021, nb. 26.

⁴⁹⁴ J. Śliwowski, *Prawo...*, s. 413.

⁴⁹⁵ Z. Siwik, *Przestępstwo niealimentacji ze stanowiska polityki kryminalnej*, Wrocław 1974, 106-108; Z. Siwik, *Art. 209...*, O. Górniok (red.), teza 3; Z. Siwik, *Art. 209...*, M. Filar (red.), teza 4.

⁴⁹⁶ A. Wąsek, J. Warylewski, *Art. 209...*, nb. 54.

⁴⁹⁷ M. Bereźnicki, *Przestępstwo uchylania się od obowiązku alimentacyjnego w kodeksie karnym z 1969 r.*, Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny 1971, z. 4, s. 55-56; K. Buchała, *Prawo...*, s. 709; M. Siewierski, w: *Kodeks...*, s. 479; Z. Siwik, *Przestępstwo...*, 106-108; Z. Siwik, *Art. 209...*, O. Górniok (red.), teza 8; Z. Siwik, *Art. 209...*, M. Filar (red.), teza 10; A. Marek, *Art. 209...*, teza 9; A. Wąsek, J. Warylewski, *Art. 209...*, nb. 54; J. Jodłowski, *Art. 209...*, teza 21a; M. Mozgawa, *Art. 209...*, LEX 2025, teza 7, J. Kulesza, *Art. 209...*, teza 6.

⁴⁹⁸ A. Tobis, *Główne...*, s. 68-69.

⁴⁹⁹ O. Górniok, w: *Kodeks karny. Komentarz, T. 3 (art. 117-363)*, O. Górniok, S. Hoc, S.M. Przyjemski (red.), Gdańsk 1999, s. 201.

⁵⁰⁰ M. Surkont, *Prawo karne. Stan prawny na dzień 31 XII 2000 r.*, Bydgoszcz 2001, s. 175.

⁵⁰¹ A. Marek, *Art. 209...*, teza 9.

D. Sosnowska⁵⁰². Odmienne stanowisko, a zatem dopuszczenie tak bezpośredniego, jak i pośredniego spowodowania konkretnego stanu – w tym przypadku niebezpieczeństwa niemożności zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych – zajmują, m.in.: Z. Siwik⁵⁰³, M. Siewierski⁵⁰⁴, A. Ratajczak⁵⁰⁵, S. Hyps⁵⁰⁶, J. Kosonoga⁵⁰⁷, V. Konarska-Wrzosek i M. Szewczyk⁵⁰⁸, M. Mozgawa⁵⁰⁹, J. Lachowski⁵¹⁰ czy J. Jodłowski, J. Piórkowska-Flieger⁵¹¹.

Według A. Tobisa – na gruncie k.k. z 1969 r. - niezbędna była „konkretyzacja” narażenia, bowiem przyjęcie odmiennej koncepcji - zdaniem autora - mogło spowodować przekształcenie niealimentacji w przestępstwo formalne⁵¹². Również według D. Sosnowskiej narażenie winno mieć charakter bezpośredni, a przyjęcie odmiennego rozwiązania, doprowadziłoby do zastosowania wykładni rozszerzającej, co nie znajduje uzasadnienia⁵¹³. Bardziej przekonująca zdaje się jednak argumentacja przedstawicieli doktryny opowiadających się za dopuszczalnością tak pośredniego, jak i bezpośredniego charakteru grożącego niebezpieczeństwa. Wskazuje się bowiem, że skoro ustawodawca w przypadku przestępstwa niealimentacji (przed nowelizacją z 23.03.2017 r. na gruncie art. 209 § 1 k.k., obecnie § 1a k.k.) nie wymaga elementu „bezpośredniości” brak jest podstaw, by przyjąć, że jej wymaga do przypisania przestępnego skutku⁵¹⁴. Jak słusznie wskazuje J. Kosonoga, taki wymóg znajduje się w szeregu przestępstw stypizowanych w k.k., np. w art. 158 § 1 k.k., art. 160 § 1 k.k., art. 164 § 1 k.k., art. 166 § 2 k.k., art. 174 § 1 k.k. czy art. 220 § 1 k.k.

Również zdaniem J. Jodłowskiego brak jest podstaw do ograniczenia charakteru narażenia wyłącznie do bezpośredniego, bowiem ustawodawca nie używa w art. 209 k.k. (obecnie § 1a) żadnego określenia, które wskazywałoby na bliską odległość czasową między zachowaniem sprawcy (uchylaniem się), a wystąpieniem skutku w postaci narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych. Wyprowadzenie odmiennego

⁵⁰² D. Sosnowska, *Alimenty...*, s. 159.

⁵⁰³ Z. Siwik, *Przestępstwo...*, 106-108; Z. Siwik, *Art. 209...*, O. Górniok (red.), teza 8; Z. Siwik, *Art. 209...*, M. Filar (red.), teza 10.

⁵⁰⁴ M. Siewierski w: *Kodeks...*, s. 479.

⁵⁰⁵ A. Ratajczak, w: *System...*, s. 312; A. Ratajczak, *Przestępstwa...*, s. 192.

⁵⁰⁶ S. Hyps, *Art. 209...*, M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), nb. 41; S. Hyps, *Art. 209...*, A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), nb. 28.

⁵⁰⁷ J. Kosonoga, *Art. 209...*, Legalis 2025, nb. 10.

⁵⁰⁸ V. Konarska-Wrzosek, M. Szewczyk, *Art. 209...*, nb. 32.

⁵⁰⁹ M. Mozgawa, *Art. 209...*, LEX 2025, teza 7.

⁵¹⁰ J. Lachowski, *Art. 209...*, teza 7.

⁵¹¹ J. Piórkowska-Flieger, *Przestępstwo...*, s. 761.

⁵¹² A. Tobis, *Główne...*, s. 68-69.

⁵¹³ D. Sosnowska, *Alimenty...*, s. 159.

⁵¹⁴ Z. Siwik, *Przestępstwo...*, 108; Z. Siwik, *Art. 209...*, O. Górniok (red.), teza 8; Z. Siwik, *Art. 209...*, M. Filar (red.), teza 10; A. Wąsek, J. Warylewski, *Art. 209...*, nb. 57; J. Kosonoga, *Art. 209...*, Legalis 2025, nb. 10.

wniosku i narzucenie bezpośredniego charakteru niebezpieczeństwa skutkowałoby nieuzasadnionym zawężeniem zakresu ochrony art. 209 k.k.⁵¹⁵. Na aprobatę zasługuje stanowisko Sądu Najwyższego, który kategorycznie wykluczył możliwość rozumienia „narażenia na niemożność” jako bezpośredniego doprowadzenia do stanu niemożności zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych. To bowiem prowadziłoby do sprzecznego z celem przepisu ograniczenia penalizacji, podczas gdy celem przepisu jest objęcie prawnokarną ochroną sytuacji, w których występuje już samo niebezpieczeństwo braku możliwości zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych⁵¹⁶.

W tym miejscu należy zasygnalizować istniejący w doktrynie spór w zakresie definicji „niebezpieczeństwa” i „bezpośredniego niebezpieczeństwa”, a przede wszystkim ustalenia granicy pomiędzy tymi pojęciami. Jak słusznie wywodzi J. Kulesza pojęcie „niebezpieczeństwa” cechuje się dwoma elementami – zmiennością i prawdopodobieństwem. Pierwszy z nich wskazuje na potencjał zwiększenia zagrożenia dla dobra prawnego aż do granicy w postaci jego naruszenia – niezależnie od tego czy zagrożenie pojawia się nagle i jest wysokie, czy też rozwija się stopniowo. Drugi z elementów, tj. prawdopodobieństwo odnosi się do istnienia potencjału wystąpienia naruszenia dobra prawnego i musi osiągać określony stopień, który jednak nie może prowadzić do przyjęcia, że niebezpieczeństwo jest „bezpośrednie”, zatem jak podaje autor może być ono „duże”, „wzmoczone” czy poważne⁵¹⁷. W doktrynie można wyróżnić kilka koncepcji wytyczenia granicy pomiędzy „niebezpieczeństwem” a „bezpośrednim niebezpieczeństwem”⁵¹⁸. Pierwsza z nich opiera się na kryterium prawdopodobieństwa, które powinno być bardzo wysokie czy też większe niż wysokie⁵¹⁹. Zwolennicy kryterium czasowego odwołują się do bliskości czasowej wystąpienia skutku⁵²⁰. Z kolei dominujące kryterium wystarczającej przyczyny zakłada, że obok bliskości czasowej wystąpienia zagrożenia, konieczne jest, aby jego wystąpienie nie było uzależnione od

⁵¹⁵ J. Jodłowski, *Art. 209...*, teza 21b.

⁵¹⁶ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 10 grudnia 2014 r., sygn. III KK 388/14, LEX nr 1621351. Także: J. Kosonoga, *Art. 209...*, Legalis 2025, nb. 10; S. Hypś, *Art. 209...*, M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), nb. 41; S. Hypś, *Art. 209...*, A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), nb. 28.

⁵¹⁷ J. Kulesza, *Przestępstwo nieudzielenia pomocy w niebezpieczeństwo. Art. 162 k.k. na tle uwag dotyczących § 323c niemieckiego kodeksu karnego*, Łódź 2008, s. 75-77 oraz literatura tam zawarta.

⁵¹⁸ Kryteria podziału poglądów doktryny wyróżnił A. Spotowski. Zob. A. Spotowski, *Funkcja niebezpieczeństwa w prawie karnym*, Warszawa 1990, s. 82.

⁵¹⁹ Tak np. W. Radecki, *Przestępstwa narażenia życia i zdrowia człowieka na niebezpieczeństwo w kodeksie karnym PRL z 1969 r.*, Warszawa-Wrocław 1977, s. 18; M. Cieślak, *Indywidualne zagrożenie życia*, Nowe Prawo, 1952, nr 4, s. 19;

⁵²⁰ Np. E. Szwedek, *Narażenie na niebezpieczeństwo*, Problemy Praworządności 1977, nr 10, s. 20; A. Marek, *Prawo karne*, Warszawa 2003, s. 449; L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 1999, s. 230.

innych przyczyn⁵²¹. Ostatnia z koncepcji zakłada, że aby przyjąć, że niebezpieczeństwo jest bezpośrednie, należy stwierdzić, że wystąpienie skutku jest najbardziej nieuchronne (kryterium nieuchronności nastąpienia skutku)⁵²².

Kwestia stopnia niebezpieczeństwa na gruncie przestępstwa niealimentacji również jest różnie interpretowana. Według Z. Siwika, ustawodawca nie wymagał, by stopień niebezpieczeństwa był bardzo wysoki, a dla przypisania prawnokarnej odpowiedzialności wystarczające było istnienie znacznego prawdopodobieństwa powstania niebezpieczeństwa w postaci braku możliwości zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych⁵²³. Odmienne stanowisko zajmuje J. Kosonoga, który podkreśla, że dla wypełnienia znamienia skutkowego, nie jest niezbędne ani by nastąpienie skutku było nieodległe czasowo, ani też szczególnie wysoce prawdopodobne. Jednocześnie autor wskazuje, że mimo to narażenie powinno być skonkretyzowane przez sąd⁵²⁴. Podobnie według V. Konarskiej-Wrzosek, skoro w treści przepisu brak jest uszczegółowienia stopnia narażenia, należy przyjąć, że wystarczające jest znaczne prawdopodobieństwo wystąpienia skutku, jednak w odróżnieniu od przestępstw z bezpośredniego narażenia, jego ziszczenie nie musi być ani rychle, ani wysoce prawdopodobne⁵²⁵. Odmienne zdanie w tym zakresie prezentuje J. Lachowski, oceniając pogląd Z. Siwika jako nietrafny⁵²⁶. Autor ten jednak nie uzasadnia swojego stanowiska.

Wydaje się, że należy zgodzić się z V. Konarską-Wrzosek, która słusznie wywodzi w oparciu o brak uszczegółowienia przez ustawodawcę stopnia narażenia, że należy przyjąć, iż prawdopodobieństwo wystąpienia skutku powinno być znaczne⁵²⁷. W praktyce skutek kwalifikowany można by zatem przypisać sprawcy, np. w sytuacji, w której potrzeby uprawnionego co prawda są zaspokajane, lecz dzięki środkom otrzymywanym z funduszu alimentacyjnego. Ziszczenie się skutku – wobec braku wskazania przez ustawodawcę bezpośredniego narażenia - nie musi być nieodległe w czasie, ani też wysoce prawdopodobne (w przypadku wspomnianej sytuacji, wypłata środków z funduszu alimentacyjnego niweluje

⁵²¹ Np. J. Jamontt, E. S. Rappaport, *Kodeks karny z r. 1932. Część szczególna. Komentarz*, Warszawa 1932, s. 349; K. Daszkiewicz, *Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu. Rozdział XIX Kodeksu karnego. Komentarz*, Warszawa 2000, s. 390; K. Buchała, *Przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji drogowej*, Warszawa 1973, s. 85; M. Siewierski, w: *Kodeks...*, s. 414; J. Śliwowski, *Prawo...*, s. 373; A. Zoll, w: *Kodeks karny. Część szczególna*, A. Zoll (red.), Zakamycze 1999, s. 309-310.

⁵²² E. Szvedek, *Pozostawienie w niebezpieczeństwie (art. 163 k.k.)*, NP. 1979, nr 9, s. 47.

⁵²³ Z. Siwik, *Przestępstwo...*, 106-108; Z. Siwik, *Art. 209...*, O. Górniok (red.), teza. 8; Z. Siwik, *Art. 209...*, M. Filar (red.), teza 10.

⁵²⁴ J. Kosonoga, *Art. 209...*, Legalis, nb. 10.

⁵²⁵ V. Konarska-Wrzosek, *Ochrona...*, s. 148; por. M. Dziembowska, R. Dziembowski, *Nowelizacja kodeksu karnego w zakresie przestępstwa niealimentacji - Cz. I*, Studia Prawnoustrojowe 2018, nr 40, s. 41.

⁵²⁶ J. Lachowski, *Art. 209...*, teza 7.

⁵²⁷ V. Konarska-Wrzosek, *Ochrona...*, s. 148.

ryzyko niemożności zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych przez czas otrzymywania tych środków, jednak nie uchyla stanu zagrożenia).

Jako niezbędne jawi się również ustalenie zakresu pojęcia „podstawowe potrzeby życiowe”. Jak się wydaje, największy wpływ w tym zakresie wywarło stanowisko Sądu Najwyższego, sformułowane w wytycznych wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej w zakresie prawnokarnej ochrony rodziny, z którego wynika, że pod pojęciem tym należy rozumieć nie tylko środki niezbędne do utrzymania (takie jak: wyżywienie, odzież czy mieszkanie), ale także potrzebne do uzyskania niezbędnego wykształcenia oraz korzystania z dóbr kultury. Co więcej, Sąd Najwyższy podkreślił, że czynnikiem warunkującym zakres podstawowych potrzeb życiowych są warunki społeczno-ekonomiczne danego społeczeństwa oraz jego stan świadomości społecznej⁵²⁸. Tożsamą definicję, zarówno na gruncie k.k. z 1969 r., jak i obecnie obowiązującego k.k. (przed nowelizacją z 23.03.2017 r. oraz po jej wprowadzeniu), przyjmuje się również w doktrynie (tak m.in.: S. Lelental⁵²⁹, W. Świda⁵³⁰, J. Śliwowski⁵³¹, I. Andrejew⁵³², K. Buchała⁵³³, M. Siewierski⁵³⁴, D. Gajdus⁵³⁵, A. Ratajczak⁵³⁶, O. Chybiński⁵³⁷, A. Tobis⁵³⁸, Z. Siwik⁵³⁹, D. Sosnowska⁵⁴⁰, V. Konarska-Wrzosek⁵⁴¹, B. Gadecki⁵⁴², A. Muszyńska⁵⁴³, J. Jodłowski⁵⁴⁴). Autorzy ci również za Sądem Najwyższym wskazują na elastyczność i zmienność zakresu tego pojęcia, uzależnioną od poziomu życia społeczeństwa i jego świadomości.

Na uwagę w kwestii dotyczącej ustalania zakresu pojęcia „podstawowe potrzeby” zasługuje głos A. Gaberle, który podkreślał, że człowiek ma nie tylko potrzeby biologiczne, ale także duchowe i to właśnie one odróżniają istoty ludzkie od innych i decydują o człowieczeństwie. Autor ten definiował również potrzebę jako określony brak, który należy

⁵²⁸ VI KZP 13/75, LEX nr 19141; także: Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 marca 1987 r., sygn. V KRN 54/87, LEX nr 17801.

⁵²⁹ S. Lelental, w: *Prawo...*, s. 127-128.

⁵³⁰ W. Świda, *Prawo...*, s. 549.

⁵³¹ J. Śliwowski, *Prawo...*, s. 413.

⁵³² I. Andrejew, *Kodeks...*, s. 151; I. Andrejew, *Polskie...*, s. 426.

⁵³³ K. Buchała, *Prawo...*, s. 709

⁵³⁴ M. Siewierski, w: *Kodeks...*, s. 477-478.

⁵³⁵ D. Gajdus, w: *Prawo...*, s. 364-365.

⁵³⁶ A. Ratajczak, w: *System...*, s. 312; A. Ratajczak, *Przestępstwa...*, s. 192-193.

⁵³⁷ O. Chybiński, w: *Prawo...*, s. 272.

⁵³⁸ A. Tobis, *Główne...*, s. 67.

⁵³⁹ Z. Siwik, *Art. 209...*, M. Filar (red.), teza 10.

⁵⁴⁰ D. Sosnowska, *Alimenty...*, s. 159-161.

⁵⁴¹ V. Konarska-Wrzosek, *Ochrona...*, s. 148-149.

⁵⁴² B. Gadecki, *Art. 209...*, nb. 10.

⁵⁴³ A. Muszyńska, *Art. 209...*, teza 17.

⁵⁴⁴ J. Jodłowski, *Art. 209...*, teza 22a.

zaspokoić. Przez podstawową potrzebę rozumiał on zatem stan, w którym bez otrzymania określonego przedmiotu (tak materialnego, jak i niematerialnego), mogącego zniwelować ów stan braku, człowiek nie jest w stanie funkcjonować. Sygnalizował również, że kształt tych potrzeb uwarunkowany jest miejscem, jakie człowiek zajmuje w danej społeczności, jego miejscem zamieszkania, świadomością danej grupy, a ustalenie zakresu potrzeb, które *in concreto* umożliwiają funkcjonowanie w danym społeczeństwie oceniał jako skomplikowane⁵⁴⁵. Stanowisko to w pełni zachowuje aktualność. Podobnie zdaniem J. Kosonogi na interpretację pojęcia podstawowych potrzeb życiowych wpływ ma szereg czynników, takich jak uwarunkowania kulturowe, światopogląd czy założenia aksjologiczne, a ustalenie zakresu tych potrzeb uzależnione jest od konkretnych warunków społeczno-ekonomicznych i świadomości określonej grupy społecznej. Co oczywiste – im wyższy rozwój społeczeństwa, tym wyższe i bardziej różnorodne jego potrzeby. Autor zatem w krąg podstawowych potrzeb wlicza również te wyższego rzędu, mające na celu umożliwienie pełnego funkcjonowania w społeczeństwie, zapewniające rozwój duchowy i intelektualny (np. nauka języka obcego, korepetycje, zakup książek, wyjścia do kin, teatrów, muzeów, rozwijanie pasji)⁵⁴⁶. Podobnie według S. Hysia na zakres podstawowych potrzeb życiowych wpływ mają świadomość społeczeństwa, rozwój technologiczny, a także możliwości zarobkowe i majątkowe zobowiązanego do opieki. Autor ten podkreśla jednak, że zaspokojone ma być pewne minimum potrzeb, a nie wszystkie zachcianki konsumpcyjne dziecka. Wartością nadrzędną bowiem jest dobro uprawnionego małoletniego, a zatem w szczególności zaspokojenie jego potrzeb wyższego rzędu⁵⁴⁷. Odnosząc się do zaprezentowanego przez S. Hysia stanowiska, J. Lachowski zauważa jednak, że zakres podstawowych potrzeb powinien być ustalany w odniesieniu do indywidualnych właściwości uprawnionego. Jako przykład autor ten wskazuje np. konieczność pokrycia kosztów związanych z leczeniem albo zapewnieniem korepetycji dla dziecka, które nie radzi sobie z nauką szkolną⁵⁴⁸ (jak się wydaje, w odróżnieniu np. od opłacania dodatkowych lekcji języka obcego, co należy pochytywać jako wydatek usprawiedliwiony, lecz niekonieczny).

Odnosząc jednak pojęcie „podstawowe potrzeby życiowe” do użytego na gruncie art. 135 § 1 k.r.o. sformułowania „usprawiedliwione potrzeby życiowe” należy się zastanowić,

⁵⁴⁵ A. Gaberle, *Narażenie...*, s. 1089-1091.

⁵⁴⁶ J. Kosonoga, *Art. 209...*, Legalis 2025, nb. 11; por. J. Chamernik, *Znajdowanie...*, s. 280.

⁵⁴⁷ S. Hypś, *Art. 209...*, M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), nb. 48; S. Hypś, *Art. 209...*, A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), nb. 35; także: Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 16 marca 2016 r., II AKa 7/16, LEX nr 2025526.

⁵⁴⁸ J. Lachowski, *Art. 209...*, teza 7.

czy różnobrażące określenia powinny obejmować tożsamy katalog desygnatów. Sąd Najwyższy – w odniesieniu do ustalania alimentów - wskazał bowiem, że w rozumieniu powołanego przepisu, tj. art. 135 § 1 k.r.o., przez usprawiedliwione potrzeby należy rozumieć takie potrzeby, których zaspokojenie zapewni uprawnionemu prawidłowy rozwój zarówno fizyczny, jak i psychiczny. Na ich zakres wpływ mają zaś wiek i osobiste predyspozycje, potrzeby czy uzdolnienia uprawnionego⁵⁴⁹.

W piśmiennictwie wskazuje się z kolei, że przez określenie „usprawiedliwione potrzeby”, sformułowane w k.r.o., nie można rozumieć wszystkich potrzeb osoby uprawnionej do alimentacji⁵⁵⁰. Przykładowo jako zbyteczne – nieusprawiedliwione - można uznać takie potrzeby, jak nauka kolejnego języka obcego, liczne podróże czy drogie hobby. Powyższe stanowisko wynika z przejściowego charakteru świadczeń alimentacyjnych, które ze swej natury mają służyć zaspokajaniu potrzeb usprawiedliwionych, a nie wszelkich⁵⁵¹. W doktrynie prawa rodzinnego podnosi się również, że pojęcie potrzeb usprawiedliwionych nie może być utożsamiane z potrzebami koniecznymi. Obok mieszkania, jedzenia, odzieży, środków higieny czy leczenia, przez usprawiedliwione potrzeby należy również rozumieć dodatkowe potrzeby uzależnione od wieku i rozwoju uprawnionego, np. koszty związane z edukacją, zajęciami dodatkowymi, wakacjami itp.⁵⁵².

W świetle powyższego trudno zgodzić się z przedstawionymi powyżej poglądami prezentowanymi szeroko zarówno w orzecznictwie, jak i w doktrynie karnistycznej. Skoro ustawodawca w odniesieniu do potrzeb uprawnionego używa dwóch różnych określeń - „usprawiedliwione” oraz „podstawowe”, to nie sposób uznać, by miały one takie samo znaczenie. Wydaje się więc, że pojęcie „usprawiedliwione” należałoby rozumieć szerzej, niż „podstawowe” i przyjąć, że potrzeby podstawowe (konieczne) wchodzi w skład potrzeb usprawiedliwionych, niemniej jednak nie wyczerpują w całości tego zakresu⁵⁵³. Analizując przedstawione powyżej stanowiska, można dojść do wniosku, że pojęcia te obejmują tożsamy zakres desygnatów. Trudno zaś uznać, że podstawową potrzebą jest np. dostęp do kultury. Z pewnością jest to potrzeba usprawiedliwiona i uzasadniona z punktu widzenia prawidłowego rozwoju małoletniego, ale nie jest niezbędna do życia.

⁵⁴⁹ Uchwała Sądu Najwyższego cała izba SN - Izba Cywilna i Administracyjna z dnia 16 grudnia 1987 r., III CZP 91/86, LEX nr 3342.

⁵⁵⁰ G. Jędrejek, *Art. 135*, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany*, LEX 2019, teza 11.

⁵⁵¹ G. Jędrejek, *Art. 135*..., teza 1.

⁵⁵² A. Kawałko, H. Witeczak, *Art. 135*, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, M. Fras, M. Habdas (red.), LEX 2023, teza 5.

⁵⁵³ Pogląd ten podziela J. Kulesza. Zob. J. Kulesza, *Art. 209*..., teza 6; por. J. Chamernik, *Znajdowanie*..., s. 281.

Również zważając na to, że znamie narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych warunkuje surowszą odpowiedzialność karną, zasadne wydaje się stwierdzenie, że powinno się wiązać ono z większą społeczną szkodliwością czynu. Tym samym trudno zaakceptować, że ów skutek kwalifikowany może polegać, np. na tym, że uprawniony nie będzie mógł pójść do teatru czy opery. Wydaje się więc, że typ kwalifikowany winien odnosić się raczej do sytuacji dotyczących potrzeb absolutnie podstawowych, koniecznych, nie zaś wszystkich usprawiedliwionych.

Zaprezentowane przekonanie zdaje się znajdować potwierdzenie w stanowisku Sądu Apelacyjnego w Katowicach, który podkreślił, że dla przyjęcia odpowiedzialności prawnokarnej za czyn z art. 209 § 1 k.k. (obecnie art. 209 § 1a k.k.), konieczne jest wykazanie, że wskutek uchylania się od obowiązku alimentacyjnego, uprawniony został narażony na niemożność zaspokojenia swoich podstawowych, a nie wszystkich potrzeb⁵⁵⁴. Aprobując w tej kwestii wypowiedziały się również V. Konarska-Wrzosek i M. Szewczyk⁵⁵⁵.

Istotną kwestią w kontekście omawianego znamienia narażenia uprawnionego na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych jest okoliczność faktycznego zaspokojenia tychże potrzeb przez inną osobę, względnie instytucję. Jak wskazał Sąd Najwyższy – zaspokojenie omawianych potrzeb wskutek znacznego wysiłku osoby współzobowiązanej do alimentacji⁵⁵⁶ albo przez inną, niezobowiązaną osobę, nie wyłącza ustawowego znamienia narażenia⁵⁵⁷. Również w odniesieniu do zaspokojenia potrzeb dzięki świadczeniom z funduszu alimentacyjnego⁵⁵⁸ czy pomocy społecznej⁵⁵⁹ wskazuje się w orzecznictwie, że pomoc taka nie wyłącza możliwości realizacji omawianego znamienia. Podobnie rzecz ma się w przypadku całkowitego przejęcia obowiązku utrzymania dziecka przez placówkę opiekuńczo-wychowawczą, bez odpowiedniego ekwiwalentu pieniężnego ze strony rodziców⁵⁶⁰. Stanowisko to znajduje również aprobatę wśród przedstawicieli doktryny

⁵⁵⁴ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 12 stycznia 2005 r., sygn. II AKa 1/05, LEX nr 1681321.

⁵⁵⁵ V. Konarska-Wrzosek, M. Szewczyk, *Art. 209...*, nb. 27.

⁵⁵⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 lipca 1971 r., sygn. V KRN 259/71, LEX nr 16625.

⁵⁵⁷ VI KZP 13/75, LEX nr 19141; V KRN 54/87, LEX nr 17801.

⁵⁵⁸ V KRN 54/87, LEX nr 17801; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 16 grudnia 1996 r., sygn. II AKa 407/96, LEX nr 30197;

⁵⁵⁹ II AKa 7/16, LEX nr 2025526; Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 25 stycznia 2019 r. sygn. II AKa 402/18, LEX nr 2632614

⁵⁶⁰ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 23 sierpnia 1973 r., sygn. VI KZP 25/73, LEX nr 18638.

(tak m.in.: S. Lelental⁵⁶¹, W. Świda⁵⁶², L. Falandysz⁵⁶³, I. Andrejew⁵⁶⁴, K. Buchała⁵⁶⁵, D. Gajdus⁵⁶⁶, A. Ratajczak⁵⁶⁷, V. Konarska-Wrżosek⁵⁶⁸, J. Kosonoga⁵⁶⁹, B. Gadecki⁵⁷⁰, A. Marek⁵⁷¹, Z. Siwik⁵⁷², A. Tobis⁵⁷³). Ów wspomniany znaczny wysiłek osoby współzobowiązanej do alimentacji uprawnionego powinien być każdorazowo wykazany. Jak podaje J. Lachowski, przykładem takiego zachowania może być podjęcie dodatkowej pracy, rozpoczęcie dodatkowej działalności gospodarczej, wyprzedawanie kosztowności czy prostytutka⁵⁷⁴.

Warto również zwrócić uwagę na glosy, które wykluczają przypisanie sprawcy surowszej odpowiedzialności karnej w sytuacji, w której z uwagi na dobrą sytuację materialną współzobowiązanego do alimentów bądź ze względu na posiadanie przez uprawnionego majątku pozwalającego na utrzymanie, uchylanie się od obowiązku alimentacyjnego nie powoduje narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych⁵⁷⁵. Na marginesie należy zauważyć, że nie do końca podążać można za J. Kosonogą, wskazującym, że posiadanie przez uprawnionego majątku, umożliwiającego zaspokojenie jego podstawowych potrzeb życiowych, nie wyłącza obowiązku cywilnoprawnego ani nie dekompletuje znamion niealimentacji w typie podstawowym, a jedynie wyłącza odpowiedzialność za typ kwalifikowany z art. 209 § 1a k.k. Zgodnie bowiem z art. 133 § 1 k.r.o. rodzice obowiązani są alimentować swoje dzieci, które nie są jeszcze w stanie utrzymać się samodzielnie, chyba że dzieci te posiadają majątek, z którego uzyskiwane dochody wystarczają na pokrycie kosztów ich utrzymania i wychowania. Zatem w przypadku posiadania przez uprawnione do alimentów dziecko majątku, wystarczającego na pokrycie kosztów jego utrzymania, rodzic zobowiązany do alimentów ma możliwość wytoczenia powództwa o uchylenie obowiązku alimentacyjnego. Sąd karny przy tym nie jest władny badać zasadność orzeczenia cywilnego w tym zakresie, a

⁵⁶¹ S. Lelental, w: *Prawo...*, s. 128.

⁵⁶² W. Świda, *Prawo...*, s. 548.

⁵⁶³ L. Falandysz, w: *Prawo...*, s. 72.

⁵⁶⁴ I. Andrejew, *Kodeks...*, s. 151; I. Andrejew, *Polskie...*, s. 426.

⁵⁶⁵ K. Buchała, *Prawo...*, s. 709.

⁵⁶⁶ D. Gajdus, w: *Prawo...*, s. 364.

⁵⁶⁷ A. Ratajczak, w: *System...*, 1989, s. 314.

⁵⁶⁸ V. Konarska-Wrżosek, *Ochrona...*, s. 148; V. Konarska-Wrżosek, M. Szewczyk, *Art. 209...*, nb. 33.

⁵⁶⁹ J. Kosonoga, *Art. 209...*, Legalis 2025, nb. 12.

⁵⁷⁰ B. Gadecki, *Art. 209...*, teza 11.

⁵⁷¹ A. Marek, *Art. 209...*, teza 9.

⁵⁷² Z. Siwik, *Art. 209...*, O. Górniok (red.), teza 8; Z. Siwik, *Art. 209...*, M. Filar (red.), teza 10.

⁵⁷³ A. Tobis, *Główne...*, s. 69.

⁵⁷⁴ J. Lachowski, *Art. 209...*, teza 7.

⁵⁷⁵ S. Hypś, *Art. 209...*, M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), nb. 44; S. Hypś, *Art. 209...*, A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), nb. 31. A. Marek, *Art. 209...*, teza 9; J. Kosonoga, *Art. 209...*, Legalis 2025, nb. 13; A. Wąsek, J. Warylewski, *Art. 209...*, nb. 60; A. Muszyńska, *Art. 209...*, teza 18.

zatem sprawca – choć w takim przypadku nie wypełni znamion typu kwalifikowanego, to możliwe będzie przypisanie mu odpowiedzialności za czyn z art. 209 § 1 k.k.

W opozycji do powyżej zaprezentowanych stanowisk pozostaje J. Jodłowski, którego zdaniem nie sposób bez dokładnej analizy konkretnego stanu faktycznego kategorycznie i arbitralnie przesądzić, że w danej sprawie nie doszło do wyłączenia znamienia narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych. W odniesieniu do pomocy świadczonej przez osoby trzecie autor sygnalizuje bowiem, że osoba ta może bez znacznego wysiłku systematycznie utrzymywać uprawnionego do alimentów, który ich nie dostaje, a co za tym idzie nie aktualizuje się w ogóle stan narażenia⁵⁷⁶. Stanowisko to jednak nie wydaje się w pełni trafne, bowiem osoba trzecia nie ma żadnego obowiązku względem potencjalnego pokrzywdzonego przestępstwem niealimentacji, a jej pomoc jest dobrowolna i w każdej chwili może zostać zaprzestana. Jak słusznie zauważa bowiem M. Bereźnicki – korzystanie z pomocy należy traktować jako okoliczność neutralizującą niebezpieczeństwo niezaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, jednak niewyłączające tej okoliczności⁵⁷⁷. Jak się wydaje, już sama konieczność korzystania ze wsparcia osób trzecich stanowi dostateczny dowód na wystąpienie stanu zagrożenia niemożnością zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych.

Również w odniesieniu do świadczeń z funduszu alimentacyjnego J. Jodłowski kwestionuje stanowisko wyrażone przez Sąd Apelacyjny w Poznaniu⁵⁷⁸, w którym pomoc ta została porównana do pomocy świadczonej przez inne osoby niezobowiązane, bez której to osoba uprawniona do alimentów byłaby narażona na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb. Zdaniem autora argumentacja zaprezentowana przez Sąd Apelacyjny w Poznaniu jest o tyle wadliwa, że w odróżnieniu od pomocy dobrowolnie świadczonej przez osoby trzecie, pomoc z funduszu alimentacyjnego przyznawana jest automatycznie, przy spełnieniu określonych warunków i po złożeniu stosownego wniosku. Zasadniczo jednak – jak się wydaje – J. Jodłowski zgadza się z tym, że w korzystaniu z pomocy funduszu alimentacyjnego nie wyłącza realizacji znamienia narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, jednak z uwagi na konieczność aktywności pokrzywdzonego, polegającej na złożeniu wniosku (zazwyczaj przedstawiciela ustawowego małoletniego uprawnionego do alimentów⁵⁷⁹), która to prowadzi do uzyskania pomocy, dzięki której podstawowe potrzeby

⁵⁷⁶ J. Jodłowski, *Art. 209...*, teza 22b.

⁵⁷⁷ M. Bereźnicki, *Przestępstwo...*, s. 56.

⁵⁷⁸ II AKa 407/96, LEX nr 30197.

⁵⁷⁹ Sąd Najwyższy potwierdził, że czynności prawna podejmowane w postępowaniu karnym dot. czynu z art. 209 § 1 lub 1a k.k. są czynnościami prawnymi dotyczącymi należnych dziecku środków utrzymania i wychowania, zatem dziecko w postępowaniu przeciwko rodzicowi może być reprezentowane przez drugiego rodzica. Zob.

mogą zostać zaspokojone⁵⁸⁰. Zauważyć również należy, że aby uzyskać świadczenie z funduszu alimentacyjnego, uprawniony musi spełniać określone kryterium dochodowe (szerzej: Rozdział 8). To zaś prowadzi do wniosku, że celem funduszu alimentacyjnego jest właśnie zapobieganie sytuacjom, w których wskutek niealimentacji osoby uprawnione nie będą w stanie zaspokoić swoich podstawowych potrzeb życiowych. Choć argumentacja J. Jodłowskiego nie jest pozbawiona racji, należy zauważyć, że w przypadku pomocy ze strony osób trzecich czy korzystania ze świadczeń z funduszu alimentacyjnego, otrzymywane środki – dzięki którym uprawniony może zaspokoić swoje podstawowe potrzeby – stanowią swoisty substytut alimentów, które powinny być świadczone w pierwszej kolejności. Oczywiście jest zaś, że sąd winien każdorazowo oceniać sytuację *in concreto* i ustalać, czy uchylanie się od obowiązku alimentacyjnego wywołało stan narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych.

3.5. Strona podmiotowa

Wskazując za A. Ratajczakiem, należy zauważyć, że analiza ustawodawstw różnych państw prowadzi do wniosku, iż można wyróżnić cztery rozwiązania dotyczące zakresu penalizacji przestępstwa niealimentacji. Podział ten uwzględnia zarówno stronę podmiotową, jak i przedmiotową – w szczególności uzależnienie penalizacji od występowania skutku. Powołany autor wymienił następujące kombinacje:

- wina umyślna zabarwiona celowym działaniem oraz skutek;
- wina umyślna zabarwiona celowym działaniem bez skutku;
- wina umyślna oraz skutek;
- wina umyślna bez skutku⁵⁸¹.

W pierwszej kolejności należy zatem zwrócić uwagę, że w żadnej z przedstawionych powyżej kombinacji A. Ratajczak nie przewidywał możliwości popełnienia przestępstwa niealimentacji nieumyślnie. Konieczność umyślności po stronie sprawcy czynu z art. 209 k.k. jest kwestią oczywistą także z uwagi na zasadę wynikającą z art. 8 k.k. – ustawodawca nie

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 25 czerwca 2020 r., sygn. I KZP 4/20, LEX nr 301540. Por. również: S. Durczak-Żochowska, *Realizacja praw małoletniego pokrzywdzonego przez jego rodziców w postępowaniu karnym o przestępstwo z art. 209 Kodeksu karnego: glosa do postanowienia Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 25 czerwca 2020 r., I KZP 4/20*, Orzecznictwo Sądów Polskich 2021, nr 9, s. 80-87.

⁵⁸⁰ J. Jodłowski, *Art. 209...*, teza 22e.

⁵⁸¹ A. Ratajczak, w: *System...*, s. 305.

przewidział bowiem w treści omawianej normy prawnej wskazania, że występkę z art. 209 k.k. można dopuścić się także nieumyślnie.

Szczegółowe rozważania dotyczące strony podmiotowej we wcześniejszych regulacjach prawnych zostały już szczegółowo poczynione w Rozdziale 1. Dla zobrazowania zmian, które zaszły na przestrzeni lat w aspekcie strony podmiotowej, w tej części dysertacji zostaną zatem przedstawione jedynie najważniejsze wnioski w tym zakresie. Na gruncie k.k. z 1932 r. czynność sprawcza przestępstwa niealimentacji polegała na „złośliwym uchylaniu się”. Jak się wydaje nie budziło wówczas wątpliwości, że działanie złośliwe w sposób oczywisty cechuje się umyślnością i zachodzi, gdy sprawca, mając ku temu środki materialne, nie wywiązuje się z ciążącego na nim obowiązku⁵⁸². Zamiar zatem był bezpośredni. Skutek w postaci doprowadzenia do nędzy albo korzystania z pomocy osób trzecich sprawca mógł obejmować również zamiarem ewentualnym⁵⁸³.

Z kolei w k.k. z 1969 r. ustawodawca zrezygnował ze znamienia „złośliwie” - określającego stronę podmiotową, zastępując go sformułowaniem „uporczywie”. Niemniej jednak przyjmowano, że uporczywość działania również odnosiła się do strony podmiotowej, a zatem przestępstwo niealimentacji mogło być popełnione wyłącznie umyślnie, w zamiarze bezpośrednim. Określenie to bowiem wykluczało działanie z zamiarem ewentualnym. Nie wykluczano jednak sytuacji, w której sprawca działając z zamiarem bezpośrednim, zamiarem ewentualnym obejmował wystąpienie skutku w postaci narażenia osoby uprawnionej na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych⁵⁸⁴. S. Frankowski odnosząc się do znamienia „uporczywie”, które zasadniczo stanowiło element strony przedmiotowej, wskazywał, że jest w nim dodatkowo ukryta pobudka sprawcy⁵⁸⁵, co tym bardziej uzasadniało przyjęcie, że sprawca mógł działać wyłącznie umyślnie z zamiarem bezpośrednim, a zamiarem ewentualnym obejmować jedynie skutek. Zdaniem A. Wąska i J. Warylewskiego w przypadku niealimentacji nie było jednak mowy o przestępstwie kierunkowym, a motyw działania sprawcy nie stanowił znamienia strony podmiotowej⁵⁸⁶.

⁵⁸² W. Makowski, *Kodeks...*, s. 589; S. Glaser, *Polskie prawo karne w zarysie*, Kraków 1933, s. 363; J. Nisenson, M. Siewierski, *Kodeks...*, s. 108; S. Glaser, A. Mogilnicki, *Kodeks...*, s. 653.

⁵⁸³ J. Makarewicz, *Kodeks...*, s. 247; S. Glaser, A. Mogilnicki, *Kodeks...*, s. 653; S. Glaser, *Polskie...*, s. 363; W. Makowski, *Kodeks...*, s. 589.

⁵⁸⁴ K. Buchała, *Prawo...*, s. 709; I. Andrejew, *Polskie...*, s. 426; I. Andrejew, *Kodeks...*, s. 152; I. Andrejew, w: *Kodeks...*, s. 547; J. Śliwowski, *Prawo...*, s. 413; W. Świda, *Prawo...*, s. 549; O. Chybiński, w: *Prawo...*, s. 273; L. Falandysz, *Prawo...*, s. 73; A. Rypiński, *Przestępstwo...*, s. 461; A. Ratajczak w: *System...*, s. 315-316.

⁵⁸⁵ S. Frankowski, *Przestępstwa kierunkowe w teorii i praktyce*, Warszawa 1970, s. 123.

⁵⁸⁶ A. Wąsek, J. Warylewski, *Art. 209...*, nb. 73. Autorzy odnosili się do treści art. 209 k.k. przed nowelizacją z 23.03.2017, jednak jego brzmienie w zakresie dotyczącym strony podmiotowej było tożsame z brzmieniem na gruncie k.k. z 1969. Także: J. Jodłowski, *Art. 209...*, teza 36a.

Na gruncie obecnie obowiązującego k.k. – przed nowelizacją z 23.03.2017 r. - ustawodawca również przewidział penalizację przestępstwa niealimentacji w postaci zbliżonej do tej znanej z k.k. z 1969 r., tj. za „uporczywe uchylanie się”. Nie budziło więc wątpliwości, że czyn ten może zostać popełniony tylko umyślnie. Część autorów stała na stanowisku, iż znamię „uporczywie” determinowało, że sprawca mógł dopuścić się niealimentacji wyłącznie z zamiarem bezpośrednim⁵⁸⁷. Jak wskazywał bowiem Z. Siwik – skoro już w samym pojęciu „uchyla się” wyraz znajduje negatywne nastawienie sprawcy, to znamię „uporczywie” powinno nadawać dodatkową treść, także w aspekcie strony podmiotowej. To zaś wykluczało przyjęcie dopuszczalności działania z zamiarem ewentualnym⁵⁸⁸. Część przedstawicieli doktryny dopuszczała jednak możliwość objęcia przez sprawcę zamiarem ewentualnym skutku w postaci narażenia uprawnionego na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych⁵⁸⁹.

Wskutek nowelizacji z 23.03.2017 r. ustawodawca zrezygnował ze znamienia „uporczywie”, ograniczając czynność sprawczą do samego określenia czasownikowego „uchyla się”. Zmiana ta doprowadziła do tego, że w piśmiennictwie wykształciło się stanowisko, iż występki niealimentacji zarówno w typie podstawowym (art. 209 § 1 k.k.), jak i w typie kwalifikowanym może być popełniony umyślnie, lecz w obu postaciach zamiaru⁵⁹⁰. Na marginesie podkreśla się przy tym – za orzecznictwem Sądu Najwyższego⁵⁹¹ - że sprawca przestępstwa niealimentacji nie musi działać z zamiarem uzyskania korzyści majątkowej⁵⁹².

Dopuszczalność objęcia przez sprawcę skutku w postaci narażenia uprawnionego na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych również zamiarem ewentualnym zdaje się nie budzić wątpliwości, szczególnie, że pogląd ten - jak wspomniano - pojawiał się już na gruncie k.k. z 1969 r. i pozostaje w doktrynie niezmienny. Niemniej jednak dziwi zmiana stanowiska przedstawicieli doktryny w zakresie strony podmiotowej typu podstawowego przestępstwa niealimentacji, w dodatku pozbawiona szerszego komentarza w tym zakresie. Sam fakt zrezygnowania przez ustawodawcę ze znamienia „uporczywie” nie musi bowiem

⁵⁸⁷ Z. Siwik, *Art. 209...*, O. Górniok (red.), teza 5; Z. Siwik, *Art. 209...*, V, M. Filar (red.), teza 7; A. Marek, *Art. 209...*, teza 5; M. Szwarczyk, *Art. 209...*, teza 5.

⁵⁸⁸ Z. Siwik, *Art. 209...*, O. Górniok (red.), teza 5; Z. Siwik, *Art. 209...*, M. Filar (red.), teza 7.

⁵⁸⁹ A. Muszyńska, *Art. 209...*, teza 20; M. Mozgawa, *Art. 209...*, LEX 2015, teza 10; A. Wąsek, J. Warylewski, *Art. 209...*, nb. 72; V. Konarska-Wrzošek, M. Szewczyk, *Art. 209...*, nb. 35. S. Hypś, *Art. 209...*, M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), nb. 49; S. Hypś, *Art. 209...*, A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), nb. 38; J. Jodłowski, *Art. 209...*, teza 36.

⁵⁹⁰ A. Muszyńska, *Art. 209...*, teza 20; J. Lachowski, *Art. 209...*, teza 8; M. Mozgawa, *Art. 209...*, LEX 2025, teza 10; J. Kosonoga, *Art. 209...*, Legalis 2025, nb. 16.

⁵⁹¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 października 1987 r., sygn. V KRN 271/87, LEX nr 17863; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 lipca 1993 r., sygn. II KRN 105/93, LEX nr 20611.

⁵⁹² A. Muszyńska, *Art. 209...*, teza 19; J. Lachowski, *Art. 209...*, teza 8; J. Kosonoga, *Art. 209...*, Legalis 2025, nb. 18.

automatycznie prowadzić do wniosku, że zmianie uległa strona podmiotowa. Jeszcze przed nowelizacją z 23.03.2017 r. V. Konarska-Wrzosek i M. Szewczyk, wskazywały, że umyślność i bezpośredni zamiar sprawcy niealimentacji należy wywodzić nie tylko z uporczywości, ale również z uwagi na znaczenie znamienia czasownikowego „uchyla się”, czyli nie wypełnia swojego obowiązku alimentacyjnego mimo tego, że ma ku temu obiektywną możliwość⁵⁹³.

Czynność sprawcza, która w przypadku czynu z art. 209 § 1 k.k. polega na uchylaniu się, wymaga zatem działania przez sprawcę ze złej woli, niewywiązywania się z obowiązku alimentacyjnego mimo istnienia ku temu obiektywnych możliwości. Trudno bowiem wyobrazić sobie, by sprawca jedynie „godził się” na to, że będzie się uchylał od ciężącego na nim obowiązku alimentacyjnego. To zaś prowadzi do wniosku, że omawiane przestępstwo może być popełnione wyłącznie umyślnie z zamiarem bezpośrednim. Jak się wydaje, zróżnicować należy jednak kwestię objęcia zamiarem skutków poszczególnych typów niealimentacji. W kwestii skutku z art. 209 § 1a k.k., tj. narażenia osoby uprawnionej na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, zasadnym wydaje się przyjęcie stanowiska wyrażane na gruncie poprzednich regulacji, a zatem dopuszczenia objęcia wywołania skutku zamiarem ewentualnym.

Nieco odmiennie sytuacja kształtuje się jednak w przypadku skutku w typie podstawowym – powstanie zaległości stanowiącej równowartość co najmniej 3 świadczeń okresowych albo wynoszącego co najmniej 3 miesiące opóźnienia w przypadku świadczenia innego niż okresowe. Sprawca przestępstwa niealimentacji w typie podstawowym musi bowiem mieć świadomość istnienia orzeczenia (względnie ugody) ustalającej wysokość oraz termin płatności alimentów. Tym samym dokładnie wie, kiedy wywoła określony w art. 209 § 1 k.k. skutek i do niego swym zachowaniem zmierza. W przypadku skutku kwalifikowanego sprawca zaś może nie mieć pełnej wiedzy na temat sytuacji finansowej uprawnionego, a co za tym idzie czy swoim zachowaniem narazi go na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, lecz takiej sytuacji nie wyklucza i na wystąpienie takiego ewentualnego skutku się godzi.

3.6. Podsumowanie

⁵⁹³ V. Konarska-Wrzosek, M. Szewczyk, *Art. 209...*, nb. 26; por. Ł. Rosiak, Strona podmiotowa znowelizowanego przestępstwa nie alimentacji, *Jurysta* 2017, nr 7-8, s. 15.

Przeprowadzona analiza struktury przestępstwa niealimentacji doprowadziło do następujących wniosków.

Przedmiotem ochrony na gruncie art. 209 § 1 i 1a k.k. jest w pierwszej kolejności opieka, w jej materialnym aspekcie. Jako dalszy przedmiot ochrony należy wskazać zaś rodzinę i prawidłowość jej funkcjonowania, które wobec braku środków na utrzymanie może być zagrożone (nawet w sytuacji, w której nie występuje skutek kwalifikowany, tj. narażenie na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych).

Podmiotem przestępstwa niealimentacji jest osoba, na której ciąży obowiązek alimentacyjny, znajdujący swoje źródło w ustawie (Dział III k.r.o. oraz przepisy do niego odsyłające), lecz doprecyzowany co do wysokości orzeczeniem sądowym, ugodą zawartą przed sądem albo innym organem, albo inną umową. Tym samym poza zainteresowaniem omawianego typu czynu zabronionego pozostają sytuację, w których zobowiązany nie wywiązuje się z obowiązku *quasi*-alimentacyjnego, np. nie płaci renty, przyznanej na podstawie art. 444 § 2 k.c. Tym samym niealimentację uznaje się za przestępstwo indywidualne właściwe.

Strona przedmiotowa przestępstwa z art. 209 § 1 k.k. polega na uchylaniu się od wykonywania obowiązku alimentacyjnego, który został określony co do wysokości w orzeczeniu sądowym, ugodzie zawartej przed sądem albo innym organem albo w innej umowie. Karalność typu podstawowego uzależniona jest od wystąpienia skutku w postaci zaległości, stanowiącej równowartość co najmniej 3 świadczeń okresowych albo – w przypadku świadczeń innych niż okresowe – opóźnienia wynoszącego co najmniej trzy miesiące. W przypadku typu kwalifikowanego karalność uzależniona jest od wystąpienia skutku w postaci narażenia uprawnionego na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych. Zarówno czyn z art. 209 § 1 k.k., jak i z art. 209 § 1a k.k. są przestępstwami materialnymi. Narażenie przewidziane w art. 209 § 1a k.k. może mieć zarówno charakter bezpośredni, jak i pośredni, zaś prawdopodobieństwo wystąpienia skutku powinno być znaczne. Odpowiedzialności karnej sprawcy nie wyłącza sytuacja, w której do narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych nie dochodzi wskutek dodatkowych starań drugiej osoby zobowiązanej do utrzymywania uprawnionego, osoby trzeciej lub dzięki świadczeniom ze strony państwa. Pod pojęciem podstawowych potrzeb życiowych należy rozumieć potrzeby egzystencjonalne (mieszkanie, jedzenie, odzież i obuwie), nie zaś wszystkie uzasadnione potrzeby.

W kwestii strony podmiotowej sytuacja kształtuje się odmiennie w typie podstawowym i kwalifikowanym. Choć oba czyny mogą być popełnione umyślnie, to skutek w art. 209 § 1

k.k. może być objęty wyłącznie zamiarem bezpośrednim, zaś skutek z art. 209 § 1a k.k. także zamiarem ewentualnym.

Rozdział 4. Kary i środki karne dotyczące przestępstwa z art. 209 k.k.

4.1. Uwagi wstępne

Przedmiotem rozważań w niniejszej części dysertacji będą kara i środki karne dotyczące przestępstwa z art. 209 Kodeksu karnego⁵⁹⁴. Poza analizą zagrożenia karnego jako niezbędne – w kontekście zasadności utrzymywania penalizacji niealimentacji – jawi się rozważenie funkcji, jakie środki reakcji penalnej pełnią w odniesieniu do omawianego przestępstwa. Ponadto, wobec zmian wprowadzonych ustawą z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów⁵⁹⁵, należy pochylić się również nad nowowprowadzonymi w art. 209 § 4 i § 5 k.k. klauzulami, umożliwiającymi uniknięcie odpowiedzialności karnej.

4.2. Kary

Wskutek nowelizacji z 23.03.2017 r. ustawodawca wyróżnił dwa typy przestępstwa niealimentacji – podstawowy (art. 209 § 1 k.k.) – zagrożony grzywną, karą ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku, a także kwalifikowany (art. 209 § 1a k.k.), zagrożony grzywną, karą ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Przed wspomnianą nowelizacją - na gruncie obecnie obowiązującej ustawy karnej – ustawodawca nie wyróżniał typu kwalifikowanego niealimentacji, a sprawca podlegał grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Zauważyć zatem należy, że wraz z kolejnymi nowelizacjami zagrożenie karą za przestępstwo niealimentacji ulegało złagodzeniu. Na gruncie poprzednio obowiązującego Kodeksu karnego z 1969 r.⁵⁹⁶ sprawca uporczywie uchylający się od obowiązku alimentacyjnego podlegał bowiem karze pozbawienia wolności do lat 3 (art. 186 § 1 k.k. z 1969 r.). Podobnie w Kodeksie karnym z 1932 r.⁵⁹⁷ ustawodawca przewidział odpowiedzialność karną zagrożoną karą więzienia do lat 3 lub aresztu – również do lat 3 (art. 201 k.k. z 1932 r.).

⁵⁹⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny, Dz.U. z 2024 r. poz. 17, dalej: k.k.

⁵⁹⁵ Ustawa z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów, Dz.U. z 2022 r. poz. 1138, dalej: nowelizacja z 23.03.2017 r.

⁵⁹⁶ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. - Kodeks karny, Dz.U. z 1969 r. nr 13 poz. 94, dalej: k.k. z 1969 r.

⁵⁹⁷ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. Kodeks karny, Dz.U. z 1932 r. nr 60 poz. 571, dalej: k.k. z 1932 r.

W obu typach uchylenie się od obowiązku alimentacyjnego stanowi zatem występpek (art. 7 § 3 k.k.)⁵⁹⁸. Zauważyć przy tym należy, że zarówno w art. 209 § 1 k.k. jak i w art. 209 § 1a k.k. ustawodawca przewidział alternatywną sankcję karną. Rozwiązanie to zostało wprowadzone dopiero w obecnie obowiązującej ustawie karnej. Dotychczas – na gruncie k.k. z 1932 r. i k.k. z 1969 r. – represja była ograniczona wyłącznie do kary izolacyjnej i to ona była podstawowym środkiem reakcji prawnokarnej⁵⁹⁹. Biorąc zaś pod uwagę, że w obu typach niealimentacji zagrożenie karą pozbawienia wolności nie przekracza 5 lat i sformułowane jest alternatywnie, zastosowanie znajduje dyrektywa wyrażona w art. 58 § 1 k.k.⁶⁰⁰. Zatem sąd wymierzając karę za czyn z art. 209 § 1 lub 1a k.k. może orzec karę pozbawienia wolności jedynie, jeżeli inna kara lub środek karny nie spełnią celów kary. Tym samym w pierwszej kolejności powinien rozważyć zasadność wymierzenia kary grzywny albo ograniczenia wolności.

Ustawowe zagrożenie umożliwia również zastosowanie wobec sprawcy niealimentacji instytucji warunkowego umorzenia postępowania (art. 66 § 1 k.k.), o ile spełnione są pozostałe przesłanki czy też odstąpienia od wymierzenia kary na podstawie art. 59 k.k., przy jednoczesnym orzeczeniu środka karnego, przepadku lub środka kompensacyjnego, pod warunkiem, że cele kary zostaną w ten sposób spełnione⁶⁰¹. W przypadku warunkowego umorzenia postępowania sąd może nałożyć na sprawcę obowiązki okresu próby, wymienione w art. 72 § 1 pkt 1-3, 5-6b, 7a lub 7b. W odniesieniu do przestępstwa niealimentacji jako szczególnie zasadne jawi się zobowiązanie sprawcy do wykonywania ciężącego na nim obowiązku łożenia na utrzymanie innej osoby – w odniesieniu do niealimentacji – uprawnionego do alimentów (pkt 3). Celowe mogą również okazać się: informowanie sądu lub kuratora o przebiegu okresu próby (pkt 1), przeproszenie pokrzywdzonego (pkt 2), powstrzymanie się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających (pkt 5) czy poddanie się terapii uzależnień (pkt 6). Warto podkreślić, że rola nakładanych

⁵⁹⁸ S. Hypś, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), Legalis 2024, nb. 43; S. Hypś, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do artykułów 117-221. Tom I*, M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), Legalis 2023, nb. 66; J. Kosonoga-Zygmunt, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, J. Majewski, WKP 2024, teza 16; J. Jodłowski, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Część I. Komentarz do art. 17-211a*, W. Wróbel, A. Zoll (red.), LEX 2017, teza 37.

⁵⁹⁹ Z. Siwik, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. II, O. Górniok (red.), LEX 2006, teza 9; Z. Siwik, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. V, M. Filar (red.), LEX 2016, teza 11.

⁶⁰⁰ J. Jodłowski, *Art. 209...*, teza 37; J. Kosonoga-Zygmunt, *Art. 209...*, teza 16; A. Muszyńska, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, J. Giezek (red.), LEX 2021, teza 21.

⁶⁰¹ J. Jodłowski, *Art. 209...*, teza 38; J. Kosonoga-Zygmunt, *Art. 209...*, teza 16; A. Muszyńska, *Art. 209...*, teza 2.

obowiązków jawi się jako szczególnie istotna, bowiem ograniczają możliwość dalszego, bezkarnego uchylania się od obowiązku alimentacyjnego⁶⁰².

Odnosząc się w pierwszej kolejności do kary nieizolacyjnych, należy wskazać, że ustawodawca nie określił dolnej ani górnej granicy ustawowego zagrożenia karą grzywny, zatem sąd wymierza tę karę w granicach przewidzianych w części ogólnej k.k., tj. w typie podstawowym – od 50 stawek dziennych, a w typie kwalifikowanym – od 100 stawek dziennych do 540 stawek dziennych (art. 33 § 1 i § 1a pkt 1 i 2 k.k.) Wskazać również należy, że grzywna może zostać wymierzona dodatkowo, obok kary pozbawienia wolności. Nie sposób bowiem wykluczyć popełnienia omawianego czynu zabronionego w celu osiągnięcia korzyści majątkowej czy też jej faktycznego osiągnięcia wskutek dopuszczenia się niealimentacji (wówczas sąd może wymierzyć karę grzywny na podstawie art. 33 § 2 k.k. – obok kary pozbawienia wolności). Choć jak wskazuje J. Jodłowski – w przypadku przestępstwa niealimentacji niejednokrotnie u podstaw działania sprawcy będą stać np. względy ambicjonalne⁶⁰³, to nie sposób również wykluczyć właśnie takiej motywacji sprawcy. Kolejną karą wolnościową, jaką sąd może wymierzyć w przypadku skazania za czyn z art. 209 § 1 lub 1a k.k. jest kara ograniczenia wolności (od 2 miesięcy do lat 2 – w typie podstawowym oraz od 3 miesięcy do lat 2 – w typie kwalifikowanym – art. 34 § 1 i § 1aa pkt 1 i 2 k.k.).

Podkreślić jednak należy, że zgodnie z art. 58 § 2a k.k. – sąd nie orzeka kary ograniczenia wolności, polegającej na wykonywaniu nieodpłatnej kontrolowanej pracy na cele społeczne, w sytuacji, w której stan zdrowia oskarżonego lub jego właściwości i warunki osobiste prowadzą do uzasadnionego przekonania, że nie wykona on tego obowiązku. Co równie istotne, aby zastosowanie dyrektywy z art. 58 § 1 k.k. i wymierzenie jednej z kar nieizolacyjnych były celowe i zasadne, sąd powinien powziąć przekonanie, że kara ta zostanie wykonana. Jeżeli bowiem skazany uchyla się od wykonania zasądzonej kary, może ona zostać zamieniona na karę pozbawienia wolności, co w praktyce doprowadzi do podobnego skutku, jak gdyby sąd od razu wymierzył karę izolacyjną⁶⁰⁴, z tą różnicą, że w przypadku wymierzenia

⁶⁰² Por. Z. Siwik, *Glosa do postanowienia SN z 30.06.1970 r., V KRN 190/70*, Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych 1973, poz. 128, s. 275-276.

⁶⁰³ J. Jodłowski, *Art. 209...*, teza 37a.

⁶⁰⁴ Zgodnie z art. 45 § 1 Kodeksu karnego wykonawczego (Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. z 2024 r. poz. 706, dalej: k.k.w.) w przypadku bezskuteczności egzekucji grzywny nieprzekraczającej stu dwudziestu stawek dziennych, sąd może zamienić grzywnę na pracę społecznie użyteczną, przyjmując, że dziesięć stawek dziennych jest równorzędnych miesiącowi pracy społecznie użytecznej. Jeżeli jednak skazany oświadczy, że nie wyraża zgody na podjęcie pracy społecznie użytecznej albo uchyla się od jej wykonania lub też zamiana grzywny na pracę społecznie użyteczną jest niemożliwa lub niecelowa – sąd zarządza wykonanie zastępczej kary pozbawienia wolności (art. 46 § 1 k.k.w.). Podobnie w przypadku kary ograniczenia wolności – jeżeli skazany uchyla się od jej wykonania, sąd zarządza wykonanie zastępczej kary pozbawienia wolności, w wymiarze odpowiadającym karze ograniczenia wolności pozostałej do wykonania, przyjmując, że

kary ograniczenia wolności sąd może dodatkowo orzec świadczenie pieniężne, o którym mowa w art. 39 pkt 7 k.k. lub któryś z obowiązków z art. 72 § 1 pkt 2-7a k.k., co w przypadku przestępstwa niealimentacji może jawić się jako szczególnie uzasadnione.

Ustawodawca przewidział również możliwość zastosowania kary izolacyjnej – w art. 209 § 1 k.k. do roku, natomiast w art. 209 § 1a k.k. do lat 2. W typie podstawowym niealimentacji, a także w typie kwalifikowanym – wówczas, jeżeli wymierzona kara nie przekracza 1 roku i 6 miesięcy – możliwe jest jej odbycie w systemie dozoru elektronicznego⁶⁰⁵. Z kolei w przypadku orzeczenia kary pozbawienia wolności w wymiarze nieprzekraczającym roku, sąd ma możliwość zastosowania instytucji warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności (art. 69 § 1 i 2 k.k.)⁶⁰⁶ na okres od roku do lat trzech (art. 70 § 1 k.k.). Zawieszając wykonanie kary, sąd zobowiązuje skazanego do wypełniania przynajmniej jednego z obowiązków okresu próby, wymienionych w art. 72 § 1 k.k.⁶⁰⁷. Względem sprawcy przestępstwa niealimentacji szczególnie zasadne wydaje się zobowiązanie go do wykonywania ciężącego na nim obowiązku łżenia na utrzymanie innej osoby (art. 72 § 1 pkt 3 k.k.). Nadto jako trafne jawią się również: zobowiązanie sprawcy do wykonywania pracy zarobkowej, nauki lub przygotowania się do zawodu (art. 72 § 1 pkt 4 k.k.), przeproszenia pokrzywdzonego (art. 72 § 1 pkt 2 k.k.), a w przypadku sprawcy uzależnionego od alkoholu lub innych środków odurzających – zobowiązanie go do powstrzymania się od nadużywania alkoholu lub używania

jeden dzień zastępczej kary pozbawienia wolności jest równoważny dwóm dniom kary ograniczenia wolności (art. 65 § 1 k.k.w.).

⁶⁰⁵ Sąd penitencjarny – jeżeli jest to wystarczające do osiągnięcia celów kary – może udzielić skazanemu zezwolenia na odbycie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego (art. 431a § 1 k.k.w.). Skazany dodatkowo musi posiadać określone miejsce stałego pobytu, a osoby pełnoletnie, które wspólnie z nim zamieszkują, muszą wyrazić zgodę, obejmującą umożliwienie podmiotowi dozoru wykonaniu przeprowadzenia czynności kontrolnych (art. 431a § 1 pkt 4 k.k.w., art. 43h § 3 k.k.w.). Nadto, wykonanie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego jest dopuszczalne jedynie, jeżeli umożliwiają to warunki techniczne (art. 431a § 1 pkt 5 k.k.w., art. 43h § 1 k.k.w.). Szerzej, np.: K. Dąbkiewicz, *Art. 43(1a)*, w: *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, LEX 2020.

⁶⁰⁶ Sąd może warunkowo zawiesić wykonanie kary pozbawienia wolności wobec sprawcy, który w czasie popełnienia czynu zabronionego nie był skazany na karę pozbawienia wolności, jeżeli dojdzie do przekonania, że będzie to wystarczające dla osiągnięcia celów kary wobec sprawcy, w szczególności przyczyni się do zapobieżenia powrotowi do przestępstwa (art. 69 § 1 k.k.). Dokonując oceny niezbędnej do zastosowania wspomnianego środka probacyjnego, sąd przede wszystkim zwraca uwagę na postawę sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste, dotychczasowy sposób życia oraz zachowanie się po popełnieniu przestępstwa (art. 69 § 2 k.k.). Szerzej, np.: A. Zoll, *Art. 69*, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część II. Komentarz do art. 53-116*, wyd. V, W. Wróbel, A. Zoll (red.), LEX 2016.

⁶⁰⁷ Orzeczenie środka z art. 72 § 1 k.k. jest fakultatywne, gdy sąd orzeka środek karny. Katalog obowiązków okresu próby, zawarty w art. 72 § 1 k.k. ma charakter otwarty (pkt 8 wskazuje bowiem na możliwość zobowiązania skazanego do innego stosownego zachowania, niż wymienione przez ustawodawcę, które może zapobiec powrotowi na drogę przestępstwa), szerzej, np.: J. Skupińska, J. Mierzwińska-Lorencka, *Art. 27*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, R. Stefański (red.), Legalis 2021.

innych środków odurzających (art. 72 § 1 pkt 5 k.k.), poddanie się terapii uzależnień (art. 72 § 1 pkt 6 k.k.).

Należy również zauważyć do przestępstwa niealimentacji zastosowanie znajduje także art. 37b k.k., który umożliwia wymierzenie sprawcy kary mieszanej, polegającej na tym, że sąd orzeka jednocześnie karę pozbawienia wolności – w wymiarze do 3 miesięcy – oraz karę ograniczenia wolności do lat 2. Wówczas sprawca najpierw odbywa karę izolacyjną, a następnie karę ograniczenia wolności⁶⁰⁸. Wydaje się, że rozwiązanie to może być godną rozważenia alternatywą wobec warunkowego zawieszenia kary pozbawienia wolności, szczególnie w przypadku czynu z art. 209 § 1a k.k. Wówczas bowiem sprawca przez krótki czas zostałby poddany represji w postaci kary izolacyjnej, co nie wpływałoby długotrwale na ograniczenie jego możliwości zarobkowych, a jednocześnie stanowiłoby większą dolegliwość niż w przypadku zastosowania instytucji probacyjnych.

4.3. Środki karne

Poza karą, będącą podstawowym środkiem represji wobec sprawcy, ustawodawca przewidział również środki karne, które stanowią dodatkowe instrumenty reakcji penalnej⁶⁰⁹. Choć to kara pełni główną funkcję w przeciwdziałaniu przestępczości, środki karne odgrywają drugoplanową, ale również istotną rolę w tym zakresie⁶¹⁰. Zasadniczo bowiem środki karne są – przynajmniej z założenia – mniej dolegliwe względem sprawcy niż wymierzona mu kara⁶¹¹. Wymierzając środki karne sąd powinien kierować się tymi samymi zasadami, co przy wymiarze kary (art. 56 k.k.), stosując je odpowiednio⁶¹², jednocześnie mając na uwadze, że wymierzając obok kary środek karny, zwiększa represyjność orzeczenia⁶¹³.

⁶⁰⁸ W piśmiennictwie sygnalizowane są wątpliwości co do tego, czy instytucja przewidziana w art. 37b k.k. ma zastosowanie wobec wszystkich występków zagrożonych karą pozbawienia wolności czy jedynie wobec takich, które są zagrożone wyłącznie karą pozbawienia wolności. Autorka przyjmuje, że przepis ten znajduje zastosowanie do wszystkich występków zagrożonych karą pozbawienia wolności, a zatem również do niealimentacji. Szerzej np. M. Mozgawa, *Art. 37(b), w: Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, M. Mozgawa, LEX 2025.

⁶⁰⁹ A. Ziółkowska, *Art. 39 k.k.*, w: *Kodeks karny. Komentarz, wyd. III, V*. Konarska-Wrzesek (red.), LEX 2020, teza 5.

⁶¹⁰ T. Bojarski w: *Kodeks karny. Komentarz*, A. Michalska-Warias, J. Piórkowska-Flieger, M. Szwarczyk, T. Bojarski, Warszawa 2016, s. 170.

⁶¹¹ A. Ziółkowska, *Część ogólna. Rozdział V*, w: *Kodeks karny. Komentarz, wyd. III, V*. Konarska-Wrzesek (red.), LEX 2023.

⁶¹² W. Górski, M. Szwarczyk, *Art. 39*, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część I. Komentarz do art. 1-52*, W. Wróbel, A. Zoll (red.), LEX 2016, teza 6.

⁶¹³ *Ibidem*, teza 7.

Ustawodawca przewidział różnorodny katalog środków karnych, które enumeratywnie wskazał w art. 39 k.k., Zauważyć przy tym należy, że w swej różnorodności środki karne mogą pełnić odmienne funkcje. Jak wskazuje A. Ziółkowska – można wyróżnić środki karne o dominującej funkcji represyjnej (np. podanie wyroku do publicznej wiadomości), o dominującej funkcji prewencyjnej (np. nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym), a także o dominującej funkcji kompensacyjnej (świadczenie pieniężne)⁶¹⁴. Wskazać przy tym należy, że skutek nowelizacji z 20 lutego 2015 r.⁶¹⁵ od 1 lipca 2015 r. dotychczasowy katalog środków karnych został zawężony, a część z nich wyłączona do odrębnego Rozdziału Va „Przepadek i środki kompensacyjne”. Do środków karnych nie zalicza się już zatem przepadek oraz środków kompensacyjnych⁶¹⁶. Z uwagi jednak na to, że mogą pełnić one istotną rolę w minimalizacji szkody wyrządzonej przestępstwem niealimentacji (w szczególności obowiązek naprawienia szkody - art. 46 k.k.), również będą stanowić przedmiot rozważań niniejszego fragmentu dysertacji.

Na wstępie należy podkreślić, że środki karne - w odróżnieniu od wspomnianych wcześniej środków probacyjnych - nie realizują funkcji wychowawczej i nie mają na celu weryfikacji prognozy kryminologicznej. Choć niektóre ze środków są tożsame co do treści (np. powstrzymanie się od kontaktowania się z pokrzywdzonymi lub innymi osobami – art. 72 § 1 pkt 7a k.k. i zakaz kontaktowania się z określonymi osobami – art. 39 pkt 2b k.k.), to ustawodawca wyraźnie rozróżnia obie kategorie⁶¹⁷.

W razie popełnienia czynu z art. 209 § 1 lub 1a k.k. sąd może dostrzec celowość orzeczenia jednego ze środków karnych, wskazanych w art. 39 k.k. Należy jednak zauważyć, że w przypadku wymierzenia kary za omawiany czyn zabroniony, możliwość orzeczenia większości środków karnych jest wykluczona, bowiem nie zachodzą ustawowe przesłanki ich wymierzenia. Jak się wydaje, możliwe jest orzeczenie następujących środków karnych: podanie wyroku do publicznej wiadomości oraz orzeczenie świadczenia pieniężnego w razie odstąpienia od wymierzenia kary (art. 43a § 1 k.k.). Ten drugi środek w praktyce będzie jednak negatywnie wpływał na majątkowe możliwości sprawcy, a co za tym idzie ograniczał możliwość zaspokojenia pokrzywdzonego, co sprawia, że jego orzeczenie

⁶¹⁴ A. Ziółkowska, *Art. 39...*, teza 5.

⁶¹⁵ Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2015 r. poz. 396.

⁶¹⁶ P. Kozłowska-Kalisz, *Art. 39*, w: *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, M. Mozgawa, LEX 2025, teza 1.

⁶¹⁷ W. Górski, M. Szewczyk, *Art. 39...*, teza 13.

w większości przypadków przestępstwa z art. 209 § 1 i § 1a k.k. nie będzie celowe⁶¹⁸. Z kolei podanie wyroku do publicznej wiadomości, choć z pewnością będzie skutecznie realizować funkcje prewencji generalnej, może doprowadzić do wiktylizacji wtórnej pokrzywdzonego. Z tego też względu powinno być stosowane tylko wyjątkowo⁶¹⁹.

Na szczególną uwagę zasługuje jednak art. 43c k.k., który – w razie popełnienia przestępstwa na szkodę małoletniego lub we współdziałaniu z nim - przewiduje możliwość zawiadomienia przez sąd właściwego sądu rodzinnego, jeżeli uzna on, że orzeczenie pozbawienia lub ograniczenia praw rodzicielskich lub opiekuńczych może być celowe. Zauważyć przy tym należy, że ustawodawca w obecnie obowiązującym kodeksie nie przewidział takiego środka karnego w katalogu z art. 39 k.k.⁶²⁰, mimo to jednak umieścił omawiany środek w Rozdziale V. Wskazać bowiem należy, że obowiązek przewidziany w art. 43c k.k. nie ma charakteru środka karnego. Sąd karny jest bowiem zobowiązany – w określonych sytuacjach – do zawiadomienia sądu rodzinnego. Jednak to sąd rodzinny dokonuje oceny, czy zachodzą przesłanki uzasadniające orzeczenie ograniczenia lub pozbawienia władzy rodzicielskiej, rozstrzygając sprawę kieruje się natomiast przesłankami wynikającymi z prawa rodzinnego, nie zaś karnego⁶²¹. W tym miejscu należy zgodzić się z M. Szewczyk i W. Górskim, zdaniem których rezygnacja z uprawnienia sądu karnego do ograniczenia lub pozbawiania władzy rodzicielskiej jest zasadna, bowiem sąd opiekuńczy ma większe kompetencje w tym zakresie. Nadto ingerencja w prawa rodzicielskie terminowo poprzez orzeczenie środka karnego na oznaczony czas, wiązała się z ryzykiem, że po upływie tego czasu nadal będą istnieć przesłanki uzasadniające ograniczenie lub pozbawienie władzy rodzicielskiej. Obecnie zagrożenie to nie występuje⁶²². Biorąc zaś pod uwagę, że przestępstwo niealimentacji może zostać popełnione na szkodę osoby małoletniej, sąd – jeżeli uzna za celowe orzeczenie ograniczenia lub pozbawienia władzy rodzicielskiej, zobowiązany jest zawiadomić o tym sąd rodzinny⁶²³.

⁶¹⁸ A. Muszyńska, *Art. 209...*, teza 23.

⁶¹⁹ D. Sosnowska, *Alimenty a prawo karne. Praktyka wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2012, s. 210.

⁶²⁰ P. Kozłowska-Kalisz, *Art. 43(c)*, w: *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, M. Mozgawa, LEX 2025, teza 1.

⁶²¹ A. Ziółkowska, *Art. 43(c)* w: *Kodeks karny. Komentarz wyd. III*, V. Konarska-Wrzošek (red.), LEX 2020, teza 1.

⁶²² W. Górski, M. Szewczyk, *Art. 43(c)* w: *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część I. Komentarz do art. 1-52*, W. Wróbel, A. Zoll (red.), LEX 2016, teza 2.

⁶²³ A. Muszyńska, *Art. 209...*, teza 22; J. Jodłowski, *Art. 209...*, teza 39; S. Hyps, *Art. 209...*, A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), nb. 44.

Omawiając środki karne w kontekście przestępstwa stypizowanego w art. 209 k.k. nie sposób pominąć możliwości orzeczenia przez sąd obok kary obowiązku naprawienia szkody⁶²⁴. W przypadku niealimentacji narzędzie to bowiem jawi się jako najistotniejsze z punktu widzenia osoby pokrzywdzonej przestępstwem. Samo wymierzenie kary nie sprawia bowiem ani że sprawca zapłaci zaległe alimenty, ani też, że będzie płacił alimenty w przyszłości. Obowiązek naprawienia szkody może zaś stanowić realne zadośćuczynienie dla uprawnionego do alimentów i niwelować negatywne skutki związane z przestępstwem. Należy przy tym zauważyć, że jeśli szkoda pokrzywdzonego przestępstwem niealimentacji została zniwelowana wskutek otrzymywania świadczeń z funduszu alimentacyjnego, to wówczas wyłączone jest nałożenie obowiązku naprawienia szkody wobec tej osoby⁶²⁵. Sprawca natomiast zobowiązany jest do zwrotu świadczeń wypłaconych przez fundusz alimentacyjny. Nie sposób przy tym wykluczyć sytuacji, w której świadczenia z funduszu alimentacyjnego nie są równe zasądzonym alimentom – wówczas szkoda pozostaje częściowo nienaprawiona i w takim zakresie – jak się wydaje - należałoby sprawcę zobowiązać do jej naprawienia na rzecz uprawnionego do alimentów.

4.4. Funkcje środków reakcji penalnej w odniesieniu do przestępstwa niealimentacji

Zastanawiając się nad zasadnością karania przestępstwa niealimentacji należy pochylić się przede wszystkim nad funkcjami, jakie środki reakcji penalnej powinny pełnić w odniesieniu do omawianego typu czynu zabronionego. Jak słusznie bowiem wskazał Sąd Najwyższy w wytycznych wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej w zakresie prawnokarnej ochrony rodziny⁶²⁶ w przypadku przestępstw przeciwko rodzinie – gdy popełnia je jeden z jej członków – za podstawowy cel kary należy przyjąć wdrożenie sprawcy do prawidłowego wykonywania obowiązków wobec rodziny i kształtowanie w nim poczucia odpowiedzialności za jej prawidłowe funkcjonowanie. Z tego względu, zdaniem Sądu Najwyższego sądy powinny w pierwszej kolejności stosować kary o charakterze wolnościowym⁶²⁷. Jak słusznie zauważa B. Gadecki – podstawowym celem karania

⁶²⁴ A. Muszyńska, *Art. 209...*, teza 23.

⁶²⁵ Wyrok Sądu Okręgowego w Bydgoszczy z dnia 19 maja 2022 r. sygn. IV Ka 338/22, LEX nr 3350956.

⁶²⁶ Uchwała Sądu Najwyższego cała izba SN – Izba Karna z dnia 9 czerwca 1976 r., sygn. VI KZP 13/75, LEX nr 19141, dalej: wytyczne.

⁶²⁷ *Ibidem*.

niealimentacji nie jest represja sprawcy, a ochrona interesów osób uprawnionych do alimentów i wykorzystanie środków reakcji penalnej w sposób, który sprawi, że sprawca zacznie wywiązywać się z obowiązku alimentacyjnego⁶²⁸. Z jednej strony bowiem kara powinna być dotkliwa dla sprawcy, z drugiej jednak nie może dodatkowo negatywnie wpływać na sytuację pokrzywdzonego⁶²⁹. Istotna w przypadku przestępstwa niealimentacji jest również funkcja wychowawcza⁶³⁰.

Mimo to, jak wskazywano wcześniej, zarówno na gruncie k.k. z 1932 r., jak i k.k. z 1969 r. ustawodawca przewidywał jedynie karę pozbawienia wolności. Alternatywna sankcja pojawiła się dopiero na gruncie obecnie obowiązującego k.k. Jak słusznie zauważa jednak Z. Siwik – choć takie rozwiązanie wydaje się bardziej „nowoczesne”, to w rzeczywistości nie odpowiada względem polityki kryminalnej w zakresie karania sprawców czynu z art. 209 § 1 i 1a k.k., ponieważ jedyną odpowiednią sankcją jest taka, która przede wszystkim zapewnia ochronę uprawnionych do alimentów⁶³¹. Należy zgodzić się również z A. Muszyńską, iż orzekanie w przypadku niealimentacji kar o charakterze majątkowym jawi się jako niecelowe, ponieważ prowadzi do potencjalnego ograniczenia możliwości zaspokojenia pokrzywdzonego⁶³².

Jak słusznie zauważa przy tym D. Sosnowska, w zasadzie każda kara będzie wpływać na możliwość realizacji przez skazanego obowiązku alimentacyjnego oraz spłaty długu alimentacyjnego i z tego powodu należy każdą sprawę rozpatrywać indywidualnie i do konkretnego przypadku wybierać taki środek reakcji penalnej, który w najmniejszym stopniu będzie ograniczać możliwości alimentacyjne skazanego⁶³³.

Analizując poszczególne kary po kolei, należy w odniesieniu do grzywny zauważyć przede wszystkim, że wiąże się ona z finansowym obciążeniem sprawcy. To z kolei w wielu przypadkach sprawi, że jej wymierzenie nie będzie ani celowe, ani zasadne. Może bowiem doprowadzić do dodatkowego pogorszenia sytuacji materialnej sprawcy, który dotąd uchylał się od obowiązku alimentacyjnego – niejednokrotnie również ze względów finansowych.

⁶²⁸ B. Gadecki, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Art. 1–316. Komentarz*, B. Gadecki (red.), Legalis 2023, nb. 18.

⁶²⁹ M. Borodziuk, *Zakres kryminalizacji przestępstwa niealimentacji po nowelizacji w 2017 r.*, Prokuratura i Prawo, 2018, wyd. 4, s. 33.

⁶³⁰ W. Michalski, *Ochrona rodziny w prawie karnym (uwagi na tle wytycznych Sądu Najwyższego z 9.6.1976 r.)*, Państwo i Prawo 1977, nr 6, s. 53.

⁶³¹ Z. Siwik, *Art. 209...*, M. Filar (red.), teza 11; Z. Siwik, *Art. 209...*, O. Górniok (red.), teza 9; Z. Siwik, *Z problematyki skuteczności karania za przestępstwa niealimentacji (art. 186 k.k.)*, Acta UW. Prawo 1973, nr 40, s. 34-25.

⁶³² A. Muszyńska, *Art. 209...*, teza 23.

⁶³³ D. Sosnowska, *Alimenty a prawo karne. Praktyka wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2012, s. 185; także: M. Pietkiewicz, *Problem karalności za przestępstwo niealimentacji*, w: *Prawo alimentacyjne. Zagadnienia systemowe i proceduralne (Tom I)*, J. M. Łukasiewicz, I. Ramus (red.), Toruń 2015, s. 253.

W efekcie zaś nie sposób wykluczyć, że doprowadzi to do dalszej niemożności zaspokojenia pokrzywdzonego⁶³⁴. Również Z. Siwik podkreśla, że grzywna jako kara majątkowa nie spełnia celów, jakie środek penalny powinien pełnić w przypadku przestępstwa niealimentacji, bowiem nie przyczynia się w żaden sposób do poprawy sytuacji finansowej osoby pokrzywdzonej, a wręcz odwrotnie – ogranicza faktyczną zdolność majątkową zobowiązanego do płacenia alimentów⁶³⁵. Dodatkowo, nie sposób zignorować, że należności alimentacyjne podlegają egzekucji w drugiej kolejności – po kosztach egzekucyjnych. Grzywny sądowe podlegają zaś egzekucji dopiero po zaspokojeniu wszystkich innych należności (art. 1025 § 1 i 2 Kodeksu postępowania cywilnego⁶³⁶). W wielu przypadkach więc egzekucja grzywny nigdy nie dojdzie do skutku (np. gdy sprawca ma duże zaległości alimentacyjne, a jego dochody są niewysokie). W efekcie więc mimo skazania nie odczuje on żadnych negatywnych konsekwencji wynikających z wymierzonej kary lub zostanie ona zamieniona na prace społecznie użyteczne albo karę pozbawienia wolności (art. 46 k.k.w.). Kara ta zatem, choć powinna być brana pod uwagę w pierwszej kolejności, w przypadku przestępstwa niealimentacji, adekwatna okaże się raczej w wyjątkowych przypadkach, gdy jej wykonanie nie wpłynie negatywnie na możliwość realizowania obowiązku alimentacyjnego i spłaty długu alimentacyjnego⁶³⁷.

Podobnie jak w przypadku grzywny, wykonanie kary ograniczenia wolności może w praktyce prowadzić do zmniejszenia zdolności finansowych zobowiązanego do alimentacji – albo przez ograniczenie otrzymywanych przez niego zarobków wskutek potrącenia, albo przez ograniczenie możliwości podjęcia dodatkowej pracy, poprzez zobowiązanie go do wykonywania nieodpłatnej pracy na cele społeczne⁶³⁸. Wydaje się, że w przypadku kary ograniczenia wolności zachodzi większe prawdopodobieństwo niż w przypadku grzywny, że kara ta zostanie wykonana. Nawet jeżeli sprawca nie ma stałego zatrudnienia, może wykonywać karę w postaci nieodpłatnej kontrolowanej pracy na cele społeczne. Podobnie jednak jak w przypadku grzywny – jeżeli skazany uchyla się od wykonania kary ograniczenia wolności, może ona zostać zamieniona na zastępczą karę pozbawienia wolności i wykonana w warunkach izolacyjnych (art. 65 § 1 k.k.w.). Na celowość stosowania tej kary w stosunku do sprawców niealimentacji wskazuje R. Rabiega, podnosząc, że ze względu na społeczne koszty

⁶³⁴ A. Muszyńska, *Art. 209...*, teza 23.

⁶³⁵ Z. Siwik, *Art. 209...*, M. Filar (red.), teza 11; Z. Siwik, *Art. 209...*, O. Górniok (red.), teza 9.

⁶³⁶ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. - Kodeks postępowania cywilnego, Dz.U. z 2021 r. poz. 1805, dalej: k.p.c.

⁶³⁷ D. Sosnowska, *Alimenty a prawo karne. Praktyka wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2012, s. 189-190.

⁶³⁸ Tak również: Z. Siwik, *Art. 209...*, M. Filar (red.), teza 11; Z. Siwik, *Art. 209...*, O. Górniok (red.), teza 9.

karania (w szczególności koszty utrzymywania osadzonych) kara ta jawi się jako najwłaściwsza⁶³⁹.

Powyższe rozważania prowadzą do wniosku, że kara pozbawienia wolności – choć w świetle art. 58 § 1 k.k. powinna być orzekana wyjątkowo – w rzeczywistości niejednokrotnie może okazać się najtrafniejszą reakcją penalną, a niekiedy – mimo wymierzenia kary wolnościowej – i tak zostać wykonana jako kara zastępcza. Zauważyć przy tym należy, jak wskazano w Rozdziale 3 – że w latach 2010-2015 najczęściej wymierzaną sankcją za przestępstwo niealimentacji była właśnie kara pozbawienia wolności. Jednak od 2016 r. tendencja ta uległa zmianie i zaczęła przeważać kara ograniczenia wolności – dla porównania w 2020 r. na karę pozbawienia wolności zostało skazanych 24,9% spośród wszystkich skazanych, zaś na karę ograniczenia wolności – 67,4% (szerzej: Rozdział 3).

Z pewnością kara izolacyjna również nie jest sankcją pozbawioną wad. Sprawca bowiem zostaje pozbawiony możliwości kontaktu ze społeczeństwem, a osadzony w jednostce penitencjarnej ma ograniczone możliwości zarobkowania lub też w ogóle ich nie ma. To zaś przekłada się bezpośrednio na powstanie dodatkowych trudności w wywiązywaniu się przez niego z obowiązku alimentacyjnego. Co z kolei może prowadzić do podwójnego obciążenia Skarbu Państwa, który nie tylko będzie musiał wydatkować środki na utrzymanie skazanego w zakładzie karnym, ale nadto dalej wypłacać świadczenia z funduszu alimentacyjnego. Zauważyć przy tym należy, że sprawcy niealimentacji nie stwarzają stanu zagrożenia dla społeczeństwa, a co za tym idzie – nie ma w tym przypadku potrzeby, by kara spełniała funkcje izolacyjną.

Wydaje się, że odpowiedzią na negatywne aspekty związane z wymierzeniem sprawcy przestępstwa niealimentacji kary pozbawienia wolności, może być skorzystanie z przewidzianych przez ustawodawcę środków, umożliwiających wykonanie kary pozbawienia wolności w warunkach nieizolacyjnych (w przypadku wymierzenia kary pozbawienia wolności nieprzekraczającej 1 roku i 6 miesięcy, sprawca może wnioskować o jej odbycie w systemie

⁶³⁹ R. Rabiega, *Celowość stosowania kary ograniczenia wolności za przestępstwa niealimentacji*, Jurysta 2009, nr 3-4, s. 38; por. A. Latuszkiewicz, *Przestępstwo niealimentacji z art. 209 k.k. – problematyka karania sprawców*, Edukacja Prawnicza 2013, nr 12, s. 37.

dozoru elektronicznego⁶⁴⁰) lub skorzystanie z instytucji probacyjnych⁶⁴¹. Również Sąd Najwyższy w wytycznych wskazał, że w przypadku przestępstwa niealimentacji należy w pierwszej kolejności zastanowić się, czy zasadne jest warunkowe umorzenie postępowania z jednoczesnym zobowiązaniem sprawcy do naprawienia szkody lub w przypadku skazania na karę pozbawienia wolności – czy możliwe jest warunkowe zawieszenie jej wykonania⁶⁴².

Zaletą zarówno warunkowego umorzenia postępowania, jak i warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności z całą pewnością jest to, że sprawca nie zostaje odizolowany od społeczeństwa. Nadto, nadal ma możliwość zarobkowania, a wymierzona mu kara w żaden sposób nie wpływa negatywnie na jego sytuację finansową, co powinno sprzyjać wypełnianiu obowiązku alimentacyjnego. Choć z pozoru mogłoby się wydawać, że w ten sposób skazany unika odpowiedzialności, to należy pamiętać, że w razie jego powrotu do przestępstwa czy niewywiązywania się z nałożonych obowiązków sąd może zarządzić wykonanie warunkowo zawieszanej kary pozbawienia wolności lub podjąć warunkowo umorzone postępowanie⁶⁴³. Nie sposób również wykluczyć sytuacji, w której sprawca czynu z art. 209 § 1 lub § 1a k.k. bezpośrednio po wydaniu wyroku lub po jego uprawomocnieniu się – wykonuje ciężący na nim obowiązek alimentacyjny, jednak po pewnym czasie ponownie się od niego uchyla. Wówczas nie tylko może ponieść odpowiedzialność karną za ponowne popełnienie czynu zabronionego, ale również da to podstawę sądowi do zarządzenia wykonania kary pozbawienia wolności wymierzonej za pierwsze przestępstwo (art. 75 § 1 i 3 k.k.). Wydaje się więc, że chęć uniknięcia odbywania kary izolacyjnej, w sytuacji, w której jej wykonanie zostało jedynie warunkowo zawieszone, może stanowić dla sprawcy

⁶⁴⁰ W przypadku wymierzenia kary surowszej niż 1 rok i 6 miesięcy sprawca może wnioskować o odbycie reszty kary pozbawienia wolności w wymiarze nie większym niż 6 miesięcy w Systemie Dozoru Elektronicznego. Zob. art. 431a k.k.w. – art. 43zae k.k.w.; szerzej, np.: R. Pelewicz, *Art. 431a – Art. 43zae*, w: *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, T. Przesławski, W. Sych (red.), LEX 2024.

⁶⁴¹ Z aprobatą na temat stosowania wobec sprawców niealimentacji warunkowego umorzenia postępowania oraz warunkowego zawieszenia wykonania kary wypowiada się Z. Siwik, *Art. 209...*, M. Filar (red.), teza 11; Z. Siwik, *Art. 209...*, O. Górniok (red.), teza 9.

⁶⁴² VI KZP 13/75, LEX nr 19141.

⁶⁴³ Jak wynika z art. 75 § 2 k.k. – jeżeli skazany w okresie próby rażąco narusza porządek prawny, w szczególności uchyla się od wykonania nałożonych na niego obowiązków, wówczas sąd może zarządzić wykonanie warunkowo zawieszanej kary pozbawienia wolności. Jeżeli takie zachowanie sprawcy nie ustaje, mimo pisemnego upomnienia go przez sądowego kuratora zawodowego, wówczas sąd obligatoryjnie zarządza wykonanie kary, chyba że przemawiają przeciwko temu szczególne względy (art. 75 § 2a k.k.). Sąd może podjąć warunkowo umorzone postępowanie, jeżeli sprawca w okresie próby rażąco narusza porządek prawny, w tym uchyla się od nałożonego na niego obowiązku (art. 68 § 2 k.k.), a podejmuje postępowanie, gdy sprawca nie zmienia swojego zachowania mimo udzielenia mu pisemnego upomnienia przez sądowego kuratora zawodowego, chyba że przemawiają przeciwko temu szczególne względy. (art. 68 § 2a k.k.). Analogicznie – również, jeżeli sprawca powróci na drogę przestępstwa sąd podejmuje (art. 68 § 1 k.k.) lub może podjąć (art. 68 § 3 k.k.) postępowanie. Szerzej, np.: S. Hypś, *Art. 75*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), Legalis 2021; P. Kozłowska-Kalisz, *Art. 68*, w: *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, M. Mozgawa (red.), LEX 2022.

skuteczną motywację do wywiązywania się z obowiązku alimentacyjnego. W omawianych sytuacjach kara ta będzie zatem z jednej strony realizować funkcję prewencji indywidualnej, zaś z drugiej – dzięki nałożeniu na sprawcę obowiązków z art. 72 § 1 k.k., funkcję sprawiedliwościową i kompensacyjną (szczególną rolę odgrywa tu zobowiązanie sprawcy do łożenia na utrzymanie innej osoby oraz obowiązek naprawienia szkody). Kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania była wskazywana jako najbardziej trafna reakcja penalna jeszcze na gruncie poprzednio obowiązującej kodyfikacji⁶⁴⁴. Co istotne, znaczący wpływ na skuteczność warunkowego skazania ma sposób, w jaki realizowany jest dozór kuratora i systematyczny nadzór sądu w okresie zawieszenia wykonywania kary⁶⁴⁵.

4.5. Klauzula niekaralności

Nowelizacją z 23.03.2017 r. ustawodawca wprowadził dwa nieznane dotąd rozwiązania, umożliwiające sprawcy czynu z art. 209 § 1 lub 1a k.k. uniknięcie kary. Pierwsze z nich odnosi się do sprawcy przestępstwa niealimentacji w typie podstawowym (art. 209 § 1 k.k.). W odniesieniu do takiej osoby ustawodawca przewidział w art. 209 § 4 k.k. uchylenie karalności („nie podlega karze”). Dobrodziejstwo to uwarunkowane jest zapłaceniem przez sprawcę całych zaległych alimentów przed upływem 30 dni od dnia pierwszego przesłuchania w charakterze podejrzanego. Nieco inne rozwiązanie zostało wprowadzone w art. 209 § 5 k.k. – w przypadku sprawców niealimentacji w typie kwalifikowanym (art. 209 § 1 k.k.) sąd odstępuje od wymierzenia kary – również - jeżeli sprawca przed upływem 30 dni od dnia pierwszego przesłuchania w charakterze podejrzanego uiszcza całe zaległe alimenty. Odstąpienie od wymierzenia kary jest jednak możliwe tylko, jeżeli przeciwko temu nie przemawiają wina i społeczna szkodliwość czynu.

To, co łączy oba mechanizmy redukcji karania, to korzyść wynikająca z uiszczenia w całości zaległych alimentów w określonym terminie, tj. przed upływem 30 dni od dnia pierwszego przesłuchania w charakterze podejrzanego. W pierwszej kolejności warto zatem zastanowić się, co należy rozumieć pod podjęciem „uiszczył w całości zaległe alimenty”. Choć przesłanka ta ma charakter obiektywny, to - jak zauważa M. Borodziuk - może wzbudzać

⁶⁴⁴ A. Dobrzyński, *Przestępstwa przeciwko rodzinie*, Warszawa 1974, s. 53; Z. Siwik, *Środki karne wobec sprawców przestępstwa niealimentacji*, Państwo i Prawo 1972, nr 7, s. 90.

⁶⁴⁵ S. Baniak, *Z problematyki skuteczności warunkowego skazania w sprawach o przestępstwa przeciwko rodzinie*, Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne 1983, nr 14, s. 192.

wątpliwości co do tego, czy sprawca ma uregulować tylko zaległości objęte aktem oskarżenia czy też wszystkie zaległe alimenty. Zdaniem powołanego autora, odwołanie do wykładni językowej sugeruje by przyjąć, że w art. 209 § 4 i 5 k.k. mowa jest o wszystkich zobowiązaniach z tytułu alimentów⁶⁴⁶ (w tym odsetkach za zaległe alimenty). Stanowisko takie prezentuje również J. Kosonoga, wskazując, że dobrodziejstwo związane z uniknięciem kary powinno być związane z całkowitą spłatą zadłużenia⁶⁴⁷. Innego zdania jest natomiast J. Lachowski, według którego wystarczająca jest spłata zaległości objętych zarzutem⁶⁴⁸. Wydaje się jednak, że bardziej uzasadnione jest, by rozwiązania przewidziane w art. 209 § 4 i 5 k.k. stosować, jeżeli sprawca uiszcza wszystkie zaległe alimenty – także nieobjęte zarzutem. Po pierwsze, odnosząc się do wykładni językowej trzeba zauważyć, że pod pojęciem „wszystkich” rozumie się według Słownika Języka Polskiego każdego bez wyjątku⁶⁴⁹. W praktyce zaś można wyobrazić sobie sytuacje, w których np. od momentu wydania postanowienia o przedstawieniu zarzutów do momentu pierwszego przesłuchania mija więcej czasu i kolejna rata lub raty stają się wymagalne. Część okresów, w których sprawca nie płacił alimentów, może także nie być objęta zarzutem, np. z uwagi na chorobę sprawcy. Również wykładnia celowościowa przemawia za przyjmowanym stanowiskiem. Jednym z głównych motywów zmian wprowadzonych nowelizacją z 23.03.2017 r. było zwiększenie skuteczności egzekucji zaległych świadczeń alimentacyjnych (szerzej na temat projektu nowelizacji z 23.03.2017 r. i motywów wprowadzonych zmian – Rozdział 2).

Bez znaczenia pozostają powody, dla których sprawca uiszcza zaległe alimenty – może być to wyłącznie chęć uniknięcia kary⁶⁵⁰. Rozwiązania przewidziane w art. 209 § 4 i § 5 k.k. nie znajdują jednak zastosowania, jeżeli zaległości alimentacyjne – bez wiedzy sprawcy – uiszcza inna osoba⁶⁵¹. Przy tym, jak się wydaje, nie będzie stanowił przeszkody w skorzystaniu z tych klauzul, jeżeli osoba trzecia ureguluje zaległości na prośbę sprawcy – spłata wówczas nastąpi bowiem z jego inicjatywy⁶⁵². Odmienne stanowisko w tym zakresie prezentuje O. Sitarz, zdaniem której kompensacyjny charakter omawianych instytucji oraz brak wymogu dobrowolności działania sprawcy przemawiają za przyjęciem, że spłata dokonana przez osobę

⁶⁴⁶ M. Borodziuk, *Zakres kryminalizacji przestępstwa niealimentacji po nowelizacji w 2017 r.*, Prokuratura i Prawo, 2018, wyd. 4, s. 49.

⁶⁴⁷ J. Kosonoga, *Art. 209 w: Kodeks karny. Komentarz*, R. Stefański (red.), Legalis 2025, nb. 20.

⁶⁴⁸ J. Lachowski, *Art. 209 w: Kodeks karny. Komentarz*, wyd. III, V. Konarska-Wrzesek (red.), LEX 2020, teza 9. Również: J. Kulesza, *Art. 209 w: Kodeks karny. Komentarz*, J. Kulesza (red.), teza 13.

⁶⁴⁹ <https://sjp.pl/wszystkich>, dostęp: 22.07.2024 r.

⁶⁵⁰ J. Kosonoga-Zygmunt, *Art. 209...*, teza 17; J. Kosonoga, *Art. 209...*, nb. 19.

⁶⁵¹ A. Muszyńska, *Art. 209...*, teza 31.

⁶⁵² J. Lachowski, *Art. 209...*, teza 9.

trzecią również może skutkować uniknięciem odpowiedzialności karnej przez sprawcę⁶⁵³. Choć argumentacja O. Sitarz nie jest pozbawiona logiki, należy zauważyć, że spłata zadłużenia alimentacyjnego powinna być jakkolwiek powiązana z inicjatywą sprawcy, choćby wystosowaną wobec osoby trzeciej prośbą. W praktyce jednak – jak się wydaje – poza zainteresowaniem organów ścigania pozostają motywy działania sprawcy, a istotny dla zastosowania klauzuli bezkarności sprawcy jest sam fakt spłaty zadłużenia alimentacyjnego.

Uregulowanie zaległości może nastąpić w ratach, jednak całość musi zostać zapłacona w przewidzianym przez ustawodawcę terminie⁶⁵⁴, tj. nie później niż 30 dni od dnia pierwszego przesłuchania w charakterze podejrzanego⁶⁵⁵. Konieczne jest więc przede wszystkim by przesłuchanie w charakterze podejrzanego faktycznie się odbyło⁶⁵⁶. Bieg tego terminu rozpoczyna się w dniu przesłuchania, nie ulega zawieszeniu ani nie można go przywrócić⁶⁵⁷. Pewne wątpliwości może budzić jednak kwestia związana z ewentualną modyfikacją zarzutów stawianych podejrzanemu i ponownego przedstawienia mu zarzutów⁶⁵⁸, np. obejmujących dalsze okresy. W takim przypadku podejrzanym – po przedstawieniu mu skorygowanych zarzutów – ponownie jest przesłuchiwany. To zaś każe zastanowić się, czy w takim przypadku ponownie aktualizuje się możliwość skorzystania z rozwiązań przewidzianych w art. 209 § 4 i 5 k.k. Nad zagadnieniem tym pochylił się J. Kosonoga, który z jednej strony zauważa, że mając na uwadze względy celowościowe, można by przyjąć, że „pierwszym” przesłuchaniem jest każde pierwsze przesłuchanie po przedstawieniu zarzutów, a nie chronologicznie pierwsze przesłuchanie w sprawie. Z drugiej zaś strony, przeciwko takiej interpretacji przemawia wykładnia językowa⁶⁵⁹. Wydaje się jednak, że względy celowościowe – choć w tym przypadku istotne – nie są wystarczające, by przyjąć wykładnię tak dalece odbiegającą od językowego brzmienia przepisu. Należy również mieć na uwadze, że instytucje przewidziane w art. 209 § 4 i § 5 k.k. mają charakter wyjątkowy. Jak słusznie zauważa powołany autor, gdyby wolą ustawodawcy było umożliwienie podejrzanemu spłaty zaległych alimentów po każdym przesłuchaniu, nie używałby określenia „pierwszy”. Rację wydaje się

⁶⁵³ O. Sitarz, *Politycznokryminalne znaczenie czynnego żalu okazanego przez sprawcę po dokonaniu przestępstwa niealimentacji (art. 209 § 4 i 5 k.k.)*, Problemy Prawa Karnego 2019, nr 2, s. 149.

⁶⁵⁴ J. Kosonoga, *Art. 209...*, nb. 19.

⁶⁵⁵ Projekt początkowo zakładał, że sprawca mógł uniknąć kary, jeżeli uiścił wszystkie zaległe alimenty przed wydaniem postanowienia o wszczęciu postępowania przygotowawczego. Propozycja ta jednak spotkała się z uwagami natury praktycznej i ostatecznie ustawodawca dokonał zmian w projektowanej regulacji. Szerzej na ten temat w Rozdziale 3.

⁶⁵⁶ M. Mozgawa, *Art. 209...*, teza 12.

⁶⁵⁷ J. Lachowski, *Art. 209...*, teza 9; A. Muszyńska, *Art. 209...*, teza 31.

⁶⁵⁸ Szerzej na temat modyfikacji zarzutów, np.: R. Stefański, *Modyfikacja zarzutów*, Prokuratura i Prawo 2013, wyd. 12, s. 79-99.

⁶⁵⁹ J. Kosonoga, *Art. 209...*, nb. 22.

jednak mieć J. Kosonoga co do tego, że jeżeli modyfikacji ulega zarzucany podejrzanemu czyn – z podstawowego na kwalifikowany – to termin 30 dniowy powinien być liczony na nowo, bowiem zmianie ulegają potencjalne konsekwencje prawne, a w razie uiszczenia wszystkich zaległych alimentów sprawca korzystałby z dobrodziejstwa przewidzianego w art. 209 § 5 k.k., a nie art. 209 § 4 k.k. – a zatem z innej instytucji⁶⁶⁰.

Choć ustawodawca przewidział zarówno dla sprawcy przestępstwa niealimentacji w typie podstawowym (art. 209 § 1 k.k.), jak i kwalifikowanym (art. 209 § 1a k.k.) możliwość uniknięcia kary, to jednak rozróżnił prawne skutki uiszczenia wszystkich zaległych alimentów w ustawowym terminie. W przypadku sprawcy czynu z art. 209 § 1 k.k. uregulowanie zaległości alimentacyjnych skutkuje bowiem tym, że osoba ta w ogóle nie podlega karze. Zatem, mimo że przestępstwo zostało popełnione, dochodzi do umorzenia postępowania⁶⁶¹, a względem sprawcy nie są orzekane żadne środki reakcji penalnej. Konstrukcja ta zdaje się nie powodować istotnych trudności interpretacyjnych. Rozwiązanie przewidziane w art. 209 § 4 k.k. ma charakter obligatoryjny i musi zostać zastosowane w razie spełnienia przesłanek, tj. uregulowania przez sprawcę w ustawowym terminie wszystkich zaległych alimentów.

Jako znacznie bardziej skomplikowana jawi się natomiast instytucja przewidziana w art. 209 § 5 k.k. W tym przypadku bowiem ustawodawca z jednej strony używa określenia „sąd odstępuje”, co sugerowałoby obligatoryjność tego rozwiązania, z drugiej jednak owo odstąpienie od wymierzenia kary warunkuje dokonywaną przez sąd oceną winy i społecznej szkodliwości czynu. Jak wskazuje J. Kosonoga-Zygmunt, odstąpienie od wymierzenia kary, przewidziane w art. 209 § 5 k.k., ma zatem charakter „względnie obligatoryjny”⁶⁶². Podstawowa różnica pomiędzy omawianą instytucją, a rozwiązaniem przewidzianym w art. 209 § 4 k.k. jest więc taka, że w tym przypadku nie następuje umorzenie postępowania, lecz do sądu kierowany jest akt oskarżenia i wydawany wyrok skazujący⁶⁶³. Należy zgodzić się z M. Małeckim, iż użyta w art. 209 § 5 k.k. konstrukcja, sugerująca obligatoryjność odstąpienia od wymierzenia kary, nie jest trafna, a jako bardziej precyzyjna i adekwatna językowo jawi się propozycja autora, by przepis ten sformułować następująco: *Sąd może odstąpić od wymierzenia kary, jeżeli nie później niż przed upływem 30 dni od daty pierwszego przesłuchania w*

⁶⁶⁰ J. Kosonoga, *Art. 209...*, nb. 23.

⁶⁶¹ M. Borodziuk, *Zakres...*, s. 49.

⁶⁶² J. Kosonoga-Zygmunt, *Art. 209...*, teza 17; także: J. Kosonoga, *Art. 209...*, nb. 24.

⁶⁶³ J. Lachowski, *Art. 209...*, teza 10.

*charakterze podejrzanego, sprawca przestępstwa określonego w § 1a uiścił w całości zaległe alimenty, a wina i społeczna szkodliwość czynu nie są znaczne*⁶⁶⁴.

Względna obligatoryjność odstąpienia od wymierzenia kary przewidzianego w art. 209 § 5 k.k., wynika z wprowadzenia dodatkowej przesłanki negatywnej – sąd bowiem odstąpi od wymierzenia kary tylko, jeżeli wina i społeczna szkodliwość czynu nie będą przemawiać przeciwko temu. Jak zauważa J. Kosonoga, ustawodawca nie określił konkretnego stopnia społecznej szkodliwości czynu czy winy, a co za tym idzie, ocena została w tym zakresie całkowicie pozostawiona sądowi⁶⁶⁵. Rozwiązanie to odbiega od znanego sposobu legislacji, bowiem w innych przepisach, w których ustawodawca odwołuje się do społecznej szkodliwości czynu lub winy, uzależnia konkretne skutki od ich określonego stopnia, tak np. w art. 59 k.k., art. 66 § 1 k.k. czy art. 93b § 1 k.k. Również zdaniem M. Małeckiego sposób sformułowania przesłanki negatywnej nie jest trafny, bowiem fakt wystąpienia winy i społecznej szkodliwości czynu co do zasady będą przemawiać za ukaraniem sprawcy. To zaś prowadzi do wniosku, należałoby raczej odwołać się do określonego stopnia – np. jak sugeruje autor – „*chyba, że wina i społeczna szkodliwość czynu nie są znaczne*”⁶⁶⁶. Tak nieprecyzyjna przesłanka negatywna może rodzić w praktyce wiele wątpliwości, bowiem typ kwalifikowany co do zasady cechuje się wyższą społeczną szkodliwością czynu. J. Lachowski przykładowo wskazuje, że wina i społeczna szkodliwość czynu mogą przemawiać przeciwko zastosowaniu art. 209 § 5 k.k., gdy sprawca złośliwie nie wywiązywał się z obowiązku alimentacyjnego bądź okres lub suma zaległości były znaczne⁶⁶⁷. *A contrario* wydaje się zatem, że uzasadnione byłoby odstąpienie od wymierzenia kary, gdy np. okres niealimentacji, choć naraził uprawnionego na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, był względnie krótki. Z pewnością zaś przeciwko odstąpieniu od wymierzenia kary będzie przemawiać sytuacja, w której uprawniony, wskutek niealimentacji faktycznie został pozbawiony możliwości zaspokojenia swych podstawowych potrzeb życiowych, nie zaś jedynie narażony na tę niemożność.

Na marginesie należy zauważyć podobieństwo instytucji przewidzianej w art. 209 § 5 k.k. do art. 59 k.k., który w przypadku przestępstw zagrożonych karą pozbawienia

⁶⁶⁴ W piśmiennictwie formułowane są zarzuty względem instytucji obligatoryjnego odstąpienia od wymierzenia kary. Nie przekładają się one jednak bezpośrednio na rozwiązanie przewidziane w art. 209 § 5 k.k., które mimo użycia imperatywnego określenia „odstępuje” ma charakter względnie obligatoryjny. Szerzej na ten temat, np. M. Małecki, *Przestępstwo niealimentacji w perspektywie zmian (uwagi do rządowego projektu nowelizacji art. 209 k.k. z 28 października 2016 r.)*, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych 2016, z. 4, s. 52-54.

⁶⁶⁵ J. Kosonoga, *Art. 209...*, nb. 24.

⁶⁶⁶ M. Małecki, *Przestępstwo...*, s. 52.

⁶⁶⁷ J. Lachowski, *Art. 209...*, teza 10.

wolności nieprzekraczającą lat 3 albo łagodniejszą, daje możliwość sądowi odstąpienia od wymierzenia kary – jeżeli społeczna szkodliwość czynu nie jest znaczna – pod warunkiem, że jednocześnie orzeknie środek karny, przepadek lub środek kompensacyjny, a cele kary zostaną w ten sposób spełnione. Różnica polega zatem na tym, że aby sąd mógł odstąpić od wymierzenia kary na podstawie art. 209 § 5 k.k. sprawca musi uregulować wszystkie zaległe alimenty w ustawowym terminie, jednak sąd odstępując od wymierzenia kary nie orzeka żadnego dodatkowego środka. Konsekwencje jego zastosowania są zatem dalej idące niż w przypadku art. 59 k.k., a przepis ten należy traktować jako *lex specialis*. Wydaje się jednak, że w przypadku niespełnienia przez sprawcę warunków z art. 209 § 5 k.k. (np. spłaty zaległych alimentów w 80% albo w terminie 40 dni od dnia pierwszego przesłuchania), sąd może odstąpić od wymierzenia kary w oparciu o art. 59 k.k.⁶⁶⁸.

Choć rozwiązania przewidziane w art. 209 § 4 i § 5 k.k. (w szczególności drugie z nich) budzą pewne wątpliwości, co do trafności sposobu ich zredagowania, to wydaje się, że ogólnie ich wprowadzenie należy ocenić pozytywnie. Choć rację ma M. Mozgawa, iż omawiane rozwiązania, umożliwiające sprawcy uniknięcie kary, podyktowane są przede wszystkim względami kryminalno-politycznymi⁶⁶⁹, należy zauważyć, że ich głównym celem jest zapewnienie uprawnionym należnych im środków do życia, co bez wątpienia jest efektem pożądanym. Słuszne przy tym jest stanowisko A. Płońskiej, która podkreśla, że choć omawiane rozwiązania, przewidziane w art. 209 § 4 i 5 k.k., należy ocenić raczej pozytywnie, to dla zapewnienia pełnej ochrony osób uprawnionych do alimentów i zrealizowania zakładanych w nowelizacji z 23.03.2017 r. celów, tj. m.in. zwiększenia skuteczności egzekucji alimentów, potrzebne jest podejście interdyscyplinarne, uwzględniające różne dziedziny prawa⁶⁷⁰.

4.6. Podsumowanie

Z przeprowadzonych rozważań wynika, że po pierwsze kara w przypadku przestępstwa niealimentacji powinna przede wszystkim zmierzać do tego, by wdrożyć sprawcę do prawidłowego wykonywania obowiązków wobec rodziny i kształtowania w nim poczucia

⁶⁶⁸ M. Małecki, *Przestępstwo...*, s. 54-55; O. Sitarz, *Politycznokryminalne...*, s. 152.

⁶⁶⁹ M. Mozgawa, *Art. 209...*, teza 12; por. B. Orłowska-Zielińska, *Karnoprawna odpowiedzialność za przestępstwo niealimentacji w świetle nowelizacji z 23 marca 2017 r.*, *Studia Prawnoustrojowe* 2018, nr 41, s. 135.

⁶⁷⁰ A. Płońska, *Kryminalizacja niealimentacji jako wyraz karnoprawnej ochrony rodziny i opieki*, *Acta Universitatis Wratislaviensis, Przegląd Prawa i Administracji* 2023, nr 134, s. 167.

odpowiedzialności za jej prawidłowe funkcjonowanie. Jak się jednak wydaje system kar przewidziany obecnie w polskim ustawodawstwie nie do końca umożliwia uzyskanie tego celu, a żadna z kar, które można wymierzyć sprawcy czynu z art. 209 § 1 lub § 1a k.k. nie jest pozbawiona wad.

Na przestrzeni lat obserwowano tendencję do łagodzenia górnego ustawowego zagrożenia oraz wprowadzenia sankcji alternatywnych w miejsce zagrożenia wyłącznie karą pozbawienia wolności. Choć działania te mogą wydawać się słuszne, bowiem niealimentacja nie jest przestępstwem, które powinno być surowo karane z wykorzystaniem kary izolacyjnej, to jednak jak się okazuje w praktyce kara grzywny jest całkowicie niecelowa i wręcz przeciwnie skuteczna w kontekście celu penalizacji niealimentacji, jakim jest m.in. zwiększenie skuteczności egzekucji świadczeń alimentacyjnych. W kontekście celów kary w przypadku czynu z art. 209 § 1 i § 1a k.k. jako najbardziej adekwatna i proporcjonalna jawi się kara pozbawienia wolności z jej warunkowym zawieszeniem z jednoczesnym orzeczeniem obowiązku naprawienia szkody i zobowiązaniem dołożenia na rzecz osoby uprawnionej. Na pozytywną ocenę zasługuje także możliwość odbywania kary w Systemie Dozoru Elektronicznego. Środki karne w przypadku przestępstwa niealimentacji – z wyjątkiem obowiązku naprawienia szkody oraz ewentualnego zawiadomienia sądu rodzinnego – pełnią funkcję marginalną.

Na pozytywną ocenę co do zasady zasługują wprowadzone nowelizacją z 23.03.2017 r. klauzule niekaralności, przewidziane w art. 209 § 4 i § 5 k.k., niemniej jednak – jak sygnalizowano – w piśmiennictwie podnosi się wiele wątpliwości w zakresie interpretacji ich treści a także samej konstrukcji klauzul (szczególnie w odniesieniu do art. 209 § 5 k.k.). Należałoby zatem rozważyć konieczność przeformułowania treści wskazanych przepisów, a także wydłużenia terminu przewidzianego na spłatę zaległych alimentów, który w wielu przypadkach może okazać się zbyt krótki to uregulowania wysokiego zadłużenia alimentacyjnego.

Rozdział 5. Postacie stadialne przestępstwa niealimentacji

Omawiając przestępstwo niealimentacji, należy również pochylić się nad jego postaciami stadialnymi. Ustawodawca nie przewidział możliwości poniesienia odpowiedzialności karnej przez sprawcę za przygotowanie do przestępstwa niealimentacji⁶⁷¹, zatem rozważania dotyczyć będą wyłącznie usiłowania czynu z art. 209 § 1 art. 209 Kodeksu karnego⁶⁷² i art. 209 § 1a k.k.

W pierwszej kolejności należy zastanowić się czy w ogóle możliwe jest usiłowanie przestępstwa popełnionego z zaniechania, czy też konstrukcja ta dotyczy wyłącznie czynów popełnionych wskutek działania sprawcy. Ustawodawca w art. 13 § 1 k.k. używa określenia: „zachowanie zmierzające bezpośrednio do dokonania”. Skoro zaś dokonać czynu zabronionego można zarówno przez działanie, jak i zaniechanie, to należy dojść do przekonania, że karalne może być zarówno usiłowanie przestępstw z działania, jak i z zaniechania⁶⁷³. Zatem – jak się wydaje – możliwe jest także usiłowanie uchylania się od obowiązku alimentacyjnego (art. 209 § 1 i 1a k.k.), które jest przestępstwem z zaniechania.

Choć próżno w literaturze szukać aktualnych rozważań na temat usiłowania czynu z art. 209 § 1 lub § 1a k.k., a rozważania sprzed nowelizacji wprowadzonej ustawą o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów⁶⁷⁴ pozostają częściowo aktualne jedynie w odniesieniu do art. 209 § 1a k.k., to bez wątpienia sytuacja uległa diametralnej zmianie wskutek wspomnianej nowelizacji z 23.03.2017 r. Obecnie w typie podstawowym (art. 209 § 1 k.k.) ustawodawca odstąpił od uzależniania odpowiedzialności karnej od skutku w postaci narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych. Zmiana ta, jak już sygnalizowano w Rozdziale 4, sprawiła, że w piśmiennictwie przyjmuje się, że przestępstwo to obecnie ma charakter bezskutkowy. Takie stanowisko zaś -

⁶⁷¹ S. Hypś, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz do artykułów 117-221*, M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), Legalis 2023, nb. 56.

⁶⁷² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny, Dz. U. z 2022 r. poz. 1138, dalej: k.k.

⁶⁷³ Tak np. M. Mozgawa, *Art. 13*, w: *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, M. Kulik, M. Mozgawa LEX 2025, teza 5; także: A. Zoll, *Art. 13*, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część I. Komentarz do art. 1-52*, W. Wróbel, A. Zoll (red.), LEX 2016, teza 14; J. Giezek, *Art. 13*, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, J. Giezek (red.), LEX 2021, teza 5.

Na gruncie kodeksu karnego z 1932 r. kwestia ta budziła kontrowersje, bowiem art. 23 przewidywał wyłączenie karalności wyłącznie w przypadku odstąpienia od działania, co nastroczało wątpliwości w odniesieniu do możliwości usiłowania przestępstw z zaniechania. Obecnie pogląd ten zdaje się być utrwalony i niekwestionowany, zatem szersze rozważania w przedmiocie możliwości usiłowania przestępstwa z zaniechania zostaną pominięte. Szerzej na ten temat, np. A. Liszewska, *Art. 13*, w: *System Prawa Karnego. Tom 3. Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności*, R. Dębski (red.), Legalis 2017, nb. 25-27.

⁶⁷⁴ Ustawa z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów, Dz. U. z 2017 poz. 952, dalej: nowelizacja z 23.03.2017.

w kontekście przypisania odpowiedzialności karnej za usiłowanie czynu z art. 209 § 1 k.k. - niesie za sobą doniosłe konsekwencje.

Jak wynika bowiem z art. 13 § 1 k.k. przez usiłowanie należy rozumieć takie zachowanie sprawcy, które w sposób bezpośredni zmierza do dokonania określonego czynu zabronionego, co jednak nie następuje. Na ocenę tego znamienia bezpośredni wpływ ma zaś ustalenie, czy dane przestępstwo ma charakter formalny czy materialny⁶⁷⁵. Skoro bowiem usiłowanie następuje przed dokonaniem czynu zabronionego, to dla określenia jego końcowej granicy niezbędne jest uprzednie ustalenie, z jakim momentem dany czyn zabroniony uznaje się za dokonany. Choć ustawodawca nie przewidział definicji początku usiłowania, to jak się wydaje należy stwierdzić, że rozpoczyna się ono z chwilą zakończenia przygotowania⁶⁷⁶, bowiem jak wskazał Sąd Najwyższy pojęcia te są ze sobą graniczne, nie ma nic pomiędzy⁶⁷⁷. Zdaje się nie budzić wątpliwości, że przestępstwa formalne dokonane są z chwilą wypełnienia wszystkich znamion czynu zabronionego, zaś przestępstwa materialne z momentem wystąpienia przestępnego skutku. Innymi słowy, przestępstwa bezskutkowe zachodzą w chwili wyczerpania znamienia czasownikowego. Zatem, w odróżnieniu od przestępstw skutkowych, kiedy to usiłowanie może zachodzić zarówno, gdy sprawca nie ukończył jeszcze czynności wykonawczej jak i gdy już ją ukończył, jednak nie nastąpił przestępny skutek, w przypadku przestępstw formalnych mowa wyłącznie o tej pierwszej sytuacji⁶⁷⁸. W kontekście przestępstw bezskutkowych należy zatem przyjąć, że usiłowanie ma miejsce, gdy sprawca nie zrealizował wszystkich znamion czynu zabronionego albo gdy nie podjął czynności odpowiadających znamieniu czynności wykonawczej⁶⁷⁹.

Jak słusznie zauważa zatem A. Liszewska, kluczowe dla przypisania prawnokarnej odpowiedzialności za usiłowanie określonego przestępstwa jest stwierdzenie, że dane zachowanie sprawcy w sposób bezpośredni zmierzało do dokonania czynu zabronionego⁶⁸⁰. Podkreślić przy tym należy za Sądem Najwyższym, że przez bezpośredniość należy rozumieć takie zachowanie sprawcy, które jest ostatnim krokiem do popełnienia przestępstwa i swą formą jest zbliżone do jego dokonania, stanowi urzeczywistnienie zamiaru⁶⁸¹. Jako

⁶⁷⁵ R. Stefański, *Art. 13*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, R. Stefański (red.), Legalis 2023, nb. 7; J. Karnat, *Art. 13*, w: *Kodeks karny. Art. 1-316. Komentarz*, B. Gadecki (red.), Legalis 2023, nb. 6; R. Zawłocki, w: *Kodeks karny. Komentarz. Część ogólna*, M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), Warszawa 2010, s. 551

⁶⁷⁶ A. Liszewska, *Art. 13...*, nb. 24.

⁶⁷⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 marca 2006 r., sygn. IV KK 415/05, LEX nr 183071; także: Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 22 września 2014 r., sygn. II AKa 88/14, LEX nr 242301.

⁶⁷⁸ J. Karnat, *Art. 13...*, nb. 6

⁶⁷⁹ R. Stefański, *Art. 13...*, nb. 11.

⁶⁸⁰ A. Liszewska, *Art. 13...*, nb. 14.

⁶⁸¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 sierpnia 1988 r., sygn. II KR 157/88, LEX nr 22050.

trudniejsze jawi się ustalenie początkowego momentu usiłowania, a tym samym oddzielenie go od przygotowania. Trafne w tym kontekście wydaje się stanowisko Sądu Apelacyjnego w Krakowie, który wskazał, że przygotowanie to stworzenie określonych warunków do popełnienia zamierzonego czynu zabronionego, zaś przez usiłowanie należy rozumieć coś więcej – bardziej skonkretyzowane zachowanie, które stwarza realne zagrożenie dla dobra prawnego - moment, w którym zagrożenie abstrakcyjne staje się realne⁶⁸².

W doktrynie prawa karnego największe wątpliwości budzi możliwość usiłowania przestępstw formalnych z zaniechania. W szczególności wskazuje się na trudności natury dowodowej w wyodrębnieniu stadium usiłowania w stosunku do tej kategorii przestępstw. Możliwość usiłowania przestępstw formalnych z zaniechania całkowicie wykluczał J. Makarewicz, który wskazywał, że natura przestępstw z zaniechania wyklucza ich usiłowanie, do którego niezbędne jest jakieś działanie⁶⁸³. Podobnie według Z. Papierkowskiego element działania należało traktować jako warunek *conditio sine qua non* usiłowania⁶⁸⁴. Autor ten negatywnie podchodził do koncepcji usiłowania formalnych przestępstw z zaniechania⁶⁸⁵. Obecnie jednak art. 13 k.k. nie mówi o „działaniu”, a o „zachowaniu”, co - jak się wydaje - przyczyniło się do zmiany poglądów w tym zakresie.

Za dopuszczalnością przyjęcia usiłowania przestępstw formalnych z zaniechania opowiadają się m.in.: A. Marek⁶⁸⁶, L. Tyszkiewicz⁶⁸⁷, czy A. Liszewska⁶⁸⁸. Ostatnia z powołanych autorów podkreśla, że skoro ustawodawca nie wykluczył takiej możliwości, to brak jest argumentów, by przyjąć odmiennie⁶⁸⁹. Do użycia przez ustawodawcę sformułowania „zachowanie” jako argumentu za dopuszczalnością usiłowania przestępstw formalnych z zaniechania, odwołuje się także L. Tyszkiewicz⁶⁹⁰. Zdaniem wspomnianego autora w przypadku przestępstw bezskutkowych z zaniechania usiłowanie polegać będzie nie na zaniechaniu, a na podjęciu działań uniemożliwiających wykonanie ciążącego na gwarancie obowiązku⁶⁹¹. Z kolei A. Marek sygnalizuje, że aby móc

⁶⁸² II AKa 88/14, LEX nr 242301. Również Sąd Najwyższy wskazał, że usiłowanie ma miejsce wówczas, gdy w konkretnej sytuacji zachowanie sprawcy stworzyło takie zagrożenie dla dobra chronionego prawem, które należy ocenić jako konkretne, a nie abstrakcyjne - wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 lutego 2018 r., sygn. V KK 224/17, LEX nr 2449792.

⁶⁸³ J. Makarewicz, *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów 1935, s. 95.

⁶⁸⁴ Szerzej: Z. Papierkowski, *Problem usiłowania przestępstwa z zaniechania*, Palestra 1958, nr 2/5-6(8), s. 37-45.

⁶⁸⁵ *Ibidem*.

⁶⁸⁶ A. Marek, *Art. 13*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, A. Marek, LEX 2010, teza 5.

⁶⁸⁷ L. Tyszkiewicz, *Art. 13*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, M. Filar (red.), LEX 2016, teza 4.

⁶⁸⁸ A. Liszewska, *Art. 13...*, nb. 27.

⁶⁸⁹ *Ibidem*.

⁶⁹⁰ L. Tyszkiewicz, *Art. 13...*, teza 4.

⁶⁹¹ *Ibidem*.

przypisać odpowiedzialność karną za przestępstwo formalne, niezbędne jest wyodrębnienie odstępu czasowego pomiędzy dokonaniem a usiłowaniem⁶⁹².

Z kolei według K. Wiaka, w przypadku przestępstw bezskutkowych z zaniechania zazwyczaj niewykonanie ciążącego na sprawcy obowiązku (zaniechanie) prowadzić będzie do wypełnienia znamion czynu zabronionego, a w okresie wcześniejszym wyróżnić można jedynie zachowania związane z zamiarem lub przygotowaniem⁶⁹³. W tym kontekście na istotne wątpliwości wskazuje również J. Giezek, jako przykład podając brak możliwości usiłowania nieudzielenia pomocy (czyn z art. 162 § 1 k.k.) osobie tonącej – brak jest bowiem momentu, w którym można by takie stadium wyodrębnić⁶⁹⁴.

Jak zauważa A. Zoll, usiłowanie przestępstw z zaniechania może przybrać dwojaką formę – sprawca albo nie podejmuje się działań stwarzających mu warunki niezbędne do wykonania ciążącego na nim obowiązku, albo przedsięwzięcie czynności, które uniemożliwiają mu wykonanie obowiązku⁶⁹⁵. Przenosząc powyższe rozważania na grunt przestępstwa niealimentacji, zauważyć należy (w odniesieniu do typu podstawowego), że przy założeniu, iż czyn z art. 209 § 1 k.k. jest przestępstwem formalnym, jest on dokonany automatycznie, z chwilą powstania określonej zaległości albo z upływem wskazanego w ustawie terminu. To zaś – jak zauważa S. Hypś – powoduje, że problematyczne staje się wyznaczenie momentu, w którym sprawca swoim zachowaniem wykracza poza sferę przygotowań, co sprawia, że zaniechanie polegające na niewypełnianiu obowiązku prowadzi do realizacji znamion przestępstwa niealimentacji, a dokonanie poprzedzone jest jedynie czynnościami przygotowawczymi i nie sposób wyróżnić element usiłowania⁶⁹⁶. Odwołując się zaś do przykładów zachowań wskazanych przez A. Zolla, należałoby stwierdzić, że przykładem powstrzymywania się od stworzenia warunków umożliwiających spełnienie świadczenia alimentacyjnego będzie, np. zaniechanie szukania pracy i pozostawanie bezrobotnym. Z kolei jako podjęcie działań uniemożliwiających wykonanie obowiązku można wskazać, np. porzucenie pracy albo ukrywanie majątku, celem uniknięcia egzekucji komorniczej. Wydaje się jednak, że zachowanie te należałoby jednak zakwalifikować raczej jako przygotowanie do popełnienia czynu zabronionego określonego w art. 209 § 1 k.k., aniżeli jego usiłowanie.

⁶⁹² A. Marek, *Art. 13...*, teza 5.

⁶⁹³ K. Wiak, *Art. 13*, w: *Kodeks karny. Komentarz*. Wyd. 8, A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), Legalis 2024, nb. 8.

⁶⁹⁴ J. Giezek, *Formy stadialne popełnienia czynu zabronionego w polskim prawie karnym*, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, sectio G, 2013, VOL. LX, 2, s. 46; J. Giezek, *Art. 13...*, teza 5. Tożsame stanowisko zajmuje również M. Mozgawa: M. Mozgawa, *Art. 13...*, teza 5.

⁶⁹⁵ A. Zoll, *Art. 13...*, teza 14; także: J. Giezek, *Formy...*, s. 46; J. Giezek, *Art. 13...*, teza 5.

⁶⁹⁶ S. Hypś, *Art. 209...*, nb. 50.

Wątpliwości dotyczące usiłowania na gruncie art. 209 § 1 k.k. rozwiązuje przyjęta w Rozdziale 4 koncepcja zakładająca, że czyn zabroniony z art. 209 § 1 k.k. ma charakter materialny, a skutkiem jest powstanie zaległości w wysokości co najmniej 3 świadczeń okresowych albo powstanie opóźnienia w płatności zaległego świadczenia innego niż okresowe wynoszącej co najmniej 3 miesiące. Wydaje się zatem, że wówczas można by było przyjąć, że usiłowanie rozpoczyna się z momentem, w którym sprawca pierwszy raz uchyla się od ciążącego na nim obowiązku alimentacyjnego, określonego co do wysokości orzeczeniem sądowym, ugodą zawartą przed sądem albo innym organem, albo inną umową, tzn. nie płaci pierwszej raty alimentacyjnej – czy to w całości, czy w części. Wypełnione są wówczas bowiem wszystkie znamiona czynu zabronionego, jednak nie następuje jeszcze skutek. W przypadku świadczenia innego niż okresowe wydaje się zatem, że usiłowanie będzie możliwe następnego dnia po dniu, w którym roszczenie stało się wymagalne. Wówczas bowiem dopiero można mówić o „uchylaniu się” od spełnienia świadczenia.

W kontekście usiłowania typu kwalifikowanego określonego w art. 209 § 1a k.k., należy zauważyć, że zarówno na gruncie Kodeksu karnego z 1932 r.⁶⁹⁷, Kodeksu karnego z 1969 r.⁶⁹⁸, jak i przed nowelizacją z 23.03.2017 r. ustawodawca uzależniał penalizację uchylania się od obowiązku alimentacyjnego od wystąpienia skutku – odpowiednio – doprowadzenia osoby uprawnionej do nędzy lub konieczności korzystania ze wsparcia (k.k. z 1932 r.) bądź narażenia tej osoby na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych (k.k. z 1969 r. oraz k.k.). Wówczas wskazywano, że choć samo zaniechanie polegające na uchylaniu się od obowiązku łożenia na utrzymanie nie realizuje znamion typu czynu zabronionego, to może być penalizowane jako usiłowanie⁶⁹⁹.

Na wstępie należy zwrócić uwagę na kilka kwestii. Po pierwsze, jak sygnalizuje A. Liszewska – dopuszczalność karalności usiłowania przestępstw z narażenia budzi pewne wątpliwości. Choć ustawodawca w art. 13 § 1 k.k. nie wykluczył takiej możliwości, jednak trudność może powodować ocena karygodności zachowania poprzedzającego czyn skutkujący jedynie narażeniem, a nie naruszeniem dobra chronionego prawem. W przypadku przestępstw z narażenia ustawodawca już bowiem podjął decyzję o objęciu karalnością zachowań poprzedzających naruszenie dobra prawnego, a zatem autorka zadaje słuszne pytanie – czy

⁶⁹⁷ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. - Kodeks karny, Dz. U. z 1932 r. nr 60 poz. 571, dalej: k.k. z 1932 r.

⁶⁹⁸ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. - Kodeks karny, Dz. U. z 1969 r. nr 13 poz. 94, dalej: k.k. z 1969 r.

⁶⁹⁹ J. Lachowski, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, V. Konarska-Wrzošek (red.), LEX 2016, teza 7.

istnieje podstawa do podwójnego rozszerzenia granic karalności, a usiłowanie przestępstw narażenia na niebezpieczeństwo w praktyce nie staje się po prostu sankcją za nieprzestrzeganie norm prawnych⁷⁰⁰. Problem ten wydaje się pozostawać bez odpowiedzi. Z jednej strony nie sposób odmówić racji tym wątpliwościom, z drugiej zaś ustawodawca nie ogranicza w żaden sposób odpowiedzialności karnej za usiłowanie określonych typów czynów zabronionych, np. z narażenia, co prowadzi do wniosku, że brak jest podstaw, by typ kwalifikowany przestępstwa niealimentacji traktować odmiennie.

Jak się wydaje najwięcej kontrowersji wzbudzała sytuacja, w której co prawda podstawowe potrzeby życiowe uprawnionego – mimo uchylania się przez zobowiązanego od obowiązku alimentacyjnego - były zaspokojone, jednak wyłącznie dzięki staraniom drugiego rodzica, wykraczającym ponad jego obowiązek czy też skutek pomocy osób trzecich, bądź świadczeniom z funduszu alimentacyjnego. Sąd Najwyższy w wytycznych wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej w zakresie prawnokarnej ochrony rodziny potwierdził, że sam fakt, iż jeden z rodziców, świadcząc ponad własny ciężar wynikający z ustawy, bądź też inna – niezobowiązana - osoba, zaspokaja podstawowe potrzeby uprawnionego dziecka, nie stanowi okoliczności wyłączającej odpowiedzialność karną sprawcy uchylającego się od łożenia alimentów⁷⁰¹. Odpowiedzialności – według Sądu Najwyższego - nie wyłączało także zaspokojenie tych potrzeb dzięki świadczeniom z funduszu alimentacyjnego⁷⁰². Podobnie również A. Ratajczak – odnosząc się nie tylko do stanowiska przedstawionego przez Sąd Najwyższy w wytycznych, ale także uwzględniając rys historyczny regulacji niealimentacji (zmiana znamienia z „doprowadzenia” na „narażenie”) – wskazywał, że sytuacja taka nie powinna wyłączać odpowiedzialności karnej sprawcy niealimentacji, bowiem ustawodawca penalizował zachowanie powodujące narażenie na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych uprawnionego, a nie doprowadzenie do takiego stanu⁷⁰³. Szerzej na ten temat mowa była w Rozdziale 4.

⁷⁰⁰ A. Liszewska, *Art. 13...*, nb. 29.

Szerzej na temat wątpliwości związanych z powiązaniem stopnia społecznej szkodliwości danego zachowania a karania określonych etapów pochodzących przestępstwa – A. Zoll, *Odpowiedzialność karna za czyn niesprowadzający zagrożenia dla dobra prawnego w: Formy stadialne i postacie zjawiskowe popełnienia przestępstwa*, J. Majewski (red.), Toruń, 2007, s. 10-14.

⁷⁰¹ Uchwała Sądu Najwyższego – cała izba SN – Izba Karna z dnia 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75, LEX nr 19141, dalej: wytyczne; także: Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 lipca 1971 r., sygn. V KRN 259/71, LEX nr 16625.

⁷⁰² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 marca 1987 r., sygn. V KRN 54/87, LEX nr 17801.

⁷⁰³ A. Ratajczak, *Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży w systemie polskiego prawa karnego*, Warszawa 1980, s. 193; także: V. Konarska-Wrzošek, *Ochrona dziecka w polskim prawie karnym*, Toruń 1999, s. 148-149.

Również zdaniem Z. Siwika fakt zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych uprawnionego dzięki działaniom innych osób zobowiązanych do alimentacji (lub osób trzecich) bądź funduszu alimentacyjnego nie wyłączała wypełnienia znamienia narażenia na niemożność ich zaspokojenia⁷⁰⁴. Autor ten jednak - odmiennie od zaprezentowanych powyżej stanowisk przedstawicieli doktryny, a także praktyki orzeczniczej - twierdził, że w omówionej powyżej sytuacji sprawca powinien ponieść odpowiedzialność karną nie za dokonanie czynu zabronionego, lecz za jego usiłowanie⁷⁰⁵. Autor ten postulował nadto *de lege ferenda*, by do brzmienia art. 201 k.k. z 1969 r. dodać określenie, które w sytuacji, gdy ciężar opieki nad dzieckiem i jego utrzymanie w całości spoczywają na jednym z rodziców, pozwalałoby przyjąć odpowiedzialność drugiego rodzica, zobowiązanego do alimentacji⁷⁰⁶, tj: „i przez to naraża ją na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych albo byłoby narażone, gdyby nie było pomocy innej osoby”⁷⁰⁷. Podobnie według J. Lachowskiego samo uchylanie się od obowiązku łożenia na utrzymanie uprawnionego – bez narażenia go na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych – nie realizowało znamion przestępstwa niealimentacji, jednak sprawca mógł w takiej sytuacji zostać ukarany za usiłowanie dokonania omawianego czynu⁷⁰⁸.

W nawiązaniu do przedstawionego powyżej stanowiska Z. Siwika, J. Jodłowski zauważył, że zakładając, iż zaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych przez inne osoby bądź instytucje sprawia, że nie aktualizuje się skutek w postaci narażenia uprawnionego na niemożność ich zaspokojenia, to konsekwentnie należałoby stwierdzić, że w takim przypadku w ogóle nie istniało zagrożenie dla dobra prawnego. Jak się bowiem wydaje, gdyby owo ryzyko istniało, nie byłoby przeszkód, aby przypisać sprawcy odpowiedzialność za dokonanie czynu zabronionego, a nie za usiłowanie⁷⁰⁹. Rację w tym zakresie – jak się wydaje – należało przyznać raczej J. Jodłowskiemu. Opowiadając się bowiem, co już zaznaczono i dokładniej omówiono

⁷⁰⁴ Z. Siwik, *Przestępstwo niealimentacji ze stanowiska polityki kryminalnej*, Wrocław 1974, 112-113; Z. Siwik, *Art. 209, w: Kodeks karny. Komentarz*, O. Górniok (red.), LEX 2006, teza 8; Z. Siwik, *Art. 209, w: Kodeks karny. Komentarz*, M. Filar (red.), LEX 2016, teza 10.

⁷⁰⁵ *Ibidem*. Także: A. Ratajczak w: *System prawa karnego. O przestępstwach w szczególności. Tom IV, Część II*, I. Andrejew, L. Kubicki, J. Waszczyński (red.), Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź, 1989, s. 314.

⁷⁰⁶ Wspomniany postulat Z. Siwika odnosił się do możliwości przyjęcia odpowiedzialności ojca za dokonanie przestępstwa niealimentacji w sytuacji, w której to na matce w całości spoczywa ciężar alimentacji. Choć mężczyźni w przeważającej mierze są sprawcami niealimentacji, to obecnie nie sposób wykluczyć sytuacji odwrotnej. Z tego względu, zdaniem autorki niniejszej dysertacji, zasadne jest posługiwanie się pojęciami „zobowiązany do alimentacji” zamiast „ojciec”.

⁷⁰⁷ Z. Siwik, *Przestępstwo...*, 112-113.

⁷⁰⁸ J. Lachowski, *Art. 209...*, teza 7.

⁷⁰⁹ J. Jodłowski, *Art. 209, w: Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Część I. Komentarz do art. 117-211a*, W. Wróbel, A. Zoll (red.), LEX 2017, teza 22f.

w Rozdziale 4, za szerokim rozumieniem znamienia skutkowego, tj. dopuszczając tak bezpośrednie, jak i pośrednie wystąpienie niebezpieczeństwa niemożności zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, należy stwierdzić, że fakt zaspokajania tych potrzeb przez inny podmiot neutralizuje niebezpieczeństwo ich niezaspokojenia, jednak niekoniecznie wyłącza istnienia stanu zagrożenia w tym zakresie.

Konsekwentnie, jak podnosi J. Jodłowski – wobec przyjęcia, że zaspokojenie podstawowych potrzeb uprawnionego przez współzobowiązanych do alimentacji, osoby trzeciej czy instytucje państwowe wyklucza zaistnienie stanu narażenia na niemożność ich zaspokojenia - należałoby zastanowić się nad możliwością przypisania sprawcy odpowiedzialności karnej za usiłowanie nieudolne⁷¹⁰. W opisanym powyżej przypadku niealimentacji sprawca nie pozostaje jednak w błędzie ani co do przedmiotu czynności wykonawczej (którym jest osoba uprawniona) ani też co do środka, jakim się posługuje. Tym samym - zdaniem powołanego autora - w przytoczonym przypadku w ogóle nie byłoby możliwości przypisania sprawcy odpowiedzialności za usiłowanie, w tym za usiłowanie nieudolne uchylania się od obowiązku alimentacyjnego⁷¹¹.

Na gruncie k.k. z 1969 r., a także przed nowelizacją z 23.03.2017 r. ustawa w każdym przypadku uzależniała odpowiedzialność karną sprawcy od wystąpienia skutku w postaci narażenia uprawnionego na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych. Zdaniem A. Tobisa – wyrażonym na gruncie k.k. z 1969 r. - w przypadku pełnego zaspokojenia potrzeb uprawnionego (niezależnie czy dzięki dodatkowym staraniom drugiego rodzica, pomocy osoby trzeciej, z dochodów z majątku czy dzięki świadczeniom z funduszu alimentacyjnego), aby móc przyjąć odpowiedzialność sprawcy za usiłowanie niealimentacji, należało wykazać, że uchylając się od alimentów chciał on narazić osobę uprawnioną na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych. W przeciwnym razie – według powołanego autora - doprowadziłoby to do sytuacji, w której sprawca odpowiadałby za przestępstwo formalne, a odpowiedzialność karną warunkował sam fakt „uporczywego uchylania się” od płacenia alimentów⁷¹².

⁷¹⁰ *Ibidem*.

⁷¹¹ *Ibidem*.

⁷¹² A. Tobis, *Główne przestępstwa przeciwko rodzinie. Charakterystyka prawna i skuteczność kary pozbawienia wolności*, Poznań 1980, s. 68-69.

Nad kwestią usiłowania uchylania się od alimentacji pochylił się także Sąd Okręgowy w Piotrkowie Trybunalskim⁷¹³. W przedmiotowej sprawie oskarżony zaniechał łożenia na utrzymanie swojej córki, bowiem po śmierci matki dziecka nie wiedział, komu ma przekazywać alimenty. Ponadto uznał on, że potrzeby małoletniej będą w pełni zaspokojone ze środków, jakie wypłacane są w ramach programu 500+. W okresie objętym zarzutem miał stałe źródło utrzymania. Sąd I instancji uniewinnił oskarżonego od zarzucanego mu czynu, stwierdzając, że nie wypełnił on znamion czynu zabronionego, tj. nie naraził córki na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych. Apelację od wyroku sądu I instancji wnieśli prokurator i pełnomocnik oskarżycielki posiłkowej. Sąd Okręgowy w Piotrkowie Trybunalskim utrzymał w mocy skarżone orzeczenie, wskazując, że nie budzi wątpliwości, iż oskarżony uchylał się od obowiązku alimentacyjnego, a nadto miał obiektywną możliwość jego spełnienia. Niemniej jednak swoim zachowaniem nie naraził córki na niemożność zaspokojenia jej podstawowych potrzeb życiowych. Opiekę nad małoletnią przejęła bowiem ciotka, która osiągała wysokie dochody i bez większego wysiłku była w stanie zaspokoić nie tylko podstawowe potrzeby dziecka, ale także zorganizować wakacje czy opłacić różnorodne zajęcia dodatkowe. Tym samym sąd uznał, że zaspokojenie potrzeb małoletniej nie było nawet zagrożone. Dopiero gdyby zapewnienie potrzeb dziecka odbywało się kosztem znacznego wysiłku ciotki, można by było uznać, że nastąpił stan narażenia na ich niezaspokojenie⁷¹⁴.

Z kolei w kwestii potencjalnej odpowiedzialności za usiłowanie sąd rozważał możliwość przypisania odpowiedzialności karnej za usiłowanie nieudolne – skutek w postaci narażenia uprawnionej na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych bowiem nie zaistniał i nie mógł zaistnieć, ponieważ osoba trzecia bez nadmiernego wysiłku w pełni zapewniła ich zaspokojenie. Choć oskarżony uchylając się od obowiązku alimentacyjnego musiał mieć świadomość, że swym zachowaniem może narazić córkę na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb, to z uwagi na zakres błędu sprawcy, określony w art. 13 § 2 k.k., nie sposób mówić o odpowiedzialności sprawcy za usiłowanie nieudolne w tym przypadku⁷¹⁵.

W kontekście odpowiedzialności karnej za usiłowanie uchylania się od obowiązku alimentacyjnego należy również zauważyć za M. Małeckim, iż w związku z uchwaleniem

⁷¹³ Wyrok Sądu Okręgowego w Piotrkowie Trybunalskim z dnia 25 stycznia 2022 r., sygn. IV Ka 813/21, LEX nr 3321341. Sąd w powołanym orzeczeniu wobec oskarżonego zastosował przepisy k.k. w brzmieniu sprzed nowelizacji z 23.03.2017.

⁷¹⁴ *Ibidem*.

⁷¹⁵ *Ibidem*.

ustawy o pomocy państwa w wychowaniu dzieci⁷¹⁶ większość rodzin zaczęła korzystać z programu 500+ (obecnie 800+⁷¹⁷). Świadczenie to aktualnie przysługuje na każde dziecko i nie jest uzależnione od spełnienia żadnych warunków, np. finansowych. W związku z tym - zdaniem wspomnianego autora – jeżeli sprawca choćby przypuszcza, że podstawowe potrzeby uprawnionego mogą zostać zaspokojone z tego świadczenia, a jego zachowanie nie stworzy stanu zagrożenia, należy wykluczyć istnienie zamiaru narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, a co za tym idzie, nie sposób stwierdzić, by nastąpiło usiłowanie popełnienia omawianego czynu zabronionego⁷¹⁸. Trudno nie zauważyć powiązania czasowego pomiędzy wprowadzeniem programu 500+, a zmianą art. 209 k.k. wskutek nowelizacji z 23.03.2017 r. Realnie bowiem stałe i bezwarunkowe wsparcie ze strony państwa w wielu sytuacjach wykluczałoby możliwość powstania stanu narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych.

Należy przy tym zauważyć, że w chwili wprowadzenia programu 500+, tj. w 2016 r., według informacji prasowej Centrum im. Adama Smitha miesięczny koszt wychowania dziecka do 18 roku życia wynosił 815 zł⁷¹⁹. Zatem świadczenie to powinno zaspokajać ponad 60% potrzeb dziecka. Obecnie koszt ten oscyluje w granicach 1430 zł miesięcznie⁷²⁰. Wraz z wzrostem inflacji świadczenie 500+ straciło zatem na wartości i przyczyniało się do zaspokojenia nieznacznej części potrzeb dziecka, co sprawiało, że komentarz M. Małeckiego, choć trafny, tracił na aktualności. Po podniesieniu wysokości świadczenia do kwoty 800 zł uwagi te jednak wydają się z powrotem być aktualne. Kwota ta bowiem prowadzi do zaspokojenia ponad połowy uśrednionych potrzeb dziecka.

W odniesieniu do aktualnego brzmienia art. 209 § 1a k.k. S. Hypś wskazuje, że z uwagi na przyjmowane szerokie rozumienie zakresu niebezpieczeństwa (tak pośrednio jak i bezpośrednio), usiłowanie następuje z chwilą „uporczywego uchylania się” przez sprawcę, w

⁷¹⁶ Ustawa z dnia 11 lutego 2016 r. o pomocy państwa w wychowaniu dzieci, Dz. U. z 2019 r. poz. 2407.

⁷¹⁷ Kwota świadczenia została podniesiona ustawą z dnia 7 lipca 2023 r. o zmianie ustawy o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci (Dz.U. z 2023 r. poz. 1565).

⁷¹⁸ M. Małecki, *Przestępstwo niealimentacji w perspektywie zmian (uwagi do rządowego projektu nowelizacji art. 209 k.k. z 28 października 2016 r.)*, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych 2016, z. 4, s. 49-50.

⁷¹⁹ *Koszty wychowania dzieci w Polsce 2016, Praca to bezpieczna rodzina, Raport Centrum im. Adama Smitha pod kierunkiem prof. dr. hab. Aleksandra Surdeja*, s. 14, https://smith.pl/sites/default/files/zalaczniki_201606/raport2016_v3.pdf, dostęp: 19.07.2022 r.

⁷²⁰ *Koszty wychowania dzieci w Polsce 2023*, https://centrumas-my.sharepoint.com/personal/andrzej_sadowski_smith_pl/_layouts/15/onedrive.aspx?ga=1&id=%2Fpersonal%2FFandrzej%2Fsadowski%2Fsmith%2Fpl%2FDocuments%2F2023%20KOSZTY%20WYCHOWANIA%20DZIECI%20%26%20SONDAŻ%2FIP%2D23%2DKOSZTY%20WYCHOWANIA%20DZIECI%2DO%2Epdf&parent=%2Fpersonal%2FFandrzej%2Fsadowski%2Fsmith%2Fpl%2FDocuments%2F2023%20KOSZTY%20WYCHO%20DZIECI%20%26%20SONDAŻ, dostęp: 27.08.2023 r.

którym to pojawia się ewentualność narażenia osoby uprawnionej na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych⁷²¹. Wydaje się jednak, że kwestia ta nie jest tak oczywista. Jak słusznie bowiem sygnalizował A. Tobis – by można było mówić o usiłowaniu w sytuacji, w której nie doszło do narażenia uprawnionego na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, należy wykazać, że sprawca chciał ów stan wywołać⁷²². Jak wskazywał powołany autor – w przeciwnym razie sprawca odpowiadałby za przestępstwo polegające na samym niepłaceniu alimentów⁷²³. Ustawodawca nowelizacją z 23.03.2017 r. wprowadził zaś taki czyn, tj. art. 209 § 1 k.k., penalizujący dotychczasowe przedpole karalności.

Wobec tego należy się zastanowić, czy jeżeli zobowiązany, uchylając się od ciężącego na nim obowiązku alimentacyjnego, swym zachowaniem nie spowoduje stanu narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych uprawnionego, będzie odpowiadał za usiłowanie dokonania czynu z art. 209 § 1a k.k., czy jego zachowanie automatycznie wyczerpie znamiona typu podstawowego. Zdaje się nie budzić wątpliwości, że sprawca w takim przypadku formalnie wypełni znamiona przestępstwa z art. 209 § 1 k.k. Przyjęcie jednak, iż w sytuacji niewystąpienia skutku kwalifikowanego, sprawca poniesie odpowiedzialność karną za typ podstawowy niealimentacji, prowadziłaby do wniosku, że typu kwalifikowanego nie da się usiłować, a z takim wnioskiem – mimo wątpliwości związanych z dopuszczalnością konstrukcji usiłowania przestępstw z narażenia – nie sposób się zgodzić.

Słuszne wydaje się zatem przyjęcie, że może występować stan pomiędzy dokonaniem czynu z art. 209 § 1 k.k., a czynu z art. 209 § 1a k.k., tj. usiłowanie niealimentacji w typie kwalifikowanym. W praktyce jednak trudno wyobrazić sobie jakich środków dowodowych miałoby użyć oskarżenie by wykazać, że oskarżony usiłował narazić uprawnionego na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych. Wyłączając bowiem sytuację, w której oskarżony sam do takiego zamiaru by się przyznał, nie sposób zaproponować realnych środków dowodowych, które mogłyby takie zachowanie wykazać. Przykład ten stanowi zatem kazus natury raczej akademickiej niż życiowej.

Jak wynika z przedstawionych rozważań, możliwe jest usiłowanie zarówno niealimentacji w typie podstawowym, jak i kwalifikowanym. W większości sytuacji jednak w praktyce sprawca zamiast zostać skazanym za usiłowanie czynu z art. 209 § 1a k.k., zostanie ukarany za czyn z art. 209 § 1 k.k. Można jednak wyobrazić sobie również sytuację, w której sprawca już po jednorazowym uchyleniu się od wykonania obowiązku alimentacyjnego,

⁷²¹ S. Hypś, *Art. 209...*, nb. 54.

⁷²² A. Tobis, *Główne...*, s. 68-69.

⁷²³ *Ibidem*.

powoduje skutek przewidziany dla typu kwalifikowanego, tj. naraża uprawnionego na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych. Mogłoby się wydawać zatem, że w takiej sytuacji sprawca jest dopiero na etapie usiłowania niealimentacji w typie podstawowym, choć już dokonał typu kwalifikowanego. Choć argumenty celowościowe przemawiają za tym, by w razie narażenia uprawnionego na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb, sprawca został skazany za czyn z art. 209 § 1a k.k., nawet jeżeli stan ten wywołał skutek jednorazowego „uchylenia się” od wykonania obowiązku alimentacyjnego, to §1a jasno wskazuje, że typu kwalifikowanego może dopuścić się „sprawca czynu określonego w § 1. To zaś prowadzi do wniosku, że aby można było rozważać popełnienie typu kwalifikowanego konieczne jest uprzednie wypełnienie znamion typu podstawowego. Jednocześnie – jak się wydaje – konieczność ta nie aktualizuje się w przypadku usiłowania czynu z art. 209 § 1a k.k.

Rozdział 6. Postacie zjawiskowe przestępstwa niealimentacji

Przedmiotem rozważań niniejszego fragmentu będzie możliwość popełnienia czynu zabronionego w innej postaci zjawiskowej niż sprawstwo⁷²⁴, a zatem jako współsprawca, sprawca kierowniczy, sprawca polecający (art. 18 § 1 Kodeksu karnego⁷²⁵), podżegacz (art. 18 § 2 k.k.) oraz pomocnik (art. 18 § 3 k.k.).

Jak się wydaje czyn stypizowany w art. 209 § 1 i § 1a k.k. może wystąpić we wszystkich formach zjawiskowych, określonych w k.k.⁷²⁶. Już na gruncie Kodeksu karnego z 1969 r.⁷²⁷ I. Andrejew wskazywał, że niealimentacja jest przestępstwem indywidualnym właściwym, a co za tym idzie sprawca może ponieść odpowiedzialność także za podżeganie i pomocnictwo na zasadach ogólnych⁷²⁸. Jak już wskazano w Rozdziale 4, omawiany czyn zabroniony ma charakter trwały⁷²⁹, więc – póki nie zostanie zakończony (choć jest dokonany) i utrzymuje się stan bezprawny, póty możliwe jest przyłączenie się przez inną osobę do karalnego współdziałania, w tym współsprawstwa sukcesywnego, podżegania i pomocnictwa⁷³⁰.

Na wstępie rozważań dotyczących ewentualnej odpowiedzialności osób współdziałających ze sprawcą niealimentacji, należy zauważyć, iż zazwyczaj osoba ta będzie ekstraneusem. Co za tym idzie, zastosowanie w takiej sytuacji znajdzie art. 21 § 2 k.k., uzależniający surowszą odpowiedzialność karną od wiedzy współdziałającego na temat

⁷²⁴ Analiza znamion przestępstwa niealimentacji, a zatem również postać zjawiskowa sprawstwa zostały szerzej omówione w Rozdziale 4 niniejszej dysertacji i nie będą stanowiły przedmiotu szczegółowych rozważań w tym fragmencie.

⁷²⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny, Dz.U. z 2024 r. poz. 17, dalej: k.k.

⁷²⁶ S. Hypś, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz do artykułów 117-221*, M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), Legalis 2023, nb. 57.

⁷²⁷ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. - Kodeks karny, Dz.U. z 1969 r. nr 13 poz. 94.

⁷²⁸ I. Andrejew, *Kodeks karny. Krótki komentarz. Wydanie II uzupełnione według stanu prawnego na 1 I 1978 r.*, Warszawa 1978, s. 152. Także: A. Wąsek, J. Warylewski, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do artykułów 117-221. Tom I*, A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), Legalis 2010, nb. 79; S. Hypś, *Art. 209...*, nb. 57.

⁷²⁹ Np.: I. Andrejew, w: *Kodeks karny z komentarzem*, I. Andrejew, W. Świda, W. Wolter (red.), Warszawa 1973, s. 547; A. Ratajczak, *Przestępstwa przeciwko rodzinie opiece i młodzieży w systemie polskiego prawa karnego (zagadnienia wybrane)*, Warszawa 1980, s. 191; Z. Siwik, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz, wyd. II*, O. Górniok (red.), Lex 2006, teza 7; A. Wąsek, J. Warylewski, *Art. 209...*, teza 36; V. Konarska-Wrżosek, M. Szewczyk, *Art. 209*, w: *System Prawa Karnego. Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, J. Warylewski (red.), Legalis 2016, nb. 152; J. Jodłowski, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Część I. Komentarz do art. 117-211a*, W. Wróbel, A. Zoll (red.), LEX 2017, teza 18b; S. Hypś, *Art. 209...*, nb. 34; Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 18 lipca 1996 r., sygn. I KZP 15/96, LEX nr 25593; Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 12 września 2001 r., sygn. II AKo 161/01, LEX nr 49346; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 listopada 2011 r., sygn. IV KK 321/11, LEX nr 1044059; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 marca 2015 r., sygn. III KK 414/14, LEX nr 1665592; Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 25 czerwca 2020 r., sygn. IV KK 611/19 LEX nr 3054698.

⁷³⁰ S. Hypś, *Art. 209...*, nb. 58; A. Wąsek, J. Warylewski, *Art. 209...*, nb. 66.

okoliczności osobistej dotyczącej sprawcy, stanowiącej znamię czynu zabronionego – w tym przypadku istnienia obowiązku alimentacyjnego, sprecyzowanego co do wysokości orzeczeniem sądowym, ugodą zawartą przed sądem albo innym organem, albo inną umową. Przyjmuje się, że przy spełnieniu warunków z art. 21 § 2 k.k. ekstraneus zawsze poniesie odpowiedzialność karną za każdą formę współdziałania w popełnieniu czynu zabronionego, tj. sprawstwo polecające, sprawstwo kierownicze, podżeganie i pomocnictwo⁷³¹.

W kwestii możliwości przypisania odpowiedzialności karnej za współsprawstwo w uchylaniu się od obowiązku alimentacyjnego należy stwierdzić, że teoretycznie jest to możliwe. Choć w doktrynie wskazuje się na sytuacje uchylania się przez oboje rodziców⁷³² czy zmówienie się przez wyrodnego ojca i matkę co do tego, że nie będą łożyć na utrzymanie dziecka⁷³³, to w praktyce porozumienie łączące w tym zakresie rodziców wydaje się nie stanowić realnego problemu. W takiej sytuacji bowiem oboje mogliby ponieść odpowiedzialność karną indywidualnie za sprawstwo – niezależnie od zachowania drugiego z rodziców. Zauważyć również należy, że tylko w wyjątkowych sytuacjach (np. gdy dziecko jest w pieczy zastępczej) obowiązek alimentacyjny obojga rodziców będzie sprecyzowany co do wysokości w orzeczeniu sądowym (względnie ugodzie zawartej przed sądem albo innym organem albo innej umowie), a co za tym idzie w nielicznych sytuacjach oboje rodzice będą mogli dopuścić się przestępstwa z art. 209 § 1 lub § 1a k.k. – czy to działając wspólnie i w porozumieniu, czy też niezależnie od siebie. Z kolei trudno wyobrazić sobie stan faktyczny, w którym ze sprawcą współdziała ekstraneus. W przypadku przestępstwa z zaniechania nie sposób bowiem odpowiedzieć na pytanie, na czym owo współdziałanie miałoby polegać.

Nie można również wykluczyć popełnienia przestępstwa niealimentacji przez sprawcę kierowniczego⁷³⁴. W praktyce jednak trudno znaleźć przykład sytuacji, w której mogłoby dojść do popełnienia omawianego czynu w takiej postaci.

⁷³¹ A. Liszewska, *Współdziałanie przy przestępstwach indywidualnych (głos w dyskusji o wykładni art. 21 § 2 k.k.)*, Państwo i Prawo 2020, nr 4, s. 71; J. Majewski, *Art. 21*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, J. Majewski (red.), LEX 2024, teza 21; P. Kardas, *Art. 21*, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część I. Komentarz do art. 1-52*, W. Wróbel, A. Zoll (red.), LEX 2016, teza 4; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 9 marca 2021 r., sygn. II AKa 287/20, LEX nr 3342137; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 24 stycznia 2014 r., sygn. II AKa 264/13, LEX nr 1419143;

Odmienne stanowisko w zakresie możliwości przypisania ekstraneusowi odpowiedzialności karnej za sprawstwo polecające lub kierownicze zajmuje Ł. Pohl, odwołując się do powszechnego charakteru tych czynów. Autorka niniejszej dysertacji zgadza się jednak ze stanowiskiem większościowym, tj., iż przestępstwo indywidualne może zostać popełnione przez ekstraneusa w każdej postaci sprawczej i nie sprawczej. Zob. Ł. Pohl, *Intraneus w polskim prawie karnym (głos w sprawie wykładni art. 21 § 2 k.k.)*, Państwo i Prawo 2018, nr 2, s. 57-58.

⁷³² S. Hypś, *Art. 209...*, nb. 24.

⁷³³ A. Wąsek, J. Warylewski, *Art. 209...*, nb. 33.

⁷³⁴ S. Hypś, *Art. 209...*, nb. 57.

Teoretycznie możliwe jest także popełnienie czynu zabronionego określonego w art. 209 § 1 lub § 1a k.k. w postaci sprawstwa polecającego⁷³⁵. W tym przypadku można sobie wyobrazić sytuację, w której ojciec, zobowiązany do łożenia alimentów na utrzymanie dziecka, których wysokość została określona np. wyrokiem sądu, po rozstaniu z matką dziecka rozpoczyna nowy związek. Zobowiązany mieszka u konkubiny w mieszkaniu, które stanowi jej własność. W ten sposób tworzy się pomiędzy nimi stosunek zależności – zobowiązany do alimentacji bez swojej nowej partnerki nie miałby gdzie mieszkać, gdyż nie ma własnego mieszkania i w związku z tym czuje, że musi się jej podporządkować. Konkubina nie chce jednak, by jej partner przeznaczał pieniądze na utrzymanie dziecka – poleca mu więc, by zaprzestał płacenia alimentów i rozpoczął nowe życie, warunkując tym samym dalsze trwanie ich związku i wspólne zamieszkiwanie. W takiej sytuacji konkubina – w zależności od świadomości i tego, czy zamiarem obejmowała także narażenie uprawnionego na niemożność zaspokojenia jego podstawowych potrzeb życiowych, mogłaby zostać pociągnięta do odpowiedzialności za sprawstwo polecające przestępstwa niealimentacji, tj. art. 209 § 1 k.k. w zw. z art. 18 § 1 k.k. albo art. 209 § 1a k.k. w zw. z art. 18 § 1 k.k.

Odpowiedzialność karną za niealimentację – jak już zasygnalizowano powyżej – może ponieść także podżegacz i pomocnik. Podżeganie do niealimentacji może mieć miejsce np. gdy zobowiązany do alimentów na rzecz swojego małoletniego dziecka, określonych co do wysokości, np. wyrokiem sądowym, jest namawiany przez swoją nową partnerkę, aby zaniechał realizacji tego obowiązku i namowom tym ulega albo namawiany przez kolegę, który nie płaci alimentów, również postanawia się do niego przyłączyć, a zaoszczędzone pieniądze wydawać na wspólne przyjemności.

Odnosząc się zaś do pomocnictwa – zdaniem A. Wąska i J. Warylewskiego, może ono polegać przede wszystkim na okazaniu pomocy psychicznej⁷³⁶, czyli jak się wydaje np. okazaniu wsparcia, solidaryzowaniu się ze sprawcą⁷³⁷.

W praktyce jako najbardziej jaskrawy przykład wsparcia względem sprawcy niealimentacji jawi się pomoc w ukrywaniu jego majątku. Osoba, która w ten sposób pomaga zobowiązanemu w niealimentacji, jak się wydaje nie poniesie jednak odpowiedzialności karnej za pomocnictwo do niealimentacji. Ukrywanie majątku, mające zasadniczo na celu udaremnienie egzekucji nie stanowi bowiem elementu czynności sprawczej z art. 209 k.k. Zatem, choć zachowanie takie można rozumieć w sensie potocznym jako pomoc w uchyleniu

⁷³⁵ *Ibidem*.

⁷³⁶ A. Wąsek, J. Warylewski, *Art. 209...*, nb. 80.

⁷³⁷ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 czerwca 2010 r., sygn. SK 25/08, LEX nr 584285.

się od obowiązku alimentacyjnego, nie stanowi ono pomocnictwa w rozumieniu art. 18 § 3 k.k. Na uwagę w tym kontekście zasługuje również zachowanie pracodawcy, który pomaga dłużnikowi alimentacyjnemu w ukrywaniu rzeczywistych zarobków. Choć działanie to ułatwia sprawcy czynu z art. 209 k.k. uchylenie się w praktyce od wypełnienia obowiązku alimentacyjnego, to zachowania takiego również nie sposób zakwalifikować jako pomocnictwa do niealimentacji⁷³⁸. Taki pracodawca jednak - jak się wydaje - może odpowiadać na podstawie kodeksu karnego skarbowego⁷³⁹ (m.in. za: uchylanie się od opodatkowania – art. 54 k.k.s., podawanie nieprawdy w deklaracji podatkowej – art. 56 k.k.s. czy za niepobieranie podatku lub pobieranie go w wysokości niższej od należnej – art. 78 k.k.s.).

Należy w tym miejscu wyjaśnić, że pomoc w ukrywaniu majątku lub dochodów – jeżeli uprawniony bądź jego przedstawiciel ustawowy złożył wniosek o wszczęcie egzekucji - *de facto* sprawia, że zobowiązany uzyskuje pomoc w udaremnieniu egzekucji komorniczej. W takim przypadku, choć odpowiedzialność karna z art. 209 k.k. nie jest uzależniona od wszczęcia egzekucji komorniczej, to bez ukrycia majątku lub zarobków zobowiązany do alimentacji nie miałby realnej możliwości, by wypełnić zniemię „uchyla się”. Zatem, choć pomoc taka zmierza do uniknięcia egzekucji, to jednak prowadzi pośrednio także do uchylenia się od obowiązku alimentacyjnego, który wobec braku wsparcia pomocnika zostałby wyegzekwowany przymusowo. Zachowanie to jednak jak się wydaje mogłoby zostać ukarane, lecz na gruncie art. 300 § 2 k.k. – jako pomocnictwo (szerzej: Rozdział 7).

Problemu pomocnictwa do popełnienia przestępstwa niealimentacji nie sposób bagatelizować. Jak wynika bowiem z badań przeprowadzonych na zlecenie Stowarzyszenia Poprawy Spraw Alimentacyjnych Dla Naszych Dzieci – spośród ankietowanych matek, samotnie wychowujących swoje dzieci, aż 84 % stwierdziło, że uchylający się od obowiązku alimentacyjnego mają w swoim najbliższym otoczeniu osoby wspierające w niealimentacji. Najczęściej byli to rodzice dłużnika – 58% (a więc zazwyczaj dziadkowie uprawnionego), nowy partner/partnerka zobowiązanego – 50% oraz pracodawca dłużnika – 31%, a także pracownicy instytucji państwowych (komornik, policjant, prokurator, pracownik socjalny, urzędnicy) – 26 %⁷⁴⁰.

⁷³⁸ Ł. Rosiak postuluje wprowadzenie nowego typ czynu zabronionego, opisanego w art. 209a k.k., polegającego na penalizacji pomocy w uchylaniu się od obowiązku alimentacyjnego w związku z zatrudnianiem takiej osoby. Zob. Ł. Rosiak, *Analiza przestępstwa niealimentacji w prawie polskim*, Warszawa 2022, s. 251.

⁷³⁹ Ustawa z dnia 10 września 1999 r. - Kodeks karny skarbowy, Dz.U. z 2022 poz. 859, dalej: k.k.s.

⁷⁴⁰ J. Żukowska-Gołębiewska, *Raport z badania „Postrzeganie osób niewywiązujących się z obowiązku alimentacji. Przyczyny niealimentacji w modelu psychospołecznym*, na zlecenie: Stowarzyszenia Poprawy Spraw Alimentacyjnych Dla Naszych Dzieci, <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/RAPORT%20Z%20BADANIA%20DND.pdf>, dostęp: 07.08.2022 r.

Powyższe dane pokazują, że skala problemu i społecznego przyzwolenia na uchylanie się od alimentacji jest duża. Mimo to jednak próżno szukać licznych wyroków sądów powszechnych skazujących za formy zjawiskowe przestępstwa niealimentacji inne niż sprawstwo wykonawcze, gdyż w praktyce tak pomocnictwo, jak i podżeganie czy sprawstwo kierownicze bądź polecające karalne są tylko w wąskim zakresie.

Rozdział 7. Zbieg przestępstw i zbieg przepisów ustawy

Mając na względzie, że przestępstwo niealimentacji stypizowane w art. 209 Kodeksu karnego⁷⁴¹ jest przestępstwem wieloczynowym⁷⁴², niejednokrotnie może zostać także popełnione na szkodę kilku pokrzywdzonych, a nadto nie sposób wykluczyć sytuacji, w których zachowanie sprawcy, realizujące znamiona niealimentacji, wypełniać będzie także znamiona innego typu czynu zabronionego, jako zasadne jawi się przeanalizowanie kwestii odpowiedzialności karnej sprawcy w kontekście zbiegu przestępstw oraz zbiegu przepisów ustawy.

Jak wspomniano powyżej, niealimentacja jest przestępstwem wieloczynowym, co oznacza, że każde z poszczególnych zachowań sprawcy, łącznie tworzy jeden czyn. To ustawodawca decyduje o tym, czy dany czyn będzie polegał na jednorodnym zachowaniu, czy też będzie składał się z wielu zachowań, niejednokrotnie rozłożonych w czasie – tak jak w przypadku przestępstwa niealimentacji⁷⁴³. Sprawca, by wywołać skutek w postaci powstania zaległości stanowiących równowartość co najmniej 3 świadczeń okresowych (względnie opóźnienia zaległego świadczenia innego niż okresowego wynoszącego co najmniej 3 miesiące), musi co najmniej trzy razy „uchylić się” od ciążącego na nim obowiązku alimentacyjnego. Podkreślić również należy, że czyn przestępny nie zostaje zakończony z chwilą powstania wspomnianego skutku – tym samym, każdy kolejny okres, w którym sprawca nie płaci alimentów, należy traktować jako dalsze popełnianie czynu z art. 209 § 1 lub 1a k.k. W tym sensie, w przypadku przestępstwa z art. 209 § 1 lub § 1 a k.k., będzie zachodził tzw. pozorny zbieg przestępstw – mimo wielości zachowań sprawca popełnia bowiem jeden czyn. Jak wskazuje P. Kardas – pozorny zbieg przestępstw zachodzi wówczas, gdy z uwagi na

⁷⁴¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny, Dz.U. z 2024 r. poz. 17, dalej: k.k.

⁷⁴² Np. A. Muszyńska, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, J. Giezek (red.), LEX 2021, teza 28.

⁷⁴³ Przestępstwa wieloczynowe zalicza się do kategorii jednoczynowych pozornych zbiegów przestępstw, w których wyróżnia się następujące grupy przestępstw: przestępstwa zbiorowe, przestępstwa wieloaktowe, przestępstwa wieloodmianowe, przestępstwa trwałe oraz czyn ciągły. Istotą przestępstw zbiorowych, inaczej nazywanych kolektywnymi bądź wieloczynowymi, jest to, że realizacja znamienia czasownikowego wymaga od sprawcy powtarzalności określonego zachowania. Obok przestępstwa niealimentacji jako przykład takiego czynu zabronionego wskazuje się m.in.: rozpijanie małoletniego (art. 208 k.k.) czy znęcanie (art. 207 k.k.). Z uwagi na tematykę niniejszej dysertacji kwestie te nie będą poddawane analizie. Szerzej na ten temat, np.: S. Żółtek, V. Vachev, *Rozdział IX. Zbieg przestępstw oraz łączenie kar i środków karnych*, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do art. 1-116*, M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), Legalis 2021, Nb. 3-5, 8-14.

konstrukcję znamion typu czynu zabronionego bądź też wykładnię prawa, mimo mnogości czynów są one traktowane jak jedno przestępstwo⁷⁴⁴.

Konstrukcja przestępstwa niealimentacji sprawia, że jego popełnienie jest rozciągnięte w czasie, ponieważ wymaga kilkukrotnego wykonania czynności sprawczej – w przypadku obecnego brzmienia art. 209 § 1 k.k., co najmniej trzykrotnego uchylenia się od obowiązku alimentacyjnego. Mimo, iż przestępstwo niealimentacji polega na powtarzalnych zachowaniach popełnianych w krótkich odstępach czasu (zazwyczaj przy wykorzystaniu tej samej sposobności), co do zasady wyłączone jest stosowanie konstrukcji czynu ciągłego (art. 12 k.k.), a także ciągu przestępstw (art. 91 § 1 k.k.)⁷⁴⁵. Konstrukcje te jednak mogą znaleźć zastosowanie w przypadku, w którym sprawca okresowo wywiązuje się z obowiązku alimentacyjnego, a pomiędzy okresami niealimentacji zachodzą przerwy⁷⁴⁶.

Możliwość tę potwierdził Sąd Najwyższy wskazując, że mimo, iż niealimentacja jest przestępstwem trwałym, to w wypadku występowania między okresami uchylania się od obowiązku alimentacyjnego przerw⁷⁴⁷ lub też okresów, w których zobowiązany nie ma obiektywnej możliwości wykonywania swojego obowiązku albo osoba uprawniona w danym momencie nie znajduje się w sytuacji zagrożenia narażeniem na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, wówczas - po spełnieniu wszystkich przesłanek - mogą zostać zastosowane konstrukcje czynu ciągłego lub ciągu przestępstw⁷⁴⁸. Podobnie w oparciu o stan faktyczny, w którym ojciec uchylał się od obowiązku łóżenia na utrzymanie syna z przerwami trwającymi od kilkunastu do ponad 20 miesięcy, Sąd Najwyższy wykluczył możliwość skazania za jeden czyn z art. 209 § 1 k.k., stwierdzając jednocześnie, że w takiej

⁷⁴⁴ Autor ten wskazuje również, że mimo wielości czynów do realnego zbiegu przestępstw nie dochodzi także w sytuacji tzw. współukarania czynności uprzednich i następnych. Sytuację tę nazywa pomijalnym zbiegiem przestępstw, wskazując, że do pominięcia jednego lub kilku z popełnionych przez sprawcę czynów dochodzi wskutek zastosowania reguł kolizyjnych. Problem ten zdaje się jednak nie dotyczyć bezpośrednio przestępstwa niealimentacji, zatem nie będzie stanowił przedmiotu wywodu. Szerzej: P. Kardas, *Rozdział IX, w: Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część II. Komentarz do art. 53-116*, wyd. V, W. Wróbel, A. Zoll (red.), LEX 2016, teza 28-33.

⁷⁴⁵ A. Muszyńska, *Art. 209...*, teza 34.

⁷⁴⁶ *Ibidem*.

⁷⁴⁷ Kwestia wpływu przerw pomiędzy okresami niealimentacji na ustalenie, czy w takiej sytuacji mowa o jednym czynie z wyłączeniem okresu przerw, czy też o wielu czynach stanowiła także przedmiot rozważań Sądu Najwyższego, który stwierdził, że w przypadku czynów zabronionych, których popełnienie wymaga wielości zachowań – jak w przypadku niealimentacji – kryterium czasu decydujące o jedności lub wielości przestępstw powinno być rozumiane w taki sam sposób jak na gruncie art. 12 k.k. Zob. Postanowienie Sądu Najwyższego 7 sędziów z dnia 26 kwietnia 2017 r., sygn. I KZP 1/17, LEX nr 2276670. Por. S. Żółtek, *Wieloczynowość przestępstwa niealimentacji*, w: *Studia i analizy Sądu Najwyższego. Przegląd orzecznictwa za rok 2017*, J. Kosonoga (red.), Warszawa 2018, s. 456-458; M. Nawrocki, *Glosa do postanowienia składu siedmiu sędziów SN z 26.04.2017 r., sygn. I KZP 1/171*, Prawo w Działaniu. Sprawy karne 2016, t. 28, s. 248-251.

⁷⁴⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 marca 2015 r., sygn. III KK 414/14, LEX nr 1665592; por. S. Kowalski, *Karne prawo - charakter prawny przestępstwa niealimentacji. Glosa do wyroku SN z dnia 5 marca 2015 r., III KK 414/14*, Orzecznictwo Sądów Polskich 2017, nr 5, s. 67.

sytuacji należy przyjąć koncepcję wielości przestępstw, pozostających w zbiegu realnym. Jednocześnie z uwagi na długość przerw pomiędzy okresami niealimentacji w tej sprawie - zdaniem Sądu - zastosowanie konstrukcji ciągu przestępstw nie byłoby zasadne⁷⁴⁹.

Istotnym zagadnieniem w kontekście zbiegu przestępstw jest również sytuacja, w której sprawca uchyła się od obowiązku alimentacyjnego na rzecz dwóch lub więcej uprawnionych. Mniej wątpliwości zdaje się budzić sytuacja, w której osoby uprawnione żyją w dwóch różnych rodzinach. Zdaniem Sądu Najwyższego w takim przypadku dojdzie do popełnienia dwóch lub więcej czynów zabronionych, stypizowanych w art. 186 § 1 Kodeksu karnego z 1969 r.⁷⁵⁰ (obecnie art. 209 k.k.). Za koncepcją przyjęcia odpowiedzialności za poszczególne czyny przemawia bowiem fakt, iż wypełnienie znamion przestępstwa należy rozpatrywać oddzielnie w odniesieniu do każdego z uprawnionych⁷⁵¹. Oznacza to, że w takim stanie faktycznym zastosowanie znajdują przepisy dotyczące realnego zbiegu przestępstw. Odmienne stanowisko w tej kwestii prezentuje jednak S. Hypś, zdaniem którego za pozornością zbiegu przemawia kształt dobra prawnego, tj. prawidłowość zabezpieczenia ekonomicznej sytuacji rodziny⁷⁵². Należy jednak zauważyć przy tym, że w przypadku uchylania się od obowiązku alimentacyjnego względem uprawnionych, pochodzących z dwóch różnych domów, sprawca atakuje dobra dwóch odrębnych rodzin. To zaś przemawia za przyjęciem stanowiska wyrażonego przez Sąd Najwyższy i stwierdzeniem, że w takim przypadku występuje realny zbieg przestępstw.

Choć kwestia oceny sytuacji, w której pokrzywdzonymi jest dwoje lub więcej uprawnionych żyjących w jednej rodzinie zdaje się w doktrynie nie nastręczać trudności, pochylenie się nad nią jawi się jako zasadne. Zdaniem A. Muszyńskiej w takim przypadku należy przyjąć jedność czynu⁷⁵³. Podobnie według J. Kosonogi-Zygmunt w tym przypadku mowa o pozornym (pomijalnym) zbiegu przestępstw⁷⁵⁴. Również J. Jodłowski twierdzi, że w omawianym przypadku zachodzi jedność czynu. Autor ten natomiast w przypadku osób żyjących w różnych rodzinach opowiadał się za przyjęciem koncepcji dwóch przestępstw,

⁷⁴⁹ *Ibidem*. Należy w tym miejscu wskazać za J. Lachowskim, że przyjmowane w odrębnych wyrokach sądów okresy niealimentacji nie mogą być ze sobą – choćby częściowo zbieżne – w takiej sytuacji zachodziłaby bowiem przeszkoda procesowa w postaci powagi rzeczy osądzonej. Zob. J. Lachowski, *Glosa do wyroku SN z 5 I 2001 r., V KKN 54/00*, Państwo i Prawo 2002, z. 2, s. 112.

⁷⁵⁰ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. - Kodeks karny, Dz.U. z 1969 r. nr 13 poz. 94.

⁷⁵¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 marca 1995 r., sygn. II KRN 9/95, LEX nr 24463.

⁷⁵² S. Hypś, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), Legalis 2024, Nb. 41; S. Hypś, *Art. 209* w: *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do artykułów 117-221*, M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), Legalis 2023, Nb. 61.

⁷⁵³ A. Muszyńska, *Art. 209...*, teza 31.

⁷⁵⁴ J. Kosonoga-Zygmunt, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, J. Majewski (red.), LEX 2024, teza 18.

zauważając, że oddzielnie do każdego pokrzywdzonego należy ustalić, czy doszło do narażania na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych⁷⁵⁵.

Przyjmując jednak, że dobrem chronionym na gruncie art. 209 k.k. jest prawo do opieki, a nie np. materialne zabezpieczenie potrzeb rodziny - jak wskazuje S. Hypś⁷⁵⁶ - trudno znaleźć podstawy do rozgraniczenia zachowania sprawcy uchylającego się od alimentów wobec dwojga dzieci (pokrzywdzonych) w zależności od tego czy wychowują się w tej samej rodzinie, czy w różnych rodzinach. Każde z nich ma przecież niezbywalne prawo podmiotowe do opieki. Fakt, iż dwoje lub więcej dzieci wychowuje się w jednej rodzinie nie sprawia, np., że sąd rodzinny ustala alimenty na rzecz „rodzeństwa”, a na rzecz każdego z dzieci oddzielnie, w różnych kwotach, uzależnionych od potrzeb indywidualnych każdego dziecka. Trudno zatem znaleźć argument, który przemawiałby za tym, aby zachowanie sprawcy w takim przypadku potraktować jako jeden czyn. Można bowiem wyobrazić sobie sytuację, w której w jednej rodzinie wychowuje się dwoje dzieci – jedno zdrowe, na które zobowiązany powinien łożyć alimenty w kwocie po 500 zł miesięcznie i drugie z poważną niepełnosprawnością, na które zobowiązany powinien płacić po 1500 zł miesięcznie. W takiej sytuacji w stosunku do pierwszego dziecka sprawca może dopuścić się czynu z art. 209 § 1 k.k., natomiast wobec drugiego – niealimentacji w typie kwalifikowanym. Sytuacja każdego uprawnionego, nawet jeżeli wychowują się w jednej rodzinie, powinna być oceniana indywidualnie, a zachowania uchylającego się od alimentów traktowane odrębnie.

Powyższe rozważania odnoszą się do sytuacji, w których zachowanie sprawcy rozpatrywane jest wyłącznie pod kątem przestępstwa niealimentacji. Może zdarzyć się również tak, że jedno zachowanie sprawcy wypełnia znamiona więcej niż jednego przepisu ustawy (albo różnych ustaw). Przypadek taki nazywany jest idealnym zbiegiem przestępstw (czynów karalnych) i prowadzi do przypisania sprawcy popełnienia kilku przestępstw – mimo jednego czynu⁷⁵⁷.

Zdaniem A. Wąska i J. Warylewskiego możliwa jest sytuacja, w której zachowanie polegające na uchylaniu się od obowiązku alimentacyjnego realizuje również znamiona umyślnego lub nieumyślnego przestępstwa przeciwko życiu lub zdrowiu uprawnionego. Powołani autorzy wskazują nawet na możliwość zagłodzenia dziecka przez matkę wskutek

⁷⁵⁵ J. Jodłowski, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Część I. Komentarz do art. 117-211a*, W. Wróbel, A. Zoll (red.), LEX 2017, teza 28-28a.

⁷⁵⁶ S. Hypś, *Art. 209...*, A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), Nb. 41; S. Hypś, *Art. 209...*, M. Królikowski (red.), R. Zawłocki (red.), Nb. 61

⁷⁵⁷ P. Kardas, *Zbieg przepisów ustawy w prawie karnym: analiza teoretyczna*, Warszawa 2011, s. 181-182.

braku środków na jego utrzymanie. W takiej sytuacji jednak sprawca poniósłby odpowiedzialność za przestępstwo z art. 148 § 1 k.k. (albo 148 § 2 pkt 1 k.k.), a przestępstwo niealimentacji zostałoby „pochłonięte” w oparciu o zasadę konsumpcji, odwołującą się do różnicy w stopniu społecznej szkodliwości omawianych czynów⁷⁵⁸. Trafność przedstawionego poglądu potwierdza również J. Jodłowski⁷⁵⁹. Zauważyć należy jednak, że przykład ten ma charakter raczej akademicki, bowiem szereg instytucji pozakarnych, przewidzianych przez państwo sprawia, że osoba nieotrzymująca alimentów od zobowiązanego do łożenia na utrzymanie, a znajdująca się w trudnej sytuacji materialnej, otrzyma wsparcie ze strony państwa (szerzej: Rozdział 8), co z kolei wyklucza ryzyko zagłodzenia dziecka spowodowane brakiem alimentów.

Poza przykładem przedstawionym powyżej w praktyce zdarza się nadto, że w celu udaremnienia egzekucji świadczeń alimentacyjnych, sprawca uszczupla swój majątek, uchylając się w ten sposób od obowiązku alimentacyjnego. W takim przypadku należy zastanowić się, czy sprawca odpowiada wyłącznie za przestępstwo stypizowane w art. 209 k.k., czy może zostać pociągnięty do odpowiedzialności także za czyn opisany w art. 300 § 2 k.k. Zgodnie bowiem z powołanym przepisem odpowiedzialności karnej podlega ten, kto mając na celu udaremnienie wykonania orzeczenia sądu lub innego organu państwowego, udaremnia lub uszczupla zaspokojenie swojego wierzyciela przez to, że usuwa, ukrywa, zbywa, darowuje, niszczy, rzeczywiście lub pozornie obciąża albo uszkadza składniki swojego majątku zajęte lub zagrożone zajęciem, bądź usuwa znaki zajęcia⁷⁶⁰.

W pierwszej kolejności warto zwrócić uwagę, że art. 300 § 2 k.k. umieszczony został w Rozdziale XXXVI, zatytułowanym: „Przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu i interesom majątkowym w obrocie cywilnoprawnym”. To zaś prowadzi do pytania, czy osoba udaremniająca egzekucję wyroku zasądzającego alimenty również może odpowiadać na gruncie powołanej regulacji prawnej, czy jednak zakres odpowiedzialności przewidzianej przez art. 300 § 2 k.k. ograniczony jest do osób prowadzących działalność gospodarczą. Mogłoby się wydawać, że wątpliwości te zostały rozwiane przez ustawodawcę wskutek zmiany nazwy Rozdziału XXXVI⁷⁶¹ i uzupełnienie jej także o interesy majątkowe w obrocie cywilnoprawnym. To zaś prowadzi do wniosku, że ochroną winien zostać objęty każdy

⁷⁵⁸ A. Wąsek, J. Warylewski, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do artykułów 117-221. Tom I*, A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), Legalis 2010, Nb. 85.

⁷⁵⁹ J. Jodłowski, *Art. 209*..., teza 40c.

⁷⁶⁰ Szerzej: J. Potulski, *Art. 300*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, R. Stefański (red.), Legalis 2025, Nb. 3-11.

⁷⁶¹ Ustawa z dnia 15 marca 2019 r. o zmianie ustawy – Prawo o ruchu drogowym oraz ustawy – Kodeks karny, Dz.U. z 2019 r. poz. 870.

wierzyciel, nawet jeżeli jego roszczenie nie ma związku z obrotem gospodarczym⁷⁶². Stanowisko to potwierdził również Sąd Najwyższy, wskazując, że sformułowanie użyte w art. 300 § 2 k.k. – „orzeczenia sądu lub innego organu państwowego”, nie jest ograniczone tylko do sytuacji, w których jedna ze stron stosunku prawnego jest podmiotem obrotu gospodarczego⁷⁶³. Choć w orzecznictwie można odnaleźć przykłady skazań zarówno za przestępstwo z art. 209 § 1 lub 1a k.k., jak i z art. 300 § 2 k.k., które zostaną omówione poniżej, należy jednak wyrazić wątpliwość co do tego, czy sformułowanie „obróć cywilnoprawny” na pewno odnosi się również do relacji pomiędzy zobowiązanym i uprawnionym do alimentów. Wydaje się bowiem, że przez „obróć cywilnoprawny” należy raczej rozumieć stosunki obligacyjne, wynikające z umów cywilnoprawnych, nie zaś obowiązki, które swoje źródło znajdują w ustawie i obowiązku opieki.

W wyroku rozwodowym oskarżony M.K. został zobowiązany do łożenia na rzecz swojej córki alimentów w kwocie po 1800 zł miesięcznie. Następnie zawarł w 2008 r. ugodę, na podstawie której zobowiązał się łożyć na utrzymanie małoletniej alimenty po 1200 zł miesięcznie. W związku z niepłaceniem przez oskarżonego alimentów przedstawicielka ustawowa małoletniej córki skierowała do komornika wnioski o wszczęcie egzekucji oraz zajęcie należnego dłużnikowi zachowku w wysokości 15.000 zł. Komornik zajął jednak jedynie część wskazanej kwoty, która wpłynęła na konto dłużnika. Pozostałej części oskarżony, mimo wezwania, nie przekazał komornikowi. Wskazał on, że przedmiotową kwotę przeznaczył na zwrot długu, jaki zaciągnął u znajomego w związku z koniecznością pochówku zmarłego ojca. Sąd zauważył, iż w ten sposób oskarżony uszczuplił zaspokojenie swojego wierzyciela i uznał go winnym popełnienia czynu z art. 300 § 2 k.k., za co skazał go na karę 8 miesięcy pozbawienia wolności⁷⁶⁴. Oskarżony co prawda nie został w tym samym orzeczeniu skazany również za przestępstwo uchylania się od obowiązku alimentacyjnego, jednak w oparciu o opisany stan faktyczny można stwierdzić, że mógłby również zostać pociągnięty do odpowiedzialności karnej za czyn z art. 209 § 1 k.k. (w obecnym brzmieniu).

Z kolei oskarżony M.C. miał małoletnią córkę pochodzącą z nieformalnego związku, na którą na mocy postanowienia sądu zobowiązany był łożyć alimenty w kwocie po 1.400 zł miesięcznie. Z uwagi na niewywiązywanie się z tego obowiązku, przedstawicielka ustawowa

⁷⁶² Szerzej: J. Majewski, *Art. 300*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Tom III. Komentarz do art. 278-363 k.k.*, wyd. V, W. Wróbel, A. Zoll (red.), LEX 2022, teza 25.

⁷⁶³ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 26 listopada 2003 r., sygn. I KZP 32/03, LEX nr 81640.

⁷⁶⁴ Wyrok Sądu Rejonowego Szczecin-Centrum w Szczecinie z dnia 26 września 2017 r., sygn. V K 1001/16, LEX nr 2375782.

małoletniej skierowała do komornika wnioski o wszczęcie egzekucji. W toku postępowania egzekucyjnego oskarżony zmienił treść łączących go umów najmu w ten sposób, że zamiast niego w miejsce wynajmującego została wpisana jego matka. Nadto sprzedał swoim rodzicom należący do niego samochód. Oskarżony został skazany wyrokiem Sądu Rejonowego Poznań-Nowe Miasto i Wilda w Poznaniu zarówno za przestępstwo określone w art. 209 § 1 k.k., jak i w art. 300 § 2 k.k., za co sąd – na podstawie art. 85 § 1 k.k., art. 85a k.k. i art. 86 § 1 i 3 k.k. wymierzył mu karę łączną ograniczenia wolności w wymiarze 1 roku i 3 miesięcy, polegającą na wykonywaniu nieodpłatnej kontrolowanej pracy na cele społeczne w wymiarze 30 godzin miesięcznie⁷⁶⁵.

Podobnie Sąd Okręgowy w Białymstoku utrzymał w mocy wyrok Sądu Rejonowego w Bielsku Podlaskim, który uznał oskarżonego K. R. winnym zarzucanych mu czynów, opisanych w art. 209 § 1 k.k. i 300 § 2 k.k., za co na podstawie art. 85 k.k. i art. 86 § 1 k.k. wymierzył mu karę łączną 6 miesięcy pozbawienia wolności. Oskarżony w okresie niealimentacji darował bowiem swoim rodzicom mienie, które było zagrożone zajęciem komorniczym⁷⁶⁶.

Powyżej przedstawione orzecznictwo pokazuje, że nie sposób wykluczyć, iż sprawca niealimentacji, który chcąc udaremnić lub uszczuplić zaspokojenie wierzyciela (uprawnionego do świadczeń alimentacyjnych), podejmuje określone przez ustawodawcę działania w kierunku zmniejszenia aktywów swojego majątku, może ponieść jednocześnie odpowiedzialność karną nie tylko za przestępstwo niealimentacji, ale również za czyn opisany w art. 300 § 2 k.k. Koncepcja ta jednak może budzić pewne wątpliwości co do tego, czy zobowiązanie alimentacyjne należy postrzegać jako stosunek wynikający z obrotu cywilnoprawnego.

Zatem, wydaje się, że zachowanie wypełniające znamiona czynu zabronionego z art. 209 § 1 lub 1a k.k. może wypełniać znamiona także innego przestępstwa, w szczególności przestępstw związanych z udaremnianiem egzekucji i ukrywaniem majątku przez dłużnika. Ponadto, jako zasadne jawi się stwierdzenie, że przestępstwo niealimentacji może zostać popełnione na szkodę dwóch lub więcej pokrzywdzonych. Biorąc zaś pod uwagę, że na gruncie art. 209 k.k. chronione jest prawo do opieki, należy stwierdzić, że niezależnie od tego, czy uprawnieni pochodzą z jednej rodziny czy też mieszkają w dwóch różnych domach, w takiej sytuacji dojdzie do realnego zbiegu przestępstw.

⁷⁶⁵ Wyrok Sądu Rejonowego Poznań-Nowe Miasto i Wilda w Poznaniu z dnia 11 grudnia 2017 r., sygn. VI K 529/16, LEX nr 2432156.

⁷⁶⁶ Wyrok Sądu Okręgowego w Białymstoku z dnia 28 sierpnia 2014 r., sygn. VIII Ka 272/14, LEX nr 1893579.

Rozdział 8. Pozakarne środki zwalczania niealimentacji

8.1. Uwagi wstępne

Wielokrotnie w toku niniejszego wywodu wskazywano, że prawo karne powinno być traktowane jako *ultima ratio*, a penalizacja uchylania się od obowiązku alimentacyjnego nie powinna zastępować środków zwalczania niealimentacji przewidzianych w innych dziedzinach prawa. Zatem by móc udzielić odpowiedzi na pytanie o przydatność, konieczność i proporcjonalność utrzymywania karalności przestępstwa, stypizowanego w art. 209 Kodeksu karnego⁷⁶⁷, należy przeanalizować pozakarne środki zwalczania omawianego zjawiska. W pierwszej kolejności przybliżone zostaną odrębności postępowania egzekucyjnego świadczeń alimentacyjnych w stosunku do egzekucji pozostałych wierzytelności pieniężnych. Następnie analizie zostaną poddane rozwiązania przewidziane w ustawie z dnia 7 września 2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów⁷⁶⁸, tj. postępowanie wobec dłużnika alimentacyjnego oraz fundusz alimentacyjny. Zwieńczenie rozważań w przedmiocie pozakarnych środków zwalczania niealimentacji stanowić będzie omówienie obowiązków Państwa-Strony Europejskiej Konwencji Praw Dziecka⁷⁶⁹ w zakresie obowiązku zapewnienia przez Państwo-Stronę finansowych potrzeb dziecka.

8.2. Egzekucja świadczeń alimentacyjnych – odrębności postępowania

Egzekucja świadczeń alimentacyjnych jawi się jako podstawowe narzędzie zmierzające do ściągnięcia niepłaconych alimentów. Ustawodawca przewidział szereg odrębności w egzekucji świadczeń alimentacyjnych względem egzekucji pozostałych świadczeń pieniężnych, co znajduje wyraz w art. 1081- 1088 Kodeksu postępowania cywilnego⁷⁷⁰, czyniąc tym samym alimenty uprzywilejowaną kategorią roszczeń podlegających egzekucji⁷⁷¹.

⁷⁶⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny, Dz. U. z 2024 r. poz. 17, dalej: k.k.

⁷⁶⁸ Ustawa z dnia 7 września 2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów, Dz.U. z 2023 r. poz. 1993, dalej: u.p.o.u.a.

⁷⁶⁹ Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., Dz. U. z 1991 r. nr 120 poz. 526, dalej: Konwencja o prawach dziecka.

⁷⁷⁰ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. - Kodeks postępowania cywilnego, Dz.U. z 2023 r. poz. 1550, dalej: k.p.c.

⁷⁷¹ P. Ciok, *Prawne aspekty egzekwowania roszczeń alimentacyjnych przynależnych małoletnim dzieciom w polskim postępowaniu egzekucyjnym* w: *Dobro dziecka w ujęciu interdyscyplinarnym*, E. Kabza, K. Krupa-Lipińska (red.), Toruń 2016, s. 95.

Ponadto wskutek wspomnianej nowelizacji utworzono tzw. „fundusz żelazny”, opisany w art. 1025 § 3² k.p.c., zgodnie z którym sumy przypadające na poczet należności alimentacyjnych niewymagalnych w dniu sporządzenia planu podziału pozostawia się na rachunku depozytowym Ministra Finansów. Komornik zaś podejmuje zdeponowane środki, jeżeli zaspokojenie bieżących należności alimentacyjnych nie jest możliwe w inny sposób. Jak zauważa M. Dziurda, rozwiązanie to może mieć szczególne znaczenie np. w sytuacjach, w których dłużnik poza nieruchomością objętą egzekucją nie posiada żadnego innego majątku, który pozwalałby na prowadzenie bieżącej egzekucji. Wprowadzone rozwiązanie prowadzi zatem do rzeczywistego zwiększenia ochrony wierzycieli alimentacyjnych, którzy do tej pory po licytacji najcenniejszego składnika majątku dłużnika tracili szansę na zaspokojenie wierzytelności przyszłych⁷⁷². W praktyce bowiem nadwyżka, np. z licytacji nieruchomości trafiała do rąk dłużnika, a wierzyciel alimentacyjny nie miał gwarancji, że przyszłe alimenty będą płacone. Choć wprowadzenie tzw. „funduszu żelaznego” może prowadzić do osłabienia pozycji innych wierzycieli, z pewnością w istotny sposób przyczynia się do polepszenia sytuacji wierzycieli alimentacyjnych i wprowadza dodatkowe zabezpieczenie, mające na celu zapewnienie zaspokojenia roszczeń alimentacyjnych także w przyszłości, a nie tylko w odniesieniu do zaległych rat.

Co ciekawe, na gruncie k.p.c. pod pojęciem „należności alimentacyjne” rozumiana jest szersza kategoria świadczeń niż pod pojęciem „obowiązek alimentacyjny”, użytym w art. 209 § 1 k.k. Egzekucją objęte są bowiem nie tylko należności alimentacyjne o charakterze prawnorodzinnym (alimenty na rzecz dzieci, alimenty na rzecz byłego małżonka, zabezpieczenie alimentów, pokrywanie kosztów utrzymania rodziny itd.), ale również należności o charakterze cywilnoprawnym, tj. wynikające z umowy renty, pozaumowne świadczenia rentowe, środki utrzymania dla dziadków spadkodawcy czy środki utrzymania dostarczane darczyńcy przez obdarowanego⁷⁷³, a także należności alimentacyjne o charakterze publicznoprawnym, tj. ściągane od dłużnika alimentacyjnego po ich wcześniejszym wypłaceniu przez fundusz alimentacyjny⁷⁷⁴.

Ustawodawca w art. 1081-1088 k.p.c. przewidział szczegółowe rozwiązania odrębne w stosunku do egzekucji świadczeń alimentacyjnych względem egzekucji pozostałych

⁷⁷² M. Dziurda, *Art. 1025...*, teza 2; także: A. Szymańska-Grodzka, *Art. 1025*, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Art. 506-1217. Tom II*, T. Szanciło (red.), Legalis 2023, nb. 7.

⁷⁷³ K. Flaga-Gieruszyńska, *Art. 1025*, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński (red.), Legalis 2024, nb. 5; A. Szymańska-Grodzka, *Art. 1025...*, nb. 6.

⁷⁷⁴ A. Szymańska-Grodzka, *Art. 1025...*, nb. 6. Szerzej na temat funduszu alimentacyjnego w części dot. rozwiązań przewidzianych w ustawie z dnia 7 września 2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów.

świadczeń pieniężnych. W pierwszej kolejności wskazać należy, że – jak wynika z art. 1088 k.p.c. – do egzekucji świadczeń alimentacyjnych stosuje się również przepisy dotyczące egzekucji świadczeń pieniężnych w ogóle. W odniesieniu do egzekucji świadczeń alimentacyjnych można wyróżnić szereg odrębności pojawiających się na każdym etapie postępowania egzekucyjnego, a mających na celu przede wszystkim – jak się wydaje – ułatwienia ich egzekucji.

Rozpoczynając rozważania od pierwszego elementu postępowania egzekucyjnego, tj. od tytułu wykonawczego należy zauważyć, że w art. 1082 k.p.c. ustawodawca wprowadził *lex specialis* względem art. 782 k.p.c., zobowiązując tym samym sąd do nadania klauzuli wykonalności orzeczeniom zasądzającym alimenty z urzędu, niezależnie od tego czy wierzyciel złożył stosowny wniosek, czy też nie. Przepis ten obejmuje zarówno wyroki zasądzające alimenty jaki i postanowienia wydane w postępowaniu zabezpieczającym oraz ugody zawarte przed sądem lub mediatorem i zatwierdzone przez sąd⁷⁷⁵. W konsekwencji powyższego przepisu Sąd Najwyższy orzekł, że prowadzenie egzekucji świadczeń alimentacyjnych zasądzonych nieprawomocnym wyrokiem przed wytoczeniem powództwa o rozwód, należnych za okres od wytoczenia powództwa, jeżeli w sprawie o rozwód nie zostało wydane postanowienie o zaspokajaniu potrzeb rodziny, należy uznać za dopuszczalne⁷⁷⁶. Odmienne rozstrzygnięcie doprowadziłoby bowiem do sytuacji, w której uprawniony – z uwagi na zawieszenie postępowania w sprawie o alimenty na czas trwania postępowania rozwodowego – nie miałby możliwości uzyskania należnych mu świadczeń alimentacyjnych. Z drugiej zaś strony wydanie przez sąd rozwodowy orzeczenia w przedmiocie zaspokajania potrzeb rodziny wyklucza wszczęcie egzekucji w oparciu o taki nieprawomocny wyrok, dzięki czemu nie jest możliwe prowadzenie jednoczesnej egzekucji w oparciu o kilka tytułów egzekucyjnych⁷⁷⁷.

Kolejną odrębnością, jaką cechuje się egzekucja świadczeń alimentacyjnych, jest odstępstwo od reguły właściwości komornika ze względu na miejsce zamieszkania dłużnika. Zgodnie bowiem z art. 1081 § 1 k.p.c. wierzyciel dochodzący egzekucji alimentów lub renty mającej taki charakter, wniosek o wszczęcie egzekucji może – wedle własnego wyboru – zgłosić również do komornika sądu właściwego ze względu na własne miejsce zamieszkania. W przypadku złożenia wniosku egzekucyjnego do komornika właściwego ze względu na miejsce zamieszkania wierzyciela, komornik ten ma obowiązek zawiadomić o wszczęciu

⁷⁷⁵ H. Ciepla, *Art. 1082*, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom IV. Artykuły 730-1088*, T. Wiśniewski (red.), LEX 2021, teza 1.

⁷⁷⁶ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 26 kwietnia 1977 r., sygn. III CZP 24/77, LEX nr 2103.

⁷⁷⁷ III CZP 24/77, LEX nr 2103.

egzekucji komornika właściwego ze względu na miejsce zamieszkania dłużnika. W przypadku, w którym wskutek dalszych zajęć suma uzyskana ze wszystkich egzekucji nie wystarczylaby na zaspokojenie wszystkich wierzycieli, zawiadomiony komornik (właściwy ze względu na miejsce zamieszkania dłużnika) powinien zażądać przekazania mu sprawy celem sporządzenia planu podziału – zgodnie z art. 1023 k.p.c. i 1025 k.p.c.⁷⁷⁸. Ponadto – jak wynika z art. 1081 § 2 k.p.c., jeżeli komornik właściwości przemiennej dokonał zajęcia wynagrodzenia za pracę lub wierzytelności, równocześnie z przekazaniem sprawy komornikowi właściwości ogólnej zobligowany jest zawiadomić pracodawcę dłużnika, względnie wierzyciela zajętej wierzytelności, iż dalszych wpłat należy dokonywać komornikowi, któremu sprawę przekazał.

Zgodnie zaś z art. 1086 § 1 k.p.c. wierzyciel we wniosku egzekucyjnym nie ma obowiązku wskazywania sposobu egzekucji ani majątku dłużnika, a komornik z urzędu ma obowiązek przeprowadzić dochodzenie zmierzające do ustalenia zarobków i składników majątku dłużnika, jego miejsca zamieszkania oraz zatrudnienia. Dochodzenie takie komornik powinien przeprowadzać co 6 miesięcy. Z kolei w art. 1086 § 5 k.p.c. ustawodawca wprowadził odstępstwo od ogólnych reguł przewidzianych w art. 824 § 1 pkt 3 k.p.c. (postępowanie umarza się w całości lub w części, jeżeli jest oczywiste, że z egzekucji nie uzyska się sumy wyższej od kosztów egzekucyjnych), wskazując, że w przypadku świadczeń alimentacyjnych bezskuteczność egzekucji nie może stanowić podstawy umorzenia postępowania. Postępowanie zostanie umorzone w całości lub w części w sytuacji, w której wierzyciel w ciągu roku od daty wezwania nie dokonał czynności potrzebnej do dalszego prowadzenia postępowania albo w terminie 3 lat o dnia zawieszenia postępowania nie zażądał jego podjęcia (w przypadku pozostałych świadczeń pieniężnych termin ten - zgodnie z art. 824 § 1 pkt 4 k.p.c. - wynosi 6 miesięcy).

Następnym przewidzianym przez ustawodawcę rozwiązaniem ułatwiającym ściągalność alimentów jest przewidziana w art. 1085 k.p.c. możliwość wszczęcia postępowania egzekucyjnego z urzędu – na żądanie sądu pierwszej instancji, który rozpoznawał sprawę o alimenty. Żądanie to sąd może skierować wedle własnego uznania do właściwego organu egzekucyjnego. Przepis ten stanowi *lex specialis* wobec art. 796 § 2 k.p.c., który ogranicza możliwość wszczęcia postępowania egzekucyjnego z urzędu wyłącznie do kategorii spraw, które mogą być wszczynane z urzędu. Sprawy o alimenty zaś nie należą do tej grupy, mimo to sądowi I instancji przyznano takie uprawnienie. Decyzja sądu w tym zakresie, choć zależna jest

⁷⁷⁸ H. Pietrkowski, *Art. 1081*, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom V. Postępowanie egzekucyjne*, M. Dziurda T. Ereciński (red.), LEX 2025, teza 6.

wyłącznie od jego uznania, powinna zostać podjęta w sytuacjach, w których wierzyciel działający bez pełnomocnika profesjonalnego wykazuje nieporadność⁷⁷⁹. Rozwiązanie to zdaje się zasługiwać na szczególną aprobatę przede wszystkim z tego względu, że większość wierzycieli alimentacyjnych jest reprezentowana przez przedstawicieli ustawowych i nie ma możliwości zadbania o swoje interesy samodzielnie. Ingerencja sądu i doprowadzenie do postępowania egzekucyjnego z urzędu może zatem niejednokrotnie okazać się celowe i stanowić skuteczny środek zmierzający do uzyskania środków na utrzymanie.

Wierzycielowi w przypadku egzekucji świadczeń alimentacyjnych przysługuje możliwość skorzystania z uproszczonych sposobów egzekucji, tj. potrącenia należności z wynagrodzenia za pracę – jeżeli dłużnik jest zatrudniony oraz z wynagrodzenia uzyskiwanego za pracę w zakładzie karnym, w przypadku dłużnika pozbawionego wolności, świadczącego pracę w zakładzie karnym⁷⁸⁰. W przypadku dłużnika odbywającego karę pozbawienia wolności, wierzyciel może złożyć tytuł wykonawczy bezpośrednio dyrektorowi zakładu karnego, który jest zobligowany do wypłaty należności za pracę dłużnika lub jego pieniędzy zdeponowanych w zakładzie karnym do rąk wierzyciela. Kwotę wolną od egzekucji stanowi 60% wynagrodzenia skazanego, po odliczeniu zaliczki na podatek dochodowy od osób fizycznych (art. 125 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny wykonawczy⁷⁸¹). Możliwość egzekucji za pośrednictwem dyrektora zakładu karnego wyłączona jest jednak w sytuacji, w której wnioski złożyło kilku wierzycieli alimentacyjnych, a wynagrodzenie skazanego lub jego zdeponowane środki nie są wystarczające, by zaspokoić wszystkich wierzycieli. W takiej sytuacji dyrektor zakładu karnego przekazuje wnioski i tytuły wykonawcze właściwemu komornikowi. Co istotne, pracę w zakładzie karnym w pierwszej kolejności otrzymują właśnie skazani, na których ciąży obowiązek alimentacyjny⁷⁸².

Z kolei w przypadku uproszczonej egzekucji z wynagrodzenia za pracę bezpośrednio w zakładzie pracy dłużnika przeszkodą w prowadzeniu uproszczonej egzekucji z wynagrodzenia za pracę może być zajęcie tego wynagrodzenia przez innych wierzycieli alimentacyjnych bezpośrednio w zakładzie pracy dłużnika albo dokonanie zajęcia egzekucyjnego wynagrodzenia za pracę w trybie egzekucji sądowej lub administracyjnej⁷⁸³.

⁷⁷⁹ H. Ciepla, *Art. 1085*, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom IV. Artykuły 730-1088*, T. Wiśniewski (red.), LEX 2021, teza 2.

⁷⁸⁰ A. Adamczuk, *Art. 1081*, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany. Tom II. Art. 478-1217*, M. Manowska (red.), LEX 2022, teza 5, 6.

⁷⁸¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. z 2024 r. poz. 706.

⁷⁸² W. Kowalski, *Egzekucja świadczeń alimentacyjnych*, Sopot 2006, s. 38-39.

⁷⁸³ A. Adamczuk, *Art. 1081...*, teza 5.

W stosunku do egzekucji świadczeń alimentacyjnych ustawodawca zmodyfikował również ograniczenia dotyczące egzekucji z sum przyznanych przez Skarb Państwa na specjalne cele (np. stypendia, wsparcia) do wysokości trzech piątych takich środków (art. 831 § 1 pkt 2 k.p.c. wyłącza te środki spod egzekucji, chyba że wierzytelność egzekwowana powstała w związku z urzeczywistnieniem tych celów albo z tytułu obowiązku alimentacyjnego). Z kolei zgodnie z art. 1083 § 2 k.p.c. wierzytelności z rachunku bankowego podlegają egzekucji na zaspokojenie alimentów w pełnej wysokości. Dłużnikowi natomiast, na podstawie § 4 powołanego przepisu, przysługuje prawo żądania zawieszenia postępowania egzekucyjnego co do świadczeń alimentacyjnych wymagalnych w przyszłości, jednak pod warunkiem, że uiszczy on wszystkie świadczenia wymagalne, a na rachunek depozytowy Ministra Finansów złoży sumę równą sumie świadczeń alimentacyjnych za sześć miesięcy, z równoczesnym umocowaniem komornika do podejmowania tej sumy. Jeżeli dłużnik popadnie w zwłokę z uiszczeniem świadczeń wymagalnych, komornik skorzysta z tego umocowania i podejmie postępowanie egzekucyjne. Mimo zawieszenia postępowania – co wynika z art. 1083 § 5 k.p.c. – komornik podejmuje czynności, które mają na celu wykonanie w przyszłości tytułu wykonawczego, w tym zajęcie majątku dłużnika⁷⁸⁴.

W kwestii egzekucji świadczeń alimentacyjnych z wynagrodzenia za pracę podkreślić nadto należy, że ustawodawca także najbardziej uprzywilejował tę grupę wierzycieli. Jak wynika bowiem z art. 87 § 1 pkt 1 ustawy z dnia 26 czerwca 1974 r. - Kodeks pracy⁷⁸⁵, potrąceń z tego tytułu dokonuje się w pierwszej kolejności. Egzekucja z wynagrodzenia za pracę prowadzona jest co do zasady do wysokości połowy wynagrodzenia (art. 87 § 3 pkt 2 k.p.), a kwotę wolną od potrącenia stanowi równowartość minimalnego wynagrodzenia za pracę, ustalanego na podstawie odrębnych przepisów, przysługującego pracownikom zatrudnionym w pełnym wymiarze czasu pracy, po odliczeniu składek na ubezpieczenia społeczne, zaliczki na podatek dochodowy od osób fizycznych oraz wpłat dokonywanych do pracowniczego planu kapitałowego, jeżeli pracownik nie zrezygnował z ich dokonywania (art. 87¹ § 1 pkt 1 k.p.). W przypadku świadczeń alimentacyjnych brak jest kwoty wolnej od potrąceń, a egzekucja może być prowadzona nawet do wysokości 3/5 wynagrodzenia (art. 87 § 3 pkt 1 k.p.). Zatem mając na względzie również wspomniany już wcześniej art. 1083 § 2 k.p.c., uprawniający do egzekucji z rachunku bankowego alimentów w pełnej wysokości, w przypadku istniejących zaległości alimentacyjnych dłużnik może zostać *de facto*

⁷⁸⁴ Szerzej np.: E. Jaceczko, *Art. 1086*, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Art. 506-1217. Tom II*, O. M. Piaskowska (red.), LEX 2024, teza 1-2.

⁷⁸⁵ Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. - Kodeks pracy, Dz.U. z 2023 r. poz. 1465, dalej: k.p.

pozbawiony całego miesięcznego wynagrodzenia za pracę wpływającego na jego rachunek bankowy.

Ostatnią odrębność postępowania egzekucyjnego w przypadku świadczeń alimentacyjnych ustawodawca przewidział w art. 1087 k.p.c., zgodnie z którym - jeżeli dłużnik alimentacyjny pracuje u osoby bliskiej⁷⁸⁶, osoba ta w razie zajęcia wynagrodzenia za pracę nie może podnosić następujących zarzutów: wypłacenia dłużnikowi wynagrodzenia z góry, zatrudniania pracownika bez wynagrodzenia lub za wynagrodzeniem niższym od przeciętnego ani przysługiwania jej wierzytelności od dłużnika, nadającej się do potrącenia z jego roszczeniem o wynagrodzenie. Zgadzając się z S. Cieślakiem należy stwierdzić, że celem tego przepisu jest wyeliminowanie sytuacji, w których wskutek zmowy dłużnika alimentacyjnego z osobą bliską, u której jest on zatrudniony, egzekucja jest utrudniona lub udaremniona⁷⁸⁷. Autor ten wskazuje również, że w przypadku zgłoszenia przez pracodawcę na podstawie art. 882 k.p.c. jednego z wyłączonych zarzutów, komornik ma obowiązek pouczyć pracodawcę, że w razie niezastosowania się przez niego do obowiązków wynikających z art. 881 § 3 k.p.c. (niewypłacanie dłużnikowi wynagrodzenia poza częścią wolną od zajęcia), wierzyciel uprawniony jest do wytoczenia przeciwko niemu powództwa na podstawie art. 887 § 2 k.p.c., a także może żądać odszkodowania z art. 886 § 3 k.p.c. Ponadto w razie podniesienia zarzutu pracy bez wynagrodzenia bądź za wynagrodzeniem niższym od przeciętnego, komornik obowiązany jest ustalić wysokość przeciętnego wynagrodzenia i o wyniku tego ustalenia zawiadomić pracodawcę⁷⁸⁸.

Powyżej przedstawione odrębności postępowania egzekucyjnego świadczeń alimentacyjnych pokazują, że sytuacja wierzyciela alimentacyjnego jest istotnie uprzywilejowania w porównaniu do sytuacji pozostałych wierzycieli. Wierzyciel alimentacyjny nie tylko ma pierwszeństwo w zaspokojeniu swojej należności, ale nadto ustawodawca przewidział szereg uproszczeń i ułatwień w toku postępowania, a dodatkowo poszerzył granice egzekucji. Nie powinno budzić wątpliwości, że środki te nakierowane są na zwalczanie niepożądanego społecznie zjawiska, jakim jest niealimentacja.

⁷⁸⁶ Szerzej na temat pojęcia „osoba bliska” na gruncie art. 1087 k.p.c., np.: P. Rawczyński, *Art. 1087*, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, P. Ryłski, A. Olaś (red.), Legalis 2023, teza 5-7.

⁷⁸⁷ S. Cieślak, *Art. 1087*, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Tom II. Komentarz. Art. 730-1217*, J. Jankowski (red.), Legalis 2019, nb. 1.

⁷⁸⁸ S. Cieślak, *Art. 1087*..., nb. 3.

8.2. Rozwiązania przewidziane w ustawie z dnia 7 września 2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów

Omawiając pozakarne środki zwalczania niealimentacji nie sposób przejść obojętnie obok regulacji prawnej, której głównym celem jest właśnie wsparcie osób, nieotrzymujących alimentów, tj. u.p.o.u.a. Już w preambule ustawodawca sygnalizuje bowiem, że z uwagi na konstytucyjną zasadę pomocniczości na państwie ciąży obowiązek wspierania osób ubogich, które nie otrzymują należnych im środków na utrzymanie od osób zobowiązanych do alimentacji i nie są w stanie samodzielnie się utrzymać. Jednocześnie poza oferowaniem wsparcia dla osób, które z uwagi na brak możliwości wyegzekwowania alimentów znajdują się w trudnej sytuacji finansowej, ustawodawca zapowiada wdrożenie rozwiązań, mających na celu zwiększenie odpowiedzialności osób zobowiązanych do świadczeń alimentacyjnych. Z tego względu ustawa określa m.in. działania podejmowane wobec dłużników alimentacyjnych, zasady pomocy państwa osobom uprawnionym do alimentów w razie bezskuteczności egzekucji, warunki nabywania prawa do świadczenia z funduszu alimentacyjnego, a także zasady i tryb postępowania w sprawach przyznawania i wypłacania tych świadczeń i ich finansowania (art. 1 ust. 1 u.p.o.u.a.).

W pierwszej kolejności, podkreślić należy, że funduszu alimentacyjnego, o którym mowa w u.p.o.u.a. nie należy utożsamiać z funduszem, działającym poprzednio na podstawie ustawy z dnia 18 lipca 1974 r. o funduszu alimentacyjnym⁷⁸⁹. Obecnie fundusz alimentacyjny administrowany jest bowiem przez jednostki samorządu gminnego, a nie przez oddziały ZUS (organy administracji rządowej)⁷⁹⁰. Zakres podmiotów uprawnionych do pobierania świadczeń z funduszu alimentacyjnego ustawodawca określił w art. 1a u.p.o.u.a. Są to polscy obywatele oraz cudzoziemcy spełniający ustawowe kryteria, którzy w okresie świadczeniowym, tj. od 1 października do 30 września kolejnego roku, przebywają na terenie Polski⁷⁹¹.

Głównym zadaniem funduszu alimentacyjnego jest wspieranie osób najuboższych, które w związku z nieotrzymywaniem świadczeń alimentacyjnych od osób do tego zobowiązanych znajdują się w trudnej sytuacji życiowej⁷⁹². Jak wynika z art. 2 ust. 11 u.p.o.u.a.

⁷⁸⁹ Ustawa z dnia 18 lipca 1974 r. o funduszu alimentacyjnym, Dz.U. z 1974 r., nr 27, poz. 157; akt prawny został uchylony z dniem 1 maja 2004 r.

⁷⁹⁰ E. Tomaszewska, Art. 1, 3. Zakres stosowania ustawy, w: *Ustawa o pomocy osobom uprawnionym do alimentów. Komentarz*, LEX 2019.

⁷⁹¹ E. Tomaszewska, Art. 1a, w: *Ustawa o pomocy osobom uprawnionym do alimentów. Komentarz*, LEX 2019.

⁷⁹² M. Ługiewicz, *Fundusz alimentacyjny – procedura postępowania - wzory dokumentów – praktyczny komentarz*, Gdańsk 2017, s. 35.

pod pojęciem „osoba uprawniona” należy rozumieć uprawnionego do alimentów od rodzica na podstawie tytułu wykonawczego pochodzącego od sądu lub przez sąd zatwierdzonego, pod warunkiem, że egzekucja okazała się bezskuteczna. Z kolei zgodnie z art. 2 ust. 2 u.p.o.u.a. bezskuteczną egzekucją jest taka, w wyniku której w okresie dwóch ostatnich miesięcy nie wyegzekwowano pełnej należności z tytułu zaległych i bieżących alimentów albo takie postępowanie upadłościowe. Jest to również sytuacja, w której nie jest możliwe wszczęcie lub prowadzenie egzekucji alimentów przeciwko dłużnikowi alimentacyjnemu przebywającemu poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej, w szczególności ze względu na brak podstawy prawnej do podjęcia czynności zmierzających do wykonania tytułu wykonawczego w miejscu zamieszkania dłużnika albo niemożność wskazania przez osobę uprawnioną miejsca zamieszkania dłużnika alimentacyjnego za granicą.

Szczegółowe warunki nabywania prawa do świadczenia z funduszu alimentacyjnego oraz zasady i tryb postępowania w sprawach ich przyznawania i wypłacania ustawodawca określił w art. 9-31 u.p.o.u.a.⁷⁹³. Z regulacji tych wynika, że świadczenia z funduszu alimentacyjnego przyznawane się jedynie osobom uprawnionym do ukończenia przez nie 18 roku życia lub – w razie kontynuowania edukacji w szkole lub szkole wyższej – do ukończenia 25 roku życia. W przypadku osób, wobec których orzeczono znaczny stopień niepełnosprawności, świadczenia mogą być przyznawane bezterminowo. Jak już wspomniano, zadaniem funduszu alimentacyjnego jest wsparcie rodzin najuboższych, zatem kolejnym warunkiem przyznania świadczenia z funduszu alimentacyjnego jest kryterium dochodowe⁷⁹⁴ – dochód rodziny w przeliczeniu na jednego członka nie może przekraczać kwoty 1209 zł⁷⁹⁵. Stawka ta podlega waloryzacji na zasadach przewidzianych w art. 9 ust. 2c-2f u.p.o.u.a., a w przypadku przekroczenia tej wartości możliwa jest wypłata świadczenia proporcjonalnie pomniejszonego.

Świadczenia z funduszu alimentacyjnego wypłacane są co do zasady w kwocie alimentów bieżących, jednak świadczenie to nie może przekraczać kwoty 1000 zł

⁷⁹³ Na potrzeby niniejszej rozprawy poruszone zostaną najistotniejsze zagadnienia dotycząca warunków nabywania świadczeń z funduszu alimentacyjnego oraz zasad i trybu ich wypłacania. Szczegółowe zagadnienia proceduralne w tym zakresie pozostają bowiem irrelewantne dla wyводу. Szerzej na ten temat, np.: G. Krawiec, *Art. 9-31*, w: *Ustawa o pomocy osobom uprawnionym do alimentów. Komentarz*, Legalis 2022.

⁷⁹⁴ T. Dąbrowski, A. Orliński, *Prawo do świadczeń z funduszu alimentacyjnego w: Prawo alimentacyjne. Zagadnienia systemowe i proceduralne* (Tom I), J. M. Łukasiewicz, I. Ramus (red.), Toruń 2015, s. 147.

⁷⁹⁵ Szerzej na temat sposobu wyliczania dochodu w rozumieniu u.p.o.u.a.: M. Biežuński, P. Biežuński, *Pomoc osobom uprawnionym do alimentów*, Warszawa 2009, s. 46-55.

(art. 10 ust. u.p.o.u.a.)⁷⁹⁶. Wprowadzenie ograniczenia wysokości świadczenia z funduszu alimentacyjnego jest pochodną pomocniczej funkcji państwa w zakresie odpowiedzialności za zaspokojenie materialnych potrzeb dzieci. W pierwszej kolejności zobowiązani w tym zakresie są bowiem rodzice, a pomoc państwa powinna odpowiadać warunkom krajowym oraz sytuacji finansowej państwa⁷⁹⁷.

Zgodnie z art. 15 ust. 1 i 2 u.p.o.u.a. ustalenie prawa do świadczenia z funduszu alimentacyjnego oraz jego wypłata następują na skutek wniosku, złożonego przez osobę uprawnioną lub jej przedstawiciela ustawowego we właściwym ze względu na miejsce zamieszkania urzędzie gminy lub miasta. Świadczenie wypłacane jest co miesiąc (art. 20 ust. 1 u.p.o.u.a.). Ustawodawca przewidział także tryb ściągania należności od dłużnika alimentacyjnego. Zgodnie z art. 27 ust. 1 u.p.o.u.a. dłużnik ma obowiązek zwrócić organowi wypłacającemu świadczenie z funduszu alimentacyjnego kwoty przekazane uprawnionemu wraz z odsetkami ustawowymi za opóźnienie⁷⁹⁸.

Krąg podmiotów uprawnionych do świadczeń z funduszu alimentacyjnego jest zatem węższy niż osób uprawnionych do alimentów⁷⁹⁹, a tym samym podmiotów, które mogą być pokrzywdzone przestępstwem niealimentacji. Po pierwsze bowiem fundusz alimentacyjny wypłaca świadczenia jedynie dzieciom uprawnionym do uzyskiwania alimentów od swoich rodziców, podczas gdy na gruncie ustawy karnej penalizacją objęte jest uchylanie się od płacenia wszelkiego rodzaju alimentów – także np. od dzieci na rzecz rodziców. Co więcej, ustawodawca wprowadza również ograniczenie wiekowe – świadczenia z funduszu alimentacyjnego wypłacane są do ukończenia 18 roku życia, ewentualnie w razie kontynuacji nauki – do ukończenia 25 roku życia. W przypadku alimentów natomiast wyznacznikiem nie jest wiek, a możliwość samodzielnego utrzymania się. W praktyce zatem uprawniony po ukończeniu 25 roku życia nadal może mieć prawo do alimentów, jednak nie będzie miał już możliwości pobierania świadczeń z funduszu alimentacyjnego. Po drugie u.p.o.u.a. wymaga, by uprawniony najpierw nie tylko uzyskał tytuł wykonawczy, ale również podjął starania

⁷⁹⁶ Przepis ten został zmieniony ustawą z dnia 21 listopada 2024 r. o zmianie ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów, Dz.U. z 2024 r. poz. 1827 z dniem 12 grudnia 2024 r. Do tego momentu wysokość świadczenia wynosiła 500 zł.

⁷⁹⁷ E. Tomaszewska, *Art. 10, 1. Wysokość wypłacanych świadczeń z funduszu alimentacyjnego*, w: *Ustawa o pomocy osobom uprawnionym do alimentów. Komentarz*, LEX 2019.

⁷⁹⁸ Szerzej, np.: A. Brzeźna, M. Gajda-Durlik, A. Korcz-Maciejko, *Art. 27*, w: *Ustawa o pomocy osobom uprawnionym do alimentów. Komentarz*, Legalis 2019.

⁷⁹⁹ E. Tomaszewska, *Art. 9, 2. Uprawnieni do alimentacji a przepisy Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*, w: *Ustawa o pomocy osobom uprawnionym do alimentów. Komentarz*, LEX 2019; Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego w Łodzi z dnia 16 października 2003 r., sygn. I SA/Łd 788/02, LEX nr 90294.

o uzyskanie należnych mu świadczeń na drodze postępowania egzekucyjnego. Bezskuteczność egzekucji ani w ogóle złożenie wniosku egzekucyjnego nie stanowią zaś warunku karalności niealimentacji. Kolejnym obostrzeniem w kontekście uzyskania świadczeń z funduszu alimentacyjnego jest kryterium finansowe – świadczenie to bowiem przysługuje jedynie najuboższym, a nie każdemu uprawnionemu do alimentów, który ich nie otrzymuje. Przykładowo – matka samotnie wychowująca jedno dziecko, zatrudniona na podstawie umowy o pracę z płacą minimalną nie będzie mogła starać się o uzyskanie świadczeń z funduszu alimentacyjnego, bowiem dochód na osobę przekroczy kwotę 1209 zł. W przypadku przestępstwa niealimentacji w typie podstawowym (art. 209 § 1 k.k.) sytuacja majątkowa uprawnionego pozostaje irrelevantna dla odpowiedzialności karnej dłużnika alimentacyjnego. Nadmienić nadto należy, że - jak wynika z art. 209 § 3 k.k. - w przypadku wypłacenia świadczenia z funduszu alimentacyjnego, przestępstwo niealimentacji (zarówno w typie podstawowym, jak i kwalifikowanym) ścigane jest z urzędu (w pozostałych przypadkach zaś na wniosek pokrzywdzonego, organu pomocy społecznej lub organu podejmującego działania wobec dłużnika alimentacyjnego).

Z danych statystycznych opublikowanych przez GUS wynika, że z roku na rok coraz mniej osób korzysta ze świadczeń z funduszu alimentacyjnego, a łączna wypłacona kwota maleje, choć wzrasta wysokość przeciętnego wypłacanego świadczenia. Dla porównania: w 2017 roku wypłacono 3,4 mln świadczeń z funduszu alimentacyjnego, na łączną kwotę 1.346,7 mln zł, a przeciętna kwota świadczenia wynosiła 395,90 zł⁸⁰⁰, w 2022 r. wypłacono 2,3 mln świadczeń na łączną kwotę 952,5 mln zł, a przeciętna kwota świadczenia wynosiła 415 zł⁸⁰¹, z kolei w 2023 wypłacono 2,0 mln świadczeń na łączną kwotę 870,4 mln zł, przy średniej kwocie jednego świadczenia w wysokości 426,60 zł⁸⁰².

Poza wypłatą świadczeń z funduszu alimentacyjnego, ustawodawca w u.p.o.u.a. przewidział również inne działania podejmowane wobec dłużnika alimentacyjnego w razie stwierdzenia bezskuteczności egzekucji. Jak wynika z art. 3 ust. 5 u.p.o.u.a. organ właściwy ze względu na miejsce zamieszkania wierzyciela występuje do organu właściwego ze względu na miejsce zamieszkania dłużnika o podjęcie działań wobec dłużnika alimentacyjnego, gdy: otrzyma wniosek wierzyciela o podjęcie takich działań wraz z zaświadczeniem

⁸⁰⁰ Dane GUS opublikowane 20.12.2018 r., Świadczenia na rzecz rodziny w 2017 r., <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/dzieci-i-rodzina/rodzina/swiadczenia-na-rzecz-rodziny-w-2017-roku,4,1.html>, dostęp: 18.06.2024 r.

⁸⁰¹ Dane GUS opublikowane 28.09.2023 r., Świadczenia na rzecz rodziny w 2022 r., <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/dzieci-i-rodzina/rodzina/swiadczenia-na-rzecz-rodziny-w-2022-roku,4,6.html>, dostęp: 18.06.2024 r.

⁸⁰² Dane GUS opublikowane 26.09.2024, Świadczenia na rzecz rodziny w 2023 r., <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/dzieci-i-rodzina/rodzina/swiadczenia-na-rzecz-rodziny-w-2023-roku,4,7.html>, dostęp: 13.12.2024 r.

o bezskuteczności egzekucji (art. 3 ust. 1 u.p.o.u.a.), osoba uprawniona otrzyma świadczenia z funduszu alimentacyjnego albo zostanie umieszczona w pieczy zastępczej.

W pierwszej kolejności w ramach działań podejmowanych wobec dłużnika alimentacyjnego organ właściwy dłużnika, po otrzymaniu wniosku, wzywa dłużnika do osobistego stawiennictwa celem przeprowadzenia z nim wywiadu alimentacyjnego, w którym ustala sytuację rodzinną, zawodową oraz zdrowotną dłużnika, a także przyczyny uchylania się od obowiązku alimentacyjnego⁸⁰³. Dłużnik ma również obowiązek złożyć oświadczenie majątkowe. Informacje te zbierane są przede wszystkim w celu przekazania ich organowi egzekucyjnemu i doprowadzenia do skuteczności prowadzonej egzekucji⁸⁰⁴.

Postępowanie wobec dłużnika alimentacyjnego nie zakłada z góry, że nie wypełnia on ciążącego na nim obowiązku ze złej woli i nakierowane jest na rozwiązanie problemu. Z tego też względu w razie ustalenia, że dłużnik nie płaci alimentów ze względu na brak pracy, organ właściwy dłużnika podejmuje działania zmierzające do aktywizacji zawodowej, tj. zobowiązuje dłużnika do zarejestrowania się jako bezrobotny albo poszukujący pracy (jeżeli nie ma możliwości zarejestrowania się jako bezrobotny) w terminie nie dłuższym niż 30 dni, jednocześnie informując właściwy powiatowy urząd pracy o potrzebie aktywizacji zawodowej dłużnika (art. 5 ust. 2 u.p.o.u.a.).

Dopiero w sytuacji, w której dłużnik alimentacyjny nie podejmuje współpracy z organem, tj. odmawia złożenia oświadczenia majątkowego, nie wykonuje w wyznaczonym terminie zobowiązania do zarejestrowania się w powiatowym urzędzie pracy jako bezrobotny albo poszukujący pracy czy bez uzasadnionej przyczyny (w rozumieniu przepisów o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy) odmawia przyjęcia propozycji odpowiedniego zatrudnienia lub innej pracy zarobkowej, wykonywania prac społecznie użytecznych, prac interwencyjnych, robót publicznych, prac na zasadach robót publicznych albo udziału w szkoleniu, stażu lub przygotowaniu zawodowym dorosłych, organ właściwy dłużnika wszczyna postępowania dotyczące uznania dłużnika alimentacyjnego za uchylającego się od zobowiązań (art. 5 ust. 3 u.p.o.u.a.). Przepis ten określa zatem sankcje, jakie stosowane są wobec dłużnika, który manifestuje swój negatywny stosunek wobec obowiązku alimentacyjnego, m.in. poprzez utrzymywanie bezczynności w zakresie podjęcia

⁸⁰³ Szerzej na temat wywiadu alimentacyjnego oraz niestawiennictwa dłużnika, w tym skuteczności zastępczego doręczenia wezwania dłużnikowi: A. Kawecka, *Odwolania od decyzji w sprawach dotyczących pomocy społecznej*, Warszawa 2021, s. 107-112.

⁸⁰⁴ A. Brzeźna, M. Gajda-Durlik, A. Korcz-Maciejko, *Art. 4, w: Ustawa o pomocy osobom uprawnionym do alimentów. Komentarz*, Legalis 2019, nb. 3.

zatrudnienia⁸⁰⁵. Konsekwencją uznania dłużnika alimentacyjnego za uchylającego się od zobowiązań alimentacyjnych jest: po pierwsze, złożenie wniosku o ściganie za przestępstwo niealimentacji, a po drugie, zwrócenie się do centralnej ewidencji kierowców o udzielenie informacji czy dłużnik posiada uprawnienie do kierowania pojazdami i skierowanie wniosku do starosty o zatrzymanie prawa jazdy, jeżeli dłużnik takowe posiada (art. 5 ust. 3b u.p.o.u.a.).

Decyzji o uznaniu dłużnika za uchylającego się od zobowiązań alimentacyjnych nie wydaje się jednak, jeżeli w ciągu ostatnich 6 miesięcy dłużnik regulował bieżące alimenty w wysokości co najmniej 50% ustalonej kwoty (art. 5 ust. 3a u.p.o.u.a.). Zauważyć przy tym należy, że jeżeli dłużnik przez 6 miesięcy płaci równo połowę zasądzonej kwoty alimentów, powstała zaległość będzie stanowić równowartość 3 świadczeń okresowych, a tym samym uzasadnione stanie się podejrzenie, że zachowanie dłużnika wypełnia znamiona czynu z art. 209 § 1 k.k. Mimo to jednak organ w takiej sytuacji nie złoży wniosku o ściganie. Możliwa jest zatem sytuacja, w której zobowiązany do alimentacji wypełni znamiona przestępstwa niealimentacji, lecz nie można będzie uznać go za dłużnika alimentacyjnego w rozumieniu u.p.o.u.a.⁸⁰⁶.

Odnosząc się zaś do kwestii zatrzymania prawa jazdy dłużnika alimentacyjnego, należy zauważyć, że podobne rozwiązanie znane było również ustawie z dnia 22 kwietnia 2005 r. o postępowaniu wobec dłużników alimentacyjnych oraz zaliczce alimentacyjnej⁸⁰⁷, która obowiązywała do dnia 1 kwietnia 2008 r. Trybunał Konstytucyjny stwierdził natomiast, że art. 5 ówczesnej ustawy o postępowaniu wobec dłużników alimentacyjnych jest niezgodny z art. 2 i art. 31 ust. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej⁸⁰⁸. Zdaniem Trybunału bowiem regulacja ta naruszała: po pierwsze, zasadę sprawiedliwej procedury (w szczególności z uwagi na arbitralny charakter wniosku organu właściwego i realny brak kontroli instancyjnej w tym zakresie), a po drugie, mogła prowadzić do ograniczenia możliwości aktywizacji zawodowej, np. poprzez utrudnienie dojazdu do pracy⁸⁰⁹. Zdaniem G. Krawca wprowadzenie analogicznej regulacji powoduje powstanie tzw. wtórnej niekonstytucyjności, polegającej na powieleniu w nowej ustawie rozwiązania prawnego, które zostało przez Trybunał Konstytucyjny uznane za

⁸⁰⁵ A. Brzeźna, M. Gajda-Durlik, A. Korcz-Maciejko, *Art. 5, w: Ustawa o pomocy osobom uprawnionym do alimentów. Komentarz*, Legalis 2019, nb. 8.

⁸⁰⁶ M. Dziembowska, R. Dziembowski, *Nowelizacja kodeksu karnego w zakresie przestępstwa niealimentacji cz. 2*, *Studia Prawnoustrojowe* 2018, nr 41, s. 292.

⁸⁰⁷ Ustawa z dnia 22 kwietnia 2005 r. o postępowaniu wobec dłużników alimentacyjnych oraz zaliczce alimentacyjnej, Dz.U. z 2005 r. nr 86 poz. 732.

⁸⁰⁸ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. z 1997 r. nr 78 poz. 483, dalej: Konstytucja.

⁸⁰⁹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 września 2009 r., sygn. P 46/07, LEX nr 533559.

sprzeczne z Konstytucją. Zdaniem powołanego autora w takim wypadku sądy administracyjne mogą bezpośrednio stosować normę konstytucyjną i odmówić zastosowania art. 5 ust. 3b u.p.o.u.a.⁸¹⁰. Podobne stanowisko zajmują również: A. Brzeźna, M. Gajda-Durlik czy A. Korcz-Maciejko, wskazując, że wspomniane rozstrzygnięcie Trybunału Konstytucyjnego powinno być uwzględniane przez sądy⁸¹¹.

Dziwi, że powołani autorzy nie ustosunkowują się w żaden sposób do nowszego stanowiska Trybunału Konstytucyjnego, zgodnie z którym art. 5 ust. 3b u.p.o.u.a. jest zgodny z wywodzoną z art. 2 Konstytucji zasadą proporcjonalności⁸¹². W orzeczeniu tym Trybunał Konstytucyjny, odnosząc się również szeroko do wspomnianego orzeczenia, wydanego na gruncie poprzednio obowiązującej ustawy, wyjaśnił, że podstawowy zarzut dotyczący niesprawiedliwej procedury jest nieaktualny, bowiem przepisy w tym zakresie zostały zmienione. Z kolei w kwestii braku proporcjonalności wykorzystywanego narzędzia do zamierzonego celu, tj. zatrzymania prawa jazdy w celu zwiększenia skuteczności egzekucji alimentów, Trybunał Konstytucyjny wskazał, że upływ czasu umożliwił zbadanie tego aspektu i wskazał, że z informacji z kontroli Najwyższej Izby Kontroli w zakresie wykonywania przez gminy zadań wynikających z u.p.o.u.a. wynika, że przewidziane w ustawie środki dyscyplinujące, w tym właśnie zatrzymanie prawa jazdy, odgrywają istotną rolę w systemie pomocy uprawnionym do alimentów⁸¹³. Zatem – zdaniem Trybunału Konstytucyjnego – instytucja zatrzymania prawa jazdy stanowi narzędzie, które wpływa pozytywnie na realizację podstawowego celu u.p.o.u.a., jakim jest płacenie przez dłużników alimentów ustalonych przez sąd⁸¹⁴.

8.3. Obowiązki Państwa-Strony Konwencji o prawach dziecka w zakresie zapewniania zaspokojenia finansowych potrzeb dziecka

⁸¹⁰ G. Krawiec, *Art. 5*, w: *Ustawa o pomocy osobom uprawnionym do alimentów. Komentarz*, Legalis 2022, teza 28-29.

⁸¹¹ A. Brzeźna, M. Gajda-Durlik, A. Korcz-Maciejko, *Art. 5...*, nb. 9.

⁸¹² Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12 lutego 2014 r., sygn. K 23/10, LEX nr 1427299.

⁸¹³ Szerzej na temat dyscyplinowania dłużników alimentacyjnych w oparciu o stanowisko Trybunału Konstytucyjnego w zakresie odbierania dłużnikom alimentacyjnym prawa jazdy: M. Andrzejewski, *Dyscyplinowanie dłużników alimentacyjnych (rozważania na tle dwóch wyroków Trybunału Konstytucyjnego dotyczących odbierania im prawa jazdy)* w: *Prawo alimentacyjne. Zagadnienia systemowe i proceduralne (Tom I)*, J. M. Łukasiewicz, I. Ramus (red.), Toruń 2015, s. 168-198.

⁸¹⁴ K 23/10, LEX nr 1427299.

Choć Konwencja o prawach dziecka przyjęta w dniu 20 listopada 1989 r. w Nowym Jorku przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych nie jest jedynym aktem prawa międzynarodowego dotyczącym praw dzieci⁸¹⁵, wydaje się jednak, że jest najważniejszym dokumentem międzynarodowym w tym zakresie⁸¹⁶. Zapisane są w niej m.in. takie prawa jak: prawo do życia, rozwoju i tożsamości, swobody myśli, sumienia i wyznania, ochrony życia prywatnego, wolności od tortur, prawo do ochrony przed wyzyskiem ekonomicznym, prawo do nauki czy prawo do wypoczynku i czasu wolnego, ale również prawo do wychowania w rodzinie i kontaktów z rodzicami w przypadku rozłączenia, oraz najważniejsze z perspektywy prowadzonych rozważań - prawa społeczne, w tym prawo do odpowiedniego standardu życia⁸¹⁷.

Na wstępie należy podkreślić, że prawo międzynarodowe w zakresie ochrony praw dzieci określa podstawowe zasady, ustalone przez państwa, będące podmiotami prawa międzynarodowego⁸¹⁸. Zatem postanowienia Konwencji nie są bezpośrednio stosowane w polskim porządku prawnym, art. 4 Konwencji nakłada na Państwo-Stronę obowiązek podejmowania wszelkich stosownych działań (w tym ustawodawczych i administracyjnych), zmierzających do realizacji praw wynikających z Konwencji. W przypadku praw ekonomicznych (a także socjalnych oraz kulturalnych) Państwa-Strony mają obowiązek maksymalnie wykorzystywać środki, którymi dysponują oraz - w miarę potrzeby - podejmować współpracę międzynarodową.

⁸¹⁵ Obok Konwencji można wymienić następujące akty prawa międzynarodowego, określające standardy dotyczące prawa do alimentów: Konwencja o uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń odnoszących się do obowiązków alimentacyjnych, sporządzona w Hadze dnia 2 października 1973 r., Dz.U. z 2000 r. nr 2, poz. 13; Konwencja o prawie właściwym dla zobowiązań alimentacyjnych, sporządzona w Hadze dnia 2 października 1973 r., Dz.U. z 2000 r. nr 39, poz. 444; Konwencja o dochodzeniu roszczeń alimentacyjnych za granicą, sporządzona w Nowym Jorku dnia 20 czerwca 1956 r., Dz.U. z 1961 r. nr 17, poz. 87; Protokół o prawie właściwym dla zobowiązań alimentacyjnych, Dz. Urz. UE 2009 L 331/19; Konwencja z dnia 23 listopada 2007 r. o międzynarodowym dochodzeniu alimentów na rzecz dzieci i innych członków rodziny, Dz. Urz. UE L 192 z 2011 r.; Rozporządzenie Rady (WE)) nr 4/2009 z 18 grudnia 2008 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń oraz współpracy w zakresie zobowiązań alimentacyjnych, Dz. Urz. UE 2009 L 7/1 ze zm. Powyższe akty prawa międzynarodowego nie będą jednak stanowić przedmiotu szczegółowej analizy, bowiem choć dotyczą kwestii alimentów, nie koncentrują się na zwalczaniu zjawiska niealimentacji jako takiego, a na usprawnieniu procesu uzyskania alimentów. Okoliczność ta choć równie istotna, nie stanowi przedmiotu zainteresowania w niniejszej dysertacji. Szerzej na ten temat, np.: K. Siejka, *Prawa dzieci do korzystania z zabezpieczenia społecznego w aktach prawa międzynarodowego*, Studia Prawno-Ekonomiczne 2018, T. CVI, s. 101-115.

⁸¹⁶ G. Mikołajczyk-Lerman, *Konwencja o prawach dziecka a realizacja praw dziecka z niepełnosprawnością w relacjach rówieśniczych*, Przegląd Socjologii Jakościowej 2017, nr 4, s. 31.

⁸¹⁷ Szerzej: <https://www.gov.pl/web/rodzina/konwencja-o-prawach-dziecka>, dostęp: 24.06.2024 r.

⁸¹⁸ O. Sitarz, *Znaczenie prawa międzynarodowego dla ochrony praw dziecka w prawie karnym jako prawie wewnętrznym*, w: *U progu nowych kodyfikacji karnych, Księga pamiątkowa ofiarowana profesorowi Leonowi Tyszkiewiczowi*, O. Górniok (red.), Katowice 1999, s. 119.

W kontekście obowiązków Państwa-Strony Konwencji (a takim jest Polska) w zakresie zapewniania finansowych potrzeb dziecka, należy zwrócić szczególną uwagę na następujące regulacje Konwencji:

- *Art. 18*

1. Państwa-Strony podejmą wszelkie możliwe starania dla pełnego uznania zasady, że oboje rodzice ponoszą wspólną odpowiedzialność za wychowanie i rozwój dziecka. Rodzice lub w określonych przypadkach opiekunowie prawni ponoszą główną odpowiedzialność za wychowanie i rozwój dziecka. Jak najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka ma być przedmiotem ich największej troski.

2. W celu zagwarantowania i popierania praw zawartych w niniejszej konwencji Państwa-Strony będą okazywały odpowiednią pomoc rodzicom oraz opiekunom prawnym w wykonywaniu przez nich obowiązków związanych z wychowywaniem dzieci oraz zapewnią rozwój instytucji, zakładów i usług w zakresie opieki nad dziećmi.

3. Państwa-Strony będą podejmowały wszelkie właściwe kroki dla zapewnienia dzieciom pracujących rodziców prawa do korzystania z usług instytucji i zakładów w zakresie opieki nad dziećmi, do których są one uprawnione.

- *Art. 26*

1. Państwa-Strony będą uznawać prawo każdego dziecka do korzystania z systemu zabezpieczenia społecznego, w tym ubezpieczeń socjalnych, oraz będą podejmowały niezbędne kroki do osiągnięcia pełnej realizacji tego prawa zgodnie z ich prawem wewnętrznym.

2. Tam gdzie jest to możliwe, powyższe świadczenia powinny być zabezpieczone z uwzględnieniem zasobów i warunków życia dziecka oraz osób odpowiedzialnych za jego utrzymanie, jak również wszelkich innych okoliczności, odnoszących się do stosowania realizacji świadczeń wnioskowanych przez dziecko lub w jego imieniu.

1. Art. 27

1. Państwa-Strony uznają prawo każdego dziecka do poziomu życia odpowiadającego jego rozwojowi fizycznemu, psychicznemu, duchowemu, moralnemu i społecznemu.

2. Rodzice (rodzic) lub inne osoby odpowiedzialne za dziecko ponoszą główną odpowiedzialność za zabezpieczenie, w ramach swych możliwości, także finansowych, warunków życia niezbędnych do rozwoju dziecka.

3. Państwa-Strony, zgodnie z warunkami krajowymi oraz odpowiednio do swych środków, będą podejmowały właściwe kroki dla wspomagania rodziców lub innych osób odpowiedzialnych za dziecko w realizacji tego prawa oraz będą udzielały, w razie potrzeby,

pomocy materialnej oraz innych programów pomocy, szczególnie w zakresie żywności, odzieży i mieszkań.

4. Państwa-Strony podejmą wszelkie właściwe kroki dla zapewnienia łożenia na utrzymanie dziecka ze strony rodziców lub innych osób ponoszących odpowiedzialność finansową za dziecko, zarówno na terenie Państwa-Strony, jak i za granicą. W szczególnych wypadkach, gdy osoba ponosząca odpowiedzialność finansową za dziecko mieszka w państwie innym niż dziecko, Państwa-Strony będą dążyły do przystąpienia do umów międzynarodowych lub do zawarcia takich umów, jak również do zawierania odpowiednich porozumień.

Jak wynika zatem z art. 18 Konwencji, Państwa-Strony zobligowane są do podejmowania środków prawnych, które zapewnią adekwatną pomoc rodzicom oraz opiekunom prawnym dzieci w wykonywaniu przez nich obowiązków związanych z ich wychowaniem⁸¹⁹. Nie budzi wątpliwości zaś, że w procesie wychowania niezbędne są środki finansowe, które zaspokoją potrzeby dzieci – zarówno te egzystencjalne jak wyżywienie, odzież czy mieszkanie, jak również wyższe, np. edukacja, kultura. Należy przy tym zauważyć, że obowiązek zapewniania dzieciom odpowiednich warunków do życia spoczywa w pierwszej kolejności na rodzicach (opiekunach), a pomoc państwa ma charakter subsydiarny. Rola państwa powinna koncentrować się na zabezpieczaniu potrzeb socjalnych dzieci (w tym w szczególności, co wynika z ust. 11 preambuły Konwencji, dzieci żyjących w trudnych warunkach). Szczegółowa regulacja zabezpieczająca materialną sytuację dzieci znajduje się w art. 26 Konwencji, który koncentruje się przede wszystkim na obowiązku Państwa-Strony do zapewnienia dzieciom dostępu do systemu zabezpieczenia społecznego, w tym ubezpieczeń socjalnych⁸²⁰.

Z perspektywy zwalczania zjawiska niealimentacji najistotniejsze znaczenie zdaje się prezentować jednak art. 27 Konwencji, z którego przede wszystkim wynika gwarancja zapewnienia każdemu dziecku odpowiedniego – ze względu na jego rozwój fizyczny, psychiczny, duchowy, moralny i społeczny - poziomu życia. Jak się wydaje bowiem, dziecko wychowywane w ubóstwie ma ograniczony dostęp do nauki i perspektyw rozwoju. Omawiana regulacja w pierwszej kolejności obowiązek zaspokojenia potrzeb dziecka nakłada na rodziców lub inne osoby odpowiedzialne za dzieci (art. 27 ust. 1 Konwencji), w granicach ich możliwości

⁸¹⁹ A. Mączyńska, *Konstytucyjne podstawy prawa rodzinnego*, w: *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla, tom I*, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel (red.), LEX 2012.

⁸²⁰ Szerzej o systemie pomocy społecznej w kontekście praw dziecka, np. E. Maj, *Prawo dziecka do godziwych warunków socjalnych*, w: *Konwencja o prawach dziecka. Wybór zagadnień (artykuły i komentarze)*, S. L. Stadniczeńko (red.), Warszawa 2015, s. 255-267.

finansowych. Zatem to rodzice przede wszystkim są zobowiązani do zaspokajania potrzeb dziecka, w tym potrzeb materialnych. Rola państwa zaś powinna mieć charakter pomocniczy⁸²¹. Państwa-Strony Konwencji zobowiązane są do podejmowania odpowiednich kroków wspomagających rodziców lub inne osoby odpowiedzialne za dziecko w zapewnianiu podstawowych potrzeb bytowych dziecka oraz w razie potrzeby udzielać pomocy materialnej, w tym wdrażać programy pomocy, w szczególności w zakresie żywności, odzieży i mieszkań (art. 27 ust. 3 Konwencji). Ponadto Państwa-Strony zobowiązane są do podejmowania działań zmierzających do tego, by to rodzice (względnie inne osoby odpowiedzialne za dziecko) łożyły na utrzymanie dziecka (art. 27 ust. 4 Konwencji).

Warto za J. Słykiem rozważyć znaczenie użytego w art. 27 Konwencji sformułowania „odpowiedni poziom życia”. Zdaniem powołanego autora pojęcia tego nie należy ograniczać wyłącznie do zaspokojenia potrzeb materialnych, ale również uwzględniać w nim odpowiednie standardy życia, mające wpływ na pełny i harmonijny rozwój dziecka⁸²². W piśmiennictwie wskazuje się nadto, że prawo do odpowiedniego poziomu życia wykracza poza zakres zaspokajania podstawowych potrzeb życiowych dziecka, takich jak jedzenie, ubrania czy mieszkanie⁸²³.

Podkreślić przy tym należy, że Państwo-Strona ma obowiązek podejmowania kroków, które zapewnią, że to rodzice, a nie państwo i podatnicy, będą utrzymywać dziecko. Regulacje Konwencji znajdują bezpośrednie przełożenie w polskim ustawodawstwie, a do takich rozwiązań z pewnością można zaliczyć postępowanie wobec dłużnika alimentacyjnego czy fakt, iż tylko wobec dzieci obowiązek alimentacyjny jest niezależny od popadnięcia w niedostatek jak w przypadku innych kategorii uprawnionych⁸²⁴. Dbałość o zabezpieczenie materialnych potrzeb rodziny znajduje również swoje odzwierciedlenie w art. 71 ust. 1 Konstytucji, z którego wynika obowiązek prowadzenia przez państwo polityki społecznej i gospodarczej w sposób, który uwzględnia dobro rodziny, a w szczególności – podobnie jak to wynika z Konwencji – rodzin znajdujących się w trudnej sytuacji materialnej i społecznej.

⁸²¹ T. Smoczyński, *Prawo dziecka do odpowiedniego poziomu życia*, w: *Konwencja o prawach dziecka. Analiza i wykładnia*, T. Smoczyński (red.), Poznań 1999, s. 275.

⁸²² J. Słyk, *Prawo dziecka...*, s. 269-270.

⁸²³ A. Łopatka, *Dziecko. Jego prawa człowieka*, Warszawa-Poznań 2000, s. 95; I. Jędrasik-Jankowska, *Prawa socjalne dziecka*, w: *Konwencja o prawach dziecka a prawo polskie. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej w gmachu Sejmu RP w dniach 19-20 marca 1991 r.*, A. Łopatka (red.), Warszawa 1991, s. 126. Prawo do odpowiedniego poziomu życia nie oznacza jednak obowiązku zapewniania wszelkich materialnych życzeń dziecka. Zob. T. Smoczyński, *Prawo dziecka...*, s. 276-277.

⁸²⁴ Szerzej na temat rozwiązań zapewniających dzieciom odpowiedni poziom życia: J. Słyk, *Prawo dziecka...*, s. 274-281.

Wydaje się zatem, że w świetle obowiązków Państwa-Strony wynikających z Konwencji, a w szczególności z art. 27 ust. 3 i 4, również penalizację niealimentacji należy uznać za narzędzie, które powinno mieć na celu przede wszystkim zapewnienie łożenia na utrzymanie dziecka ze strony rodziców. Jak wskazuje O. Sitarz, w kontekście realizacji art. 27 Konwencji, prawo do alimentacji może być objęte nie tylko ochroną społeczną czy cywilną, ale również karną, która to jednak zazwyczaj pełni zazwyczaj funkcję pomocniczą względem ochrony przewidzianej w innych dziedzinach prawa⁸²⁵.

8.4. Podsumowanie

Jak zasygnalizowano na wstępie rozważań niniejszego rozdziału, prawo karne powinno być traktowane jako środek ostateczny, a karanie niealimentacji nie powinno zastępować innych środków zwalczania tego zjawiska. Przeprowadzona analiza pozakarnych środków zwalczania niealimentacji jawi się przy tym jako niezbędna do ustalenia, czy penalizacja czynu z art. 209 § 1 i § 1a k.k. jest konieczna z perspektywy klauzuli przewidzianej w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP⁸²⁶.

Ustawodawca poza przepisami karnymi, przewidział szereg odrębności w postępowaniu cywilnym w zakresie egzekucji świadczeń alimentacyjnych. Uprawnieni do alimentacji stanowią uprzywilejowaną kategorię wierzycieli, a świadczenia te egzekwowane są w pierwszej kolejności. Odrębności te z pewnością przyczyniają się do zwiększenia skuteczności ściągalności alimentów, co podnoszone jest również jako jeden z głównych celów penalizacji w art. 209 k.k. Ustawodawca przewidział także rozwiązanie zabezpieczające interesy najuboższej grupy uprawnionych do alimentów, którzy świadczeń tych nie uzyskują, tj. fundusz alimentacyjny. Ponadto u.p.o.u.a. przewiduje także procedurę, mającą na celu przede wszystkim aktywizację zawodową dłużnika, co jak się wydaje należy ocenić pozytywnie. Brak współpracy dłużnika z organem do tego wyznaczonym może zaś skutkować zatrzymaniem mu prawa jazdy w trybie administracyjnym.

Pozakarne środki zwalczania niealimentacji znajdują także uzasadnienie w postanowieniach Konwencji, która na Państwo-Stronę nakłada obowiązek podejmowania stosownych działań zmierzających do realizacji praw wynikających z Konwencji, w tym

⁸²⁵ O. Sitarz, *Ochrona praw dziecka w polskim prawie karnym na tle postanowień Konwencji o prawach dziecka*, Katowice 2004, s. 206.

⁸²⁶ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. z 1997 r. nr 78 poz. 483.

dbałości o zapewnienie każdemu dziecku odpowiedniego poziomu życia. Zauważyć jednak należy, że jak wynika z Konwencji rola Państwa-Strony powinna mieć charakter subsydiarny. To zaś prowadzi do wniosku, że ustawodawca powinien w pierwszej kolejności dążyć do tego, by to rodzice zaspokajali potrzeby dzieci, zaś interweniować w tym zakresie dopiero, gdy staje się to konieczne. Zatem, jak się wydaje omówione w niniejszym rozdziale pozakarne środki zwalczania niealimentacji dopiero wespół z reakcją prawnokarną tworzą kompletny i najbardziej skuteczny katalog działań nakierowanych na walkę z uchylaniem się od obowiązku alimentacyjnego.

Rozdział 9. Dopuszczalność kryminalizacji zjawiska niealimentacji z punktu widzenia klauzuli limitacyjnej art. 31 ust. 3 Konstytucji.

9.1. Uwagi wstępne

Zwieńczenie rozważań na temat zasadności utrzymywania karalności przestępstwa z art. 209 Kodeksu karnego⁸²⁷ dotyczyć będzie dopuszczalności kryminalizacji niealimentacji z punktu widzenia klauzuli limitacyjnej, przewidzianej w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP⁸²⁸. W pierwszej kolejności w niniejszym rozdziale przybliżona zostanie zatem istota konstytucyjnych ograniczeń i wynikająca z niej oraz z powołanej normy konstytucyjnej zasada proporcjonalności *sensu largo*. Kolejno analizie poddana zostanie kwestia relacji między kryminalizacją a obowiązkiem zapewnienia właściwego poziomu ochrony praw i wolności jednostki, co na końcu doprowadzi do przeprowadzenia testu proporcjonalności, obejmującego ocenę przydatności oraz konieczności kryminalizacji niealimentacji a także proporcjonalności *sensu stricto* w odniesieniu do gwarancji praw i wolności jednostki na gruncie art. 209 k.k.

9.2. Istota konstytucyjnych ograniczeń kryminalizacji. Zasada proporcjonalności.

We wspomnianym na wstępie art. 31 Konstytucji można wyróżnić trzy rodzaje norm. Art. 31 ust. 1 Konstytucji wprowadza ogólną zasadę ochrony wolności praw człowieka. Podobnie w art. 31 ust. 2 zd. 1 Konstytucji mowa jest o generalnym obowiązku wzajemnego poszanowania wolności i praw innych. Normy te – jak wskazują L. Garlicki i K. Wojtyczek należy przede wszystkim odnosić do swobody decydowania o własnym zachowaniu⁸²⁹. Drugi rodzaj norm autorzy wyodrębniają z art. 31 ust. 2 zd. 2 Konstytucji, który ma wymiar horyzontalny – gwarantuje bowiem, że jednostka nie może zostać zmuszona do czegoś, czego nie wymaga od niej prawo. W końcu zaś, art. 31 ust. 3 Konstytucji – stanowiący przedmiot rozważań niniejszego rozdziału – mówi o ograniczeniach, jakimi związane są władze publiczne w kwestii ingerencji w sferę konstytucyjnych praw i wolności⁸³⁰. Zauważyć przy tym należy

⁸²⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny, Dz.U. z 2024 r. poz. 17, dalej: k.k.

⁸²⁸ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. z 1997 r. nr 78 poz. 483, dalej: Konstytucja.

⁸²⁹ L. Garlicki, K. Wojtyczek, *Art. 31*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom II*, wyd. II, L. Garlicki, M. Zubik (red.), LEX 2016, teza 2.

⁸³⁰ *Ibidem*.

za P. Tuleją, że art. 31 ust. 3 Konstytucji wpływa na możliwość ograniczenia wszelkich wolności i praw, a skierowany jest nie tylko do ustawodawcy, lecz również powinien być postrzegany przez wszystkie organy stosujące prawo jako zasada stosowania prawa, np. przy wymierzaniu sankcji administracyjnych⁸³¹. Rozważając charakter art. 31 ust. 3 Konstytucji, należy zasygnalizować istnienie wątpliwości co do tego, czy poza wyznaczeniem granic ingerencji w wolności i swobody obywatelskie, omawiany przepis zawiera ogólne upoważnienie do wprowadzania ograniczeń, czy też niezbędne jest występowanie odrębnego upoważnienia do wprowadzania ograniczeń, a przepis ten pełni wyłącznie funkcję gwarancyjną. W stosunku co do każdego z prezentowanych rozwiązań można znaleźć zarówno argumenty przemawiające za, jak i przeciw. Szeroko na ten temat wypowiedzieli się natomiast L. Garlicki i K. Wojtyczek konstatując, iż niezależnie od poczynionych założeń wyjściowych, szczegółowe wnioski pozostają tożsame⁸³². Z tego też względu dalsze rozważania w tym zakresie zostaną pominięte. Autorka niniejszej dysertacji przyjmuje stanowisko prezentowane przez L. Boska i M. Szydło, zgodnie z którym art. 31 ust. 3 Konstytucji nie jest wyłączną ani samodzielną podstawą do wprowadzenia ograniczeń konstytucyjnych wolności i praw, a każdorazowo niezbędna jest dodatkowa klauzula szczegółowa, które usprawiedliwia wprowadzenie danego ograniczenia w celu realizacji określonych wartości konstytucyjnych⁸³³. Przekładając powyższe na grunt kryminalizacji niealimentacji, wydaje się, że taką klauzulę szczególną może stanowić art. 18 Konstytucji, obejmujący ochroną rodzinę.

Jak słusznie podkreśla B. Banaszak, żyjąc w społeczeństwie każdy człowiek korzystający z przysługujących mu praw i wolności, napotyka ograniczenia wyznaczone przez sferę praw i wolności innych jednostek. Prawo bowiem ma na celu nie tylko ochronę poszczególnych obywateli i ich interesów, ale także dbałość o dobro ogółu⁸³⁴. Nie budzi przy tym wątpliwości, że kryminalizacja bezpośrednio wpływa na ograniczenie określonych swobód obywateli, zarówno poprzez wprowadzenie do ustawy określonego typu czynu zabronionego, który zakazuje określonego zachowania, aż do wymierzenia kary, co przekłada się na ingerencję w wolność jednostki. By ustalić zatem, w jakich przypadkach dopuszczalna jest kryminalizacja określonego działania (względnie zaniechania), niezbędne jest określenie istoty

⁸³¹ P. Tuleja, *Art. 31, 2. Klauzule limitacyjne ograniczania wolności i praw konstytucyjnych*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. II, P. Tuleja (red.), LEX 2023.

⁸³² Szerzej na ten temat, np.: L. Garlicki, K. Wojtyczek, *Art. 31...*, teza 20.

⁸³³ L. Bosek, M. Szydło, *Art. 31*, w: *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1-86*, M. Safjan, L. Bosek (red.), Legalis 2016, nb. 59-60.

⁸³⁴ B. Banaszak, *Art. 31*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Legalis 2012, nb. 5.

konstytucyjnych ograniczeń ingerencji w sferę praw i wolności obywateli, a następnie przełożenie tychże na proces kryminalizacji.

Jako zasadne jawi się zatem sprecyzowanie pojęcia „ogranicza”. Według Słownika Języka Polskiego ograniczać znaczy tyle, co: *zacieśnić zakres czegoś, być granicą czegoś*⁸³⁵, z kolei „ograniczenie” to m.in.: *norma, przepis, zarządzenie krępujące czyjąś swobodę działania*⁸³⁶. Przenosząc powyższe na grunt konstytucyjnych ograniczeń należy zgodzić się z K. Wojtyczkiem, że ograniczeniem konstytucyjnego prawa lub wolności jest każda ingerencja polegająca na zawężeniu zakresu ochrony danego prawa lub wolności, przewidzianego w Konstytucji, w odniesieniu co najmniej do jednego podmiotu danego prawa bądź wolności⁸³⁷. Warto przy tym również zauważyć, odnosząc się do wykładni literalnej, iż ograniczenie dotyczy nie samych praw i wolności, a korzystania z nich⁸³⁸. Należy przy tym rozróżnić normy ograniczające od kształtujących – dla zagwarantowania korzystania z praw i wolności niezbędne jest bowiem wprowadzenie regulacji kształtujących poszczególne stosunki, np. norm cywilnoprawnych, które regulują kwestie związane z zawieraniem i swobodą umów. Choć pozornie mogłoby się wydawać, że ograniczają one prawa i wolności jednostki, to w rzeczywistości umożliwiają pełne z nich korzystanie⁸³⁹. Kryminalizacja jawi się zatem jako forma zamierzonej, autorytatywnej ingerencji państwa w sferę praw i wolności jednostki⁸⁴⁰.

Kolejnym elementem klauzuli przewidzianej w art. 31 ust. 3 Konstytucji jest zastrzeżenie, iż ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych praw i wolności mogą być wprowadzane wyłącznie w drodze ustawy. Warunek ten ma charakter formalny, a pod pojęciem ustawy należy rozumieć także rozporządzenie z mocą ustawy, a w ograniczonym zakresie także rozporządzenie wykonawcze i akty prawa miejscowego oraz akty prawa międzynarodowego – ratyfikowane umowy oraz akty prawa stanowionego przez organizację, której Polska jest członkiem⁸⁴¹. Wymóg ten jest przejawem zasady państwa demokratycznego.

⁸³⁵ <https://sjp.pwn.pl/szukaj/ograniczac.html>, dostęp: 07.08.2024 r.

⁸³⁶ <https://sjp.pwn.pl/sjp/ograniczenie;2494429.html>, dostęp: 07.08.2024 r.

⁸³⁷ K. Wojtyczek, *Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w konstytucji RP*, Kraków 1999, s. 64.

⁸³⁸ B. Rakoczy, *Ograniczenie praw i wolności jednostki ze względu na ochronę środowiska w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Toruń 2006, s. 102.

⁸³⁹ Szerzej na temat rozróżnienia ograniczenia i kształtowania, np. L. Bosek, M. Szydło, *Art. 31...*, nb. 65-67.

⁸⁴⁰ Szerzej na temat podziału ograniczeń, np. L. Bosek, M. Szydło, *Art. 31...*, nb. 70-72.

⁸⁴¹ P. Tuleja, *Art. 31, 2. Klauzule...*

Choć podnoszone są pewne wątpliwości co do dopuszczalności wprowadzania ograniczeń w aktach innych niż ustawa, to wątpliwości te szeroko rozważają L. Bosek i M. Szydło, dochodząc do konstatacji, iż możliwe jest wprowadzenie ograniczeń także w wymienionych aktach prawnych. Szerzej na ten temat: L. Bosek, M. Szydło, *Art. 31...*, nb. 74-84.; także: L. Garlicki, K. Wojtyczek, *Art. 31...*, teza 29.

Gwarantuje bowiem, że ograniczenie zostanie wprowadzone wskutek przewidzianej prawem procedury ustawodawczej, odpowiednio ogłoszone, a także możliwe do poddania kontroli Trybunału Konstytucyjnego⁸⁴². Zastrzeżenie, iż ograniczenia konstytucyjnych praw i wolności mogą być wprowadzane „tylko w ustawie” nie oznacza jedynie ustawy jako aktu prawnego, ale odnosi się również do wymogu dostatecznej określoności regulacji prawnej⁸⁴³. Przez dostateczną określoność regulacji prawnej należy rozumieć jej precyzyjność, jasność i poprawność (w tym językową i logiczną), a także wystarczająco ściśle określenie działań organów państwa⁸⁴⁴.

Jak słusznie podkreślają L. Garlicki i K. Wojtyczek, choć zasada wyłączności ustawy – co zasygnalizowano wcześniej – może doznawać wyjątków, w odniesieniu do regulacji prawa karnego materialnego powinna być traktowana w sposób szczególnie rygorystyczny, a wprowadzanie ograniczeń w rozporządzeniach powinno być wykluczone⁸⁴⁵. Nie budzi wątpliwości, iż formalny wymóg wprowadzenia ograniczenia w drodze ustawy w przypadku kryminalizacji niealimentacji jest spełniony, bowiem penalizacja omawianego czynu zabronionego została przewidziana w k.k. W przypadku nakładania na obywateli represji prawnokarnych omawiana zasada wyłączności ustawy i kompletności owego ustawowego uregulowania zdaje się odgrywać szczególnie istotną rolę. Jak zauważają bowiem L. Bosek i M. Szydło, ustawa powinna precyzyjnie i dokładnie wskazywać wszystkie znamiona czynu zabronionego, co wynika również z zasady *nullum crimen sine lege*, będącej jedną z podstawowych zasad państwa prawa⁸⁴⁶. Ograniczenie to zostało dodatkowo wyszczególnione również w art. 42 ust. 1 zd. 1 Konstytucji, z którego wynika, że odpowiedzialności karnej może podlegać ten tylko, kto dopuścił się czynu zabronionego pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia. Odnosząc się zaś do dostatecznej określoności art. 209 k.k. należy zauważyć, że wskutek nowelizacji z 23 marca 2017 r.⁸⁴⁷ ustawodawca wyeliminował znamię, którego znaczenie budziło niekiedy wątpliwości, tj. „uporczywie”,

⁸⁴² K. Wojtyczek, *Granice...*, s. 106-107; szerzej na temat zasadności dopuszczalności ograniczeń praw i wolności konstytucyjnych wyłącznie w ustawie: L. Bosek, M. Szydło, *Art. 31...*, nb. 73; L. Garlicki, K. Wojtyczek, *Art. 31...*, teza 30.

⁸⁴³ L. Bosek, M. Szydło, *Art. 31...*, nb. 85; Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12 stycznia 2000 r., sygn. P 11/98, LEX nr 39282; Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 28 czerwca 2005 r., sygn. SK 56/04, LEX nr 155540; Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 5 maja 2004 r., sygn. P 2/03, LEX nr 112989.

⁸⁴⁴ L. Bosek, M. Szydło, *Art. 31...*, nb. 86.

⁸⁴⁵ L. Garlicki, K. Wojtyczek, *Art. 31...*, teza 30.

⁸⁴⁶ L. Bosek, M. Szydło, *Art. 31...*, nb. 76.

⁸⁴⁷ Ustawa z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów, Dz.U. z 2017 r. poz. 952, dalej: nowelizacja z 23.03.2017.

dążąc tym samym do bardziej precyzyjnego i jednoznacznego określenia znamion czynu zabronionego stypizowanego w art. 209 k.k.

Trzeba przy tym podkreślić, że jak wynika z treści art. 31 ust. 3 Konstytucji - ograniczenia korzystania z wolności i praw nie mogą prowadzić do ich zniesienia, a nawet więcej – nie mogą naruszać ich istoty⁸⁴⁸. Skoro zatem ograniczenia nie mogą „naruszać istoty wolności i praw”, należałoby zastanowić się, co sformułowanie to oznacza i jak daleko prawodawca może ingerować w sferę praw i wolności, wprowadzając ich ograniczenia⁸⁴⁹. Jak podają L. Garlicki i K. Wojtyczek – wymóg ten gwarantuje, że wprowadzane przez ustawodawcę ograniczenia nie doprowadzą do całkowitego pozbawienia danego prawa czy wolności z rzeczywistej treści. Przyjmuje się bowiem, że każda wolność lub prawo mają pewien zakres treściowy, którego usunięcie sprawia, że to prawo lub wolność stają się jedynie pozorne⁸⁵⁰. Jak się wydaje zatem, przez istotę konstytucyjnych praw i wolności należy rozumieć pewną całość, wiązkę uprawnień wynikającą z poszczególnego prawa czy wolności⁸⁵¹. Dopuszczalne jest zatem takie ograniczenie praw i wolności konstytucyjnych, które nie narusza tego trzonu (rdzenia) danego prawa czy wolności⁸⁵². Innymi słowy, naruszenie istoty danego prawa ma miejsce wówczas, gdy dane prawo lub wolność zostaje pozbawione całkowicie swojej normatywnej treści, na którą składa się wiązka uprawnień⁸⁵³. Co za tym idzie do naruszenia art. 31 ust. 3 Konstytucji dochodzi, gdy ograniczone zostają najbardziej podstawowe uprawnienia wynikające z danego prawa czy wolności, co uniemożliwia ich realizację⁸⁵⁴. Dodatkowo należy zasygnalizować, iż w nauce prawa konstytucyjnego istnieje spór co do tego, czy istotę danego prawa bądź wolności należy pojmować subiektywnie, obiektywnie czy też w sposób mieszany⁸⁵⁵. W odniesieniu do „istoty” konstytucyjnych praw i wolności wyróżnia się nadto teorię absolutną i relatywną⁸⁵⁶. Powyższe zagadnienia nie będą jednak stanowić szczegółowego przedmiotu wywodu, bowiem – jak się

⁸⁴⁸ K. Complak, *Art. 31 w: Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, M. Haczkowska (red.), LEX 2014, teza 3.

⁸⁴⁹ Rozważania w tym zakresie zostaną ograniczone do niezbędnego minimum, bowiem pogłębiona analiza problemu naruszenia „istoty” praw i wolności jawi się jako irrelevantna z perspektywy oceny dopuszczalności kryminalizacji przestępstwa niealimentacji z punktu widzenia klauzuli limitacyjnej z art. 31 ust. 3 Konstytucji. Szerzej, np.: A. Niżnik-Mucha, *Zakaz naruszania istoty konstytucyjnych wolności i praw w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2014 oraz literatura tam powołana.

⁸⁵⁰ L. Garlicki, K. Wojtyczek, *Art. 31...*, teza 47.

⁸⁵¹ M. Szydło, *Wolność działalności gospodarczej jako prawo podstawowe*, Bydgoszcz 2011, s. 245-246.

⁸⁵² L. Bosek, M. Szydło, *Art. 31...*, nb. 147.

⁸⁵³ P. Tuleja, *Art. 31, 2. Klauzule...*; Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 2 października 2011 r., sygn. K 27/11, LEX nr 1218182.

⁸⁵⁴ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12 stycznia 1999 r., sygn. P 2/98, LEX nr 36155.

⁸⁵⁵ Szerzej, np.: L. Bosek, M. Szydło, *Art. 31...*, nb. 138-144 oraz literatura tam powołana.

⁸⁵⁶ B. Banaszak, *Art. 31...*, nb. 17.

wydaje – ograniczenia wprowadzone w art. 209 § 1 i § 1a k.k. nie naruszają istoty konstytucyjnych praw i wolności.

Jak słusznie podkreśla P. Tuleja, użyte w art. 31 ust. 3 Konstytucji sformułowanie „konieczne w demokratycznym państwie” stanowi podstawę zasady proporcjonalności, która choć nie została sformułowana wprost, tworzy klauzulę limitacyjną umożliwiającą rozstrzygnięcie kolizji pojawiających się podczas realizowania poszczególnych praw i wprowadzania ograniczeń⁸⁵⁷. Warto przy tym podkreślić, że jako najtrudniejsze – szczególnie dla władzy ustawodawczej – jawi się dokonanie prawidłowej oceny czy dane ograniczenie konstytucyjnych praw i wolności jednostek będzie proporcjonalne. W tym celu prawodawca powinien mieć szeroką, obiektywną wiedzę na temat zjawisk społecznych i problemów społeczeństwa. Dopiero wówczas będzie w stanie wyciągać odpowiednie wnioski i w trafny sposób dobierać rozwiązania prawne⁸⁵⁸. Nie sposób również zignorować uwagi S. Wronkowskiej i Z. Ziemińskiego, którzy podkreślają, iż prawodawca powinien posiadać wiedzę na temat motywacji zachowań jednostek. Dzięki temu jest w stanie dokonać oceny czy dana norma prawna - a jeśli tak, to w jakim stopniu - wpłynie na uzyskanie pożądanego zachowania adresatów norm prawnych. Jednocześnie ustawodawca powinien – zdaniem powołanych autorów – być w stanie przewidzieć potencjalne negatywne następstwa wprowadzanych ograniczeń i im przeciwdziałać⁸⁵⁹.

Jako pomocny w dokonaniu oceny, czy dane ograniczenie jest proporcjonalne, jawi się test opisany przez K. Wojtyczkę. Jak podaje powołany autor, by dokonać takiej oceny należy udzielić odpowiedzi na trzy pytania: po pierwsze – czy wprowadzona regulacja jest w stanie doprowadzić do zamierzonych przez nią skutków, po drugie – czy jest ona niezbędna dla ochrony interesu publicznego, z którym jest powiązana i po trzecie – czy efekty tej regulacji pozostają w proporcji do ciężarów nakładanych przez nią na jednostkę⁸⁶⁰. Również Trybunał Konstytucyjny podkreślił, że wzorzec kontroli, wynikający z art. 31 ust. Konstytucji oparty na zasadzie proporcjonalności, obejmuje trzy zasady: zasadę przydatności, z której wynika, że dana regulacja powinna doprowadzić do zamierzonego przez nią skutku, zasadę konieczności, która nakazuje by dana regulacja była niezbędna dla ochrony określonego interesu publicznego oraz zasadę proporcjonalności *sensu stricto*, zgodnie z którą efekty uzyskane dzięki danemu

⁸⁵⁷ P. Tuleja, *Art. 31, 2. Klauzule...*

⁸⁵⁸ L. Bosek, M. Szydło, *Art. 31...*, nb. 112.

⁸⁵⁹ S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii prawa*, Poznań 1997, s. 133

⁸⁶⁰ K. Wojtyczek, *Granice...*, s. 150.

ograniczeniu powinny pozostawać w proporcji do ciężarów nakładanych przez nie na jednostkę⁸⁶¹.

9.3. Obowiązek zapewnienia właściwego poziomu ochrony praw i wolności jednostki a kryminalizacja

Nie budzi wątpliwości, że istotą kryminalizacji jest nakładanie pewnych ograniczeń na jednostkę. Co więcej wydaje się, że ta ingerencja w sferę praw i wolności ma charakter najdalej idący. To zaś mogłoby prowadzić do przekonania, że rola prawa karnego, stanowiącego *ultima ratio*, powinna być ograniczona do minimum. Z przedstawionych dotąd rozważań wynika przecież, że nakładane na obywatela ograniczenie, aby było proporcjonalne w rozumieniu art. 31 ust. 3 Konstytucji, musi być zarówno przydatne, konieczne jak i proporcjonalne *sensu stricto*. Ścisła wykładnia tych pojęć mogłaby zaś doprowadzić do zminimalizowania roli penalizacji jedynie do wąskiej grupy najbardziej społecznie szkodliwych zachowań.

Nie można jednak zapominać, że kryminalizacja jest jedną z form realizowania ciężącego na państwie obowiązku zapewniania właściwego poziomu ochrony praw i wolności jednostki. Jak słusznie zauważa L. Gardocki – jeżeli skuteczna ochrona dóbr prawnych, porządku i bezpieczeństwa obywateli zakłada interwencję prawa karnego, powstaje zobowiązanie do kryminalizacji⁸⁶². Państwo bowiem – ze względu na obowiązek ochrony praw i wolności – zobligowane jest do stworzenia systemu prawnego, obejmującego zakazy i nakazy, który będzie miał na celu zapobieganie naruszeniom czy zagrożeniom praw i wolności⁸⁶³. Co za tym idzie, obowiązek ten realizowany jest także poprzez kryminalizację, która niekiedy może okazać się jedynym narzędziem zapewniającym – z uwagi na charakter danego dobra prawnego – maksymalną i efektywną ochronę⁸⁶⁴.

Zatem ingerencji prawnokarnej nie należy postrzegać wyłącznie przez pryzmat negatywny, tj. ograniczeń nakładanych na jednostkę. Kryminalizacja ma także wymiar pozytywny – realizuje gwarancję ochrony konstytucyjnych praw i wolności, które zostały lub

⁸⁶¹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16 czerwca 2021 r., sygn. P 10/20, LEX nr 3188871.

⁸⁶² L. Gardocki, *Zagadnienia teorii kryminalizacji*, Warszawa 1990, s. 98.

⁸⁶³ B. Banaszak, *Art. 31...*, nb. 15; Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 9 października 2001 r., sygn. SK 8/00, LEX nr 49532.

⁸⁶⁴ K. Wojtyczek, *Zasada proporcjonalności jako granica prawa karania*, w: *Racjonalna reforma prawa karnego*, A. Zoll (red.), Warszawa 2001, s. 308-309; P. Tuleja, J. Sokólska-Warchoł, *Zasada proporcjonalności jako podstawa hierarchizacji kontroli norm*, w: *Konstytucja. Rząd. Parlament. Księga jubileuszowa Profesora Jerzego Ciemniewskiego*, P. Radziejewicz, J. Wawrzyniak (red.), Warszawa 2014, s. 357.

mogły zostać naruszone wskutek czynów uznawanych za przestępstwa⁸⁶⁵. Konstytucyjna ocena kryminalizacji nie odnosi się zatem tylko do proporcjonalności nakładanych na prawa i wolności jednostki ograniczeń, ale także musi być oceniana przez pryzmat dostatecznej ochrony praw i wolności, do której ustawodawca jest zobowiązany⁸⁶⁶.

W kontekście obowiązku zapewnienia właściwego poziomu ochrony praw i wolności jednostki należy również zwrócić uwagę na art. 31 ust. 2 Konstytucji, z którego wynika, że każdy ma obowiązek szanować wolności i prawa innych osób. Jak wskazują L. Garlicki i K. Wojtyczek – jest to jeden z nielicznych przepisów, który odnosi się do horyzontalnego działania konstytucyjnych praw i wolności, tj. relacji pomiędzy jednostkami, a nie między jednostką a państwem⁸⁶⁷. Sporne w doktrynie jest to, czy prawa i wolności konstytucyjne mogą stanowić samodzielną podstawę rozstrzygnięcia w sferze stosunków pomiędzy jednostkami⁸⁶⁸. Obowiązek wzajemnego poszanowania praw i wolności konstytucyjnych przez podmioty prywatne – jak się wydaje – wymaga interwencji państwa, które zobligowane jest do wprowadzenia różnorodnych zakazów i nakazów na wolności obywateli, w celu zagwarantowania wypełnienia tegoż obowiązku przez poszczególne jednostki, będące poza systemem władz publicznych⁸⁶⁹. Powyższe prowadzi do wniosku, że horyzontalny wymiar zasady proporcjonalności *sensu largo* nakazuje koncentrować się raczej na zakresie niezbędnej ochrony praw i wolności poszczególnych jednostek, niż na dopuszczalnych granicach ingerencji. Wszystkim jednostkom przysługuje bowiem równa ochrona ich praw i wolności. Granice ingerencji odnoszą się zaś do stosunku wertykalnego. Tym samym nie stanowi ograniczenia praw i wolności sytuacja, w której ograniczenie danego prawa czy wolności wynika z tego, że jego realizacja wkraczałaby w sferę praw i wolności innej jednostki⁸⁷⁰.

Jak słusznie zatem zauważa Trybunał Konstytucyjny – z zasady proporcjonalności *sensu largo* wynika obowiązek takiego ukształtowania narzędzi normatywnych, które będzie

⁸⁶⁵ P. Tuleja, *Zasada proporcjonalności jako podstawa prawnokarnej ingerencji w prawa jednostki*, w: *Kryminalizacja narażenia dobra prawnego na niebezpieczeństwo*, J. Majewski (red.), Warszawa 2015, s. 10, 16.

⁸⁶⁶ Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 9 lipca 2003 r., sygn. Ts 65/03, LEX nr 80971.

⁸⁶⁷ L. Garlicki, K. Wojtyczek, *Art. 31...*, teza 16; P. Tuleja, *Art. 31, 1. Wolność jako podstawa katalogu wolności i praw człowieka*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. II, P. Tuleja (red.), LEX 2023.

⁸⁶⁸ Za np. K. Wojtyczek, *Horyzontalny wymiar praw człowieka zagwarantowany w Konstytucji RP*, Kwartalnik Prawa Prywatnego 1999, nr 2; przeciw, np. B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2010, s. 477; ostrożnie w tej kwestii wypowiada się np. M. Florczak-Wątor, akceptując tzw. pośredni skutek horyzontalny, tj. wpływ na wykładnię przepisów regulujących stosunki między jednostkami – M. Florczak-Wątor, *Horyzontalny wymiar praw konstytucyjnych*, Kraków 2013, s. 370.

⁸⁶⁹ L. Garlicki, K. Wojtyczek, *Art. 31...*, teza 17.

⁸⁷⁰ J. Kulesza, *Problemy teorii kryminalizacji. Studium z zakresu prawa karnego i konstytucyjnego*, Łódź 2017, s. 80, 83.

przydatne do wyważenia kolidujących ze sobą praw i wolności jednostek⁸⁷¹. W kontekście kryminalizacji jako narzędzia zapewniającego owo wyważenie kolidujących ze sobą wartości należy zwrócić uwagę również na argumentację B. Banaszaka, który podkreśla, że regulacje prawne niwelujące konflikty pomiędzy prawami i wolnościami jednostek są niezbędne, by zapobiegać rozwiązywaniu powstających na tym tle sporów, np. w sposób siłowy⁸⁷². Jak słusznie zauważa powołany autor, traktowanie praw i wolności jednostki jako prawa nieograniczonego (*ius infinitum*) prowadzi w naturalny sposób do naruszenia praw innych podmiotów, a to długofalowo może doprowadzić do nadmiernego wykorzystywania swojej pozycji przez jednostki silniejsze⁸⁷³. Istotne jest również, że pojęcie kolizji obejmuje nie tylko sytuacje naruszenia dobra prawnego innej jednostki, ale również wywołanie stanu narażenia na niebezpieczeństwo⁸⁷⁴.

Z jednej strony ustawodawca tworząc normy prawnokarne musi mieć więc na uwadze, że kryminalizacja służy przede wszystkim ochronie praw i wolności jednostki, z drugiej zaś strony nie może zapominać, że ingerencja w postaci penalizacji danego zachowania stanowi ograniczenie w sferze praw i wolności innej jednostki. Wyważenie tych dwóch kolidujących ze sobą wartości może w praktyce napotykać trudności, szczególnie pod kątem realizacji składowych testu proporcjonalności, tj. zasady konieczności, przydatności i proporcjonalności *sensu stricto*. Nie sposób bowiem zignorować rodzącego się pytania – czy kryminalizacja jest konieczna, gdy chodzi jedynie o ochronę praw jednostki – czy nie są wystarczające środki mniej ingerujące w sferę praw i wolności. Problem ten może aktualizować się w przypadku takich czynów zabronionych jak właśnie niealimentacji, gdzie ochroną objęte jest prawo indywidualnej osoby – prawo do opieki. W tym miejscu warto przytoczyć stanowisko Trybunału Konstytucyjnego, który w kontekście przestępstwa zniesławienia podkreślił, że ingerencja w sferę godności człowieka stanowi tak istotne naruszenie podstaw ładu prawnego, że nie jest tylko kwestią indywidualną, a stanowi przejaw sprzeciwu ustawodawcy wobec zachowań tego rodzaju. Kryminalizacja danego zjawiska wskazuje na to, że jest ono społecznie szkodliwe, a nie stanowi jedynie naruszenie praw jednostki⁸⁷⁵.

⁸⁷¹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 25 listopada 2008 r., sygn. K 5/08, LEX nr 465080; także: J. Giezek, *Kolizja dóbr a prawnokarne ochrona wolności w: Prawnokarne aspekty wolności*, M. Mozgawa (red.), Warszawa 2006, s. 73.

⁸⁷² B. Banaszak, *Art. 31...*, nb. 3.

⁸⁷³ *Ibidem*.

⁸⁷⁴ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 21 czerwca 2005 r., sygn. P 25/02, LEX nr 155536.

⁸⁷⁵ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 30 października 2006 r., sygn. P 10/06, LEX nr 210825.

Nie można tracić również z pola widzenia, że prawo karne z jednej strony daje wyraz potępienia danych zachowań, a penalizacja stanowi sygnał, iż są one społecznie szkodliwe – jak wskazał Trybunał Konstytucyjny w powołanym orzeczeniu, lecz również – jeśli nie przede wszystkim – prawo karne jest odbiciem norm funkcjonujących w danym społeczeństwie. Jak słusznie zauważył na przykładzie przestępstwa kradzieży J. Kulesza – uchylenie normy sankcjonującej nie sprawi, że przestanie istnieć norma sankcjonowana⁸⁷⁶. W kontekście przestępstwa niealimentacji nie powinno budzić wątpliwości, że zachowanie polegające na uchylaniu się od obowiązku alimentacyjnego – niezależnie od wywołanego skutku – jest zjawiskiem społecznie szkodliwym i dotyka nie tylko jednostkę, lecz wywiera wpływ także na społeczeństwo. Milczenie ustawodawcy w zakresie kryminalizacji takiego zjawiska daje bowiem przyzwolenie na tego rodzaju zachowania, destabilizuje bezpieczeństwo osób uprawnionych do alimentów, a niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych może prowadzić do powstawania patologii społecznych. Jednocześnie podkreślić należy, że to osoba uprawniona do alimentów jest jednostką słabszą, a co za tym idzie - obowiązek zapewnienia właściwego poziomu ochrony jej praw i wolności, wykorzystujący w tym celu kryminalizację, jawi się jako zasadny.

9.4. Przydatność kryminalizacji niealimentacji

Pierwszym omawianym elementem zasady proporcjonalności wynikającej z art. 31 ust. 3 Konstytucji będzie przydatność wprowadzanego ograniczenia – w tym przypadku przydatność kryminalizacji niealimentacji. Z definicji słownikowej wynika, że „przydatny” oznacza tyle co: pomocny w czymś, przydający się do czegoś lub mogący się do czegoś przydać⁸⁷⁷. Podobnie wskazuje również P. Tuleja, według którego zasada przydatności wyznacza granice ograniczeń praw konstytucyjnych w ten sposób, że dopuszcza używanie tylko takich środków prawnych, które są zdadne do zrealizowania zamierzonego celu, usprawiedliwiającego wprowadzenie danego ograniczenia⁸⁷⁸. Należy zatem sprawdzić, czy dany środek prawny jest w stanie doprowadzić do zamierzonych skutków⁸⁷⁹, czy umożliwia zrealizowanie celu usprawiedliwiającego to ograniczenie⁸⁸⁰. Zasada przydatności odnosi się

⁸⁷⁶ J. Kulesza, *Problemy...*, s. 214-215.

⁸⁷⁷ <https://sjp.pwn.pl/sjp/przydatny;2511954.html>, dostęp: 27.08.2024 r.

⁸⁷⁸ P. Tuleja, *Art. 31, 2. Klauzule...*

⁸⁷⁹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 czerwca 2005 r., sygn. K 4/04, LEX nr 155534; P 10/20, LEX nr 3188871.

⁸⁸⁰ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 października 2020 r., sygn. K 1/20, LEX nr 3071397.

zatem do związku między wprowadzaniem ograniczenia danego prawa lub wolności, jako środkiem, a celem w postaci ochrony przynajmniej jednej z wartości wymienionych w art. 31 ust. 3 Konstytucji⁸⁸¹.

Wątpliwości budzi stanowisko Trybunału Konstytucyjnego, z którego wynika, że jako nieprzydatne jawią się tylko takie regulacje, które utrudniają ociążenie zakładanego celu lub nie są z nim w żaden sposób powiązane⁸⁸². Wydaje się bowiem, że nie chodzi tylko o to, by wprowadzane ograniczenia ułatwiały realizację danego celu, a rzeczywiście do niego zmierzały, choćby częściowo⁸⁸³. Jak słusznie podkreśla Trybunał Konstytucyjny – by ustalić, czy dane ograniczenie jest przydatne, należy przeprowadzić tzw. test racjonalności instrumentalnej, tj. ocenić, czy w oparciu o dostępny stan wiedzy wprowadzona regulacja jest w stanie doprowadzić do zamierzonych przez nią skutków⁸⁸⁴. Odnosząc się zaś do procesu kryminalizacji, należy wskazać za A. Zollm, że wprowadzenie penalizacji danego typu czynu zabronionego jawi się jako przydatne wówczas, gdy kara może wpłynąć na zachowanie adresatów danej normy⁸⁸⁵. Co za tym idzie karanie nie może stanowić celu samego w sobie, a musi faktycznie zmierzać do realizacji celu samoistnego⁸⁸⁶.

Jak już zasygnalizowano, wydaje się, iż wystarczające jest, aby wartość usprawiedliwiająca daną ingerencję w sferę praw i wolności została zrealizowana choćby częściowo⁸⁸⁷. Cele zaś – jak zauważa K. Wojtyczek - należy ustalać w oparciu o historię legislacyjną albo deklarowane intencje ustawodawcy, a nie na podstawie rzeczywistych skutków, jakie dana norma wywołuje⁸⁸⁸. Nie można przy tym wykluczyć, że częściowa realizacja zakładanego celu, będzie wystarczająca by usprawiedliwić stopień ingerencji, a co za tym idzie – będzie zgodna z zasadą proporcjonalności *sensu stricto*. Nie wyłącza to

⁸⁸¹ A. Niżnik-Mucha, *Zakaz...*, s. 159; T. Dukiet-Nagórska, *Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa*, T. Dukiet-Nagórska (red.), Warszawa 2016, s. 42.

⁸⁸² Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 23 listopada 2009 r., sygn. P 61/08, LEX nr 528409; Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 25 lipca 2013 r., sygn. P 56/11, LEX nr 1354561; Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 5 czerwca 2014 r., sygn. K 35/11, LEX nr 1474902.

⁸⁸³ K. Wojtyczek, *Granice...*, s. 161; L. Bosek, M. Szydło, *Art. 31...*, nb. 113.

⁸⁸⁴ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10 maja 2019 r., sygn. SK 16/19, LEX nr 2757572; P 61/08, LEX nr 528409; Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10 grudnia 2013 r., sygn. U 5/13, LEX nr 1400685; P 56/11, LEX nr 1354561; także: K. Wojtyczek, *Granice...*, s. 150.

⁸⁸⁵ A. Zoll, *Odpowiedzialność karna za czyn niesprowadzający zagrożenia dla dobra prawnego w świetle Konstytucji*, w: *Formy stadialne i postacie zjawiskowe popełnienia przestępstwa*, J. Majewska (red.), Toruń 2007, s. 18.

⁸⁸⁶ Z. Ziemiński, *O pojmowaniu celu, zadania i funkcji prawa*, Państwo i Prawo 1987, nr 12, s. 23.

⁸⁸⁷ L. Bosek, M. Szydło, *Art. 31...*, nb. 113.

⁸⁸⁸ K. Wojtyczek, *Granice...*, s. 154-156.

jednocześnie możliwości istnienia środka, który przy zbliżonym stopniu ingerencji okaże się bardziej skuteczny w zakresie realizacji danej wartości konstytucyjnej⁸⁸⁹.

Ocena przydatności kryminalizacji danego zachowania powinna następować przez pryzmat celów, które wskutek wprowadzenia karalności można osiągnąć na gruncie prawa karnego poprzez prewencję generalną i indywidualną⁸⁹⁰. Choć ustawodawca ingerując w sferę praw i wolności jednostki zakłada określone cele, jakie chce uzyskać daną regulacją, to mając na względzie złożoność i zmienność otaczającej rzeczywistości, w praktyce może jedynie czynić pewne założenia. Nie ma zaś faktycznej możliwości by stanowczo stwierdzić, że dany środek będzie skuteczny⁸⁹¹. W przypadku kryminalizacji należy przyjąć, że stosowane środki nigdy nie będą w pełni skuteczne, niemniej jednak należałoby przyjąć, jaki poziom skuteczności jest dostateczny, by uzasadnić ograniczenia wynikające z norm prawno Karnych. Z całą pewnością zasady przydatności nie realizuje sytuacja, w której penalizacja danego zjawiska w żaden sposób – w świetle danych naukowych – nie jest w stanie doprowadzić do uzyskania zamierzonego efektu⁸⁹². Z tego też względu zasada przydatności nie powinna być interpretowana zbyt rygorystycznie⁸⁹³. W praktyce zatem dokonanie oceny czy kryminalizacja danego zjawiska jest przydatna do osiągnięcia określonego celu może powodować wiele trudności, bowiem na skuteczność danej regulacji wpływ ma wiele zmiennych czynników zależnych od społeczeństwa, których nie da się sprawdzić przed wdrożeniem danego środka w życie.

Zdaniem P. Kiziukiewicza do stwierdzenia, czy dana regulacja jest zdalna do osiągnięcia zamierzonego celu, zasadne jest porównanie założeń towarzyszących wprowadzaniu danego ograniczenia z realnie osiągniętymi skutkami, stwierdzonymi empirycznie⁸⁹⁴. Odwołując się jednak do stanowiska L. Gardockiego wyrażonego w kontekście konieczności⁸⁹⁵, J. Kulesza, przekładając rozumowanie powołanego autora na zasadę konieczności, stwierdza, że ustawodawca w procesie kryminalizacji nie ma możliwości przeprowadzania eksperymentu społecznego, w którym testując kolejne środki z różnych

⁸⁸⁹ L. Bosek, M. Szydło, *Art. 31...*, nb. 135.

⁸⁹⁰ J. Kulesza, *Problemy...*, s. 208.

⁸⁹¹ A. Walaszek-Pyziół, *Zasada proporcjonalności w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego 1995, nr 1, s. 16.

⁸⁹² K. Wojtyczek, *Zasada...*, s. 300.

⁸⁹³ A. Walaszek-Pyziół, *Zasada...*, s. 16.

⁸⁹⁴ P. Kiziukiewicz, *Stanowienie i stosowanie środków karnych w świetle zasady proporcjonalności w: Zasada proporcjonalności w prawie karnym*, T. Dukiet-Nagórska (red.), Warszawa 2010, s. 306-307.

⁸⁹⁵ L. Gardocki, *Das Problem des Umfangs der Strafbarkeit in der polnischen Gesetzgebung, Rechtsprechung und Strafrechtslehre w: Modernes Strafrecht und ultima-ratio-Prinzip*, Hrsg. K. Lüderssen, C. Nestler-Tremel, E. Weigend, Frankfurt am Main 1990, s. 18-19; podają za: J. Kulesza, *Problemy...*, s. 214-215.

dziedzin prawa mógłby dokonać oceny ich skuteczności w praktyce. Nie wydaje się również, by działanie takie było niezbędne⁸⁹⁶, choć prawo karne powinno być traktowane jako środek ostateczny. Podkreślić przy tym należy za K. Wojtyczkiem, że na ocenę przydatności kryminalizacji wpływ ma kontekst społeczny, a co za tym idzie wynik testu przydatności może ulec zmianie wraz ze zmianą warunków społecznych⁸⁹⁷.

Odnosząc powyższe rozważania do kryminalizacji przestępstwa niealimentacji należy w pierwszej kolejności zauważyć, że nowelizacją z 23.03.2017 r. ustawodawca całkowicie przemodelował art. 209 k.k. Choć rezygnacja w typie podstawowym ze znamienia „narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych” oraz zastąpienie znamienia „uporczywie” precyzyjnym określeniem odwołującym się do wysokości zadłużenia bądź okresu niepłacenia alimentów wzbudzą kontrowersje⁸⁹⁸, wydaje się, że zamiarem ustawodawcy było m.in. podniesienie skuteczności omawianej normy prawnokarnej. Jak wynika bowiem z uzasadnienia rządowego projektu - jego głównym celem miało być wzmocnienie realizacji obowiązku opieki polegającego na zaspokajaniu finansowych potrzeb osób, które nie są w stanie się samodzielnie utrzymać. Wśród przyczyn nowelizacji projektodawca wskazywał zaś m.in. niską ściągalność alimentów w drodze egzekucji oraz wysoki odsetek umorzeń postępowań karnych (s. 1-2 uzasadnienia projektu)⁸⁹⁹. Przeprowadzona analiza danych statystycznych w zakresie skazań za przestępstwo niealimentacji prowadzi do wniosku, że liczba stwierdzonych przestępstw po nowelizacji z 23.03.2017 r. znacząco wzrosło. Jak się wydaje przyczyną tej zmiany nie jest wprowadzenie nowego typu czynu zabronionego (bowiem nadal większości sprawców przypisywany jest czyn z art. 209 § 1a k.k.), lecz rezygnacja z niejednoznacznego znamienia „uporczywie”. Powyższe prowadzi do wniosku, że zmiany wprowadzone nowelizacją z 23.03.2017 r. należy ocenić pozytywnie, bowiem przyczyniły się do zwiększenia skuteczności normy prawnokarnej. Zwiększenie powszechności skazań za niealimentację prowadzi zaś do umocnienia funkcji prewencyjnej ogólnej i długofalowo powinno przyczynić się do zmniejszenia skali zjawiska uchylania się od alimentów.

Zmianą, która jawi się jako najbardziej pozytywna w kontekście realizacji zasady przydatności było wprowadzenie klauzul z art. 209 § 4 i 5 k.k. Zauważyć przy tym jednak należy, że analiza bazy orzecznictwa nakazuje być raczej sceptycznym niż entuzjastycznym w

⁸⁹⁶ J. Kulesza, *Problemy...*, s. 214-215.

⁸⁹⁷ K. Wojtyczek, *Zasada...*, s. 300.

⁸⁹⁸ Szerzej na ten temat w Rozdziale 3 Zmiany w art. 209 k.k. wprowadzone nowelizacją z 23.03.2017 r.

⁸⁹⁹ Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy - Kodeks karny z dnia 3 stycznia 2017 r., druk nr 1193.

odniesieniu do skuteczności tego rozwiązania i wpływu na faktyczne regulowanie przez sprawców zaległych alimentów⁹⁰⁰. Niemniej jednak zdaje się nie budzić wątpliwości, że kryminalizacja niealimentacji wiąże się bezpośrednio z celem, jakim jest zwiększenie ochrony rodziny oraz prawa do opieki w jej materialnym aspekcie i jest w tym zakresie przydatna, choćby częściowo.

9.5. Konieczność kryminalizacji niealimentacji.

Kolejny aspekt, na który należy zwrócić uwagę, omawiając istotę konstytucyjnych ograniczeń kryminalizacji, to fakt, iż art. 31 ust. 3 Konstytucji uzależnia możliwość ingerencji w sferę praw i wolności obywateli od tego, by wprowadzane ograniczenia były konieczne w demokratycznym państwie ze względu na wyszczególnione wartości je usprawiedliwiające, tj. bezpieczeństwo państwa lub porządek publiczny, ochronę środowiska, zdrowie i moralność publiczną albo wolności i prawa innych osób. Jak słusznie zauważa B. Banaszak, warunek „konieczności” wynika z zasady proporcjonalności, zgodnie z którą środek ograniczający prawa i wolności powinien być dobrany w sposób, który umożliwia osiągnięcie planowanego celu, jest do tego adekwatny⁹⁰¹. Należy więc wykluczyć sytuacje, w których ustawodawca wprowadza jakieś ograniczenie przykładowo dlatego, że taki sposób osiągnięcia zamierzonego celu jest dla niego łatwiejszy, podczas gdy istnieją inne środki, które są równie adekwatne do osiągnięcia danego celu, jednak w mniejszym stopniu ingerują w prawa i wolności jednostki⁹⁰².

⁹⁰⁰ Przeprowadzenie analizy bazy orzeczeń LEX prowadzi do wniosku, że art. 209 § 5 k.k. w praktyce stosowany jest niezmiernie rzadko. We wspomnianym publikatorze znajdują się bowiem cztery orzeczenia, w których sąd zastosował powołaną regulację i dwa, w których z uwagi na istnienie przesłanek negatywnych nie skorzystał z możliwości odstąpienia od wymierzenia kary, przewidzianej w art. 209 § 5 k.k. – jednak sprawcy uiszcili zaległe alimenty. Są to następujące orzeczenia: Wyrok Sądu Rejonowego Gdańsk-Południe w Gdańsku z dnia 10 grudnia 2018 r., sygn. X K 909/18, LEX nr 2622536; Wyrok Sądu Rejonowego w Środzie Śląskiej z dnia 14 maja 2019 r., sygn. II K 607/18, LEX nr 2977735; Wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z dnia 20 kwietnia 2021 r., sygn. IX Ka 154/21, LEX nr 3332704; Wyrok Sądu Rejonowego w Bełchatowie z dnia 24 marca 2022 r., sygn. II K 735/21, LEX nr 3337187; Wyrok Sądu Okręgowego w Gliwicach z dnia 31 stycznia 2020 r., sygn. VI Ka 1062/19, LEX nr 3046453; Wyrok Sądu Rejonowego Szczecin-Centrum w Szczecinie z dnia 10 grudnia 2018 r., sygn. V K 646/18, LEX nr 2626104. Dokładne dane dotyczące przypadków zastosowania art. 209 § 4 k.k. nie są znane, bowiem w razie uiszczenia zaległych alimentów przez sprawcę niealimentacji w typie podstawowym, sprawa w ogóle nie powinna trafić do sądu, lecz zostać umorzona jeszcze na etapie postępowania przygotowawczego. Mając jednak na względzie, że większość skazań obejmuje czyny z art. 209 § 1a k.k., to w razie uregulowania zaległych alimentów ewentualne zastosowanie powinien znajdować art. 209 § 5 k.k. Analiza bazy orzeczeń LEX prowadzi zatem do wniosku, że sytuacje, w których sprawca uiszczył zaległe alimenty we wskazanym w ustawie terminie stanowią marginalny odsetek.

⁹⁰¹ B. Banaszak, *Art. 31...*, nb. 7; także: Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 października 2010 r., sygn. P 37/09, LEX nr 607429; K. Complak, *Art. 31...*, teza 3.

⁹⁰² B. Rakoczy, *Art. 31, Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej w: Prawo ochrony środowiska. Komentarz*, B. Rakoczy (red.), LEX 2013, teza 1; D. Kijowski, *Zasada proporcjonalności (adekwatności) jako*

Jak się zatem wydaje – ograniczenie można uznać za konieczne w demokratycznym państwie, jeżeli jego stosowanie jest niezbędne dla uzyskania zamierzonego celu i nie jest wystarczająca mniejsza ingerencja w prawa i wolności jednostki. Również Trybunał Konstytucyjny wskazywał, że wprowadzając ograniczenia w sferze praw i wolności obywatelskich należy korzystać z jak najmniej uciążliwego środka⁹⁰³.

Warto jednak zastanowić się – w jaki sposób należy badać, czy istnieją środki mniej dolegliwe niż planowane ograniczenie. Jak słusznie bowiem zauważają L. Bosek i M. Szydło powstaje pytanie, czy środek ograniczający należy porównywać do wszystkich środków, które spełniają kryterium przydatności czy tylko do równie skutecznych⁹⁰⁴. Wydaje się, że żadna z koncepcji nie jest pozbawiona wad. W pierwszym przypadku bowiem oceniany środek porównywany jest ze wszystkimi środkami, które skutecznie realizują dany cel, jednak mogą być mniej skuteczne, np. z uwagi na to, że realizują cel tylko częściowo, wolniej albo drożej, bądź też wywołują więcej negatywnych skutków. Przyjmując tę koncepcję, z łatwością można by zatem znaleźć środek, który byłby mniej uciążliwy dla jednostki i wciąż skuteczny, choć mniej niż oceniane ograniczenie. Z kolei w drugim przypadku do porównania należałoby wybrać tylko takie środki, które są równie skuteczne, realizują zamierzoną wartość równie szybko, w takim samym zakresie i nie są droższe, a nadto nie wywołują więcej niepożądanych skutków niż oceniane ograniczenie⁹⁰⁵. Co za tym idzie, porównanie danego ograniczenia do innych środków, które choć realizują zbieżny cel, to jednak nie są równie skuteczne jawi się jako bezcelowe. Niemal zawsze – w szczególności w przypadku analizy ograniczeń wynikających z norm prawno Karnych - można by znaleźć środek, który ingeruje w prawa i wolności w mniejszym stopniu, jednak jest również mniej skuteczny. Wydaje się zatem, że koncepcja ta nie jest trafna, a zasadne jest dokonanie oceny na tle porównywalnie skutecznych środków. Należy jednak mieć na uwadze, że środki takie mogą w określonej sytuacji nie istnieć. Również Trybunał Konstytucyjny – jak się wydaje - opowiada się za drugą z omawianych opcji, wskazując, że oceniając skuteczność należy sprawdzić, czy zakładany cel można osiągnąć przy pomocy środków równie skutecznych, lecz mniej uciążliwych dla jednostki⁹⁰⁶.

miernik dopuszczalności ingerencji państwa w prawa i wolności obywateli. Ekspertyza sporządzona dla Rzecznika Praw Obywatelskich, Biuletyn RPO. Materiały 1990, nr 6, s. 65.

⁹⁰³ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 maja 1999 r., sygn. K 13/98, LEX nr 37319; Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 26 marca 2007 r., sygn. K 29/06, LEX nr 257775.

⁹⁰⁴ L. Bosek, M. Szydło, *Art. 31...*, nb. 114.

⁹⁰⁵ *Ibidem*.

⁹⁰⁶ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 kwietnia 2000 r., sygn. K 15/98, LEX nr 40018; K 4/04, LEX nr 155534.

Nie sposób również pominąć tego, że niezależnie od wybranej grupy porównawczej, ocena skuteczności poszczególnych środków – mimo możliwości określenia pewnych kryteriów porównawczych – nie jest zadaniem łatwym i w zależności od okoliczności może prowadzić do różnych wniosków. Ocena skuteczności w rzeczywistości jest bowiem przewidywaniem, uzależnionym także od subiektywnej opinii oceniającego, nie zaś stanowczą konkluzją⁹⁰⁷. W doktrynie wypracowano jednak kryteria zmierzające do jak najszerszej obiektywizacji porównania stopnia uciążliwości poszczególnych środków, tj. zakresu przedmiotowego ingerencji, zakresu podmiotowego ingerencji, zakresu przestrzennego ingerencji oraz zakresu czasowego ingerencji⁹⁰⁸.

W kontekście kryminalizacji należy przeprowadzić test konieczności w odniesieniu do rozwiązań przewidzianych przez inne gałęzie prawa, w tym prawo wykroczeń. Trafnie jednak sygnalizuje A. Zoll, że nie jest wystarczające samo stwierdzenie istnienia innych – pozakarnych – rozwiązań. Niezbędne jest bowiem dokonanie oceny, czy są one egzekwowane lub egzekwowalne, a jeśli nie – jaka jest tego przyczyna. Nadto należałoby również zastanowić się, czy gdyby takie narzędzie było prawidłowo wykorzystywane – byłoby wystarczające do ochrony danego dobra prawnego⁹⁰⁹. W praktyce nie wiadomo jednak, w jaki sposób należałoby badać skuteczność i efektywność zarówno narzędzi prawnokarnych, jak i tych przewidzianych w innych dziedzinach prawa. Taki test porównawczy może budzić bowiem wiele wątpliwości, np. porównywane regulacje mogą różnorako oddziaływać na inne podmioty – dla jednego adresata bardziej uciążliwa będzie jedna norma, zaś dla drugiego inna, rozwiązania przewidziane w innych gałęziach prawa mogą być równie skuteczne, ale droższe lub wymagać więcej czasu, by osiągnąć zamierzony efekt. Wszystkie te czynniki powinny być zaś brane pod uwagę przy całkowitej ocenie proporcjonalności i konieczności ingerencji prawnokarnej. W końcu zaś – za L. Gardockim – warto zwrócić uwagę, że istnieją takie zachowania, które wzbudzają silny społeczny sprzeciw i w tym przypadku kryminalizacja pełni tzw. funkcję uspokajającą, dającą społeczeństwu poczucie bezpieczeństwa, w tym bezpieczeństwa ekonomicznego⁹¹⁰.

⁹⁰⁷ L. Bosek, M. Szydło, *Art. 31...*, nb. 120.

⁹⁰⁸ D. Kijowski, *Zasada adekwatności w prawie administracyjnym*, Państwo i Prawo 1990, nr 4, s. 62; K. Wojtyczek, *Granice...*, s. 159; M. Szydło, *Wolność...*, s. 212-216.

⁹⁰⁹ A. Zoll, w: *System prawa karnego. Źródła prawa karnego*, t. 2, T. Bojarski (red.), Warszawa 2011, s. 239.

⁹¹⁰ L. Gardocki, *Prawo karne – polityka – politycy*, w: *Prawo – Społeczeństwo- Jednostka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Leszkowi Kubickiemu*, A. Łopatka, B. Kunicka-Michalska, S. Kiewilicz (red.), Warszawa 2003, s. 98; L. Gardocki, *Das Problem...*, s. 19; podają za: J. Kulesza, *Problemy...*, s. 154.

Z art. 31 ust. 3 Konstytucji wynika nadto, że wprowadzanie ograniczeń w zakresie korzystania z wolności i praw – nawet jeśli jest konieczne w demokratycznym państwie – musi być uzasadnione koniecznością realizacji jednej z wymienionych w omawianym przepisie wartości, tj. bezpieczeństwa publicznego lub porządku publicznego, ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej albo wolności i praw innych osób. Katalog ten ma charakter zamknięty⁹¹¹, zatem ograniczenie może zostać wprowadzone tylko, jeżeli znajduje uzasadnienie w którejś z powyższych wartości, ewentualnie, gdy możliwość taką przewiduje inny przepis szczególny Konstytucji⁹¹². Jak słusznie jednak zauważa K. Wojtyczek – katalog ten jest na tyle szeroki, a użyte pojęcia uniwersalne, że niemal wszystkie sytuacje znajdą w nim adekwatne uzasadnienie⁹¹³.

Należy zaznaczyć przy tym za L. Garlickim i K. Wojtyczkiem, że zbiór wartości wymienionych w art. 31 ust. 3 Konstytucji prowadzi do przekonania, że mają one łącznie na celu ochronę ogólnie pojętego interesu publicznego, a co za tym idzie przepis ten należy traktować jako klauzulę generalną, która wymaga nieustannego dostosowywania definicji do zmieniających się warunków społecznych⁹¹⁴. Jak dalej podkreślają powołani autorzy, w procesie definiowania nie sposób nadto pominąć innych zasad płynących z Konstytucji, np. godności człowieka (art. 30 Konstytucji) czy zakazu dyskryminacji (art. 32 Konstytucji), zaś przez „interes publiczny” należy rozumieć nie interes państwa jako takiego, lecz przede wszystkim wolności i prawa poszczególnych jednostek⁹¹⁵. Na marginesie należy również zasygnalizować występowanie w dyskursie naukowym rozważań co do różnic w znaczeniu pojęć „wartość” oraz „dobro”. L. Bosek i M. Szydło zauważają bowiem, że przez wartości rozumie się określone cechy, zaś dobra stanowią ich ucieleśnienie. Z uwagi jednak na to, że autorzy ci konstatują, iż często pojęcia te mogą być używane synonimicznie, bowiem większość wniosków będzie adekwatna zarówno w odniesieniu do jednych, jak i drugich, kwestia ta nie będzie przedmiotem dalszych rozważań⁹¹⁶.

W kontekście kryminalizacji należy podkreślić, że sankcje karne stanowią środek najdalej ingerujący w prawa i wolności jednostki, a co za tym idzie – wydaje się – że powinny być traktowane jako *ultima ratio*⁹¹⁷. Zdaniem W. Wróbla i A. Zolla, jeżeli istnieją inne niż

⁹¹¹ P. Tuleja, *Art. 31, 2. Klauzule...*

⁹¹² L. Garlicki, K. Wojtyczek, *Art. 31...*, teza 25; L. Bosek, M. Szydło, *Art. 31...*, nb. 94

⁹¹³ K. Wojtyczek, *Granice...*, s. 201.

⁹¹⁴ L. Garlicki, K. Wojtyczek, *Art. 31...*, teza 32.

⁹¹⁵ *Ibidem*.

⁹¹⁶ Szerzej, np.: L. Bosek, M. Szydło, *Art. 31...*, nb. 92 oraz literatura tam powołana.

⁹¹⁷ K. Wojtyczek, *Zasada...*, s. 302.

sankcja karna narzędzia polityki społecznej, którymi można osiągnąć zamierzony skutek (zachowanie jednostki w określony sposób lub zaniechanie zachowania niepożądanego), wówczas należy zrezygnować z penalizacji takiego zjawiska⁹¹⁸. Podobnie według H. Kołakowskiej-Przełomiec prawo karne nie może zastępować innych form kontroli społecznej i nie powinno być wykorzystywane do reakcji w przypadku nieprzestrzegania norm społecznych czy norm życia codziennego⁹¹⁹.

Choć nie sposób odmówić racji powołanym autorom, jednak należy zauważyć, że zbyt rygorystyczne podejście do zasady najłagodniejszego środka, a co za tym idzie również do zasady konieczności, może budzić pewien sceptycyzm⁹²⁰. W przypadku większości typów czynów zabronionych funkcjonują mechanizmy restytucyjne przewidziane przez inne gałęzie prawa, a co za tym idzie zbyt wąskie pojmowanie zasady konieczności mogłoby doprowadzić do nadmiernej marginalizacji roli penalizacji. Prawo karne bowiem ze swej natury dalece ingeruje w sferę wolności i praw jednostki. Jak słusznie zauważa jednak J. Kulesza, istotne jest by wymóg konieczności był w ogóle stosowany, a nie pojmowany w sposób niezmiernie rygorystyczny. Celem jest bowiem ograniczenie penalizacji w sytuacjach, w których wykracza ona poza ramy art. 31 ust. 3 Konstytucji, a w tym celu niezbędne jest m.in. zbadanie konieczności danej ingerencji⁹²¹. Rację ma również T. Bojarski, zauważając, że skuteczność kryminalizacji należy oceniać z uwzględnieniem szerszego kontekstu, tj. elementów współdziałających z prawem karnym, takich jak środki polityki społecznej, edukacyjnej i kulturowej⁹²².

Choć z pozoru kwestia konieczności ingerencji prawnokarnej w ogóle może budzić pewne wątpliwości – w niemal każdym przypadku bowiem można znaleźć inne narzędzia prawne, które będą w mniejszym stopniu ingerować w sferę praw i wolności jednostki i będą skuteczne w jakimś stopniu (porównanie skuteczności różnych narzędzi jawi się natomiast jako trudne i często wyłącznie hipotetyczne), nie sposób zaakceptować sytuacji, w której penalizację należałoby ograniczyć jedynie do minimum. Jak słusznie wskazuje bowiem Trybunał

⁹¹⁸ W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2014, s. 82-83. Także: T. Dukiet-Nagórska, *Uwagi o znaczeniu zasady proporcjonalności dla stanowienia prawa*, w: *Pozbawienie wolności – funkcje i koszty. Księga jubileuszowa Profesora Teodora Szymanowskiego*, A. Rzepliński, I. Rzeplińska, M. Niełaczna, P. Wiktorska (red.), Warszawa 2013, s. 57.

⁹¹⁹ H. Kołakowska-Przełomiec, *Kryminalizacja – penalizacja i dekryminalizacja – depenalizacja*, w: *Jakość prawa*, Warszawa 1996, s. 160.

⁹²⁰ Np. E. Hryniewicz-Lach, *Kara kryminalna w świetle Konstytucji RP*, Warszawa 2015, s. 272; J. Wyrembak, *Polityka kształtowania zakresu prawnokarnej ochrony jednostki*, w: *Prawo a polityka*, M. Zubik (red.), Warszawa 2007, s. 262.

⁹²¹ J. Kulesza, *Problemy...*, s. 141.

⁹²² T. Bojarski, *Polskie prawo karne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2012, s. 31.

Konstytucyjny – pod pojęciem „ograniczenie konieczne” należy rozumieć także dopuszczalność stosowania środków, które są niezbędne do respektowania danego ograniczenia przez obywateli – adresatów danej normy prawnej⁹²³. W tym świetle ocenę konieczności konkretnej ingerencji należałoby podzielić na dwa etapy – po pierwsze w kontekście samego ujęcia zakazu albo nakazu określonego zachowania, a po drugie – w odniesieniu do sankcji za dane naruszenie⁹²⁴. Zagrożenie karne powinno bowiem być na najniższym możliwym poziomie, jednocześnie umożliwiającym odpowiednią realizację celów, tj. ochronę danego dobra prawnego oraz odpowiadającym wadze chronionego dobra prawnego i odzwierciedlającym stopień społecznej szkodliwości czynu⁹²⁵. Nadto, zdaniem J. Kuleszy, by spełniony był wymóg konieczności, między chronioną wartością a sankcją powinien istnieć związek. Autor ten jako kontrprzykład wskazuje proponowany niekiedy w debacie publicznej przepadek pojazdu mechanicznego należącego do sprawcy przestępstwa niealimentacji⁹²⁶.

W kontekście kryminalizacji niealimentacji należy zastanowić się w pierwszym rzędzie, która z wartości wymienionych w art. 31 ust. 3 Konstytucji może uzasadniać istnienie ograniczeń wynikających z art. 209 k.k. Z całą stanowczością można wykluczyć by było to bezpieczeństwo państwa czy porządek publiczny. Pod pierwszym z tych pojęć rozumie się bowiem sytuację, w której w państwie nie występuje stan zagrożenia wojennego, politycznego czy gospodarczego, a jednocześnie ma ono możliwość własnego rozwoju. Bezpieczeństwo państwa rozumiane jest zarówno w aspekcie wewnętrznym, jak i zewnętrznym⁹²⁷. Innymi słowy jest to sytuacja, w której dzięki brakowi zagrożeń zewnętrznych państwo ma możliwość spokojnego rozwoju⁹²⁸. Z kolei w kontekście porządku publicznego wskazuje się, że odnosi się

⁹²³ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 26 marca 2002 r., sygn. SK 2/01, LEX nr 54049.

⁹²⁴ J. Kulesza, *Problemy...*, s. 144.

⁹²⁵ M. Dąbrowska-Kardas, *O dwóch znaczeniach pojęcia społecznego niebezpieczeństwa czynu*, *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych* 1997, nr 1, s. 26; K. Buchała, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, Warszawa 1997, s. 223.

⁹²⁶ J. Kulesza, *Problemy...*, s. 145. Nie sposób odmówić racji J. Kuleszy, iż brak jest związku pomiędzy pozbawieniem sprawcy czynu z art. 209 k.k. prawa własności pojazdu mechanicznego a popełnionym czynem zabronionym czy też rodzajem chronionego dobra prawnego (opieka). Zauważyć jednak należy, że prawo administracyjne w przypadku dłużników alimentacyjnych przewiduje sankcje w postaci czasowego pozbawienia uprawnień do kierowania pojazdami, co również może budzić wątpliwości pod kątem związku między wprowadzaniem ograniczenia a niepożądanym zachowaniem. W tej kwestii wypowiedział się jednak Trybunał Konstytucyjny, stwierdzając, że organicznie to jest zgodne z zasadą proporcjonalności; zob. K 23/10, LEX nr 1427299.

⁹²⁷ Szerzej, np.: L. Bosek, M. Szydło, *Art. 31...*, nb. 95-96; M. Pawełczyk, *Publicznoprawne obowiązki przedsiębiorstw energetycznych jako instrument zapewniania bezpieczeństwa energetycznego w Polsce*, Toruń 2013, s. 29-34; L. Garlicki, K. Wojtyczek, *Art. 31...*, teza 34.

⁹²⁸ W. Wołpiuk, *Siły zbrojne w regulacjach Konstytucji RP*, Warszawa 1998, s. 47

on bardziej do sfery prawidłowego wspólnego funkcjonowania członków społeczeństwa⁹²⁹. Słuszne wydaje się również stanowisko Trybunału Konstytucyjnego, który zauważył, że przesłanka porządku publicznego nie jest powiązana wyłącznie z państwem, a bardziej koncentruje się na bezpieczeństwie społeczeństwa, obejmując swym zakresem również inne wartości wymienione w art. 31 ust. 3 Konstytucji, tj. ochronę środowiska, zdrowie czy moralność publiczną, które są składowymi porządku publicznego⁹³⁰.

Również ochrona środowiska i zdrowie publiczne z pewnością nie są wartościami, w których należy szukać uzasadnienia dla penalizacji niealimentacji. Przesłanka ochrony środowiska wiąże się bowiem przede wszystkim z zasadą zrównoważonego rozwoju i z jednej strony współgra z innymi zasadami konstytucyjnymi, np. dbałości o prawo do zdrowia i życia, z drugiej wprowadza ograniczenia, np. w zakresie swobody działalności gospodarczej⁹³¹. Z kolei, jeśli chodzi o zdrowie publiczne, nie odnosi się ono tylko do zdrowia jednostki, lecz zmierza przede wszystkim do przeciwdziałania sytuacjom, w których w zagrożeniu mogłoby się znaleźć jednocześnie zdrowie większej grupy osób⁹³². Przesłanka ta uzasadnia ograniczenia zarówno w odniesieniu do zagrożeń zewnętrznych, jak i pochodzących od samej jednostki, np. przeciwdziałanie narkomanii⁹³³ czy nakaz zapinania pasów bezpieczeństwa⁹³⁴.

W kontekście uzasadnienia wprowadzenia ograniczeń wynikających z art. 209 k.k. należy przede wszystkim skoncentrować się na przesłance moralności publicznej oraz ochrony wolności i praw innych osób. Jak wskazuje K. Wojtyczek, pod pojęciem moralności publicznej należy rozumieć takie normy, uznawane przez społeczeństwo, które odnoszą się do stosunków międzyludzkich zarówno w sferze życia publicznego, jak i w sferze prywatnej⁹³⁵. Przyjmowane przez społeczeństwo normy i oceny moralne wynikają z jakiegoś wzorca aksjologicznego, np. religii chrześcijańskiej⁹³⁶. Co jednak jawi się jako istotne, choć w Konstytucji można znaleźć wiele norm znajdujących swe źródło w przesłance moralności, to Konstytucja nie może być traktowana jako kodeks moralny, narzucający społeczeństwu określone wartości, a jedynie

⁹²⁹ K. Wojtyczek, *Granice...*, s. 188.

⁹³⁰ P 25/02, LEX nr 155536.

⁹³¹ Szerzej, np.: L. Bosek, M. Szydło, *Art. 31...*, nb. 101; B. Rakoczy, *Ograniczenie praw i wolności jednostki ze względu na ochronę środowiska w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Toruń 2006, s. 121 i nast.

⁹³² L. Bosek, M. Szydło, *Art. 31...*, nb. 103.

⁹³³ L. Garlicki, K. Wojtyczek, *Art. 31...*, teza 37.

⁹³⁴ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 9 lipca 2009 r., sygn. SK 48/05, LEX nr 505450.

⁹³⁵ K. Wojtyczek, *Granice...*, s. 196.

⁹³⁶ *Ibidem*; L. Bosek, M. Szydło, *Art. 31...*, nb. 105.

Wyróżnia się również dwa nurty koncepcji moralności: perfekcjonistyczny i solidarnościowy. Pierwszy z nich odnosi się do ogólnego wzorca doskonałości, zaś drugi referuje do wspólnego dobra społecznego. Szerzej na ten temat, np. M. Szydło, *Wolność...*, s. 167.

stanowiąc odzwierciedlenie powszechnie akceptowanych w danym społeczeństwie norm i wartości⁹³⁷. Jako przykład ograniczenia, które swoje uzasadnienie znajduje właśnie w przesłance moralności publicznej, można wskazać - wynikający z art. 60 § 2 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego⁹³⁸ - obowiązek alimentacyjny byłego małżonka, który został uznany winnym rozkładu pożycia małżeńskiego⁹³⁹.

Z kolei przesłanka ochrony wolności i praw innych osób ma bezpośrednie zastosowanie w przypadku kolizji między wolnościami i prawami różnych osób. Choć przede wszystkim ma zatem wymiar indywidualny, to należy również zauważyć, że społeczeństwo nie byłoby w stanie poprawnie funkcjonować, gdyby prawo nie przewidywało granic korzystania ze swoich praw i wolności z uwzględnieniem praw i wolności innych jednostek⁹⁴⁰. Na marginesie należy zasygnalizować, że pewne wątpliwości budzi kwestia tego, czy przez owe wolności i prawa innych osób należy rozumieć wyłącznie wolności i prawa konstytucyjne czy też pozakonstytucyjne. Literalna wykładnia art. 31 ust. 3 Konstytucji nie uzasadnia przyjęcia, że chodzi wyłącznie o prawa i wolności konstytucyjne⁹⁴¹. Jednak zdaniem L. Boska i M. Szydło – odwołujących się do wykładni systemowej i konsekwencji ustrojodawcy – w omawianym przepisie mowa wyłącznie o prawach i wolnościach konstytucyjnych⁹⁴². Tak istotne zawężenie nie wydaje się jednak uzasadnione – gdyby bowiem taka była intencja prawodawcy konstytucyjnego, znalazłaby ona odpowiedni wyraz literalny.

Choć w doktrynie prawa karnego pojawia się niekiedy koncepcja *mala per se* zakładająca, że w niektórych przypadkach – czy to z uwagi na charakter zaatakowanego dobra prawnego, czy sposób ataku, kryminalizacja uzasadniona jest niezależnie od istnienia innych, równie lub bardziej skutecznych środków prawnych, pozostaje ona w sprzeczności z zasadą proporcjonalności *sensu largo*, wynikającą z art. 31 ust. 3 Konstytucji i nie jest podzielana przez autorkę niniejszej dysertacji⁹⁴³. Choć przyjęcie koncepcji *mala per se* mogłoby rozwiązać wszelkie wątpliwości co do dopuszczalności kryminalizacji przestępstwa niealimentacji (zjawisko to bowiem atakuje najbardziej podstawowe wartości społeczne, jak opieka i rodzina), zabieg ten nie jawi się jednak ani jako konieczny, ani tym bardziej uzasadniony. Wydaje się bowiem, że system prawny należy oceniać jako całość, a poszczególne normy prawne powinny

⁹³⁷ L. Garlicki, K. Wojtyczek, *Art. 31...*, teza 38.

⁹³⁸ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. - Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz.U. z 2023 r. poz. 2809, dalej: k.r.o.

⁹³⁹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 kwietnia 2006 r., sygn. SK 57/04, LEX nr 189578.

⁹⁴⁰ L. Garlicki, K. Wojtyczek, *Art. 31...*, teza 39.

⁹⁴¹ *Ibidem*; K. Wojtyczek, *Granice...*, s. 199.

⁹⁴² L. Bosek, M. Szydło, *Art. 31...*, nb. 107.

⁹⁴³ Szerzej na temat koncepcji *mala per se* a zasady konieczności, np. J. Kulesza, *Problemy...*, s. 171-177.

ze sobą korelować. Nie sposób zatem wykluczyć tego, że dopiero szereg norm – tak karnych, jak i pozakarnych, gwarantuje pełną ochronę danego dobra. Jak słusznie zauważa Trybunał Konstytucyjny – w odróżnieniu od normy prywatnoprawnej sankcja karna daje wyraz społecznego potępienia sprawcy naruszenia prawa⁹⁴⁴. Okoliczność ta, choć z pewnością nie przesądzająca o konieczności kryminalizacji, również powinna być brana pod uwagę podczas testu zgodności danej ingerencji z art. 31 ust. 3 Konstytucji.

Jak sygnalizowano wcześniej, dokonanie oceny, czy dane ograniczenie jest konieczne i porównanie jego skuteczności z innymi środkami może nie dawać w pełni jednoznacznej i obiektywnej odpowiedzi. Choć ustawodawca przewidział inne (pozakarne) narzędzia zmierzające do minimalizacji negatywnych skutków niealimentacji (szerzej: Rozdział 8), mają one jednak zupełnie inny charakter. Zarówno egzekucja świadczeń alimentacyjnych, jak i wypłata świadczeń z funduszu alimentacyjnego mają na celu zapewnienie uprawnionemu do alimentów środków utrzymania (choć w tym przypadku pochodzących z różnych źródeł). Narzędzia te w żaden sposób nie działają jednak prewencyjnie, nie zapobiegają sytuacjom, w których zobowiązany przestaje łożyć alimenty. Na skuteczność egzekucji wpływ ma wiele czynników niezależnych od państwa, jak np. ukrywanie przez dłużnika majątku, podejmowanie zatrudnienia „na czarno”, wyjazd dłużnika za granicę⁹⁴⁵ itp. Jak słusznie zauważył również A. Gaberle, narzędzia cywilnoprawne są skuteczne w sytuacjach „zdrowych społecznie”, tj., gdy dłużnik pracuje i ma majątek, z którego można dokonać egzekucji. Gdy pojawiają się patologie społeczne (np. brak pracy, praca na czarno, ukrywanie majątku) tylko prawo karne może być skuteczne⁹⁴⁶. Z kolei świadczenia z funduszu alimentacyjnego obejmują tylko grupę najbiedniejszych rodzin, a zatem skierowane są do stosunkowo wąskiego grona podmiotów. Postępowanie administracyjne wobec dłużnika alimentacyjnego koncentruje się natomiast przede wszystkim na aktywizacji zawodowej dłużników (co rzecz jasna należy oceniać pozytywnie). Jednak sankcja administracyjna w postaci zatrzymania prawa jazdy nie wydaje

⁹⁴⁴ P 10/06, LEX nr 210825.

⁹⁴⁵ Szerzej na temat problemów w skuteczności egzekwowania świadczeń alimentacyjnych od dłużników mieszkających za granicą oraz procedury z tym związanej: zob. M. Rzewuska, *Skuteczność egzekwowania świadczeń alimentacyjnych należnych małoletnim od dłużników ukrywających się za granicą*, Palestra 2011, nr 11-12, s. 76-82.

⁹⁴⁶ A. Gaberle, *O przestępstwie niealimentacji raz jeszcze*, Nowe Prawo 1974, nr 12, s. 1718. Polemizując z A. Gaberle, Z. Siwik wskazywał, że wiele spraw dot. alimentów jest pozytywnie załatwiana na drodze cywilnej, a mając na względzie ograniczoność narzędzi cywilnoprawnych, należałoby usprawniać cywilną ochronę, wprowadzić nowe instytucje społeczne i wzmocnić politykę rodzinną kraju. Zob. Z. Siwik, *W Obronie typu skutkowego przestępstwa niealimentacji*, Nowe Prawo 1974, nr 3, s. 349. Wydaje się, że dla pełnej ochrony praw osób uprawnionych do alimentów należałoby działać co najmniej dwutorowo, tj. z jednej strony wzmocnić i poszerzyć narzędzia cywilnoprawne, jak sugeruje Z. Siwik, z drugiej zaś strony nie wykluczając istotnej roli, jakie pełnią instrumenty prawnokarne w tym zakresie.

się być porównywalnie skuteczną karą do katalogu przewidzianego w art. 209 § 1 i 1a k.k. Katalog kar przewidzianych w k.k. może stanowić bowiem realną i odczuwalną dolegliwość dla sprawcy – w szczególności zagrożenie w postaci wymierzenia kary pozbawienia wolności.

Oceniając konieczność kryminalizacji niealimentacji oraz porównując skuteczność tego narzędzia w stosunku do zakresu ingerencji w sferę praw i wolności jednostki należy mieć na uwadze, że w tym przypadku tylko penalizacja pełni funkcję prewencyjną i odstraszającą. Pozostałe środki przewidują reakcję *post factum*, tym samym nie zniechęcając w żaden sposób od niepłacenia alimentów. Nadto, choć - jak twierdzi J. Kulesza - klauzule niepodlegania karze w przypadku naprawienia szkody w całości nie powinny być brane pod uwagę przy teście klauzuli limitacyjnej z art. 31 ust. 3 Konstytucji, gdyż nie wyłączają kryminalizacji⁹⁴⁷, wydaje się jednak, że rozwiązania przewidziane w art. 209 § 4 i 5 k.k. wpływają na ogólną ocenę tej normy prawnej i nie powinny być całkowicie pomijane podczas przeprowadzania wspomnianego testu.

9.6. Zasada proporcjonalności *sensu stricto* – zagwarantowanie rozgraniczenia praw i wolności jednostek w art. 209 k.k.

Trzecią składową zasady proporcjonalności⁹⁴⁸ wynikającej z art. 31 ust. 3 Konstytucji jest tzw. zasada proporcjonalności *sensu stricto*, która odnosi się do relacji między stopniem ingerencji w sferę praw i wolności jednostki a rangą chronionego w ten sposób interesu publicznego⁹⁴⁹. Innymi słowy zasada ta polega na ocenie, które z kolidujących ze sobą dóbr prawnych ma pierwszeństwo w danej sytuacji prawnej i faktycznej⁹⁵⁰. W odniesieniu do kryminalizacji zaś chodzi przede wszystkim o ustalenie, czy jej efekty pozostają w odpowiedniej proporcji względem ograniczeń nałożonych na jednostkę⁹⁵¹. Najprościej rzecz

⁹⁴⁷ J. Kulesza, *Problemy...*, s. 169.

⁹⁴⁸ Zasada proporcjonalności *sensu stricto* wyróżniana jest obok zasady przydatności i konieczności. Niekiedy nazywana jest także zasadą zbilansowania. Tak Trybunał Konstytucyjny m.in. w następujących wyrokach: wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 26 listopada 2013 r., sygn. SK 33/12, LEX nr 1393930; wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 września 2014 r., sygn. K 44/12, LEX nr 1508977; wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 4 listopada 2015 r., sygn. K 1/14, LEX nr 1866595.

⁹⁴⁹ K. Wojtyczek, *Granice...*, s. 136.

⁹⁵⁰ A. Niżnik-Micha, *Zakaz...*, s. 171; P. Tuleja, *Art. 31, 2. Klauzule...*; K. Wojtyczek, *Granice...*, s. 159.

⁹⁵¹ K. Wojtyczek, w: *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, B. Banaszak, A. Preisner (red.), Warszawa 2002, s. 685; J. Zakolska, *Zasada proporcjonalności w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2008, s. 28.

ujmując, w sytuacji kolizji dwóch lub więcej dóbr należy ustalić, czy zalety danego ograniczenia przeważają nad jego wadami⁹⁵².

Warto również zauważyć, że zakres ingerencji dopuszczalnej z punktu widzenia zasady proporcjonalności *sensu stricto* jest względny i zależy od wagi chronionego dobra prawnego⁹⁵³. Co równie istotne, omawiana zasada nie dąży do znalezienia najlepszego środka do realizacji danego celu, a jedynie wyznacza minimalne warunki dopuszczalności ingerencji w prawa konstytucyjne⁹⁵⁴. Nie można bowiem wykluczyć, że dane ograniczenie – choć proporcjonalne w myśl zasady proporcjonalności *sensu stricto* – nie będzie adekwatne lub konieczne w danej sytuacji, a co za tym idzie, nie spełni testu proporcjonalności.

Wydaje się, że uzasadnienia kryminalizacji przestępstwa z art. 209 k.k. można poszukiwać zarówno w przesłance moralności publicznej, jak i ochrony praw i wolności innych osób. Nie jest to jednak jeszcze wystarczające, by udzielić jednoznacznej odpowiedzi czy dane ograniczenie – w tym przypadku kryminalizacja niealimentacji – spełnia zasadę proporcjonalności *sensu stricto*. Wobec braku ustalonej hierarchii dóbr należy odwołać się bowiem do oceny, która zawsze będzie obciążona subiektywizmem osoby oceniającej – nawet, jeżeli poparta jest argumentami jurydycznymi. Wydaje się jednak, że w zestawieniu prawa do opieki w wymiarze materialnym czy ochrony rodziny, z ograniczeniem wolności jednostki wskutek penalizacji niealimentacji, należy przyznać pierwszeństwo prawu do opieki, ochronie rodziny. Nie sposób pominąć bowiem tego, że po pierwsze, w przypadku przestępstwa z art. 209 k.k. ochroną objęte są w przeważającej mierze małoletnie dzieci (ewentualnie dzieci, które nie są jeszcze w stanie samodzielnie się utrzymać). Założenie rodziny i powołanie na świat potomstwa jest zaś zazwyczaj decyzją świadomą i dobrowolną. Nie sposób zatem znaleźć uzasadnienia dla sytuacji, w której jeden z rodziców lekceważy ten najprostszy w swej istocie obowiązek wynikający z posiadania dziecka, tj.łożenie na jego utrzymanie. Nie można również tracić z pola widzenia, że art. 209 k.k. swą ochroną obejmuje jednostki słabsze i nieporadne, którym z uzasadnionych powodów przysługuje prawo do alimentów. Po drugie, należy pamiętać, że zakres obowiązku alimentacyjnego wyznaczany przez przepisy prawa rodzinnego i opiekuńczego uwzględnia nie tylko potrzeby uprawnionego, ale także sytuację majątkową zobowiązanego, a co za tym idzie zobowiązanie to jest możliwe do wykonania, a uchylanie się od obowiązku alimentacyjnego stanowi przejaw lekceważenia najbardziej podstawowej formy obowiązku opieki.

⁹⁵² L. Bosek, M. Szydło, *Art. 31...*, nb. 122; P 61/08, LEX nr 528409.

⁹⁵³ L. Garlicki, K. Wojtyczek, *Art. 31...*, teza 25.

⁹⁵⁴ P. Tuleja, *Art. 31, 2. Klauzule...*

W praktyce zasada proporcjonalności *sensu stricto* jawi się jako najtrudniejsza do zastosowania i jednocześnie najbardziej złożona konstrukcyjnie⁹⁵⁵. Jak słusznie bowiem zauważa Trybunał Konstytucyjny, trudność oceny proporcji, w jakiej pozostają względem siebie efekty danej regulacji oraz nakładane na jednostkę ograniczenia, wynika m.in. z konieczności ustalenia hierarchii porównywanych dóbr i oceny, które z nich jest cenniejsze⁹⁵⁶. Brak jest natomiast ustalonej w sposób abstrakcyjny hierarchii dóbr i wartości, do której można by było w takich sytuacjach się odwoływać. To zaś sprawia, że rozstrzygnięcie, któremu z kolidujących dóbr przysługuje pierwszeństwo, ma zawsze charakter względny, uzależniony od konkretnych okoliczności i wymaga każdorazowo ważenia poszczególnych wartości. Wynik takiego procesu zaś w razie zmiany okoliczności mógłby okazać się odmienny. W procesie ważenia kolidujących ze sobą dóbr należałoby odnieść się do pewnych reguł, a ostateczny wybór powinien być racjonalnie uzasadniony przy wykorzystaniu metod argumentacji prawniczej. Nie sposób bowiem wyobrazić sobie, żeby wybór jednego dobra odbywał się wyłącznie w oparciu o subiektywną ocenę podmiotu dokonującego ważenia, czy też zdany był na decyzję intuicyjną⁹⁵⁷. Zdaniem L. Boska i M. Szydło kontrola spełnienia zasady proporcjonalności *sensu stricto* powinna uwzględniać następujące kwestie: zakres ingerencji w dane prawo lub wolność (m.in. liczba i ciężar nakładanych obowiązków, zakres podmiotowy), rangę posiadaną przez wartość, która usprawiedliwia daną ingerencję oraz stopień realizacji wartości konstytucyjnej, usprawiedliwiającej daną ingerencję⁹⁵⁸.

Przenosząc powyższe na przestępstwo niealimentacji, należy zauważyć, że stopień ingerencji normy prawnokarnej nie jest wysoki. Sam obowiązek alimentacji znajduje swą podstawę w przepisach prawa rodzinnego, zaś prawo karne nie rozszerza go w żaden sposób, lecz wprowadza sankcję za niestosowanie się do niego. Nakład pracy niezbędny do realizacji obowiązku alimentacyjnego należy zaś ocenić jako stosunkowo niski – dla porównania sprawowanie opieki nad dzieckiem w jej osobistym aspekcie wymaga znacznie więcej trudu i zaangażowania niż zaspokajanie materialnych potrzeb.

Jednocześnie – jak już sygnalizowano – wątpliwości pod kątem zakresu ingerencji może budzić proporcjonalność kary grzywny oraz pozbawienia wolności, wykonywanego w

⁹⁵⁵ L. Bosek, M. Szydło, *Art. 31...*, nb. 122.

⁹⁵⁶ P 61/08, LEX nr 528409.

⁹⁵⁷ Szerzej na temat decyzyjnego oraz uzasadniającego modelu ważenia wartości: L. Bosek, M. Szydło, *Art. 31...*, nb. 125-128 oraz literatura tam powołana.

⁹⁵⁸ L. Bosek, M. Szydło, *Art. 31...*, nb. 129.

warunkach izolacyjnych. Większość orzeczonych kar (w zasadzie jedynie poza karą pozbawienia wolności z jej warunkowym zawieszeniem oraz wykonywaną w Systemie Dozoru Elektronicznego – szerzej: Rozdział 4) działa antyalimentacyjnie i nie przyczynia się do zwiększenia szans na uregulowanie zaległości alimentacyjnych – to zaś jawi się jako najważniejszy cel penalizacji niealimentacji. Jednocześnie polskie prawo karne nie przewiduje np. instytucji obligatoryjnego warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności czy też możliwości skazania na karę odbywaną wyłącznie w Systemie Dozoru Elektronicznego. Taka możliwość w kontekście przestępstwa niealimentacji jawiłaby się jako przydatna, lecz wymagałaby reformy całego systemu kar, nie zaś jedynie nowelizacji art. 209 k.k.

W kontekście proporcjonalności *sensu stricto* warto również zwrócić uwagę na tryb ścigania przestępstwa niealimentacji. Jak wynika z art. 209 § 2 k.k. zasadą jest, że czyn ten jest ścigany na wniosek pokrzywdzonego, organu pomocy społecznej lub organu podejmującego działania wobec dłużnika alimentacyjnego. Jedynie w razie przyznania pokrzywdzonemu odpowiednich świadczeń rodzinnych albo świadczenia pieniężnego wypłacanego w przypadku bezskuteczności egzekucji alimentów, ściganie następuje z urzędu. Wydaje się, że rozwiązanie to należy ocenić pozytywnie⁹⁵⁹. Ustawodawca, przekazując decyzję o wszczęciu postępowania karnego osobie pokrzywdzonej (lub podmiotom zaangażowanym w pomoc tej osobie), zwiększył proporcjonalność omawianej ingerencji prawnokarnej. Gdyby przestępstwo to było ścigane z urzędu, np. na podstawie danych udostępnianych przez komorników na zapytanie organów ścigania, proporcjonalność budziłaby znacznie więcej wątpliwości. Jednocześnie jako zasadne jawi się ściganie z urzędu w sytuacji, w której państwo wydatkuje środki na utrzymanie uprawnionego do alimentów, które ten powinien otrzymać od sprawcy niealimentacji.

Jak wynika z rozważań poczynionych w Rozdziale 3, art. 209 k.k. obejmuje ochroną takie dobra prawne jak opieka, która odnosi się bardziej to indywidualnych praw danej jednostki oraz rodzina, będąca nie tylko osobnym podmiotem, ale również konglomeratem praw różnych jednostek. Rodzina objęta jest ochroną konstytucyjną (art. 18 Konstytucji), zaś członkowie rodziny zobowiązani do wzajemnej opieki (czy to osobistej czy materialnej). Jak wspomniano powyżej, wydaje się, że ranga rodziny jako konstytucyjnej wartości

⁹⁵⁹ Odmienne Ł. Rosiak. Zdaniem autora przestępstwo niealimentacji powinno być ścigane wyłącznie z urzędu, gdyż pokrzywdzony może pozostawać pod wpływem sprawcy i nie złożyć wniosku o ściganie. Zob. Ł. Rosiak, *Tryb ścigania przestępstw na przykładzie występków niealimentacji*, Jurysta 2018, nr 4, s. 15-16. Por. T. Bojarski, *Ochrona świadczeń alimentacyjnych w polskich Kodeksach karnych*, w: *Pro dignitate legis et maiestate iustitiae: Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin Profesora Witolda Kuleszy*, A. Liszewska, J. Kulesza (red.), Łódź 2020, s. 819.

usprawiedliwia ingerencję w sferę praw i wolności osoby zobowiązanej do alimentacji. Obowiązek opieki, w tym alimentacji, wynika nie tylko z ustawy, lecz przede wszystkim z więzi łączących członków rodziny, co zasługuje na szczególną ochronę. Jednocześnie nie sposób porównać niewywiązywania się z obowiązku alimentacyjnego do niepłacenia zobowiązań cywilnoprawnych innego rodzaju. Alimentacja swoje źródło znajduje bowiem w obowiązku o szczególnym charakterze, tj., a konsekwencje związane z niealimentacją są znacznie dalej idące niż w przypadku niepłacenia zobowiązań umownych. Powyższe rozważania prowadzą do wniosku, że ingerencję dokonaną w art. 209 § 1 i 1a k.k. należy ocenić za proporcjonalną *sensu stricto*.

9.7. Wnioski

Przeprowadzając wspomniany już w toku rozważań test, ujęty przez K. Wojtyczka⁹⁶⁰, w stosunku do penalizacji niealimentacji wydaje się, że wprowadzona regulacja: po pierwsze, jest w stanie doprowadzić do zamierzonych przez nią skutków, tj. uzyskania alimentów przez uprawnionego, ograniczenia występowania zjawiska uchylania się od płacenia alimentów. Po drugie, jawi się jako niezbędna zarówno dla ochrony moralności publicznej, jak i praw osób trzecich. W końcu zaś – efekt omawianej regulacji wydaje się pozostawać w proporcji do ciężarów nakładanych na jednostkę, a co za tym idzie wynik testu proporcjonalności należy ocenić korzystnie. Również uwzględniając pozytywny aspekt ochrony praw i wolności jednostki, kryminalizacja niealimentacji jawi się jako słuszne i celowe rozwiązanie.

Oceniając dopuszczalność kryminalizacji zjawiska niealimentacji z punktu widzenia klauzuli limitacyjnej z art. 31 ust. 3 Konstytucji należy mieć również na uwadze, że osiągnięcie zakładanych celów konstytucyjnych stanowi pewien proces i niejednokrotnie wymaga skoordynowania różnych działań, w ramach których ustawodawca powinien przewidzieć różnorodne narzędzia, które będą względem siebie subsydiarne lub wspierające, lecz jako cały system będą zmierzać do urzeczywistnienia ochrony danego prawa lub wolności konstytucyjnej⁹⁶¹.

Co równie istotne - jak już wcześniej sygnalizowano – ocena każdego z elementów składowych testu proporcjonalności jest w pewnym stopniu obarczona subiektywizmem oceniającego. Niemniej jednak, oceniając dopuszczalność kryminalizacji danego zjawiska,

⁹⁶⁰ K. Wojtyczek, *Granice...*, s. 150.

⁹⁶¹ L. Bosek, M. Szydło, *Art. 31...*, nb. 113.

warto mieć na uwadze także to, że prawo karne jest odzwierciedleniem opinii społecznej. Gdyby wyróżnić etapy kryminalizacji, to pierwszym z nich byłoby stwierdzenie, że dane zachowanie w świadomości społecznej odbierane jest jako zagrażające dobrom prawnym i jednocześnie nie jest społecznie tolerowane⁹⁶². Z tego powodu w różnych społeczeństwach, różne zachowania mogą być objęte kryminalizacją, choć zawsze pozostanie aktualny pewien trzon czynów, które podlegają karze – niezależnie od okresu czy szerokości geograficznej, np. pozbawienie życia czy kradzież. W zależności zaś właśnie przede wszystkim od wartości, z którymi utożsamia się dana grupa społeczna, penalizowane mogą być np. takie zachowania jak cudzołóstwo czy stosunki homoseksualne – nieznane obecnie w polskim prawie karnym. Opinia społeczna jest zatem, choć nie jedynym, to istotnym wyznacznikiem kryminalizacji. Naganna ocena danego zjawiska przez społeczeństwo stanowi bowiem asumpt do podjęcia rozważań na temat konieczności, przydatności i proporcjonalności penalizacji danego zjawiska.

Z drugiej zaś strony prawo karne może kształtować opinię społeczną i być wykorzystywane w tym celu. Jak słusznie zauważa bowiem K. Szczucki, kryminalizacja może wpływać na zmianę społecznego postrzegania danego zachowania na bardziej krytyczne⁹⁶³. Choć może się wydawać, że takie wykorzystanie prawa karnego jest instrumentalne i wykorzystywane przez partie rządzące do własnych celów, warto również mieć na uwadze, że zmiana społecznego nastawienia względem zjawiska, które jest faktycznie społecznie szkodliwe, a dotąd było traktowane w sposób pobłażliwy, również służy ochronie danego dobra prawnego.

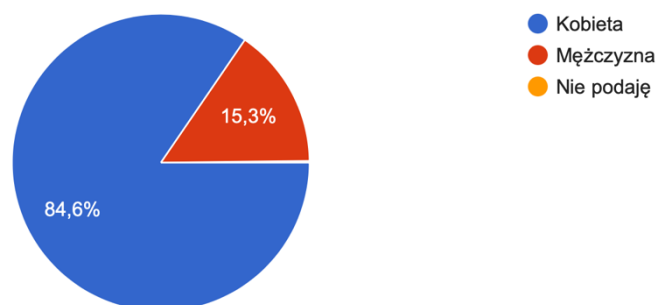
W celu poznania opinii na temat zachowań związanych z niewywiązywaniem się z obowiązku opieki – zarówno w postaci niealimentacji, jak i uniemożliwiania bądź utrudniania przez jednego rodzica realizacji kontaktów dziecka z drugim rodzicem – zostały przeprowadzone badania ankietowe. Odpowiedzi udzieliło 531 respondentów, z czego 84,6% to kobiety. Większość badanych jest w wieku od 25 do 34 lat (43,7%) oraz od 35 do 44 lat (31,8%). Ponad połowa respondentów ma wykształcenie wyższe magisterskie (57,4%), a kolejne 19% - wyższe licencjackie. Średnie wykształcenie ma 20,2% ankietowanych. Ponad połowa (50,5%) badanych mieszka w mieście powyżej 200 tys. mieszkańców (zob. rys. od 1 do 4).

⁹⁶² J. Kulesza, *Problemy...*, s. 31; autor jako dalsze etapy kryminalizacji wskazuje kolejno: ocenę konieczności, przydatności oraz proporcjonalności reakcji prawnokarnej.

⁹⁶³ K. Szczucki, *Prawo karne jako instrument przeciwdziałania zachowaniom niemoralnym*, w: *Wychowanie religijne i moralne*, M. Różański, R. Sztychmiller (red.), Olsztyn 2015, s. 179.

Płeć

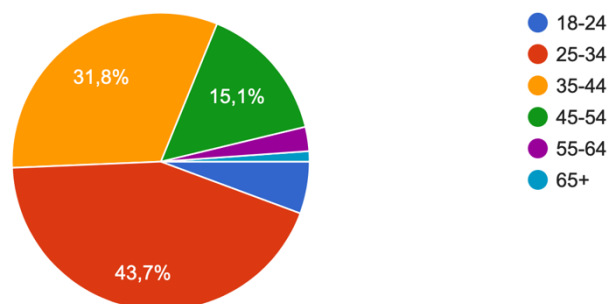
531 odpowiedzi

Rys. 1

Wiek

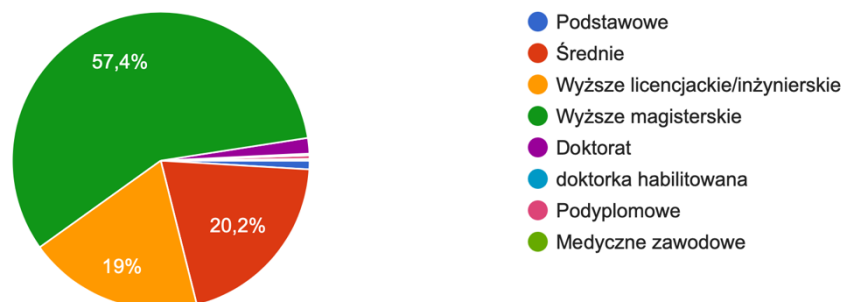
531 odpowiedzi

Rys. 2

Wykształcenie

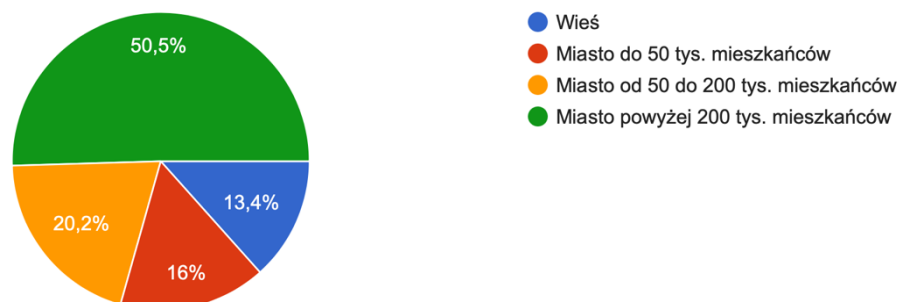
531 odpowiedzi

Rys. 3

Miejsce zamieszkania

531 odpowiedzi

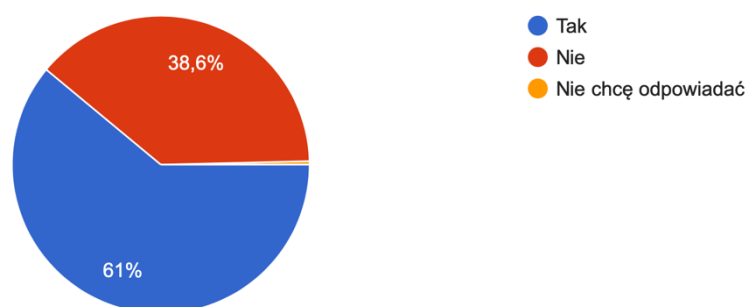

Rys. 4

Kolejno ankietowani zostali zapytani o sytuację związaną z posiadaniem potomstwa – 61% udzieliło odpowiedzi twierdzącej, z czego 30,9% nie pozostaje w związku z ojcem lub matką dziecka (zob. rys. 5-6).

Czy masz potomstwo?

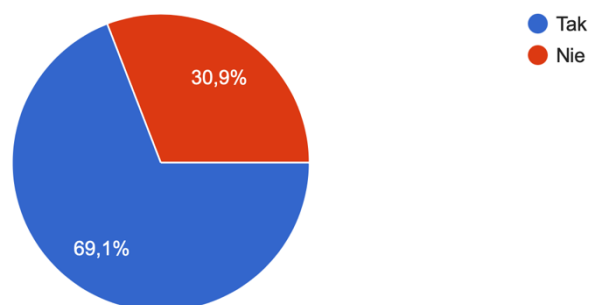
531 odpowiedzi

Rys. 5

Czy pozostajesz w związku z ojcem/matką dzieci?

324 odpowiedzi

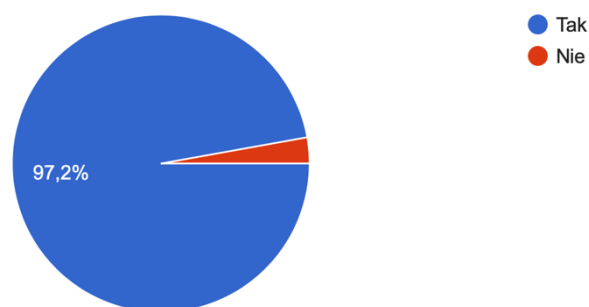

Rys. 6

W następnej części ankiety badani zostali zapytania o opinię na temat niepłacenia alimentów oraz zasadność kryminalizacji niealimentacji. 97,2% ankietowanych oceniło, że niepłacenie alimentów przez rodzica, który nie mieszka wspólnie z dzieckiem (niealimentacja) jest – ich zdaniem - zjawiskiem negatywnym społecznie. Nieco mniej, bo 96,4% respondentów opowiedziało się za objęciem tego zachowania odpowiedzialnością karną (zob. rys. 7 i 8).

Czy Twoim zdaniem niepłacenie alimentów przez rodzica niemieszkającego wspólnie z dzieckiem (niealimentacja) jest zjawiskiem negatywnym społecznie?

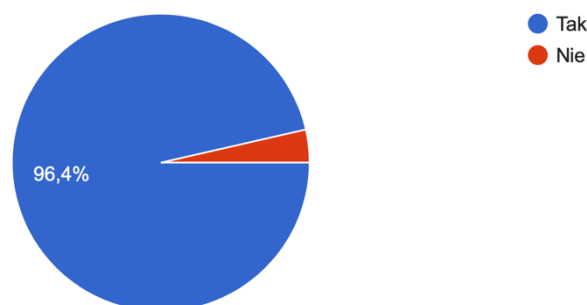
531 odpowiedzi

Rys. 7

Czy Twoim zdaniem niealimentacja powinna podlegać odpowiedzialności karnej?

531 odpowiedzi

Rys. 8

Z uwagi na przyjmowane w niniejszej rozprawie jedno z dóbr prawnych, chronionych na gruncie art. 209 k.k., tj. prawo do opieki w aspekcie materialnym jako zasadne jawiło się również poznanie odpowiedzi na analogiczne pytania w kontekście prawa do opieki w ogóle i ewentualnej zasadności kryminalizacji alienacji rodzicielskiej⁹⁶⁴. W pierwszej kolejności ankietowani zostali zapytani o to, czy rodzic, który nie mieszka na stałe z dzieckiem, ma prawo do regularnych kontaktów – 97,9% odpowiedziało twierdząco. Następnie postawione zostało pytanie odwrotne – według 99,2% badanych (co stanowi najwyższy wynik spośród wszystkich zadanych pytań) dziecko, które mieszka tylko z jednym z rodziców ma prawo do regularnego kontaktu z drugim rodzicem (zob. rys. 9 i 10).

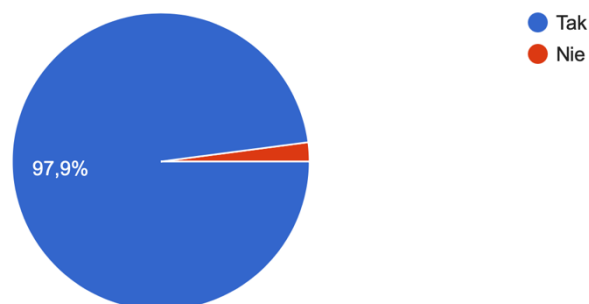
⁹⁶⁴ W tym miejscu autorka wskazuje, że ma świadomość istnienia głosów dot. niestosowania określenia „alienacja rodzicielska” z uwagi na zwiększone ryzyko wiktylizacji wtórnej kobiet-ofiar przemocy domowej, które chcąc chronić dzieci przed oprawcą, odmawiają kontaktów, np. <http://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-alienacja-rodzicielska-ms-grevio>, dostęp: 20.09.2024 r; rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 6 października 2021 r. w sprawie wpływu, jaki na kobiety i dzieci wywierają przemoc ze strony partnera oraz prawo pieczy nad dzieckiem, 2019/2166(INI).

Eliminacja terminu „alienacja rodzicielska” może jednak wiązać się z wieloma negatywnymi skutkami. Zob. J. Chyży, *Alienacja rodzicielska: wyalienowany termin w hiszpańskiej opinii publicznej*, w: *Prawo międzynarodowe a bezpieczeństwo państwa*, A. Gołębiowska, D. Prokopowicz, P. Solarz (red.), Warszawa 2022, s. 88-107.

Z tego powodu autorka posługuje się tym pojęciem, a w badaniu ankietowym została uwzględniona przyjmowana w niniejszej rozprawie definicja alienacji, tj. zachowanie rodzica mieszkającego z dzieckiem, polegające na uniemożliwianiu lub utrudnianiu drugiemu rodzicowi realizacji kontaktów z dzieckiem, co w konsekwencji sprawia, że rodzic niemieszkający z dzieckiem przez dłuższy czas nie ma z nim kontaktu. Szerzej na temat pojęcia „alienacja rodzicielska” i jego źródła, zob. M. Wojewódka, *Alienacja rodzicielska - jako przemoc, w odniesieniu do polskich regulacji prawnych*, Jurysta 2017, nr 12, s. 11-14.

Czy Twoim zdaniem rodzic niemieszkający z dzieckiem ma prawo do regularnych kontaktów z dzieckiem?

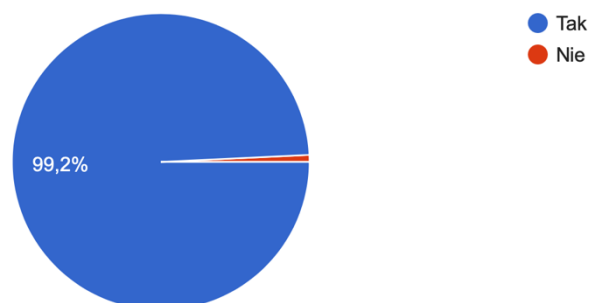
531 odpowiedzi

Rys. 9

Czy Twoim zdaniem dziecko mieszkające tylko z jednym z rodziców ma prawo do regularnego kontaktu z drugim rodzicem?

532 odpowiedzi

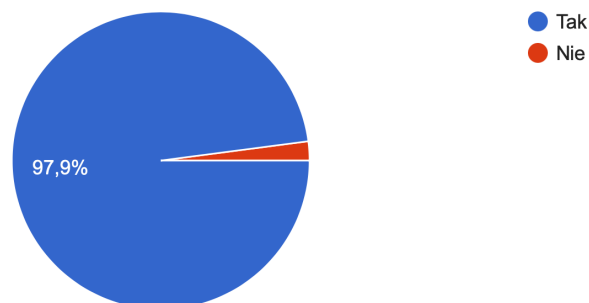

Rys. 10

Udzielając odpowiedzi na pytania analogiczne do pytań dotyczących niealimentacji, 94,5% ankietowanych stwierdziło, że alienacja rodzicielska jest zjawiskiem negatywnym społecznie (a zatem o 2,7% mniej niż w przypadku niealimentacji). Z kolei według 86,3% badanych alienacja rodzicielska powinna podlegać odpowiedzialności karnej (o 10,1% mniej niż w przypadku niealimentacji) (zob. rys. 11-13).

Czy słyszałeś o zjawisku alienacji rodzicielskiej (rodzic mieszkający z dzieckiem uniemożliwia lub utrudnia drugiemu rodzicowi kontakty z dzieckiem ...przez dłuższy czas nie ma kontaktu z dzieckiem)?

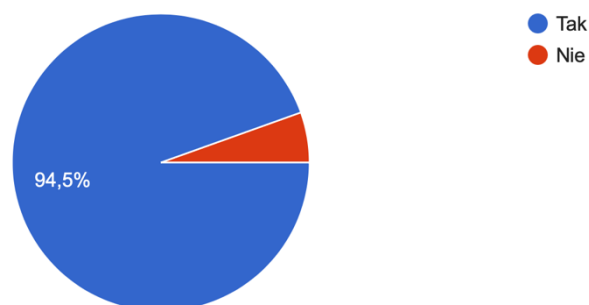
531 odpowiedzi

Rys. 11

Czy Twoim zdaniem dopuszczanie się alienacji rodzicielskiej jest zjawiskiem negatywnym społecznie?

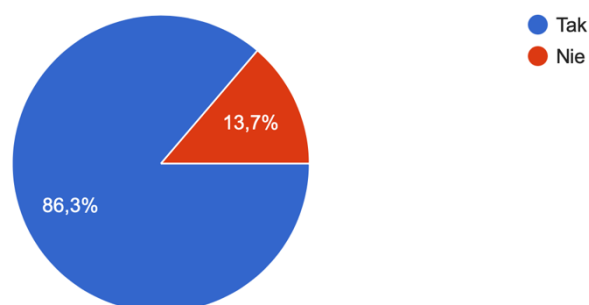
531 odpowiedzi

Rys. 12

Czy Twoim zdaniem alienacja rodzicielska powinna podlegać odpowiedzialności karnej?

531 odpowiedzi

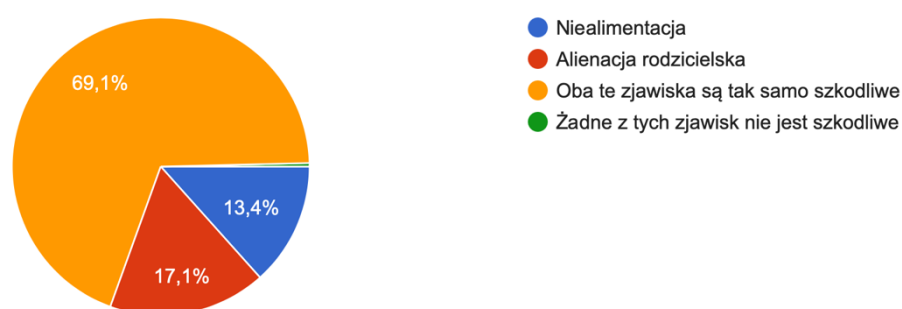

Rys. 13

Ostatnie pytanie, na które odpowiadali respondenci dotyczyło porównania obu pojawiających się w ankiecie zjawisk, tj. niealimentacji i alienacji rodzicielskiej w kontekście społecznej szkodliwości. Według 69,1% badanych oba te zjawiska są tak samo szkodliwe. Zdaniem 17,1% ankietowanych jako bardziej społecznie szkodliwą należy ocenić alienację rodzicielską, zaś niealimentacja jest bardziej szkodliwa dla 13,4% respondentów (zob. rys. 14).

Które z dwóch wymienionych zjawisk – niealimentacja czy alienacja rodzicielska – jest bardziej społecznie szkodliwa?

531 odpowiedzi

Rys. 14

Zaprezentowane wyniki badań ankietowych, choć pokazują pewien brak konsekwencji w poglądach ankietowanych (z jednej strony za kryminalizacją alienacji opowiada się mniej osób niż w odniesieniu do niealimentacji, to podobna grupa respondentów ocenia te zjawiska jako negatywne społecznie, zaś większa grupa wskazuje alienację jako bardziej szkodliwą społecznie), to jednak pozwalają na wyciągnięcie następujących wniosków. Po pierwsze niepłacenie alimentów jest w ocenie badanej grupy zjawiskiem negatywnym społecznie. Jak zaś wspomniano wcześniej, naganna ocena społeczna stanowi pierwszy krok do kryminalizacji. Po drugie, wynik odpowiedzi na pytanie dotyczące społecznej szkodliwości alienacji rodzicielskiej sugeruje, że warto byłoby podjąć dalsze rozważania w tym zakresie i zastanowić się, czy nie byłoby słuszne objąć kryminalizacją także zachowań, które uniemożliwiają realizowanie prawa do opieki w wymiarze niematerialnym.

Podsumowanie

Jak wskazano we wprowadzeniu do niniejszej dysertacji, głównym celem prowadzonych badań było dokonanie analizy regulacji prawnokarnej zawartej w art. 209 k.k., ocena roli, jaką penalizacja zjawiska niealimentacji pełni w skuteczności egzekucji świadczeń alimentacyjnych, a także ustalenie, czy utrzymywanie karalności w art. 209 k.k. jest konieczne, przydatne i proporcjonalne z punktu widzenia art. 31 ust. 3 Konstytucji RP⁹⁶⁵.

Odpowiadając na przedstawione powyżej główne pytanie badawcze, należy w pierwszej kolejności odnieść się do celów, zamierzonych przez ustawodawcę w ramach nowelizacji z dnia 23.03.2017 r.⁹⁶⁶. Z uzasadnienia projektu zmiany ustawy – Kodeks karny⁹⁶⁷ wynika, że jego podstawowym celem miało być wzmocnienie realizacji obowiązku opieki, polegającego na zaspokajaniu finansowych potrzeb osób, które nie są w stanie się samodzielnie utrzymać (s. 1 uzasadnienia projektu). Zgodzić należy się, że przedmiotem ochrony na gruncie art. 209 k.k. jest zarówno rodzina, jak i prawo do opieki w jej materialnym wymiarze, a zatem istotne jest, by dążyć do wzmocnienia realizacji obowiązku opieki. W tym kontekście nie jest jednak zrozumiałe, czemu ustawodawca zamiast pojęciem „obowiązek opieki”, w art. 209 § 1 k.k. zaczął posługiwać się pojęciem węższym, tj. „obowiązek alimentacyjny”. Choć alimentacja jest formą opieki, to jednak obejmuje tylko materialny jej aspekt. Trudno zaś przejść obojętnie obok całkowitego pomijania dotąd przez ustawodawcę osobistego aspektu opieki. Drugim głównym argumentem przemawiającym za wprowadzeniem nowelizacji z 23.03.2017 r. była konieczność zwiększenia efektywności egzekucji alimentów (s. 3 uzasadnienia projektu). W tym kontekście jako pomocne mogą wydawać się rozwiązania przewidziane w art. 209 § 4 i 5 k.k., przewidujące możliwość niepodlegania przez sprawcę karze lub odstąpienia przez sąd od wymierzenia sprawcy kary.

Konieczność nowelizacji art. 209 k.k. projektodawca uzasadnił, powołując się także na dane statystyczne udostępnione przez Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, z których wynikało, że skuteczność działań względem dłużników alimentacyjnych jest niska (8,3%), a wydatki na świadczenia z funduszu alimentacyjnego rosną - w 2014 r. były o 1,4% wyższe niż w 2013 r. (s. 2 uzasadnienia projektu). Kolejnym argumentem uzasadniającym

⁹⁶⁵ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. z 1997 r. nr 78 poz. 483, dalej: Konstytucja.

⁹⁶⁶ Ustawa z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów, Dz.U. z 2017 r. poz. 952, dalej: nowelizacja z 23.03.2017.

⁹⁶⁷ Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy - Kodeks karny z dnia 3 stycznia 2017 r., druk nr 1193, dalej: projekt.

potrzebę wprowadzenia zmian miała być okoliczność, iż ok. 50% postępowań przygotowawczych wszczynanych o czyn z art. 209 § 1 k.k. zostało umorzonych, z czego 20% z uwagi na brak znamion czynu zabronionego (s. 2 uzasadnienia projektu). Projektodawca nie wskazał jednak o brak jakich znamion dokładnie chodzi.

Choć rację ma M. Małecki, że ukrytym celem nowelizacji z 23.03.2017 r. mógł być zamiar wyeliminowania skutków związanych z wprowadzeniem programu 500+, który *de facto* ograniczał występowanie znamienia narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych do minimum⁹⁶⁸, to mimo ewentualnych ukrytych motywów wprowadzenia typu czynu zabronionego niezależnego od sytuacji majątkowej uprawnionego do alimentów, nowelizacji nie należy oceniać kategorycznie negatywnie. Motywy wskazane przez projektodawcę w uzasadnieniu projektu należy bowiem ocenić jako trafne i uzasadniające wzmocnienie ochrony osób uprawnionych do alimentów.

Zgodzić należy się z I. Jankowską-Prochot oraz P. Falentą co do tego, że prawo karne powinno stanowić środek ostateczny, a podstawowy środek ochrony osób uprawnionych do alimentów powinny stanowić regulacje cywilnoprawne⁹⁶⁹. Powołani autorzy nie mają jednak racji, że regulacja przewidziana w art. 209 k.k. narusza zasadę proporcjonalności (adekwatności) w szczególności w zakresie, w jakim przewiduje możliwość wymierzenia sprawcy kary bezwzględnego pozbawienia wolności. Ich zdaniem należałoby bowiem – zamiast penalizować niealimentację – dokonać zmian regulacji cywilnoprawnych, administracyjnych oraz ewentualnie karnoskarbowych⁹⁷⁰.

Choć wspomniany pogląd odnoszący się do potrzeby poprawy skuteczności przepisów prawa cywilnego, zamiast zwiększania represyjności prawa karnego, z całą pewnością odpowiada zasadzie *ultima ratio* prawa karnego, to nie znajduje uzasadnienia w praktyce. Po pierwsze bowiem, zarówno w prawie cywilnym, jak i administracyjnym zostały przewidziane mechanizmy mające na celu wzmocnienie realizacji obowiązku alimentacyjnego, tj. odrębne postępowanie egzekucyjne świadczeń alimentacyjnych, przewidujące szereg ułatwień dla wierzycieli alimentacyjnych, wypłaty świadczeń z funduszu alimentacyjnego oraz postępowanie administracyjne wobec dłużnika alimentacyjnego (szerzej: Rozdział 8). Mając zaś na względzie skalę zjawiska niepłacenia alimentów – przestępstwo niealimentacji jest

⁹⁶⁸ M. Małecki, *Przestępstwo niealimentacji w perspektywie zmian (uwagi do rządowego projektu nowelizacji art. 209 k.k. z 28 października 2016 r.)*, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych 2016, z. 4, s. 51.

⁹⁶⁹ I. Jankowska-Prochot, P. Falenta, *Zaostrzenie prawa alimentacyjnego jako przejaw populizmu prawnego w Polsce*, Przegląd Prawa Publicznego, 2020, nr 7-8 s. 43.

⁹⁷⁰ I. Jankowska-Prochot, P. Falenta, *Zaostrzenie...*, s. 43-44.

najczęściej popełnianym czynem spośród wszystkich przestępstw przeciwko opiece i rodzinie, nie sposób podzielić tak kategorycznego stanowiska co do nieadekwatności penalizacji tego czynu. Wprowadzona 23.03.2017 r. nowelizacja dodatkowo zaś doprowadziła do znacznego zwiększenia liczby skazań (szerzej: Rozdział 2), co jak się wydaje należy ocenić pozytywnie. Należy bowiem mieć na uwadze, że tylko część przypadków niealimentacji jest zgłaszana organom ścigania. Szacuje się natomiast, że alimentów nie płaci 30% zobowiązanych do alimentacji⁹⁷¹, to zaś dowodzi, że skala zjawiska jest duża i wymaga stanowczej i wszechstronnej reakcji państwa.

Mimo, że prawo karne powinno być stosowane jako środek ostateczny, nie należy rozumieć go wyłącznie jako narzędzia stosowanego wobec najbardziej niebezpiecznych zachowań ludzkich. Rolą prawa karnego jest również kształtowanie świadomości społecznej i wskazywanie granic poprawnego i niepoprawnego zachowania. Z drugiej zaś strony prawo karne winno również stanowić odbicie społecznych przekonań. Jak wynika zaś z przeprowadzonych badań ankietowych – niealimentacja jest oceniana niemal jednoznacznie negatywnie. Przeważającą większość ankietowanych zgadza się również z tym, że zachowanie polegające na niepłaceniu alimentów powinno podlegać karze.

Zastanawiając się nad zasadnością penalizacji niealimentacji należy również zwrócić uwagę, że ustawodawca w sferze prawa cywilnego, jak i administracyjnego przewidział instytucje, które powinny oddziaływać na dłużnika alimentacyjnego z różnych stron – poza przymusową egzekucją świadczeń pieniężnych, ustawodawca dąży bowiem również do aktywizacji zawodowej dłużnika, a w razie odmowy współpracy przewidział także możliwość zatrzymania prawa jazdy. Należy także mieć na uwadze, że narzędzia prawa cywilnego czy administracyjnego również nie są idealne i posiadają pewne ograniczenia. Przykładowo, możliwości skutecznej egzekucji wobec dłużnika ukrywającego majątek czy zatrudnionego „na czarno” są istotnie ograniczone, a w praktyce egzekucja najprawdopodobniej okaże się bezskuteczna. Likwidacja tzw. „szarej strefy” czy też wprowadzenie obowiązku pracy bądź też całkowita rezygnacja z obrotu gotówkowego, choć z pewnością mogłyby przyczynić się do zwiększenia skuteczności ściągальności zaległych alimentów, jednak nie wydają się rozwiązaniami możliwymi do wprowadzenia.

Z kolei wypełniając swą subsydiarną rolę w zakresie wsparcia rodzin, państwo przewiduje możliwość wypłaty świadczeń z funduszu alimentacyjnego wobec rodzin

⁹⁷¹ Nie płacą alimentów na dzieci. Skala ich zadłużenia poraża [NOWE DANE], <https://forsal.pl/finanse/finanse-osobiste/artykuly/9636510,nie-placa-alimentow-na-dzieci-skala-ich-zadluzenia-poraza-nowe-dane.html>, dostęp: 30.11.2024 r.

najuboższych. Zasadniczo na aprobatę zasługuje nowelizacja z 21 listopada 2024 r.⁹⁷², wskutek której podniesiona została kwota świadczeń wypłacanych z funduszu alimentacyjnego z 500 zł do 1000 zł, niemniej jednak zmiana ta nie wydaje się wystarczająca. Jak już sygnalizowano w Rozdziale 8 – z roku na rok maleje liczba wypłacanych świadczeń z funduszu alimentacyjnego (porównując rok 2017 z 2023 aż o 1,4 mln), zaś średnia wysokość wypłacanych świadczeń choć rośnie, to nieznacznie i nadal nie osiągnęła kwoty dotąd maksymalnej, tj. 500 zł. W większości przypadków bowiem zarówno osoby uprawnione do alimentów, jak i do nich zobowiązane, pochodzą z ubogich środowisk, a co za tym idzie zasądzone alimenty są niewysokie i często nie przekraczają kwoty 500 zł. Podniesienie świadczenia z funduszu alimentacyjnego, choć z pewnością wywołujące pozytywny odbiór społeczny, realnie pomoże jedynie nielicznej grupie uprawnionych. Zamiast tego należałoby zastanowić się nad urealnieniem kryterium dochodowego i uzależnieniem go, np. od wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę. Obecnie bowiem rodzic samodzielnie wychowujący jedno dziecko, zatrudniony w oparciu o umowę o pracę z minimalnym wynagrodzeniem, przekracza kryterium dochodowe, to zaś może zniechęcać do podejmowania aktywności zawodowej, a wydaje się, że nie taki jest zamiar ustawodawcy. W praktyce zaś sytuacja dwuosobowej rodziny, w której na osobę przypada po 1600 zł (plus jedno świadczenie 800+) będzie trudniejsza niż np. 4 osobowej rodziny (jeden rodzic i 3 dzieci), gdzie na osobę przypada 1000 zł oraz 3 świadczenia 800+. Problem ten zdaje się być jednak niedostrzegany.

Niezależnie od powyższych rozważań dotyczących wadliwości funkcjonowania funduszu alimentacyjnego, w kontekście prowadzonych badań należy zauważyć, że pełni on zupełnie inną funkcję niż penalizacja niealimentacji – stanowi bowiem świadczenie restytucyjne. Nie jest zaś jego podstawowym celem mobilizacja do wywiązywania się z obowiązku alimentacyjnego przez pierwotnie do tego zobowiązanych. Mając zaś przede wszystkim na względzie skalę zjawiska niealimentacji należy stwierdzić, że narzędzia cywilnoprawne i administracyjnoprawne nie są wystarczające. Zwiększanie ich skuteczności zaś może być niewystarczająco efektywne. Mając zatem na względzie zarówno wagę problemu uchylania się od obowiązku alimentacyjnego, jego potencjalne negatywne skutki, dotyczące przede wszystkim dzieci, a także ograniczenia, jakimi dotknięte są środki pozakarne, utrzymywanie karalności w art. 209 k.k. jawi się jako przydatne, konieczne i proporcjonalne.

⁹⁷² Ustawa z dnia 21 listopada 2024 r. o zmianie ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów, Dz.U. z 2024 r., poz. 1827.

Na aprobatę zasługuje także postulat P. Ostaszewskiego, by w celu zmniejszenia skali zjawiska niealimentacji koncentrować się przede wszystkim na promowaniu pozytywnych postaw rodzicielskich, odpowiedzialności za powołane na świat potomstwo, a także równości i partnerstwa w rodzicielstwie⁹⁷³. Z całą pewnością bowiem kształtowanie społecznej świadomości w zakresie obowiązków rodzicielskich powinno mieć pozytywny wpływ na poczucie obowiązku płacenia alimentów. Równie zasadne wydaje się promowanie koncyliacyjnych metod rozwiązywania sporów okołorozstaniowych, w tym np. obligatoryjne kierowanie stron postępowania rozwodowego na mediację. Bez wątpienia bowiem konflikt pomiędzy rodzicami może przyczyniać się do rozwijania negatywnych zachowań, teoretycznie wymierzonych w byłego partnera, które w rzeczywistości *de facto* krzywdzą dziecko. Z badań przeprowadzonych przez H. Kołakowską-Przełomiec pod koniec lat 80. XX w. wynika natomiast, że ponad 60% kobiet inicjuje postępowanie karne w sprawie o niealimentację ze względu na chęć zemsty i ukarania sprawcy, nie zaś uzyskania alimentów⁹⁷⁴. Taka postawa i wielokrotnie składanie zawiadomień dotyczących ojca dziecka, przy jednoczesnym - często w takich sytuacjach występującym – ograniczaniu kontaktów ojca z dzieckiem, prowadzą do eskalacji konfliktu i znacznie zwiększają ryzyko niealimentacji.

Prowadzenie kampanii społecznych i ogólne zwiększanie świadomości i poczucia odpowiedzialności za posiadane potomstwo bez wątpienia może mieć korzystny wpływ na zmniejszenie skali zjawiska niealimentacji, niemniej jednak nie są to działania, które mogą zastąpić penalizację uchylania się od obowiązku alimentacyjnego. Choć - jak słusznie zauważa P. Ostaszewski – złożenie zawiadomienia o podejrzeniu niealimentacji może przyczyniać się do zaognienia konfliktu pomiędzy rodzicami dziecka, a w konsekwencji do utrwalenia postawy ograniczonego zaangażowania w życie potomka⁹⁷⁵, to jednak nie wydaje się, by argument ten był wystarczający za depenalizacją czynu z art. 209 k.k. Stopień społecznej szkodliwości takiego zachowania z całą pewnością przemawia bowiem za jego kryminalizacją, zaś prawo karne wspólnie z narzędziami przewidzianymi na gruncie prawa cywilnego i administracyjnego, mogą tworzyć komplementarny system wspierania osób, które nie otrzymują należnych ich środków utrzymania w postaci alimentów.

⁹⁷³ P. Ostaszewski, *Między przemocą ekonomiczną a karaniem za długi. Kryminologiczne studium przestępstwa niealimentacji*, Warszawa 2022, s. 260.

⁹⁷⁴ H. Kołakowska-Przełomiec, *Przestępstwa niealimentacji. Studium kryminologiczne*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź, 1989, s. 52.

⁹⁷⁵ P. Ostaszewski, *Między przemocą...*, s. 263.

Jako trafne jawią się również propozycje H. Kołakowskiej-Przełomiec, choć sformułowane 35 lat temu, nadal aktualne. Po pierwsze, w celu zmniejszenia skali zjawiska niealimentacji niezbędne jest szerokie wsparcie rodziny – nie tylko pod kątem finansowym, ale także w kwestii organizacji życia i rozwiązywania konfliktów⁹⁷⁶. Zasadne wydaje się bowiem podejmowanie w pierwszej kolejności działań, które mają charakter prewencyjny, tj. sprawiają, że nie będzie dochodzić do zaniedbań dzieci przez rodziców, a dopiero w dalszej kolejności poszukiwanie rozwiązań mających na celu przymusowe spełnienie świadczenia. W tym kontekście powołana autorka postulowała również, by wyroki w sprawach alimentacyjnych nie były wydawane zaocznie (by zobowiązany do alimentacji zawsze miał wiedzę o tej okoliczności i mógł uczestniczyć w postępowaniu), a orzekane alimenty odpowiadały rzeczywistym zarobkom zobowiązanego i nie były zbyt wysokie⁹⁷⁷.

Powyższe nie oznacza jednak, że forma art. 209 k.k. wprowadzona nowelizacją z 23.03.2017 r. pozbawiona jest wad, co szczegółowo zostało przeanalizowane w Rozdziale 3. Przede wszystkim jako nietrafne jawi się zastąpienie sformułowania „obowiązek opieki” węższym określeniem „obowiązek alimentacyjny”. Zabieg ten budzi wątpliwości w odniesieniu do dobra chronionego prawem – w tym kontekście zaś zmiana ta jest nieuzasadniona. Uwzględniając również stanowisko autorki niniejszej dysertacji, iż typ podstawowy przestępstwa niealimentacji, określony w art. 209 § 1 k.k., jest przestępstwem materialnym, należałoby sformułować treść powołanego przepisu w sposób, który nie będzie budził w tym zakresie wątpliwości. Uwzględniając zaś główny cel wskazywany przez projektodawcę nowelizacji z 23.03.2017 r., tj. zwiększenie skuteczności egzekucji alimentów, uzasadnione jest wydłużenie terminu, w którym sprawca może uregulować zaległości alimentacyjne i uniknąć odpowiedzialności karnej. Wydaje się bowiem, że termin 30 dni w wielu przypadkach jest okresem zbyt krótkim, by dłużnik alimentacyjny mógł zgromadzić potrzebne środki, co już na wstępie zniechęca do podejmowania próby spłaty zadłużenia. Uzyskanie przez pokrzywdzonego zaległych alimentów należy bowiem traktować priorytetowo.

Wobec powyższego jako celowe jawi się znowelizowanie art. 209 k.k. w następujący sposób:

Art. 209 k.k.

⁹⁷⁶ H. Kołakowska-Przełomiec, *Przestępstwa...*, s. 163.

⁹⁷⁷ *Ibidem*.

§ 1. Kto uchyla się od ciążącego na nim z mocy ustawy obowiązku opieki, nie wykonując obowiązku alimentacyjnego, określonego co do wysokości orzeczeniem sądowym, ugodą zawartą przed sądem albo innym organem albo inną umową, a powstała, wskutek tego zachowania łączna zaległość stanowi równowartość co najmniej 3 świadczeń okresowych albo opóźnienie zaległego świadczenia innego niż okresowe wynosi co najmniej 3 miesiące, podlega karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku.

§ 1a. Kto, uchylając się od ciążącego na nim obowiązku opieki, o którym mowa w § 1, naraża osobę uprawnioną na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, podlega karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

§ 2. Ściganie przestępstwa określonego w § 1 lub 1a następuje na wniosek pokrzywdzonego, organu pomocy społecznej lub organu podejmującego działania wobec dłużnika alimentacyjnego.

§ 3. Jeżeli pokrzywdzonemu przyznano odpowiednie świadczenia rodzinne albo świadczenia pieniężne wypłacane w przypadku bezskuteczności egzekucji alimentów, ściganie przestępstwa określonego w § 1 lub 1a odbywa się z urzędu.

§ 4. Nie podlega karze sprawca przestępstwa określonego w § 1, który nie później niż przed upływem 90 dni uiścił w całości zaległe alimenty.

§ 5. Sąd może odstąpić od wymierzenia kary, jeżeli nie później niż przed upływem 90 dni sprawca przestępstwa określonego w § 1a, uiścił w całości zaległe alimenty, jeżeli stopień winy i społecznej szkodliwości czynu nie są znaczne.

Mając na względzie negatywną ocenę nowelizacji z 23.03.2017 r. w zakresie zastąpienia określenia „obowiązek opieki”, określeniem „obowiązek alimentacyjny”, proponowane brzmienie art. 209 k.k. zakłada powrót do poprzedniego rozwiązania i uwypuklenie w treści przepisu opieki jako jednego z dóbr chronionych na gruncie art. 209 k.k. Mając jednak na względzie, że przepis ten swą ochroną obejmuje nie tylko obowiązek opieki, ale również rodzinę, jako zasadne jawi się doprecyzowanie, że obowiązek ten swoje źródło ma znajdować wyłącznie w ustawie, a nie jak było to w art. 209 k.k. przed nowelizacją z 23.03.2017 r. – także w orzeczeniu sądowym. Zdaniem autorki niniejszej dysertacji bowiem art. 209 k.k. powinien swą ochroną obejmować wyłącznie obowiązki alimentacyjne wobec osób najbliższych – członków rodziny, nie zaś pozaustawowy obowiązek utrzymywania innych osób mający charakter *quasi*-alimentacyjny.

Na pozytywną ocenę zasługuje zastąpienie znamienia „uporczywie” bardziej zobiektywizowanym określeniem odnoszącym się do wysokości zaległości lub opóźnienia w przypadku świadczeń innych niż okresowe. Zmiana w tym zakresie ma charakter redakcyjny, a jej celem jest bardziej wyraźne wskazanie na skutkowy charakter czynu z art. 209 § 1 k.k.

Mając na względzie wnioski płynące z przeprowadzonych badań, celowa wydaje się rezygnacja z zagrożenia przestępstwa niealimentacji karą grzywny i pozostawienie kary ograniczenia wolności oraz kary pozbawienia wolności w dotychczasowym wymiarze. Wymierzanie kary grzywny nie jest bowiem w przypadku niealimentacji celowe ani skuteczne, a w szczególności – utrudnia realizację celu jakim jest uzyskanie zaspokojenia przez wierzycieli alimentacyjnych.

Proponowana zmiana zakłada również wydłużenie terminu, w którym sprawca ma możliwość uniknięcia kary, jeżeli ureguje w całości zaległe alimenty. Głównym celem nowelizacji z 23.03.2017 r. było zwiększenie skuteczności egzekucji świadczeń alimentacyjnych. Wydaje się zatem, że zachęta dla sprawcy niealimentacji w postaci uniknięcia kary powinna być nie tylko opłacalna na dla niego, ale również możliwa do wykonania. Termin 30 dni wydaje się być zbyt krótki, szczególnie, że w wielu przypadkach zaległości alimentacyjne są na tyle duże, że dokonanie spłaty całej kwoty w tak krótkim czasie może być dla wielu osób niewykonalne.

Zmianą objęty został również art. 209 § 5 k.k., a sformułowanie „chyba że wina i społeczna szkodliwość czynu przemawiają przeciwko odstąpieniu od wymierzenia kary” zastąpione określeniem: „jeżeli przemawiają za tym stopień winy i społecznej szkodliwości czynu”. Jak sygnalizowano w toku wyводу, fakt występowania winy i społecznej szkodliwości czynu co do zasady przesądza o istnieniu przestępstwa w ogóle, formułując dodatkowe ograniczenie w instytucji umożliwiającej uniknięcie kary, należy zatem odnieść się do stopnia winy i społecznej szkodliwości czynu, nie zaś do ich występowania w ogóle. Autorka w pełni podziela w tym zakresie argumentację M. Małeckiego i przyjmuje propozycję brzmienia art. 209 § 5 k.k., postulowaną przez powołanego autora⁹⁷⁸.

Mając na względzie, że obok rodziny, przedmiotem ochrony na gruncie art. 209 k.k. jest także opieka w jej materialnym wymiarze, należy w tym miejscu zastanowić się nad zasadnością objęcia penalizacją także osobistego aspektu opieki. Bez wątpienia

⁹⁷⁸ M. Małecki, *Przestępstwo...*, s. 54.

nierealizowanie obowiązku alimentacyjnego jest zachowaniem społecznie szkodliwym i niosącym za sobą wiele zagrożeń – od najbardziej podstawowego braku możliwości zaspokojenia potrzeb życiowych, na rozwijaniu się patologii społecznych wywołanych ubóstwem skończywszy⁹⁷⁹. Należy podkreślić również, że obowiązek alimentacyjny jest najprostszą możliwą formą wywiązywania się z obowiązków rodzicielskich. Nie sposób jednak tracić z pola widzenia, że opieka ma nie tylko wymiar majątkowy, ale również – jeśli nie przede wszystkim – osobisty.

W kontekście niealimentacji należy również zauważyć za H. Kołakowską-Przełomiec, że większość sprawców niealimentacji nie wykazuje zainteresowania swoimi dziećmi oraz nie ma z nimi kontaktu⁹⁸⁰. Naturalną konsekwencją braku kontaktu jest zaś niewywiązywanie się z obowiązku alimentacyjnego – brak poczucia odpowiedzialności za dziecko i przywiązania do niego sprawiają bowiem, że sprawca nie czuje również konieczności łożenia na utrzymanie uprawnionego. Jak podkreślała jednak powołana autorka – niekiedy brak zainteresowania ze strony ojców jest pokłosiem zachowania matek, które utrudniają lub uniemożliwiają kontakty ojca z dzieckiem, prezentując wrogą postawę, nie wpuszczając ojców do domu, nie przyjmując prezentów dla dzieci, itd. Zniechęceni ojcowie zaś po jakimś czasie całkowicie rezygnują z uczestnictwa w życiu dziecka – tak w aspekcie osobistym, jak i finansowym⁹⁸¹.

Jak wynika zaś z art. 113 § 1 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego⁹⁸², bez względu na przysługiwanie władzy rodzicielskiej, rodzice i dzieci mają zarówno prawo, jak i obowiązek utrzymywania ze sobą kontaktów. Choć kwestia egzekucji kontaktów została uregulowana na gruncie Kodeksu postępowania cywilnego⁹⁸³, rozwiązanie to wydaje się nie być wystarczające do uzyskania zamierzonego celu, tj. umożliwienia kontaktów dziecka z rodzicem, z którym nie mieszka. Postępowanie dotyczące wykonywania kontaktu polega bowiem w pierwszej kolejności na zagrożeniu nakazaniem zapłaty osobie, które nie wykonuje postanowienia w przedmiocie kontaktów, a następnie – w razie dalszego niewykonywania kontaktów – nakazaniu zapłacenia określonej sumy pieniężnej. Zgodnie z art. 598¹⁵ § 1 i 2 k.p.c. sąd opiekuńczy może w/w środki zastosować zarówno wobec rodzica (osoby), pod którego (której)

⁹⁷⁹ Uchylanie się od alimentów może prowadzić do konieczności podejmowania przez rodzica sprawującego bieżącą opiekę nad dzieckiem dodatkowego zatrudnienia. To zaś w konsekwencji może prowadzić do braku należytej opieki faktycznej, wychowywania się dziecka „bez rodzica”, zwiększonego narażenia dziecka na współczesne zagrożenia, w szczególności w internecie, np. grooming. Brak środków na zaspokojenie potrzeb dziecka może prowadzić do zwiększenia frustracji społecznych. Szerzej: Ł. Rosiak, *Spoleczne koszty niealimentacji*, Zeszyty Prawnicze UKSW 2018, nr 1, s. 95-117.

⁹⁸⁰ H. Kołakowska-Przełomiec, *Przestępstwa...*, s. 37.

⁹⁸¹ *Ibidem*, s. 37-38.

⁹⁸² Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz. U. z 2023 poz. 2809, dalej: k.r.o.

⁹⁸³ Ustawa z dnia 17 listopada 1984 r. - Kodeks postępowania cywilnego, Dz.U. z 2021 r. poz. 1805, dalej: k.p.c.

pieczę dziecko pozostaje, jeżeli nie wykonuje albo niewłaściwie wykonuje obowiązki wynikające z orzeczenia albo z ugody zawartej przed sądem lub przed mediatorem w przedmiocie kontaktów, jak i wobec osoby uprawnionej do kontaktów z dzieckiem, albo wobec osoby co do której tego kontaktu zakazano⁹⁸⁴. W praktyce jednak rozwiązanie to nie cechuje się wysoką skutecznością⁹⁸⁵, gdyż jeśli rzeczywiście ktoś nie chce umożliwić realizacji kontaktów, to zapłaci nałożoną przez sąd opiekuńczy sumę pieniężną i nie zmieni swojego zachowania. Również żądanie zaniechania naruszania dóbr osobistych w postaci prawa do więzi rodzinnej nie jawi się jako metoda skuteczna w celu przywrócenia kontaktów z dzieckiem⁹⁸⁶.

Kwestia utrudniania lub uniemożliwiania realizacji kontaktów nie została dotąd stypizowana w k.k. Szacuje się natomiast, że przypadków alienacji rodzicielskiej (uniemożliwiania realizacji kontaktów z dzieckiem przez rodzica, który z nim nie mieszka) może być nawet ponad 60.000⁹⁸⁷. Skala zjawiska pokazuje zatem, że stanowi ona istotny problem społeczny, zaś przewidziane dotąd przez prawo środki egzekucji kontaktów jawią się jako niewystarczające. Również wyniki przeprowadzonych badań ankietowych wskazują, że alienacja rodzicielska jest oceniana jako zjawisko społecznie szkodliwe, które powinno być penalizowane. Za zasadnością objęcia karalnością zachowań polegających na uniemożliwianiu kontaktów rodzica z dzieckiem przemawia również przedmiot ochrony, tj. rodzina oraz prawo do opieki. Skoro bowiem ustawodawca decyduje się na penalizację zachowania atakującego dobro w postaci opieki w jej wymiarze materialnym, tym bardziej powinien ochroną obejmować prawo do opieki w aspekcie osobistym. Bez wątpienia omawiane zachowanie atakuje również dobro w postaci rodziny, pozbawiając możliwość utrzymywania tych więzów i budowania relacji pomiędzy dzieckiem, a rodzicem, który z nim nie mieszka.

Dziecko zaś – w każdym wieku – potrzebuje do prawidłowego rozwoju obecności, miłości oraz wsparcia nie tylko matki, ale także ojca. Alienacja rodzicielska, będąca częścią

⁹⁸⁴ Postępowanie w sprawie wykonywania kontaktów z dzieckiem zostało uregulowane w art. 598¹⁵ k.p.c. – 598²² k.p.c.; szerzej, np.: A. Patryk, *Sprawy dotyczące wykonywania kontaktów z dzieckiem*, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Art. 506-1217. Tom II*, O.M. Piaskowska (red.), Warszawa 2024, s. 291-302.

⁹⁸⁵ Z badań przeprowadzonych przez P. Woś w 318 sądach opiekuńczych w Polsce w 2016 r. wynika, że 86,6% respondentów – sędziów orzekających w sprawach wykonywania kontaktów – krytycznie oceniało efektywność postępowań w sprawach o wykonywanie kontaktów z dziećmi. Zob. P. Woś, *Przeciwdziałanie alienacji rodzicielskiej w postępowaniu cywilnym: sprawy dotyczące wykonywania kontaktów z dzieckiem*, Studia Prawnicze KUL 2022, nr 1, s. 293-296.

⁹⁸⁶ Szerzej: K. Krupa-Lipińska, *Naruszenie dobra osobistego w postaci więzi rodzinnej poprzez utrudnianie kontaktów z dzieckiem*, w: *Dobro dziecka w ujęciu interdyscyplinarnym*, E. Kabza, K. Krupa-Lipińska (red.), Toruń 2016, s. 7-26.

⁹⁸⁷ Prawdziwa skala przemocy alienacji rodzicielskiej, https://petycja.eu/17107/prawdziwa-skala-przemocy-alienacji-rodzicielskiej/?doing_wp_cron=1733238632.3367989063262939453125, dostęp: 03.12.2024 r.

większego zestawu dysfunkcyjnych dynamik systemu rodzinnego, które mogą powstawać w związku z konfliktem okołorozwodowym, powodująca pozbawienie dziecka możliwości kontaktu z drugim z rodziców, negatywnie wpływa na jego rozwój, a dominującymi zaburzeniami w tym wypadku bywają: lęk, agresja, zahamowanie, zaburzenia zachowania oraz symptomy depresji⁹⁸⁸. To zaś prowadzi do wniosku, że zasygnalizowane zjawisko – w szczególności w kontekście omawianego dobra prawnego w postaci opieki – powinno stanowić przedmiot rozważań prawa karnego⁹⁸⁹.

Przyjmując, że przedmiotem ochrony na gruncie art. 209 § 1 i 1a k.k., obok rodziny, jest opieka warto byłoby rozważyć, czy w takiej sytuacji nie należałoby penalizacją objąć także zachowań polegających na nierealizowaniu przez rodzica kontaktów z dzieckiem, ustalonych w orzeczeniu sądowym, a także utrudniania tych kontaktów przez rodzica sprawującego bieżącą pieczę, prowadzącego do alienacji rodzicielskiej. Trudno bowiem zaakceptować sytuację, w której ustawodawca wyżej ceni sobie wartość pieniądza aniżeli relacji rodzinnych, szczególnie w sytuacji istotnego wsparcia państwa w utrzymaniu małoletnich dzieci, a także dysponowania przez wierzyciela alimentacyjnego narzędziami egzekucyjnymi.

Dotąd zostały złożone dwa projekty zakładające wprowadzenie nowego typu czynu zabronionego, dotyczącego penalizacji uniemożliwiania realizacji kontaktów. Pierwszy z nich, tj. rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy - Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw⁹⁹⁰ proponował wprowadzenie art. 209a k.k. w następującym brzmieniu:

§ 1. Kto, będąc zobowiązany do wykonania orzeczenia sądu albo ugody zawartej przed sądem lub przed mediatorem w przedmiocie kontaktów z dzieckiem lub orzeczenia, w którym sąd określił, że dziecko będzie mieszkać z każdym z rodziców w powtarzających się okresach, uchyla się od wykonania tego orzeczenia albo tej ugody mimo uprzedniego prawomocnego nakazania przez sąd zapłaty sumy pieniężnej, podlega grzywnie albo karze ograniczenia wolności.

⁹⁸⁸ Ł. Szwejka, B. Więckiewicz, P. T. Nowakowski, *Miedzy wspólnotą a wyobcowaniem. Człowiek w kontekście współczesnych przeobrażeń społeczeństwa i rodziny*, Kraków 2021, s. 60.

⁹⁸⁹ Szerzej na temat rozwiązań prawnych dotyczących alienacji rodzicielskiej w prawodawstwie państw obcych, zob. D. Adamiec, J. Branna, D. Dziewulak, N. Firlej, K. Groszkowska, M. Karkowska, K. Krawczyk, D. Kupis, A. Tazuszel, Ł. Żołądek, *Rozwiązania prawne dotyczące problemu alienacji rodzicielskiej w wybranych państwach Unii Europejskiej: w Belgii, Bułgarii, Czechach, Estonii, Finlandii, Francji, Holandii, Niemczech i Szwecji*, Zeszyty Prawnicze Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu 2022, nr 3, s. 238-268.

⁹⁹⁰ Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw z dnia 27 lutego 2019 r., druk nr 3254.

§ 2. *Kto uchyla się od wykonania orzeczenia o przymusowym odebraniu osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką, zleconemu przez sąd kuratorowi sądowemu, podlega grzywnie albo karze ograniczenia wolności.*

§ 3. *Ściganie przestępstwa określonego w § 1 lub 2 następuje na wniosek pokrzywdzonego.*

§ 4. *Nie podlega karze sprawca przestępstwa określonego w § 1, który nie później niż przed upływem 30 dni od dnia pierwszego przesłuchania w charakterze podejrzanego wykonywał orzeczenie albo ugodę, o których mowa w § 1, albo w czasie zawieszenia postępowania, o którym mowa w art. 318a § 1 Kodeksu postępowania karnego, wykonywał to orzeczenie albo tę ugodę.*

§ 5. *Nie podlega karze sprawca przestępstwa określonego w § 2, który nie później niż przed upływem 30 dni od dnia pierwszego przesłuchania w charakterze podejrzanego wykonał orzeczenie, o którym mowa w § 2.*

Z kolei propozycją projektu obywatelskiego z 2020 r.⁹⁹¹ było dodanie art. 207a k.k. o następującej treści:

„Art. 207a. § 1. *Kto utrudnia lub uniemożliwia wykonanie kontaktów lub sprawowanie opieki nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny, wynikających z orzeczenia albo ugody zawartej przed sądem lub przed mediatorem, podlega karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.*

§ 2. *Jeżeli w następstwie czynu określonego w § 1 pokrzywdzony dozna uszczerbku na zdrowiu psychicznym, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 3.*

§ 3. *Jeżeli następstwem czynu określonego w § 1 jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 2 do 12 lat.*”.

Choć penalizację alienacji rodzicielskiej należy uznać za uzasadnioną co do zasady, to żadna z powyższych propozycji nie jawi się jako w pełni trafna. W przypadku pierwszego ze wskazanych projektów penalizacja miałaby dotyczyć uchylania się od wykonywania kontaktów (względnie sprawowania pieczy naprzemiennej) zarówno przez rodzica (osobę), która sprawuje bieżącą pieczę nad dzieckiem, jak i przez drugiego rodzica (osobę). Nie wydaje się to jednak rozwiązaniem trafnym. O ile bowiem prawo karne powinno stać na straży

⁹⁹¹ Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz ustawy – Kodeks karny z dnia 4 lutego 2020 r., druk nr 63.

realizacji kontaktów i penalizować zachowania, które uniemożliwiają realizowanie postanowienia sądu opiekuńczego w tym zakresie, to poważne wątpliwości budzi objęcie karalnością zachowania polegającego na niewykonywaniu kontaktów. Prawo karne nie powinno bowiem tak dalece ingerować w sferę suwerenności rodziny i relacji rodzinnych⁹⁹² - nie sposób zaakceptować zatem sytuacji, w której prawodawca zmusza członków rodziny do wspólnego kontaktowania się i utrzymywania więzi rodzinnych.

Bardziej trafna jawi się zatem druga z zaprezentowanych propozycji. Warto również zastanowić się nad rezygnacją z zagrożenia karą grzywny – z jednej strony bowiem bezcelowe wydaje się dublowanie tej formy sankcji z nakazaniem zapłaty określonej sumy pieniężnej, przewidzianym na gruncie k.p.c. Z drugiej zaś, grzywna pełni jednak inną funkcję i wymierzana jest jednorazowo, a nie w razie nie realizacji poszczególnych kontaktów. Wydaje się przy tym, że drugi projekt cechuje nadmierna kazuistyka w odniesieniu do typów kwalifikowanych. Oba projekty zakładają również umiejscowienie nowego typu czynu zabronionego w innym miejscu – obok przestępstwa znęcania się (jako art. 207a k.k.) albo obok przestępstwa niealimentacji (jako art. 209a k.k.). Mimo niewątpliwego negatywnego oddziaływania braku możliwości realizacji kontaktów na dobrostan jednostki wydaje się jednak, że czyn ten powinien być umieszczony w art. 209a k.k. Bowiem – podobnie jak niealimentacja – atakuje przede wszystkim dobro prawne w postaci opieki i odwołuje się do relacji rodzinnych. Na aprobatę – co do zasady - zasługuje również przewidziana w pierwszym z przytoczonych projektów klauzula niepodlegania karze, swą konstrukcją przypominająca klauzulę przewidzianą w art. 209 § 4 k.k. Należy jednak zauważyć, że wprowadzenie obligatoryjnej instytucji niepodlegania karze niesie ze sobą ryzyko pozorowania zmiany postawy w zakresie umożliwiania realizacji kontaktów. Taka konstrukcja sprawiałaby, że aby sprawca uniknął odpowiedzialności karnej, wystarczyłoby, aby jedynie kilka razy – po pierwszym przesłuchaniu – umożliwił realizację kontaktów, a po umorzeniu postępowania mógłby wrócić do dotychczasowego zachowania.

Wobec zasygnalizowanych wątpliwości co do dotychczasowych propozycji penalizacji uchylania się od realizacji kontaktów z dziećmi⁹⁹³, jako zasadne jawi się zaprezentowanie proponowanego brzmienia art. 209a k.k.:

§ 1. Kto, sprawując pieczę nad małoletnim dzieckiem, utrudnia lub uniemożliwia wykonywanie kontaktów z tymże dzieckiem lub sprawowania opieki nad nim, w sposób

⁹⁹² S. Hypś, *Ochrona rodziny w polskim prawie karnym*, Lublin 2012, s. 17 i n.

⁹⁹³ Szerzej na temat w/w projektów i wątpliwości z nimi związanych: J. Zajączkowska-Burtowy, M. Burtowy, *O kryminalizacji tzw. alienacji rodzicielskiej*, Prokuratura i Prawo, 2020, nr 4-5, s. 117-141.

wynikający z orzeczenia albo z ugody zawartej przed sądem lub przed mediatorem, podlega karze grzywny, ograniczenia wolności lub pozbawienia wolności do lat 2.

§ 2. Ściganie przestępstwa określonego w § 1 następuje na wniosek pokrzywdzonego.

§ 3. Sąd odstępuje od wymierzenia kary, jeżeli sprawca czynu określonego w § 1 po pierwszym przesłuchaniu w charakterze podejrzanego przystąpił do wykonywania orzeczenia albo ugody, o których mowa w § 1, a przemawiają za tym stopień winy i społecznej szkodliwości czynu.

W tym kontekście na uwagę zasługuje również propozycja H. Kołakowskiej-Przełomiec, by postępowanie w sprawie alimentów połączyć z jednoczesnym ustaleniem praw zobowiązanego do opieki nad dzieckiem i kontaktów z nim⁹⁹⁴. Aktualnie postępowania te toczą się bowiem oddzielnie i z uwagi na inny charakter nie mogą być rozpoznawane łącznie (postępowanie dotyczące alimentów ma charakter procesowy, zaś sprawy o kontakty i władzę rodzicielską – nieprocesowy). Wydaje się bowiem, że jednoczesne zaangażowanie rodzica w opiekę nad dzieckiem i zapewnienie mu regularnych kontaktów z potomkiem może mieć pozytywny wpływ na realizację obowiązku alimentacyjnego. Samo bowiem nakładanie obowiązków o charakterze majątkowym, bez zadbania o budowanie odpowiedniej relacji na linii rodzic-dziecko, może wiązać się z negatywnym nastawieniem do tego obowiązku, szczególnie w przypadkach wrogiego podejścia rodzica sprawującego bieżącą pieczę nad dzieckiem do kontaktów dziecka z drugim rodzicem. Jako jedno z rozwiązań mających na celu przeciwdziałanie alienacji rodzicielskiej wskazuje się opiekę naprzemienną jako domyślny model sprawowania opieki nad dzieckiem w razie rozstania rodziców. Rozwiązanie to nie tylko najszerszej zapewnia realizację praw dziecka do wychowywania przez oboje rodziców, ale również może wpływać na zmniejszenie napięć w rodzinie⁹⁹⁵. Choć instytucja pieczy naprzemiennej nie jest pozbawiona wad i kontrowersji i z pewnością nie jest uniwersalnym „antidotum”, to również w kontekście niealimentacji warto zauważyć płynące z niej zalety. W takiej sytuacji bowiem – co do zasady – każdy z rodziców alimentuje dziecko poprzez osobiste starania o wychowanie oraz zapewniając bieżące potrzeby w okresach, w których dziecko pozostaje pod opieką danego rodzica.

Bez wątpienia kwestia penalizacji czynów atakujących dobro prawne w postaci opieki – czy to w aspekcie materialnym czy osobistym - jest materią ważną, bowiem dotyczy istotnych

⁹⁹⁴ H. Kołakowska-Przełomiec, *Przestępstwa...*, s. 163.

⁹⁹⁵ J. Helios, W. Jedlecka, *Alienacja rodzicielska w polskim systemie prawa*, Białostockie Studia Prawnicze 2022, nr 3, s. 39-44.

kwestii społecznych, a pokrzywdzonymi zazwyczaj są osoby małoletnie. Nadto skala omawianych zjawisk, tj. niealimentacji i tzw. alienacji rodzicielskiej jest duża. Zachowania te powinny zatem stanowić również przedmiot rozważań prawa karnego. Mając jednak na względzie zasadę *ultima ratio* prawa karnego, a także specyfikę ingerencji prawnokarnej w sferę relacji rodzinnych oraz zasadę proporcjonalności, płynącą z art. 31 ust. 3 Konstytucji, do kwestii penalizacji tak niealimentacji, jak i alienacji rodzicielskiej należy podchodzić z dużą dozą ostrożności i rozwagi. Niemniej jednak czyny te jawią się jako społecznie szkodliwe w stopniu uzasadniającym ich penalizację.

Bibliografia

Literatura:

1. Adamczuk A. *Art. 1081*, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany. Tom II. Art. 478-1217*, M. Manowska (red.), LEX 2022,
2. Adamiec D., Branna J., Dziewulak D., Firlej N., Groszkowska K., Karkowska M., Krawczyk K., Kupis D., Tazuszel A., Żołądek Ł., *Rozwiązania prawne dotyczące problemu alienacji rodzicielskiej w wybranych państwach Unii Europejskiej: w Belgii, Bułgarii, Czechach, Estonii, Finlandii, Francji, Holandii, Niemczech i Szwecji*, Zeszyty Prawnicze Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu 2022, nr 3,
3. Andrejew I., *Glosa do uchwały SN z 07.01.1967 r. VI KZP 46/66*, Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych 1967, poz. K 201,
4. Andrejew I., w: *Kodeks karny z komentarzem*, I. Andrejew, W. Świda, W. Wolter (red.), Warszawa 1973,
5. Andrejew I., *Kodeks karny. Krótki komentarz*, wydanie II uzupełnione według stanu prawnego na 1 I 1978 r., Warszawa 1978,
6. Andrejew I., *Polskie prawo karne w zarysie oraz ustawowe znamiona czynu. Typizacja i kwalifikacja przestępstw*, Warszawa 1978,
7. Andrejew I., *Polskie prawo karne w zarysie*, Warszawa 1989,
8. Andrzejewski M., *Istnienie obowiązku alimentacyjnego jako przesłanka powstania prawa do świadczeń z funduszu alimentacyjnego*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1985, z. 1,
9. Andrzejewski M., *Dyscyplinowanie dłużników alimentacyjnych (rozważania na tle dwóch wyroków Trybunału Konstytucyjnego dotyczących odbierania im prawa jazdy)* w: *Prawo alimentacyjne. Zagadnienia systemowe i proceduralne (Tom I)*, J. M. Łukasiewicz, I. Ramus (red.), Toruń 2015,
10. Bafia J., Kukawa K., Lernell L., *Problematyka części szczególnej kodeksu karnego w: Problemy nowego prawa karnego. Materiały konferencji naukowej zorganizowanej przez Komitet Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk w dniach 4-6 maja 1970 roku w Warszawie*, I. Andrejew (red.), Wrocław- Warszawa- Kraków- Gdańsk 1973,
11. Bafia J., *Polskie prawo karne*, Warszawa 1989,
12. Banaszak B., *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2010,
13. Banaszak B., *Art. 18*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Legalis 2012,

14. Banaszak B., *Art. 31*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Legalis 2012,
15. Banaszak B., *Art. 71*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Legalis 2012,
16. Banaszak-Grzechowiak P., *Zmiany na gruncie przestępstwa niealimentacji: sposób na wzmocnienie roli uprawnionych do alimentów czy przejaw braku umiejętności korzystania z dorobku orzecznictwa?*, w: *Współczesne problemy procesu karnego. Tom I*, M. Wielec, G. Ocieczek, B. Oręziak, J. Repeć, K. Łuniewska (red.), Lublin 2021,
17. Baniak S., *Z problematyki skuteczności warunkowego skazania w sprawach o przestępstwa przeciwko rodzinie*, *Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne* 1983, nr 14,
18. Barański Ł., *Niealimentacja a prawo karne*, w: *Dobro dziecka w ujęciu interdyscyplinarnym*, E. Kabza, K. Krupa-Lipińska (red.), Toruń 2016,
19. Bereźnicki M., *Przestępstwo uchylania się od obowiązku alimentacyjnego w kodeksie karnym z 1969 r.*, *Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny* 1971, z. 4,
20. Bereźnicki M., *Glosa do uchw. SN z 18.6.1966 r., VI KZP 10/66*, *Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych* 1972, nr 2,
21. Biezuński M., Biezuński P., *Pomoc osobom uprawnionym do alimentów*, Warszawa 2009,
22. Błachnio A., *Przedawnienie karalności przestępstwa trwałego*, *Prokuratura i Prawo* 2016, nr 10,
23. Bojarski T., *Polskie prawo karne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2012,
24. Bojarski T., w: *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. VII, T. Bojarski (red.), LEX 2016,
25. Bojarski T., w: *Kodeks karny. Komentarz*, A. Michalska-Warias, J. Piórkowska-Flieger, M. Szwarczyk, T. Bojarski, Warszawa 2016,
26. Bojarski T., *Ochrona świadczeń alimentacyjnych w polskich Kodeksach karnych*, w: *Pro dignitate legis et maiestate iustitiae: Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin Profesora Witolda Kuleszy*, A. Liszewska, J. Kulesza (red.), Łódź 2020,
27. Borodziuk M., *Zakres kryminalizacji przestępstwa niealimentacji po nowelizacji w 2017 r.*, *Prokuratura i Prawo*, 2018, wyd. 4,
28. Borysiak M. *Art., 18*, w: *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1-86*. M. Safjan, L. Bosek (red.), Legalis 2016,

29. Borysiak M., *Art. 71*, w: *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1-86*. M. Safjan, L. Bosek (red.), Legalis 2016,
30. Bosek L., Szydło M., *Art. 31*, w: *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1-86*, M. Safjan, L. Bosek (red.), Legalis 2016,
31. Buchała K., *Przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji drogowej*, Warszawa 1973,
32. Buchała K., *Prawo karne materialne*, Warszawa 1980,
33. Buchała K., Zoll A., *Polskie prawo karne*, Warszawa 1997,
34. Buczek Ł., *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 18 października 2017 r., III KK 422/17*, Palestra 2018 n. 5,
35. Brzeźna A., Gajda-Durlik M., Korcz-Maciejko A., *Art. 4*, w: *Ustawa o pomocy osobom uprawnionym do alimentów. Komentarz*, Legalis 2019,
36. Brzeźna A., Gajda-Durlik M., Korcz-Maciejko A., *Art. 5*, w: *Ustawa o pomocy osobom uprawnionym do alimentów. Komentarz*, Legalis 2019,
37. Brzeźna A., Gajda-Durlik M., Korcz-Maciejko A., *Art. 27*, w: *Ustawa o pomocy osobom uprawnionym do alimentów. Komentarz*, Legalis 2019,
38. Chamernik J., *Znajdowanie się w niedostatku jako przesłanka otrzymania alimentów a narażenie na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych jako znamię niealimentacji*, w: *Rodzina i prawo*, D. Jaroszewska-Choraś, A. Kilińska-Pękacz, A. Wedeł-Domaradzka (red.), Bydgoszcz 2017,
39. Chybiński O., *Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży*, w: *Prawo karne. Część szczególna*, O. Chybiński, W. Gutekunst, W. Świda, Wrocław- Warszawa 1980,
40. Chybiński O. w: *Prawo karne. Część szczególna*, O. Chybiński, W. Gutekunst, W. Świda (red), Wrocław 1980,
41. Chyży J., *Alienacja rodzicielska: wyalienowany termin w hiszpańskiej opinii publicznej*, w: *Prawo międzynarodowe a bezpieczeństwo państwa*, A. Gołębiowska, D. Prokopowicz, P. Solarz (red.), Warszawa 2022,
42. Ciepla H., *Art. 1082*, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom IV. Artykuły 730-1088*, T. Wiśniewski (red.), LEX 2021,
43. Ciepla H., *Art. 1085*, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom IV. Artykuły 730-1088*, T. Wiśniewski (red.), LEX 2021,
44. Cieślak M., *Indywidualne zagrożenie życia*, Nowe Prawo 1952, nr 4

45. Cieślak S., *Art. 1087*, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Tom II. Komentarz. Art. 730-1217*, J. Jankowski (red.), Legalis 2019,
46. Ciok P., *Prawne aspekty egzekwowania roszczeń alimentacyjnych przynależnych małoletnim dzieciom w polskim postępowaniu egzekucyjnym* w: *Dobro dziecka w ujęciu interdyscyplinarnym*, E. Kabza, K. Krupa-Lipińska (red.), Toruń 2016,
47. Complak K., *Art. 31*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, M. Haczkowska (red.), LEX 2014,
48. Czeszejko-Sochacki Z., *Rodzina jako przedmiot ochrony prawnokarnej*, Państwo i Prawo 1979, nr 1,
49. Dajnowicz-Piesiecka D., *Prawnokarne i kryminologiczne aspekty przestępczości popełnianej na szkodę dzieci w Polsce*, w: *Przestępczość XXI wieku: szanse i wyzwania dla kryminologii*, E.W. Pływaczewski, D. Dajnowicz-Piesiecka, E. Jurgielewicz-Delegacz (red.), Warszawa 2020,
50. Dajnowicz-Piesiecka D., *Przestępczość godząca w rodzinę: studium prawno-kryminologiczne*, Białystok 2020,
51. Daszkiewicz K., *Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu. Rozdział XIX Kodeksu karnego. Komentarz*, Warszawa 2000,
52. Dąbkiewicz K., *Art. 43(la)*, w: *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, LEX 2020,
53. Dąbrowska E., *Ochrona prawa odpowiedniego życia dziecka ze szczególnym uwzględnieniem przestępstwa niealimentacji* w: *Dobro dziecka w ujęciu interdyscyplinarnym*, E. Kabza, K. Krupa-Lipińska (red.), Toruń 2016,
54. Dąbrowska-Kardas M., *O dwóch znaczeniach pojęcia społecznego niebezpieczeństwa czynu*, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych 1997, nr 1,
55. Dąbrowski T., Orliński A., *Prawo do świadczeń z funduszu alimentacyjnego* w: *Prawo alimentacyjne. Zagadnienia systemowe i proceduralne (Tom I)*, J. M. Łukasiewicz, I. Ramus (red.), Toruń 2015,
56. Dębski R., *Uwagi o przedmiocie ochrony prawno-karnej*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego, 1973, z. 95,
57. Dobrzyński A., *Przestępstwa przeciwko rodzinie*, Warszawa 1974,
58. Duda A., Sokołowska D., *Nowe granice kryminalizacji przestępstwa niealimentacji oraz mechanizmy redukcji karania według znowelizowanego brzmienia art. 209 k.k.*, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych 2017, zeszyt 4,

59. Dukiet-Nagórska T., *Uwagi o znaczeniu zasady proporcjonalności dla stanowienia prawa*, w: *Pozbawienie wolności – funkcje i koszty. Księga jubileuszowa Profesora Teodora Szymanowskiego*, A. Rzepliński, I. Rzeplińska, M. Niełacna, P. Wiktorska (red.), Warszawa 2013,
60. Dukiet-Nagórska T. w: *Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa*, T. Dukiet-Nagórska (red.), Warszawa 2016,
61. Durczak-Żochowska S., *Realizacja praw małoletniego pokrzywdzonego przez jego rodziców w postępowaniu karnym o przestępstwo z art. 209 Kodeksu karnego: glosa do postanowienia Sądu Najwyższego – Izba Karne z dnia 25 czerwca 2020 r., I KZP 4/20*, Orzecznictwo Sądów Polskich 2021, nr 9,
62. M. Dziembowska, R. Dziembowski, *Nowelizacja kodeksu karnego w zakresie przestępstwa niealimentacji - Cz. 1*, Studia Prawnoustrojowe 2018, nr 40,
63. Dziembowska M., Dziembowski R., *Nowelizacja kodeksu karnego w zakresie przestępstwa niealimentacji cz. 2*, Studia Prawnoustrojowe 2018, nr 41,
64. Dziurda M., *Kodeks postępowania cywilnego. Praktyczny komentarz do nowelizacji z 2023*, LEX 2023,
65. Falandysz L. w: *Prawo karne. Część szczególna. Wybrane zagadnienia*, L. Lernell, A. Kurkowski (red.), Warszawa 1969,
66. Filar M., *Inne wybrane kategorie przestępstw*, w: *Zarys prawa karnego*, A. Marek, A. Grześkowiak, M. Filar (red.), Toruń 1976,
67. Flaga-Gieruszyńska K., *Art. 1025*, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński (red.), Legalis 2024,
68. Florczak-Wątor M., *Horyzontalny wymiar praw konstytucyjnych*, Kraków 2013,
69. Florczak-Wątor M., *Art. 71*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. II, P. Tuleja (red.), LEX 2023,
70. Frankowski S., *Przestępstwa kierunkowe w teorii i praktyce*, Warszawa 1970,
71. Gaberle A., *Narażenie na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych jako znamię przestępstwa niealimentacji*, Nowe Prawo 1972, numer 7-8,
72. Gaberle A., *O przestępstwie niealimentacji raz jeszcze*, Nowe Prawo 1974, nr 12,
73. Gaberle E., Gaberle A., *Glosa do uchwały SN z 18.VI.1966 r. VI KZP 10/66*, Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych 1969 poz. 74,
74. Gadecki B., *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Art. 1-316. Komentarz*, B. Gadecki (red.), Legalis 2023,

75. Gajdus D. w: *Prawo karne. Zagadnienia teorii i praktyki*, A. Marek (red.), Warszawa 1986,
76. Gardocki L., *Zagadnienia teorii kryminalizacji*, Warszawa 1990,
77. Gardocki L., *Das Problem des Umfangs der Strafbarkeit in der polnischen Gesetzgebung, Rechtsprechung und Strafrechtslehre w: Modernes Strafrecht und ultima-ratio-Prinzip*, Hrsg. K. Lüderssen, C. Nestler-Tremel, E. Weigend, Frankfurt am Main 1990,
78. Gardocki L., *Prawo karne – polityka – politycy w: Prawo – Społeczeństwo- Jednostka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Leszkowi Kubickiemu*, A. Łopatka, B. Kunicka-Michalska, S. Kiewilicz (red.), Warszawa 2003,
79. Garlicki L., *Art. 18*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom I*, wyd. II, L. Garlicki, M. Zubik (red.), LEX 2016,
80. Garlicki L., Wojtyczek K., *Art. 31*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom II*, wyd. II, L. Garlicki, M. Zubik (red.), LEX 2016,
81. J. Giezek, *Przyczynowość oraz przypisanie skutku w prawie karnym*, Wrocław 1994,
82. Giezek J., *Kolizja dóbr a prawnokarna ochrona wolności*, w: *Prawnokarne aspekty wolności*, M. Mozgawa (red.), Warszawa 2006,
83. Giezek J., *Art. 13*, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, J. Giezek (red.), LEX 2021,
84. Giezek J., *Formy stadialne popełnienia czynu zabronionego w polskim prawie karnym*, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio G, 2013, VOL. LX, 2
85. Glaser S., *Polskie prawo karne w zarysie*, Kraków 1933,
86. Gimbut A., *Przestępstwo z art. 201 k.k. w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, Nowe Prawo 1957, nr 3
87. Glaser S., Mogilnicki A., *Kodeks karny. Komentarz. Prawo o wykroczeniach. Przepisy wprowadzające. Tezy z orzeczeń Sądu Najwyższego. Wyciągi z motywów ustawodawczych*, Kraków 1934,
88. Górowski W., Szewczyk M., *Art. 39*, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część I. Komentarz do art. 1-52*, wyd. V, W. Wróbel, A. Zoll (red.), LEX 2016,
89. Górowski W., Szewczyk M., *Art. 43(c)*, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część I. Komentarz do art. 1-52*, wyd. V, W. Wróbel, A. Zoll (red.), LEX 2016,
90. Górniok O., w: *Kodeks karny. Komentarz, T. 3 (art. 117-363)*, O. Górniok, S. Hoc, S.M. Przyjemski (red.), Gdańsk 1999,

91. Grześkowiak A., *Art. 2*, w: *Kodeks karny. Komentarz. Wyd. 8*, A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), Legalis 2024,
92. Gubiński A., *Glosa do post. SN (7) z 14.11.1957 r., IV Ko 2/57*, Państwo i Prawo 1958, nr 7,
93. Gubiński A., *Glosa do wyr. SN z 29.08.1958 r., IV K Rn 303/58*, Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych 1960, nr 2,
94. Gutekunst W., w: *Prawo karne. Część szczególna*, O. Chybiński, W. Gutekunst, W. Świda, Warszawa-Wrocław 1975,
95. Hamrol A., *Karnoprawna ochrona zaległych świadczeń alimentacyjnych po ustaniu obowiązku alimentacyjnego*, Monitor Prawniczy 2019, nr 6,
96. Helios J., Jedlecka W., *Alienacja rodzicielska w polskim systemie prawa*, Białostockie Studia Prawnicze 2022, nr 3,
97. Hryniewicz-Lach E., *Kara kryminalna w świetle Konstytucji RP*, Warszawa 2015,
98. Hypś S., *Ochrona rodziny w polskim prawie karnym*, Lublin 2012,
99. Hypś S., *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz, wyd. 1*, A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), Legalis 2013,
100. Hypś S., *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz do artykułów 117-221, wyd. 1*, M. Królikowski, M. Zawłocki (red.), Legalis 2013,
101. Hypś S., *Art. 75*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), Legalis 2021
102. S. Hypś, *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz do artykułów 117-221. Tom I. Wyd. 5*, M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), Legalis 2023,
103. Hypś S., *Rozdział XXVI. Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz do artykułów 117-221. Tom I. Wyd. 5*, M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), Legalis 2023,
104. Hypś S., *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz, wyd. 8*, A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), Legalis 2024,
105. Hypś S., *Rozdział XXVI. Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), Legalis 2024,
106. Indeck K., *O zasadności wyeliminowania znamienia „uporczywość” z art. 209 k.k.*,
w: *Artes serviunt vitae, sapientia imperat. Księga jubileuszowa Profesora Tomasza*

- Grzegorzcyka z okazji 70. urodzin*, J. Kasiński, A. Małolepszy, R. Olszewski, K. Rydz-Sybilak, D. Świecki (red.), Warszawa 2019,
107. Indeck K., Liszewska A., *Prawo karne materialne. Nauka o przestępstwie i środkach penalnych*, Warszawa 2002,
108. Jaceczko E., *Art. 1086*, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Art. 506-1217. Tom II*, O. M. Piaskowska (red.), LEX 2024,
109. Jamontt J., Rappaport E., *Kodeks karny r. 1932 z dostosowaniami do kodeksu tezami z orzeczeń Sądu Najwyższego, odpowiedniami ustępami uzasadnienia projektu komisji kodyfikacyjnej. Część szczególna*, Warszawa 1932,
110. Janczukowicz K., *Podsumowanie*, w: *Znęcanie się i niealimentacja jako przestępstwa podobne*, LEX 2022,
111. Jankowska-Prochot I., Falenta P., *Zaostrzenie prawa alimentacyjnego jako przejaw populizmu prawnego w Polsce*, *Przegląd Prawa Publicznego* 2020, nr 7-8,
112. Jędrasik-Jankowska I., *Prawa socjalne dziecka*, w: *Konwencja o prawach dziecka a prawo polskie. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej w gmachu Sejmu RP w dniach 19–20 marca 1991 r.*, A. Łopatka (red.), Warszawa 1991,
113. Jędrejek G., *Art. 60*, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany*, G. Jędrejek (red.), LEX 2019,
114. Jędrejek G., *Art. 135*, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany*, G. Jędrejek (red.), LEX 2019,
115. Jędrzejewski G., *Przestępstwo niealimentacji po nowelizacji w 2017 r. – kilka uwag o zagadnieniach intertemporalnych i prawomocności orzeczeń*, *Prokuratura i Prawo* 2019, nr 10,
116. Jodłowski J., *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Część I. Komentarz do art. 117-211a*, W. Wróbel, A. Zoll (red.), LEX 2017,
117. Jodłowski J., *Rozdział XXVI*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Część I. Komentarz do art. 117-211a*, W. Wróbel, A. Zoll (red.), LEX 2017,
118. Kaftal A., *Glosa do wyr. SN z 8.12.1962 r., V K 121/62*, *Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych* 1965, nr 6,

119. Kardaś P., *Zbieg przepisów ustawy w prawie karnym: analiza teoretyczna*, WKP 2011,
120. Kardaś P., *Art. 21*, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część II. Komentarz do art. 53-116*, W. Wróbel, A. Zoll (red.), LEX 2016,
121. Kardaś P., *Rozdział IX*, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część II. Komentarz do art. 53-116*, wyd. V, W. Wróbel, A. Zoll (red.), LEX 2016,
122. Karnat J., *Art. 13*, w: *Kodeks karny. Art. 1-316. Komentarz*, B. Gadecki (red.), Legalis 2023,
123. Kawałko A., Witczak, H., *Art. 135*, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, M. Fras, M. Habdas (red.), LEX 2023,
124. Kawecka A., *Odwołania od decyzji w sprawach dotyczących pomocy społecznej*, Warszawa 2021,
125. Kielak Ł., *Rozdział 3. Normatywne ukształtowanie instytucji czynnego żalu w Kodeksie karnym z 6 czerwca 1997 r. 3.3. Klauzule czynnego żalu w części szczególnej i wojskowej 3.3.6. Klauzule czynnego żalu z art. 209 k.k.*, w: *Klauzule czynnego żalu w polskim prawie karnym*, LEX 2020,
126. Kijowski D., *Zasada adekwatności w prawie administracyjnym*, Państwo i Prawo, 1990, nr 4,
127. Kijowski D., *Zasada proporcjonalności (adekwatności) jako miernik dopuszczalności ingerencji państwa w prawa i wolności obywateli. Ekspertyza sporządzona dla Rzecznika Praw Obywatelskich*, Biuletyn RPO. Materiały 1990, nr 6,
128. Kiziukiewicz P., *Stanowienie i stosowanie środków karnych w świetle zasady proporcjonalności* w: *Zasada proporcjonalności w prawie karnym*, T. Dukiet-Nagórska (red.), Warszawa 2010,
129. Kluza J., *Przestępstwo niealimentacji przed i po nowelizacji z 23 marca 2017 r.*, Zeszyty Prawnicze UKSW 2019, nr 4,
130. Kołakowska-Przełomiec H., *Przestępstwa niealimentacji. Studium kryminologiczne*, Wrocław- Warszawa- Kraków- Gdańsk- Łódź, 1989,
131. Kołakowska-Przełomiec H., *Kryminalizacja – penalizacja i dekryminalizacja – depenalizacja* w: *Jakość prawa*, Warszawa 1996,
132. Komadowska A., *Rodzina i opieka jako przedmiot ochrony w prawie karnym*, w: *Ochrona dziecka w prawie publicznym*, M. Bartnik, M. Bielecki, J. Parchomiuk, B. Uljasz (red.), Tomaszów Lubelski–Lublin 2008,

133. Konarska-Wrzosek V., *Ochrona dziecka w polskim prawie karnym*, Toruń 1999,
134. Konarska-Wrzosek V., Szewczyk M., *Art. 209*, w: *System Prawa Karnego. Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym. Tom 10*, J. Warylewski (red.), Legalis 2016,
135. Koredczuk J., *Przestępstwa przeciwko rodzinie w ujęciu polskich dwudziestowiecznych kodyfikacji karnych*, w: *Rodzina i jej prawa*, J. Rominkiewicz (red.), Wrocław 2012,
136. Kosonoga J., *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, R. Stefański (red.), Legalis 2011,
137. Kosonoga J., *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. 2, R. Stefański (red.), Legalis 2015,
138. Kosonoga J., *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. 7, R. Stefański (red.), Legalis 2025
139. Kosonoga-Zygmunt J., *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, J. Majewski (red.), LEX 2024,
140. Kowalski S., *Karne prawo - charakter prawny przestępstwa niealimentacji. Glosa do wyroku SN z dnia 5 marca 2015 r., III KK 414/14*, Orzecznictwo Sądów Polskich 2017, nr 5,
141. Kowalski W., *Egzekucja świadczeń alimentacyjnych*, Sopot 2006,
142. Kozłowska-Kalisz P., *Art. 68*, w: *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, M. Mozgawa (red.), LEX 2022,
143. Kozłowska-Kalisz P., *Art. 39*, w: *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, M. Mozgawa, LEX 2025,
144. Kozłowska-Kalisz P., *Art. 43(c)*, w: *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, M. Mozgawa, LEX 2025,
145. Krawiec G., *Art. 5*, w: *Ustawa o pomocy osobom uprawnionym do alimentów. Komentarz*, Legalis 2022,
146. Krawiec G., *Art. 9-31*, w: *Ustawa o pomocy osobom uprawnionym do alimentów. Komentarz*, Legalis 2022,
147. Królikowski M., Gałęski M., *Art. 2*, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do artykułów 1-116*, M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), Legalis 2021,

148. Krupa-Lipińska K., *Naruszenie dobra osobistego w postaci więzi rodzinnej poprzez utrudnianie kontaktów z dzieckiem*, w: *Dobro dziecka w ujęciu interdyscyplinarnym*, E. Kabza, K. Krupa-Lipińska (red.), Toruń 2016,
149. Kulesza J., *Przestępstwo nieudzielenia pomocy w niebezpieczeństwo. Art. 162 k.k. na tle uwag dotyczących § 323c niemieckiego kodeksu karnego*, Łódź 2008,
150. Kulesza J., *Problemy teorii kryminalizacji. Studium z zakresu prawa karnego i konstytucyjnego*, Łódź 2017,
151. Kulesza J., *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, J. Kulesza (red.), LEX 2025,
152. Lachowski J., *Glosa do wyroku SN z 5 I 2001 r., V KKN 54/00*, Państwo i Prawo 2002, z. 2,
153. Lachowski J., *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, V. Konarska-Wrzonek (red.), LEX 2016,
154. Lachowski J., *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. III, V. Konarska-Wrzonek (red.) LEX 2020,
155. Lachowski J., *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. III, V. Konarska-Wrzonek (red.), LEX 2023,
156. Laszczak B., *Przestępstwo niealimentacji – efekt nowelizacji oraz postulaty de lege ferenda*, Krytyka Prawa 2022, tom 14, nr 3,
157. Latuszkiewicz A., *Przestępstwo niealimentacji z art. 209 k.k. – problematyka karania sprawców*, Edukacja Prawnicza 2013, nr 12,
158. Lelental S., *Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży* w: *Gazeta Sądowa i Penitencjarna* 1970, nr 1,
159. Lelental S., Popławski H., *Rozdział IV Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży*, w: *Prawo karne. Część szczególna II*, O. Górniok, S. Lelental, R. Skarbek, H. Popławski (red.), Gdańsk 1977,
160. Lelental S., w: *Prawo karne w zarysie. Część szczególna*, J. Waszczyński (red.), Łódź 1981,
161. Leonieni M., *Z zagadnień warunkowego zawieszenia wykonania kary sprawcom czynów z art. 201 KK*, Nowe Prawo 1962, nr 12,
162. Leonieni M., *Złośliwe uchylanie się od wykonywania obowiązku alimentacyjnego de lege lata i de lege ferenda*, Państwo i Prawo 1964, nr 11,
163. Leonieni M., *Materiały do kodeksu karnego*, w: *Zeszyty Problemowo-analityczne* nr 16-17, Warszawa 1969,

164. Liszewska A., *Art. 13*, w: *System Prawa Karnego. Tom 3. Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności*, R. Dębski (red.), Legalis 2017,
165. Liszewska A., *Współdziałanie przy przestępstwach indywidualnych (głos w dyskusji o wykładni art. 21 § 2 k.k.)*, Państwo i Prawo 2020, nr 4,
166. Łabuś B., *Przestępstwo niealimentacji (artykuł 209 Kodeksu karnego) w perspektywie kryteriów wielości przestępstw i zasady res iudicata*, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych 2021, z. 3,
167. Łopatka A., *Dziecko. Jego prawa człowieka*, Warszawa–Poznań 2000,
168. Łopatkowa M., *Samotność dziecka*, Warszawa 1989,
169. Ługiewicz M., *Fundusz alimentacyjny – procedura postępowania - wzory dokumentów – praktyczny komentarz*, Gdańsk 2017,
170. Łukasiewicz J. M., w: *Instytucje prawa rodzinnego*, J. M. Łukasiewicz (red.), Warszawa 2014
171. Maj E., *Prawo dziecka do godziwych warunków socjalnych*, w: *Konwencja o prawach dziecka. Wybór zagadnień (artykuły i komentarze)*, S. L. Stadniczenko (red.), Warszawa 2015,
172. Majchrzak K., *Ochrona rodziny w świetle przepisów rozdziału XXVI polskiego kodeksu karnego*, w: *Problemy małżeństwa i rodziny w prawodawstwie polskim, międzynarodowym i kanonicznym*, R. Szttychmiller, J. Krzywkowska, M. Paszkowski (red.), Olsztyn 2017,
173. Majewski J., *Prawnokarne przypisywanie skutku przy zaniechaniu*, Kraków 1997;
174. Majewski J., *Art. 300*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Tom III. Komentarz do art. 278-363 k.k.*, wyd. V, W. Wróbel, A. Zoll (red.), LEX 2022,
175. Majewski J., *Art. 21*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, J. Majewski (red.), LEX 2024,
176. Makarewicz J., *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów 1932,
177. Makarewicz J., *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów 1935,
178. Makowski W., *Kodeks karny, Komentarz, Wydanie trzecie*, Warszawa 1937,
179. Małecki M., *Przestępstwo niealimentacji w perspektywie zmian (uwagi do rządowego projektu nowelizacji art. 209 k.k. z 28 października 2016 r.)*, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych 2016, z. 4,

180. Małecki M., *Karne prawo - podobieństwo przestępstw w rozumieniu art. 115 § 3 kodeksu karnego. Glosa do postanowienia SN z dnia 30 marca 2016 r., I KZP 23/15*, Orzecnictwo Sądów Polskich 2017, nr 3,
181. Małolepszy M., Sokołowski E., *Przestępstwo niealimentacji w polskim i niemieckim systemie prawnym: uwagi na kanwie nowelizacji prawa karnego*, w: *Zmiany w prawie karnym materialnym i procesowym w latach 2013-2017: zagadnienia wybrane*, H. Paluszkiwicz (red.), Zielona Góra 2017,
182. Marek A., *Prawo karne*, Warszawa 2003,
183. Marek A., *Art. 13*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. V, A. Marek, LEX 2010,
184. Marek A., *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. V, A. Marek, LEX 2010,
185. Matysiak J., *Kodeks karny. Przestępstwa przeciwko rodzinie i młodzieży oraz obyczajności*, Warszawa 1970,
186. Mączyńska A., *Konstytucyjne podstawy prawa rodzinnego*, w: *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla, tom I*, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel (red.), LEX 2012,
187. Michalski W., *Ochrona rodziny w prawie karnym (uwagi na tle wytycznych Sądu Najwyższego z 9.6.1976 r.)*, Państwo i Prawo 1977, nr 6,
188. Mikołajczyk-Lerman G., *Konwencja o prawach dziecka a realizacja praw dziecka z niepełnosprawnością w relacjach rówieśniczych*, Przegląd Socjologii Jakościowej 2017, nr 4,
189. Mozgawa M., *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. VII, M. Mozgawa (red.), LEX 2015,
190. Mozgawa M., *Art. 13*, w: *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, Kulik (red.), LEX 2025,
191. Mozgawa M., *Art. 37(b)*, w: *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, Kulik (red.), LEX 2025,
192. Mozgawa M., *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, Kulik (red.), LEX 2025,
193. Muszyńska A., *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Część szczególna, Komentarz*, J. Giezek (red.), LEX 2014,
194. Muszyńska A., *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, J. Giezek (red.), LEX 2021,

195. Muszyńska A., *Część szczególna. Rozdział XXVI*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, J. Giezek (red.), LEX 2021,
196. Nawrocki M., *Glosa do postanowienia składu siedmiu sędziów SN z 26.04.2017 r.*, sygn. I KZP 1/171, *Prawo w Działaniu. Sprawy karne* 2016, t. 28,
197. Nisenson J., Siewierski M., *Kodeks karny i Prawo o Wykroczeniach, Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. (Dz. U. R. P. Nr. 60 poz. 571 i 572) z komentarzem, opartym na uzasadnieniu Komisji Kodyfikacyjnej i orzecznictwie Sąd Najwyższego, zestawieniem odpowiednich przepisów dotyczących, objaśnieniami i skorowidzem wraz z przepisami wprowadzającymi i utrzymanymi w mocy przepisami uchylonych kodeksów karnych*, Warszawa 1932,
198. Niżnik-Micha A., *Zakaz naruszania istoty konstytucyjnych wolności i praw w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2014,
199. Orłowska-Zielińska B., *Karnoprawna odpowiedzialność za przestępstwo niealimentacji w świetle nowelizacji z 23 marca 2017 r.*, *Studia Prawnoustrojowe* 2018, nr 41,
200. Ostaszewski P., *Między przemocą ekonomiczną a karaniem za długi. Kryminologiczne studium przestępstwa niealimentacji*, Warszawa 2022,
201. Papierkowski Z., *Problem usiłowania przestępstwa z zaniechania*, *Palestra* 1958, nr 2/5-6(8),
202. Paprocki M. *Wykładnia artykułu 209 Kodeksu karnego po nowelizacji z dnia 23 marca 2017 r. – zagadnienia intertemporalne*, *Probacja* 2017, nr 3,
203. Patryk A., *Sprawy dotyczące wykonywania kontaktów z dzieckiem*, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Art. 506-1217. Tom II*, O.M. Piaskowska (red.), Warszawa 2024,
204. Pawełczyk M., *Publicznoprawne obowiązki przedsiębiorstw energetycznych jako instrument zapewniania bezpieczeństwa energetycznego w Polsce*, Toruń 2013,
205. Peiper L., *Komentarz do kodeksu karnego, prawa o wykroczeniach i przepisów wprowadzających wraz z niektórymi ustawami dodatkowymi, wzorami orzeczeń do prawa o wykroczeniach*, Kraków 1933,
206. Pelewicz R., *Art. 431a-433ae*, w: *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, T. Przesławski, W. Sych (red.), LEX 2024,

207. Pietkiewicz M., *Problem karalności za przestępstwo niealimentacji*, w: *Prawo alimentacyjne. Zagadnienia systemowe i proceduralne (Tom I)*, J. M. Łukasiewicz, I. Ramus (red.), Toruń 2015,
208. Pietrzkowski H., *Art. 1081*, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom V. Postępowanie egzekucyjne*, M. Dziurda T. Ereciński (red.), LEX 2025,
209. Piórkowska-Flieger J., *Przestępstwo niealimentacji w kontekście skutku przestępnego*, w: *Współczesne oblicze prawa karnego, prawa wykroczeń, kryminologii i polityki kryminalnej: księga jubileuszowa dedykowana Profesor Violetcie Konarskiej-Wrzonek*, J. Bojarski, N. Daśko, J. Lachowski, T. Oczkowski, A. Ziółkowska (red.), Warszawa 2023,
210. Pohl Ł., *Zakres i skutki depenalizacji wywołanej nowelizacją przepisu określającego znamiona przestępstwa niealimentacji*, *Ruch Prawniczy i Socjologiczny* 2017, z. 4,
211. Pohl Ł., *Intraneus w polskim prawie karnym (głos w sprawie wykładni art. 21 § 2 k.k.)*, *Państwo i Prawo* 2018, nr 2,
212. Pławski S., *Prawo karne w zarysie. Część III*, Warszawa 1968,
213. Płońska A., *Kryminalizacja niealimentacji jako wyraz karnoprawnej ochrony rodziny i opieki*, *Acta Universitatis Wratislaviensis, Przegląd Prawa i Administracji* 2023, nr 134,
214. Polińska A., *Przestępstwo uchylania się od alimentów po ostatniej nowelizacji*, *Palestra* 2018, nr 5,
215. Potulski J., *Art. 200*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, R. Stefański (red.), Legalis 2025,
216. Rabiega R., *Celowość stosowania kary ograniczenia wolności za przestępstwa niealimentacji*, *Jurysta* 2009, nr 3-4,
217. Radecki W., *Przestępstwa narażenia życia i zdrowia człowieka na niebezpieczeństwo w kodeksie karnym PRL z 1969 r.*, Warszawa-Wrocław 1977,
218. Rakoczy B., *Ograniczenie praw i wolności jednostki ze względu na ochronę środowiska w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Toruń 2006,
219. Rakoczy B., *Art. 31, Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, w: *Prawo ochrony środowiska. Komentarz*, B. Rakoczy (red.), LEX 2013,
220. Ratajczak A., *Przestępstwa przeciwko rodzinie opiece i młodzieży w systemie polskiego prawa karnego (Zagadnienia wybrane)*, Warszawa 1980,

221. Ratajczak A., § 75. *Uchylanie się od alimentów*, w: *System prawa karnego. O przestępstwa w szczególności*, I. Andrejew, L. Kubicki, J. Waszczyński (red.), Wrocław- Warszawa- Kraków- Gdańsk- Łódź 1989,
222. Rawczyński P., *Art. 1087*, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*. P. Rylski, A. Olaś (red.), Legalis 2023,
223. Cz. Rocznik, *Glosa do uchwały SN z 05.02.1966 r. VI KZP 57/65*, Nowe Prawo 1967, nr 3,
224. Rosiak Ł., *Dobro chronione w ramach dyspozycji art. 209 kk.*, Jurysta 2017, nr 11,
225. Rosiak Ł., *Nowelizacja art. 209 kodeksu karnego. Analiza proponowanych zmian*, Zeszyty Prawnicze UKSW 2017, nr 2,
226. Rosiak Ł., *Strona podmiotowa znowelizowanego przestępstwa nie alimentacji*, Jurysta 2017, nr 7-8,
227. Rosiak Ł., *Spoleczne koszty niealimentacji*, Zeszyty Prawnicze UKSW 2018, nr 1,
228. Rosiak Ł., *Strona przedmiotowa znowelizowanego przestępstwa nie alimentacji*, Jurysta 2018, nr 1,
229. Rosiak Ł., *Tryb ścigania przestępstw na przykładzie występku nie alimentacji*, Jurysta 2018, nr 4,
230. Rosiak Ł., *Analiza przestępstwa niealimentacji w prawie polskim*, Warszawa 2022,
231. Rusin-Batko A., *Nowy model normatywny przestępstwa niealimentacji jako reakcja ustawodawcy na przejaw patologii społecznej*, w: *Istota, faktyczność i legitymizacja prawa karnego*, J. Piskorski (red.), Warszawa 2019,
232. Rypiński A., *Przestępstwo uchylania się od obowiązku alimentacyjnego*, Nowe Prawo 1972, nr 3,
233. Rzewuska M., *Skuteczność egzekwowania świadczeń alimentacyjnych należnych małoletnim od dłużników ukrywających się za granicą*, Palestra 2011, nr 11-12,
234. Siejka K., *Prawa dzieci do korzystania z zabezpieczenia społecznego w aktach prawa międzynarodowego*, Studia Prawno-Ekonomiczne 2018, T. CVI,
235. Siewierski M., *Kodeks karny i prawo o wykroczeniach. Komentarz*, Warszawa 1965,

236. Siewierski M., w: *Kodeks karny. Komentarz*, J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski (red.), Warszawa 1977,
237. Sitarz O., *Znaczenie prawa międzynarodowego dla ochrony praw dziecka w prawie karnym jako prawie wewnętrznym*, w: *U progu nowych kodyfikacji karnych, Księga pamiątkowa ofiarowana profesorowi Leonowi Tyszkiewiczowi*, O. Górniok (red.), Katowice 1999,
238. Sitarz O., *Ochrona praw dziecka w polskim prawie karnym na tle postanowień Konwencji o prawach dziecka*, Katowice 2004,
239. Sitarz O., Bek D., *Czy zasadnie i skutecznie ustawodawca podwyższył poziom ochrony małoletnich? Krytyczna analiza nowelizacji Kodeksu karnego z 23 marca 2017 r.*, Forum Prawnicze 2017, nr 6,
240. Sitarz O., *Politycznokryminalne znaczenie czynnego żalu okazanego przez sprawcę po dokonaniu przestępstwa niealimentacji (art. 209 § 4 i 5 k.k.)*, Problemy Prawa Karnego 2019, nr 2,
241. Siwik Z., *Przestępstwo uchylania się od alimentacji de lege ferenda*, Państwo i Prawo 1968, nr 8-9,
242. Siwik Z., *Glosa do wyr. SN z 4.11.1970 r., V KRN 437/70*, Państwo i Prawo 1972, nr 3,
243. Siwik Z., *Środki karne wobec sprawców przestępstwa niealimentacji*, Państwo i Prawo 1972, nr 7,
244. Z. Siwik, *Glosa do postanowienia SN z 30.06.1970 r., V KRN 190/70*, Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych 1973, poz. 128,
245. Siwik Z., *Przestępstwo niealimentacji w projektach kodyfikacji karnej PRL*, Acta UWr. Przegląd Prawa i Administracji 1973, nr 3,
246. Z. Siwik, *Z problematyki skuteczności karania za przestępstwa niealimentacji (art. 186 k.k.)*, Acta UWr. Prawo 1973, nr 40,
247. Siwik Z., *Przestępstwo niealimentacji ze stanowiska polityki kryminalnej*, Wrocław 1974,
248. Siwik Z., *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. II, O. Górniok (red.), LEX 2006,
249. Siwik Z., *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. V, M. Filar (red.), LEX 2016,

250. Skupińska J., Mierzwińska-Lorencka J., *Art. 27*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, R. Stefański (red.), Legalis 2021,
251. Sobczak J., *Meandry nowelizacji przepisów dotyczących przestępstwa niealimentacji*, Themis Polska Nova 2017, nr 1,
252. Smyczyński T., *Prawo dziecka do odpowiedniego poziomu życia*, w: *Konwencja o prawach dziecka. Analiza i wykładnia*, T. Smyczyński (red.), Poznań 1999,
253. Sobolewski K., Laniewski A., *Polski Kodeks Karny z 11.VII.1932 wraz z prawem o wykroczeniach, przepisami wprowadzającymi i utrzymaniami w mocy przepisami kodeksu karnego austriackiego, niemieckiego, rosyjskiego i skorowidzem*, Lwów 1932,
254. Sosnowska D., *Alimenty a prawo karne. Praktyka wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2012,
255. Spotowski A., *Funkcja niebezpieczeństwa w prawie karnym*, Warszawa 1990,
256. Stefańska B. J., *Przestępstwo nieplacenia alimentów w hiszpańskim prawie karnym*, Prokuratura i Prawo 2017, nr 6,
257. Stefański R., *Modyfikacja zarzutów*, Prokuratura i Prawo 2013, wyd. 12,
258. Stefański R., *Art. 13*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, R. Stefański (red.), Legalis 2023,
259. Surkont M., *Prawo karne. Stan prawny na dzień 31 XII 2000 r.*, Bydgoszcz 2001,
260. Szczucki K., *Prawo karne jako instrument przeciwdziałania zachowaniom niemoralnym* w: *Wychowanie religijne i moralne*, M. Różański, R. Sztuchmiller (red.), Olsztyn 2015,
261. Szwarc A. J., *Przestępczość przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży w Polsce w latach 1948-1980 w świetle statystyki kryminalnej*, Poznań 1984,
262. Szwarczyk M., *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. VII, T. Bojarski (red.), LEX 2016,
263. Szwarczyk M., *Część szczególna. Rozdział XXVI*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. VII, T. Bojarski (red.), LEX 2016,
264. Szvedek E., *Narażenie na niebezpieczeństwo*, Problemy Praworządności 1977, nr 10,
265. Szvedek E., *Pozostawienie w niebezpieczeństwie (art. 163 k.k.)*, Nowe Prawo 1979, nr 9,

266. Szwejka Ł., Więckiewicz B., Nowakowski P. T., *Między wspólnotą a wyobcowaniem. Człowiek w kontekście współczesnych przeobrażeń społeczeństwa i rodziny*, Kraków 2021,
267. Szydło M., *Wolność działalności gospodarczej jako prawo podstawowe*, Bydgoszcz 2011,
268. Szymańska-Grodzka A., Art. 1025, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Art. 506-1217. Tom II. Wyd. 2*, T. Szanciło (red.), Legalis 2023,
269. Śliwowski J. w: *Prawo karne część szczególna*, S. Pławski, J. Śliwowski (red.), Toruń 1961,
270. Śliwowski J., *Prawo karne. Wydanie drugie poprawione i uzupełnione*, Warszawa 1979,
271. Świda W., *Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży*, w: *Kodeks karny z komentarzem*, I. Andrejew, W. Świda, W. Wolter (red.), Warszawa 1973,
272. Świda W., *Prawo karne*, Warszawa 1978,
273. Tobis A., *Główne przestępstwa przeciwko rodzinie. Charakterystyka prawna i skuteczność kary pozbawienia wolności*, Poznań 1980,
274. Tomaszewska E., Art. 1, 3. Zakres stosowania ustawy, w: *Ustawa o pomocy osobom uprawnionym do alimentów. Komentarz*, LEX 2019,
275. Tomaszewska E., Art. 1a, w: *Ustawa o pomocy osobom uprawnionym do alimentów. Komentarz*, LEX 2019,
276. Tomaszewska E., Art. 9, 2. Uprawnieni do alimentacji a przepisy Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, w: *Ustawa o pomocy osobom uprawnionym do alimentów. Komentarz*, LEX 2019,
277. Tomaszewska E., Art. 10, 1. Wysokość wypłacanych świadczeń z funduszu alimentacyjnego, w: *Ustawa o pomocy osobom uprawnionym do alimentów. Komentarz*, LEX 2019,
278. Tomaszewska E., *Fundusz Alimentacyjny 2021. Korzystanie ze świadczeń*, Warszawa 2021,
279. Tuleja P., Sokólska-Warchoł J., *Zasada proporcjonalności jako podstawa hierarchizacji kontroli norm*, w: *Konstytucja. Rząd. Parlament. Księga jubileuszowa Profesora Jerzego Ciemniewskiego*, P. Radzewicz, J. Wawrzyniak (red.), Warszawa 2014,

280. Tuleja P., *Zasada proporcjonalności jako podstawa prawnokarnej ingerencji w prawa jednostki*, w: *Kryminalizacja narażenia dobra prawnego na niebezpieczeństwo*, J. Majewski (red.), Warszawa 2015,
281. Tuleja P., *Art. 18*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. II, P. Tuleja (red.), LEX/el. 2021,
282. Tuleja P., *Art. 31, 1. Wolność jako podstawa katalogu wolności i praw człowieka*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. II, P. Tuleja (red.), LEX/el. 2021,
283. Tuleja P., *Art. 31, 2. Klauzule limitacyjne ograniczenia wolności i praw*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. II, P. Tuleja (red.), LEX/el. 2021,
284. Tyszkiewicz L., *Art. 13*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. V, M. Filar (red.), LEX 2016,
285. Wala K., Poniatowski P., Kulik M., Mozgawa M., *Stan regulacji Części szczególnej Kodeksu karnego. II. Uwagi szczegółowe. Rozdział XXVI k.k. – Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece*, w: *Aktualne problemy i perspektywy prawa karnego*, M. Mozgawa, P. Poniatowski, K. Wala (red.), LEX 2022,
286. Walaszek-Pyziół A., *Zasada proporcjonalności w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego 1995, nr 1,
287. Wanatowska W., *Glosa do wyroku SN z 22.08.1968 r., V KRN 444/68*, Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych 1972, nr 2,
288. Waszczyński J., *Prawo karne w zarysie. Część szczególna*, Łódź 1981,
289. Wąsek A., *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Komentarz do części szczególnej*, A. Wąsek (red.), Legalis 2006,
290. Wąsek A., Warylewski J., *Art. 209*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do artykułów 117-221. Tom I*, A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), Legalis 2010,
291. Wąsek A., Warylewski J., *Rozdział XXVI. Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do artykułów 117-221. Tom I*, A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), Legalis 2010,
292. Wiak K., *Art. 13*, w: *Kodeks karny. Komentarz. Wyd. 8*, A. Grześkowiak (red.), K. Wiak (red.), Legalis 2024,
293. Wojewódka M., *Alienacja rodzicielska - jako przemoc, w odniesieniu do polskich regulacji prawnych*, Jurysta 2017, nr 12,

294. Wojtyczek K., *Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP*, Kraków 1999,
295. Wojtyczek K., *Horyzontalny wymiar praw człowieka zagwarantowany w Konstytucji RP*, *Kwartalnik Prawa Prywatnego* 1999, nr 2,
296. Wojtyczek K., *Zasada proporcjonalności jako granica prawa karania w: Racjonalna reforma prawa karnego*, A. Zoll (red.), Warszawa 2001,
297. Wojtyczek K., w: *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, B. Banaszak, A. Preisner (red.), Warszawa 2002,
298. Wołpiuk W., *Siły zbrojne w regulacjach Konstytucji RP*, Warszawa 1998,
299. Woś P., *Przeciwdziałanie alienacji rodzicielskiej w postępowaniu cywilnym: sprawy dotyczące wykonywania kontaktów z dzieckiem*, *Studia Prawnicze KUL* 2022, nr 1,
300. Wronkowska S., Ziemiński Z., *Zarys teorii prawa*, Poznań 1997,
301. Wróbel W., Zoll A., *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2014,
302. Wyrembak J., *Polityka kształtowania zakresu prawnokarnej ochrony jednostki, w: Prawo a polityka*, M. Zubik (red.), Warszawa 2007,
303. Zajączkowska-Burtowy J., Burtowy M., *O kryminalizacji tzw. alienacji rodzicielskiej*, *Prokuratura i Prawo* 2020, nr 4-5,
304. Zakolska J., *Zasada proporcjonalności w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2008,
305. Zawłocki R., w: *Kodeks karny. Komentarz. Część ogólna, t. I*, M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), Warszawa 2010,
306. Ziemiński Z., *O pojmowaniu celu, zadania i funkcji prawa*, *Państwo i Prawo* 1987, nr 12,
307. Ziółkowska A., *Art. 39 k.k.*, w: *Kodeks karny. Komentarz, wyd. III*, V. Konarska-Wrzosek (red.), LEX 2020,
308. Ziółkowska A., *Art. 43(c) k.k.*, w: *Kodeks karny. Komentarz, wyd. III*, V. Konarska-Wrzosek (red.), LEX 2020,
309. Ziółkowska A., *Część szczególna. Rozdział V*, w: *Kodeks karny. Komentarz, wyd. III*, V. Konarska-Wrzosek (red.), LEX 2020,
310. A. Zoll, w: *Kodeks karny. Część szczególna*, A. Zoll (red.), Zakamycze 1999,

311. Zoll A., *Odpowiedzialność karna za czyn niesprowadzający zagrożenia dla dobra prawnego*, w: *Formy stadialne i postacie zjawiskowe popełnienia przestępstwa*, J. Majewski (red.), Toruń, 2007,
312. Zoll A., w: *System prawa karnego. Źródła prawa karnego, t. 2*, T. Bojarski (red.), Warszawa 2011,
313. Zoll A., *Art. 2*, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część I. Komentarz do art. 1-52*, wyd. V, W. Wróbel (red.), A. Zoll (red.), LEX 2016,
314. Zoll A., *Art. 13*, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część I. Komentarz do art. 1-52*, wyd. V, W. Wróbel (red.), A. Zoll (red.), LEX 2016,
315. Zoll A., *Art. 69*, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część II. Komentarz do art. 53-116*, wyd. V, W. Wróbel (red.), A. Zoll (red.), LEX 2016,
316. Żółtek S., *Wieloczynowość przestępstwa niealimentacji*, w: *Studia i analizy Sądu Najwyższego. Przegląd orzecznictwa za rok 2017*, J. Kosonoga (red.), Warszawa 2018,
317. Żółtek S., Vachev V., *Rozdział IX. Zbieg przestępstw oraz łączenie kar i środków karnych*, w: *Kodeks karny. Tom I-II. Komentarz*, M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), Legalis 2021.

Akty prawne i projekty ustaw:

1. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. Kodeks karny, Dz.U. z 1932 r. nr 60 poz. 571,
2. Ustawa z dnia 27 czerwca 1950 r. - Kodeks rodzinny, Dz.U. z 1950 r. nr 34 poz. 308,
3. Konwencja o dochodzeniu roszczeń alimentacyjnych za granicą, sporządzona w Nowym Jorku dnia 20 czerwca 1956 r., Dz.U. z 1961 r. nr 17, poz. 87,
4. Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz.U. z 2023 r. poz. 2809,
5. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny, Dz.U. z 2023 r. poz. 1610,
6. Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. - Kodeks karny, Dz.U. z 1969 nr 13 poz. 94,
7. Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. - Kodeks wykroczeń, Dz.U. z 2021 r. poz. 2008,
8. Konwencja o uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń odnoszących się do obowiązków alimentacyjnych, sporządzona w Hadze dnia 2 października 1973 r., Dz.U. z 2000 r. nr 2, poz. 13,
9. Konwencja o prawie właściwym dla zobowiązań alimentacyjnych, sporządzona w Hadze dnia 2 października 1973 r., Dz.U. z 2000 r. nr 39, poz. 444,

10. Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. - Kodeks pracy, Dz.U. z 2023 r. poz. 1465,
11. Ustawa z dnia 18 lipca 1974 r. o funduszu alimentacyjnym, Dz.U. z 1974 r., nr 27, poz. 157,
12. Ustawa z dnia 17 listopada 1984 r. - Kodeks postępowania cywilnego, Dz.U. z 2021 r. poz. 1805,
13. Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., Dz.U. z 1991 r. nr 120 poz. 526,
14. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. z 1997 r. nr 78 poz. 483,
15. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny, Dz.U. z 2024 r. poz. 17,
16. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. z 2024 r. poz. 706,
17. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks postępowania karnego, Dz.U. z 2025 r. poz. 46,
18. Ustawa z dnia 10 września 1999 r. - Kodeks karny skarbowy, Dz.U. z 2022 r. poz. 859,
19. Ustawa z dnia 15 września 2000 r. - Kodeks spółek handlowych, Dz.U. z 2024 r. poz. 18,
20. Ustawa z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych, Dz.U. z 2023 r. poz. 390,
21. Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, Dz.U. z 2023 r. poz. 901,
22. Ustawa z dnia 22 kwietnia 2005 r. o postępowaniu wobec dłużników alimentacyjnych oraz zaliczce alimentacyjnej, Dz.U. z 2005 r. nr 86 poz. 732,
23. Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, Dz.U. z 2021 r. poz. 249,
24. Ustawa z dnia 7 września 2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów, Dz.U. z 2023 r. poz. 1993,
25. Konwencja z dnia 23 listopada 2007 r. o międzynarodowym dochodzeniu alimentów na rzecz dzieci i innych członków rodziny, Dz. Urz. UE L 192 z 2011 r.,
26. Rozporządzenie Rady (WE) nr 4/2009 z 18 grudnia 2008 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń oraz współpracy w zakresie zobowiązań alimentacyjnych, Dz. Urz. UE 2009 L 7/1 ze zm.,
27. Protokół o prawie właściwym dla zobowiązań alimentacyjnych, Dz. Urz. UE 2009 L 331/19;

28. Ustawa z dnia 20 maja 2010 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny, ustawy o Policji, ustawy - Przepisy wprowadzające kodeks karny oraz ustawy - Kodeks postępowania karnego, Dz.U. z 2010 r., nr 98, poz. 626,
29. Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2015 r. poz. 396,
30. Ustawa z dnia 11 lutego 2016 r. o pomocy państwa w wychowaniu dzieci, Dz.U. z 2019 r. poz. 2407,
31. Ustawa z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2016 r. poz. 437,
32. Ustawa z dnia 10 czerwca 2016 r. o zmianie ustawy Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2016 r. poz. 1177,
33. Ocena skutków regulacji projektu ustawy o zmianie ustawy - Kodeks karny z dnia 13 grudnia 2016 r., druk nr 1193,
34. Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy - Kodeks karny z dnia 3 stycznia 2017, druk nr 1193,
35. Ustawa z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów, Dz.U. z 2017 r. poz. 952,
36. Ustawa z dnia 15 marca 2019 r. o zmianie ustawy – Prawo o ruchu drogowym oraz ustawy – Kodeks karny, Dz.U. z 2019 r. poz. 870,
37. Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw z dnia 27 lutego 2019 r., druk nr 3254,
38. Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz ustawy – Kodeks karny z dnia 4 lutego 2020 r., druk nr 63,
39. Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 6 października 2021 r. w sprawie wpływu, jaki na kobiety i dzieci wywierają przemoc ze strony partnera oraz prawo pieczy nad dzieckiem, 2019/2166(INI),
40. Ustawa z dnia 9 marca 2023 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2023 r. poz. 535,
41. Ustawa z dnia 7 lipca 2023 r. o zmianie ustawy o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci, Dz.U. z 2023 r. poz. 1565,
42. Ustawa z dnia 21 listopada 2024 r. o zmianie ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów, Dz.U. z 2024 r. poz. 1827.

Orzecznictwo:

1. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 2 lutego 1952 r., sygn. KO 416/51, LEX nr 161136;
2. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 lutego 1952 r., sygn. KO 444/51, LEX nr 293867,
3. Wyrok Sądy Najwyższego z dnia 11 września 1952 r., sygn. IV K 125/52, LEX nr 117122,
4. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 kwietnia 1953 r., sygn. IV K 356/52, LEX nr 117494,
5. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 31 sierpnia 1957 r., sygn. IV KRn 825/57, LEX nr 177607,
6. Uchwała Sądu Najwyższego 7 sędziów z dnia 14 listopada 1957 r., sygn. IV KO 2/57, LEX nr 119525,
7. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 19 grudnia 1957 r., sygn. III KO 115/57, LEX nr 178111,
8. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 lipca 1958 r., sygn. IV KRn 127/58, LEX nr 168628,
9. Uchwała Sądu Najwyższego – cała izba SN – Izba Karna z dnia 27 lipca 1959 r., sygn. VI KO 78/59, LEX nr 115742,
10. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 13 sierpnia 1959 r., sygn. VI KO 31/59, LEX nr 169808,
11. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 12 lipca 1962 r., sygn. VI KO 12/62, LEX nr 135647,
12. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 grudnia 1962 r., sygn. V K 721/62, LEX nr 136433,
13. Uchwała Sądu Najwyższego 7 sędziów z dnia 18 czerwca 1966 r., sygn. VI KZP 10/66, LEX nr 20836,
14. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 7 stycznia 1967 r., sygn. VI KZP 44/66, LEX nr 113070,
15. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 sierpnia 1968 r., sygn. V KRN 444/68, LEX nr 20837,
16. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 listopada 1970 r., V KRN 437/70, LEX nr 18196,
17. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 czerwca 1971 r., sygn. V KRN 172/71, LEX nr 18311,

18. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 lipca 1971 r., sygn. V KRN 259/71, LEX nr 16625,
19. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 25 listopada 1971 r., sygn. VI KZP 40/71, LEX nr 1830,
20. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 23 sierpnia 1973 r., sygn. VI KZP 25/73, LEX nr 18638,
21. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 grudnia 1974 r., sygn. I KRN 37/74, LEX nr 18938,
22. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 czerwca 1976 r., sygn. III CRN 88/76, LEX nr 2027,
23. Uchwała Sądu Najwyższego cała izba SN – Izba Karna z dnia 9 czerwca 1976 r., sygn. VI KZP 13/75, LEX nr 19141,
24. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 26 kwietnia 1977 r., sygn. III CZP 24/77, LEX nr 2103,
25. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 grudnia 1979 r., sygn. V KRN 297/79, LEX nr 17205,
26. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 marca 1987 r., sygn. V KRN 54/87, LEX nr 17801,
27. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 października 1987 r., sygn. V KRN 271/87, LEX nr 17863,
28. Uchwała Sądu Najwyższego cała izba SN - Izba Cywilna i Administracyjna z dnia 16 grudnia 1987 r., III CZP 91/86, LEX nr 3342,
29. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 sierpnia 1988 r., sygn. II KR 157/88, LEX nr 22050,
30. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 stycznia 1989 r., sygn. V KRN 278/88, LEX nr 17965,
31. Uchwała Sądu Najwyższego 7 sędziów z dnia 17 czerwca 1993 r., sygn. I KZP 4/93, LEX nr 20594,
32. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 lipca 1993 r., sygn. II KRN 105/93, LEX nr 20611,
33. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 października 1994 r., sygn. III KRN 136/94, LEX nr 31124,
34. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 marca 1995 r., sygn. II KRN 9/95, LEX nr 24463,
35. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 maja 1995 r., sygn. III KRN 29/95, LEX nr 20769,
36. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 1995 r., sygn. III KRN 137/95, LEX nr 24882,
37. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 lutego 1996 r., sygn., II KRN 200/95, LEX nr 25594,

38. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 kwietnia 1996 r., sygn. II KRN 204/96, LEX nr 26252,
39. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 18 lipca 1996 r., sygn. I KZP 15/96, LEX nr 25593,
40. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 16 grudnia 1996 r., sygn. II AKa 407/96, LEX nr 30197,
41. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 1 października 1997 r., sygn. IV KKN 297/97, LEX nr 32252,
42. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 listopada 1997 r., sygn. II KKN 277/96, LEX nr 2423,
43. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12 stycznia 1999 r., sygn. P 2/98, LEX nr 36155,
44. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 maja 1999 r., sygn. K 13/98, LEX nr 37319,
45. Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 11 sierpnia 1999 r., sygn. II AKo 199/99, LEX nr 42876,
46. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12 stycznia 2000 r., sygn. P 11/98, LEX nr 39282,
47. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 kwietnia 2000 r., sygn. K 15/98, LEX nr 40018,
48. Uchwała Sądu Najwyższego 7 sędziów z dnia 7 września 2000 r., sygn. I KZP 22/00, LEX nr 41977,
49. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 20 kwietnia 2001 r., sygn. V KKN 47/01, LEX nr 47625,
50. Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 12 września 2001 r., sygn. II AKo 161/01, LEX nr 49346,
51. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 9 października 2001 r., sygn. SK 8/00, LEX nr 49532,
52. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 26 marca 2002 r., sygn. SK 2/01, LEX nr 54049,
53. Uchwała Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 28 marca 2002 r., sygn. I KZP 6/02, Legalis nr 52753,
54. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 maja 2002 r., sygn. V KK 21/02, LEX nr 54393,

55. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 2 lipca 2002 r., sygn. II KK 143/02, LEX nr 55526,
56. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 listopada 2002 r., sygn. IV KKN 347/99, LEX nr 74394,
57. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 lipca 2003 r., sygn. II KK 125/03, LEX nr 151989,
58. Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 9 lipca 2003 r., sygn. Ts 65/03, LEX nr 80971,
59. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego w Łodzi z dnia 16 października 2003 r., sygn. I SA/Łd 788/02, LEX nr 90294,
60. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 26 listopada 2003 r., sygn. I KZP 32/03, LEX nr 81640,
61. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 5 maja 2004 r., sygn. P 2/03, LEX nr 112989,
62. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 25 maja 2004 r., sygn. SK 44/03, LEX nr 113003,
63. Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 12 stycznia 2005 r., sygn. II AKa 1/05, LEX nr 1681321,
64. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 13 stycznia 2005 r., sygn. II AKa 455/04, LEX nr 147203,
65. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 lutego 2005 r., sygn. V KK 375/04, LEX nr 145155,
66. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 czerwca 2005 r., sygn. K 4/04, LEX nr 155534,
67. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 21 czerwca 2005 r., sygn. P 25/02, LEX nr 155536,
68. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 28 czerwca 2005 r., sygn. SK 56/04, LEX nr 155540,
69. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 marca 2006 r., sygn. IV KK 415/05, LEX nr 183071,
70. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 kwietnia 2006 r., sygn. SK 57/04, LEX nr 189578,
71. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 30 października 2006 r., sygn. P 10/06, LEX nr 210825,
72. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 26 marca 2007 r., sygn. K 29/06, LEX nr 257775,
73. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 31 lipca 2007 r., sygn. III KK 144/07, LEX nr 307769,

74. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 25 listopada 2008 r., sygn. K 5/08, LEX nr 465080,
75. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 9 lipca 2009 r., sygn. SK 48/05, LEX nr 505450,
76. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 września 2009 r., sygn. P 46/07, LEX nr 533559,
77. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 23 listopada 2009 r., sygn. P 61/08, LEX nr 528409,
78. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 25 marca 2010 r., sygn. IV KK 315/09, LEX nr 589816,
79. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 października 2010 r., sygn. P 37/09, LEX nr 607429,
80. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12 kwietnia 2011 r., sygn. SK 62/08, LEX nr 824141,
81. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 2 października 2011 r., sygn. K 27/11, LEX nr 1218182,
82. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 listopada 2011 r., sygn. IV KK 321/11, LEX nr 1044059,
83. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 26 stycznia 2012 r., III CZP 91/11, LEX nr 1126435,
84. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 maja 2012 r., sygn. II KK 106/12, LEX nr 1223801,
85. Wyrok Sądu Okręgowego w Elblągu z dnia 14 marca 2013 r., sygn. VI Ka 28/13, LEX nr 1887593,
86. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 25 lipca 2013 r., sygn. P 56/11, LEX nr 1354561,
87. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 26 listopada 2013 r., sygn. SK 33/12, LEX nr 1393930,
88. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10 grudnia 2013 r., sygn. U 5/13, LEX nr 1400685,
89. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 24 stycznia 2014 r., sygn. II AKa 264/13, LEX nr 1419143,
90. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12 lutego 2014 r., sygn. K 23/10, LEX nr 1427299,

91. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 5 czerwca 2014 r., sygn. K 35/11, LEX nr 1474902,
92. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 8 lipca 2014 r., sygn. P 33/13, LEX nr 1483539,
93. Wyrok Sądu Okręgowego w Białymstoku z dnia 28 sierpnia 2014 r., sygn. VIII Ka 272/14, LEX nr 1893579,
94. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 września 2014 r., sygn. K 44/12, LEX nr 1508977,
95. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 22 września 2014 r., sygn. II AKa 88/14, LEX nr 242301,
96. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 10 grudnia 2014 r., sygn. III KK 388/14, LEX nr 1621351,
97. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 marca 2015 r., sygn. III KK 414/14, LEX nr 1665592,
98. Wyrok Sądu Okręgowego w Piotrkowie Trybunalskim z dnia 25 sierpnia 2015 r., sygn. IV Ka 319/15, LEX nr 2125166,
99. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 4 listopada 2015 r., sygn. K 1/14, LEX nr 1866595,
100. Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 16 marca 2016 r., II AKa 7/16, LEX nr 2025526,
101. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 30 marca 2016 r., sygn. I KZP 23/15, LEX nr 2015196,
102. Postanowienie Sądu Najwyższego 7 sędziów z dnia 26 kwietnia 2017 r., sygn. I KZP 1/17, LEX nr 2276670,
103. Wyrok Sądu Rejonowego Szczecin-Centrum w Szczecinie z dnia 26 września 2017 r., sygn. V K 1001/16, LEX nr 2375782,
104. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 października 2017 r., sygn. III KK 422/17, LEX nr 2390674,
105. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 listopada 2017 r., sygn. II KK 211/17, LEX nr 2417590,
106. Wyrok Sądu Rejonowego Poznań-Nowe Miasto i Wilda w Poznaniu z dnia 11 grudnia 2017 r., sygn. VI K 529/16, LEX nr 2432156,

107. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 25 stycznia 2018 r., sygn. I KZP 10/17, LEX nr 2429615,
108. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 lutego 2018 r., sygn. V KK 224/17, LEX nr 2449792,
109. Wyrok Sądu Okręgowego w Piotrkowie Trybunalskim z dnia 16 lutego 2018 r., sygn. IV Ka 491/17, LEX nr 2484388,
110. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 9 maja 2018 r., sygn. IV KK 79/18, LEX nr 2499811,
111. Wyrok Sądu Rejonowego w Wołominie z dnia 17 października 2018 r., sygn. II K 658/18, LEX nr 2603394,
112. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 24 października 2018 r., sygn. IV KK 446/18, LEX nr 2583089,
113. Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 5 listopada 2018 r., sygn. II Akz 755/18, LEX nr 2772214,
114. Wyrok Sądu Rejonowego w Wołominie z dnia 5 grudnia 2018 r., sygn. II K 784/18, LEX nr 2610395,
115. Wyrok Sądu Rejonowego Gdańsk-Południe w Gdańsku z dnia 10 grudnia 2018 r., sygn. X K 909/18, LEX nr 2622536,
116. Wyrok Sądu Rejonowego Szczecin-Centrum w Szczecinie z dnia 10 grudnia 2018 r., sygn. V K 646/18, LEX nr 2626104,
117. Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 25 stycznia 2019 r. sygn. II AKa 402/18, LEX nr 2632614,
118. Wyrok Sądu Rejonowego w Puławach z dnia 6 lutego 2019 r., sygn. II K 173/18, LEX nr 2668572,
119. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 14 lutego 2019 r., sygn. IV KK 755/18, LEX nr 2633972,
120. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 23 kwietnia 2019 r., sygn. IV KK 432/18, LEX nr 2657503,
121. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10 maja 2019 r., sygn. SK 16/19, LEX nr 2757572,
122. Wyrok Sądu Rejonowego w Środzie Śląskiej z dnia 14 maja 2019 r., sygn. II K 607/18, LEX nr 2977735,
123. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 maja 2019 r., sygn. III KS 16/19, LEX nr 267210,

124. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 11 czerwca 2019 r., sygn. III KK 158/18, LEX nr 2680261,
125. Wyrok Sądu Rejonowego w Nysie z dnia 1 października 2019 r., sygn. II K 15/19, LEX nr 2762789,
126. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 5 listopada 2019 r., sygn. III KK 300/18, LEX nr 2743845,
127. Wyrok Sądu Okręgowego w Gliwicach z dnia 13 grudnia 2019 r., sygn. VI Ka 972/19, LEX nr 3042482,
128. Wyrok Sądu Okręgowego w Gliwicach z dnia 31 stycznia 2020 r., sygn. VI Ka 1062/19, LEX nr 3046453,
129. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 25 czerwca 2020 r., sygn. I KZP 4/20, LEX nr 301540,
130. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 25 czerwca 2020 r., sygn. IV KK 611/19 LEX nr 3054698,
131. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 października 2020 r., sygn. K 1/20, LEX nr 3071397,
132. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 grudnia 2020 r., sygn. IV KK 706/19, LEX nr 3097184,
133. Wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z dnia 20 kwietnia 2021 r., sygn. IX Ka 154/21, LEX nr 3332704,
134. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 9 marca 2021 r., sygn. II AKa 287/20, LEX nr 3342137,
- 135.
136. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16 czerwca 2021 r., sygn. P 10/20, LEX nr 3188871,
137. Wyrok Sądu Okręgowego w Piotrkowie Trybunalskim z dnia 25 stycznia 2022 r., sygn. IV Ka 813/21, LEX nr 3321341,
138. Wyrok Sądu Rejonowego w Bełchatowie z dnia 24 marca 2022 r., sygn. II K 735/21, LEX nr 3337187,
139. Wyrok Sądu Okręgowego w Bydgoszczy z dnia 19 maja 2022 r. sygn. IV Ka 338/22, LEX nr 3350956.

Źródła internetowe:

1. *Art. 209 Ustawy z dn. 06.06.1997 r. Kodeks karny w okresach czerwiec-grudzień 2017, styczeń-czerwiec 2019 i roku 2018*, Komenda Główna Policji, [https://orka2.sejm.gov.pl/INT8.nsf/klucz/ATTBFNHNK9/\\$FILE/i32258-o1_3.pdf](https://orka2.sejm.gov.pl/INT8.nsf/klucz/ATTBFNHNK9/$FILE/i32258-o1_3.pdf), dostęp: 09.06.2022 r.,
2. *Art. 209 k.k. – skazani odbywający karę*, Centralny Zarząd Służby Więziennej, Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej, Departament Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości, [https://orka2.sejm.gov.pl/INT8.nsf/klucz/ATTBFNHNK9/\\$FILE/i32258-o1_1.pdf](https://orka2.sejm.gov.pl/INT8.nsf/klucz/ATTBFNHNK9/$FILE/i32258-o1_1.pdf), dostęp: 08.06.2022 r.,
3. Dane GUS opublikowane 20.12.2018 r., Świadczenia na rzecz rodziny w 2017 r., <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/dzieci-i-rodzina/rodzina/swiadczenia-na-rzecz-rodziny-w-2017-roku,4,1.html>, dostęp: 18.06.2024 r.,
4. Dane GUS opublikowane 28.09.2023 r., Świadczenia na rzecz rodziny w 2022 r., <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/dzieci-i-rodzina/rodzina/swiadczenia-na-rzecz-rodziny-w-2022-roku,4,6.html>, dostęp: 18.06.2024 r.,
5. Dane GUS opublikowane 26.09.2024, Świadczenia na rzecz rodziny w 2023 r., <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/dzieci-i-rodzina/rodzina/swiadczenia-na-rzecz-rodziny-w-2023-roku,4,7.html>, dostęp: 13.12.2024 r.,
6. *Ewidencja spraw z czynności komornika – Sprawy alimentacyjne – rep. Kmp – za lata 2010-2018*, Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej, Departament Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości, [https://orka2.sejm.gov.pl/INT8.nsf/klucz/ATTBFNHNK9/\\$FILE/i32258-o1_2.pdf](https://orka2.sejm.gov.pl/INT8.nsf/klucz/ATTBFNHNK9/$FILE/i32258-o1_2.pdf), dostęp 09.06.2022 r.,
7. *GREVIO: nie stosować terminu „alienacja rodzicielska”. Marcin Wiącek prosi MS o upowszechnienie raportu ekspertów Rady Europy*, <http://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-alienacja-rodzicielska-ms-grevio>, dostęp: 20.09.2024 r.,
8. *Interpelacja nr 3187 do ministra rodziny, pracy i polityki społecznej, ministra sprawiedliwości w sprawie programu „Rodzina 500 plus”, nowelizacji ustawy Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz zmiany treści art. 209 Kodeksu karnego w związku z tym programem*, <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=0E8547F7&view=null>, dostęp: 29.06.2022 r.,

9. *Jak mierzy się ubóstwo w Polsce*, <https://www.eapn.org.pl/o-ubostwie/jak-mierzy-sie-ubostwo-w-polsce/>, dostęp: 12.02.2025 r.,
10. Kary za niepłacenie alimentów – dane statystyczne, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/kary-za-nieplacenie-alimentow-dane-statystyczne>, dostęp: 30.11.2024 r.,
11. Konwencja o prawach dziecka, <https://www.gov.pl/web/rodzina/konwencja-o-prawach-dziecka>, dostęp: 24.06.2024 r.,
12. *Koszty wychowania dzieci w Polsce 2016, Praca to bezpieczna rodzina, Raport Centrum im. Adama Smitha pod kierunkiem prof. dr. hab. Aleksandra Surdeja*, s. 14, https://smith.pl/sites/default/files/zalaczniki_201606/raport2016_v3.pdf, dostęp: 19.07.2022 r.,
13. Koszty wychowania dzieci w Polsce 2023, https://centrumasmy.sharepoint.com/personal/andrzej_sadowski_smith_pl/_layouts/15/onedrive.aspx?ga=1&id=%2Fpersonal%2FFandrzej%5Fsadowski%5Fsmith%5Fpl%2FDocuments%2F2023%20KOSZTY%20WYCHOWANIA%20DZIECD%20%26%20SONDAŻ%2FIP%2D23%2DKOSZTY%20WYCHOWANIA%20DZIECI%2DO%2Epdf&parent=%2Fpersonal%2Fandrzej%5Fsadowski%5Fsmith%5Fpl%2FDocuments%2F2023%20KOSZTY%20WYCHOWYCHO%20DZIECI%20%26%20SONDAŻ, dostęp: 27.08.2023 r.,
14. Krzyżanowska A., *Skąpi ojcowie unikną kary*, *Dziennik Gazeta Prawna*, <https://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/939447,brak-alimentow-brak-kary.html>, dostęp: 29.06.2022 r.,
15. Liczba osób dorosłych skazanych prawomocnie oraz liczba osób skazanych w pierwszej instancji za I półrocze 2019 roku na podst. art. 209 k.k., Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej, Departament Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości, [https://orka2.sejm.gov.pl/INT8.nsf/klucz/ATTBFNHNK9/\\$FILE/i32258-o1_4.pdf](https://orka2.sejm.gov.pl/INT8.nsf/klucz/ATTBFNHNK9/$FILE/i32258-o1_4.pdf), dostęp: 09.06.2022 r.,
16. Nie płacą alimentów na dzieci. Skala ich zadłużenia poraża [NOWE DANE], <https://forsal.pl/finanse/finanse-osobiste/artykuly/9636510,nie-placa-alimentow-na-dzieci-skala-ich-zadluzenia-poraza-nowe-dane.html>, dostęp: 30.11.2024 r.,
17. Odpowiedź na interpelację nr 3187 w sprawie programu „Rodzina 500 plus”, nowelizacji ustawy Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz zmiany treści art. 209 Kodeksu karnego w związku z tym programem,

- <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=1B0B0946>, dostęp: 29.06.2022 r.,
18. Odpowiedź na interpelację nr 7014 w sprawie zapowiadzianych zmian ustawy Kodeks karny w zakresie podwyższenia karalności za przestępstwo niealimentacji, <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=552E35C7>, dostęp: 27.06.2022 r.,
19. Ograniczać [w:] *Słownik Języka Polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/ograniczac.html>, dostęp: 07.08.2024 r.,
20. Ograniczenie [w:] *Słownik Języka Polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/ograniczenie;2494429.html>, dostęp: 07.08.2024 r.,
21. Opinia Krajowej Rady Sądownictwa z dnia 14 października 2016 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12289962/12379351/12379354/dokument251161.pdf>, dostęp: 01.04.2022 r.,
22. Pismo Krajowej Rady Prokuratorów przy Prokuratorze Generalnym z dn. 23.09.2016 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12289962/12379345/12379348/dokument247571.pdf>, dostęp: 30.03.2022 r.,
23. Pismo Prezesa Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dn. 23.09.2016 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12289962/12379345/12379348/dokument246149.pdf>, dostęp: 29.03.2022 r.,
24. Pismo Prezesa Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dn. 23.09.2016 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12289962/12379345/12379348/dokument247574.pdf>, dostęp: 29.03.2022 r.,
25. Pismo Prezesa Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dn. 22.09.2016 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12289962/12379345/12379348/dokument246147.pdf>, dostęp: 29.03.2022 r.,
26. Pismo Prezesa Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dn. 23.09.2016 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12289962/12379345/12379348/dokument247575.pdf>, dostęp: 30.05.2022 r.,
27. Pismo Prokuratora Krajowego z dn. 22.09.2016 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12289962/12379351/12379354/dokument247569.pdf>, dostęp: 01.04.2022 r.,

28. Pismo Stowarzyszenia Alimenty To Nie Prezenty z dn. 24.09.2016 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12289962/12379345/12379348/dokument247577.pdf>, dostęp: 30.03.2022 r.,
29. Pismo Stowarzyszenia Dla Naszych Dzieci z dn. 15.10.2016 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12289962/12379345/12379348/dokument251162.pdf>, dostęp: 31.03.2022 r.,
30. Pismo Wiceprezesa Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dn. 23.09.2016 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12289962/12379345/12379348/dokument247573.pdf>, dostęp: 30.03.2022 r.,
31. Prawdziwa skala przemocy alienacji rodzicielskiej, https://petycja.eu/17107/prawdziwa-skala-przemocy-alienacji-rodzicielskiej/?doing_wp_cron=1733238632.3367989063262939453125, dostęp: 03.12.2024 r.,
32. *Prawomocne skazania osób dorosłych z oskarżenia publicznego – czyn główny*, Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej, Departament Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości, [https://orka2.sejm.gov.pl/INT8.nsf/klucz/ATTBFN HK9/\\$FILE/i32258-o1_4.pdf](https://orka2.sejm.gov.pl/INT8.nsf/klucz/ATTBFN HK9/$FILE/i32258-o1_4.pdf), dostęp: 09.06.2022 r.,
33. Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece (206-211) <https://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-7>, dostęp: 23.11.2024 r.,
34. Przydatny [w:] *Słownik Języka Polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/przydatny;2511954.html>, dostęp: 27.08.2024,
35. Raport z opiniowania, <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12289962/katalog/12379351#12379351>, dostęp: 01.04.2022 r.,
36. *Roczna informacja statystyczna za rok 2010*, Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej, <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna>, dostęp: 27.06.2022 r.,
37. *Roczna informacja statystyczna za rok 2019*, Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej, <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna>, dostęp: 27.06.2022 r.,

38. *Roczna informacja statystyczna za rok 2021*, Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej, <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna>, dostęp: 27.06.2022 r.,
39. *Roczna informacja statystyczna za rok 2024*, Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej, <https://www.sw.gov.pl/strona/Statystyka>, dostęp: 03.05.2025 r.,
40. Rodzina [w:] *Słownik Języka Polskiego PWN* <https://sjp.pl/rodzina>, dostęp: 08.01.2024 r.,
41. Uchyłać [w:] *Słownik Języka Polskiego PWN* <https://sjp.pwn.pl/slowniki/uchylać%20się.html>, dostęp: 25.01.2024 r.,
42. Uwagi Sądu Najwyższego do projektu ustawy o zmianie ustawy - Kodeks karny z dn. 30 września 2016 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12289962/12379351/12379354/dokument248191.pdf>, dostęp: 01.04.2022 r.,
43. Wszystkich [w:] *Słownik Języka Polskiego PWN* <https://sjp.pl/wszystkich>, dostęp: 22.07.2024 r.,
44. *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2015 r.*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoleczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2015-r-,14,3.html>, dostęp: 12.02.2025 r.,
45. *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2016 r.*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoleczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2016-r-,14,4.html>, dostęp: 12.02.2025 r.,
46. *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2017 r.*, https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5487/14/5/1/zasieg_ubostwa_ekonomiczekono_w_polsce_w_2017.pdf, dostęp: 12.02.2025 r.,
47. *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2018 r.*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoleczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2018-roku,14,6.html>, dostęp: 12.02.2025 r.,
48. *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2019 r.*, https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5487/14/7/1/zasieg_ubostwa_ekonomiczekono_w_polsce_w_2019_r.pdf, dostęp: 12.02.2025 r.,
49. *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2020 r.*, https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5487/14/8/1/zasieg_ubostwa_ekonomiczekono_w_polsce_w_2020_roku.pdf, dostęp: 12.02.2025 r.,

50. *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2021 r.*, https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5487/14/9/1/zasieg_ubostwa_ekonomicznego_w_polsce_w_2021_roku.pdf, dostęp: 12.02.2025 r.,
51. *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2022 r.*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoleczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2022-roku,14,10.html>, dostęp: 12.02.2025 r.,
52. *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2023 r.*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoleczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2023-roku,14,11.html?pdf=1>, dostęp: 12.02.2025 r.,
53. Żukowska-Gołębiewska J., *Raport z badania „Postrzeganie osób niewywiązujących się z obowiązku alimentacji. Przyczyny niealimentacji w modelu psychospołecznym*, na zlecenie: Stowarzyszenia Poprawy Spraw Alimentacyjnych Dla Naszych Dzieci, <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/RAPORT%20Z%20BADANIA%20DND.pdf>, dostęp: 07.08.2022 r.